

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΡΑ

Ο ΜΠΟΥΤΖΑΣ

ΤΟ ΛΟΥΛΟΥΔΕΝΙΟ ΧΩΡΙΟ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ — Η ΖΩΗ ΤΟΥ

Στὰ τσάρια ἀπλώνεται δειλὰ τοῦ φεγγαριοῦ τὸ φῶς
καὶ λάμπουνε τὰ φύλλα τους σὰν ἀσημένια τέλια
Καὶ σμίγει ὁ ἀνασαμὸς τῶν πεύκων ὁ κρυφὸς
μὲ κάποιον ἀλήμα πουλιοῦ, κάποιαν νεράϊδας γέλια.

Τὰ κυταρίσσια δλόγυρα ριχνουν σκιές δειλές
κ' ἐκεῖ, ἀπ' τοῦ Κοζαγακιοῦ τὸ δρόμο θράδου - θράδου
παρέες ποὺ γλεντούσανε προβάλλουνε τρελλές,
Καὶ τοῦ Πετράκη φαίνεται ὁ Κούλας πιὰ ρημάδι.

Σύλβιος

Προσφορά του Συγγραφέα

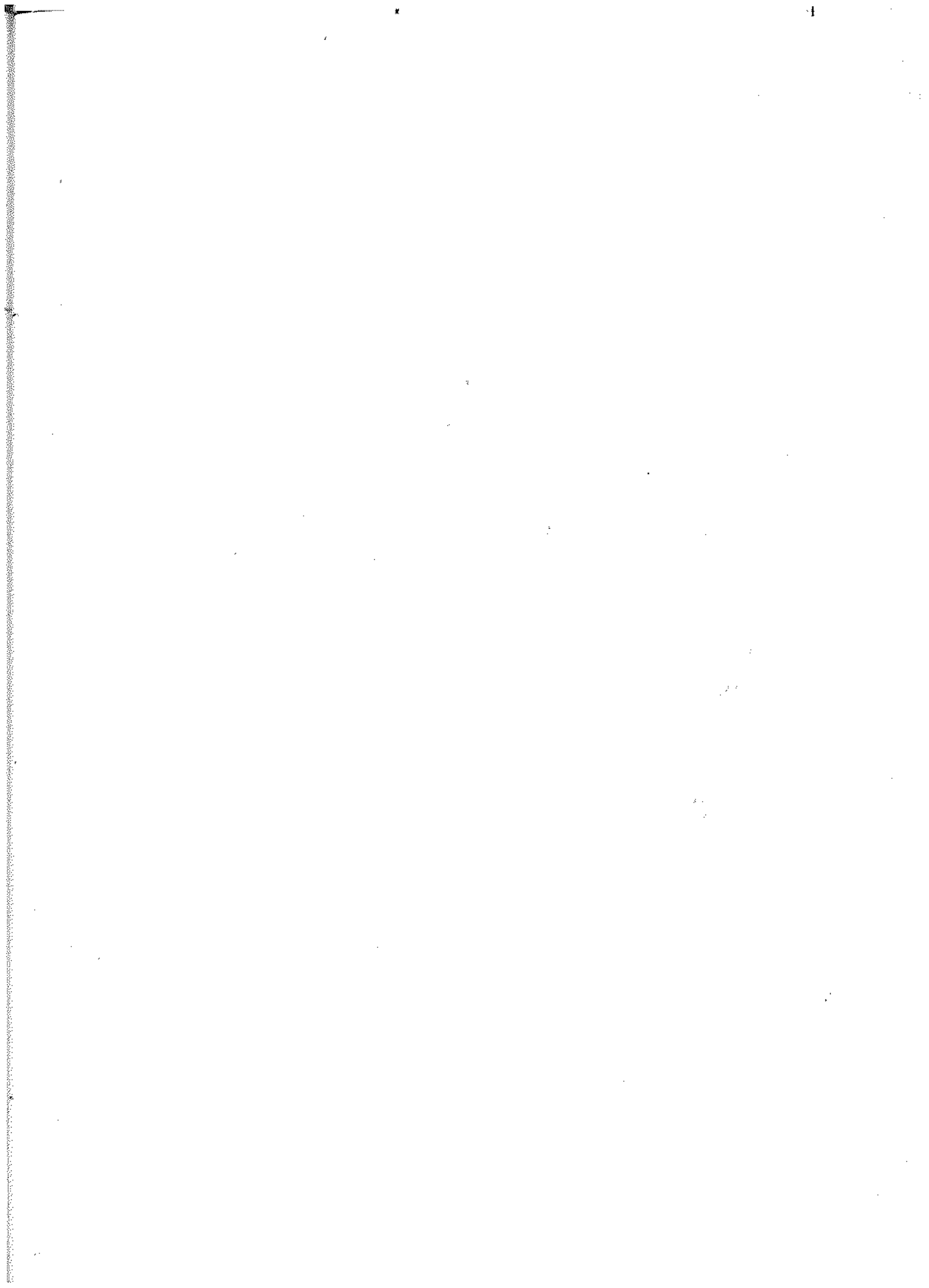
1882

ΚΟΕ: 3743

ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

- Ο ΜΠΟΥΡΝΟΒΑΣ
(Ίστορικά - Αναμνήσεις), Ἀθήνα 1955.
- Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΟΜΗΡΩΝ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ
(Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸν Ζ΄ τόμο τῶν «Μικρασιατικῶν Χρονικῶν»), Ἀθήνα 1956.
- ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΜΠΟΥΡΝΟΒΑ
(Χατζηλάρι — Ναρλήκιοϊ — Μπουνάρμπασι — Κουκλουτζᾶς — Ναλντουκένι), Ἀθήνα 1958.
- Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΩΝ ΠΙΤΤΑΚΩΝ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ
(Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸν Θ΄ τόμο τῶν «Μικρασιατικῶν Χρονικῶν»), Ἀθήνα 1961.
- Ο ΜΠΟΥΤΖΑΣ
(Τὸ λουλουδένιο χωριὸ τῆς Σμύρνης — Ἡ ἱστορία του, ἡ ζωὴ του), Ἀθήνα 1962.

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΣΤΟΝ κ. ΑΝΤΩΝΙΟ ΑΘΗΝΟΓΕΝΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

"Αγνωστός μου έως τότε κύριος, έλληνομαθής και λογογράφος καθολικός εκ Σμύρνης, ο κ. Livio Amedeo Missir ό οποίος είχε διαβάσει τό βιβλίο μου περί Μπουρνόδα, μου έγγραψε να μέ συγχαρή και να μ' έρωτήση εάν δέν θα ήταν δυνατόν να εύρεθῆ κάποιος να γράψη και για τόν Μπουτζᾶ, πού είναι ἡ ιδιαίτερη πατρίδα του. Έβολιδοσκόπησα τότε δυό - τρεῖς Μπουτζαληδες πού τούς έκρινα αρμόδιους να ασχοληθούν με τήν ιστορία του χωριού των, όλοι όμως μου απάντησαν πως δέν διαθέτουν τόν απαιτούμενο χρόνο. Έτσι, αποφάσισα να αναλάβω εγώ και αυτή τήν εργασία, ἡ όποία όμολογῶ πως μέ κούρασε πίοτερο από τις ανάλογες προηγούμενες, γιατί όσο κι' αν είχα πολλές φορές επισκεφθῆ τό ώραίο και έλληνικώτατο εκείνο χωριό, οί αναμνήσεις μου ήταν, όπως σδήποτε, πολύ θαμπές. Αυτό όσον αφορά τήν τοπογραφία του χωριού, τή νεώτερη ιστορία του, τά λαογραφικά του ενδιαφέροντα και γενικά τή σύγχρονη ζωή των κατοίκων του. Γι' αυτά έπρεπε να συμβουλευθῶ και να ζητήσω σχετικές πληροφορίες από επίζώντες Μπουτζαληδες, όσο τό δυνατόν περισσότερους, να τις διασταυρώσω με άλλες και να ξεφυλλίσω όλες σχεδόν τις Σμυρνείκες εφημερίδες τῆς εποχῆς. Και είναι ἡ ευκαιρία τώρα να ευχαριστήσω θερμά όλους εκείνους πού με βοήθησαν σ' αυτή τή προσπάθεια και ιδιαίτερα τούς κύριους, Αντώνιο Αθηνογένη, Μᾶνο Αλευρά, Πᾶνο Καμπουρόπουλο, Livio Missir, W. Blackler, Τηλέμαχο Τσιχλάκη, Γ. Γεώργαλο, Αλέξ. Γριζιώτη, Ευάγγ. Χόρς κ. ᾶ.

Ός προς τά παλαιότερα ιστορικά του χωριού, ώδηγήθηκα από ξένους περιηγητάς πού τό έπεσκέφθησαν σε διάφορες εποχές, και από άλλα βιβλία στα όποια γίνεται μνεία γι' αυτό. Η σχετική βι-

βλιογραφία αναφέρεται στις σημειώσεις του κειμένου.

Όπωςδήποτε μπορώ να πω πώς και τον Μπουτζά τον έγραψα με την ίδια στοργή που έγραψα και για τον Μπουρνόδα, το δικό μου χωριό.

Η Σμύρνη με τὰ τριγύρω χωριά της αποτελούσαν για μᾶς μιὰ ἐνιαία πατρίδα. Κι' ἂν πέρασαν τόσα χρόνια ἀπὸ τότε, ὅμως ὁ καύμὸς ἀντὶ τῆς σήνη θεριεύει περισσότερο. Οἱ ἀγαπημένες πατρίδες, ὅπως τὶς ξέραμε ἡμεῖς, δὲν ὑπάρχουνε πιά. Ἡ συνέχεια τῆς ἐκεῖ ζωῆς μας ἐκόπηκε, μὰ ὅ,τι ἀποτελοῦσε παρελθὸν πρέπει νὰ τὸ κρατήσωμε στὰ χέρια μας σὰν σκυτάλη γιὰ νὰ τὴν παραδώσωμε σ' αὐτοὺς ποὺ μένουν, ὥσπου νὰ εὐδοκήσῃ ἡ Θεία Πρόνοια οἱ κομμένοι δεσμοὶ νὰ συνδεθοῦνε καὶ πάλι.

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΑ

"Ας φέρομε και πάλι στο νοῦ μας τ' ἀγαπημένα μας μέρη και ἄς χαροῦμε γιά λίγο τὸ γαλάζιο μας ὄνειρο.

Γιορντάνι ὁ Ἑρμαϊκὸς κόλπος στὸ λαιμὸ τῆς πανώρητας μας Σμύρνης και πολῦτιμα στραφτερά πετράδια του τὰ δώδεκα στή γύρω γραμμὴ του χωριά: ὁ Σαλαχανές, τὸ Καρατάσι, ἡ Καραντίνα, ὁ Κιόζ - τεπές, τὸ Κοκάργιαλι, τὸ Μερσινλή, τὸ Μπαϊρακλή, τὰ Πετρωτά, ἡ Ἁγία Τριάδα, τὸ Κορδελιό, τοῦ Παπᾶ ἡ Σκάλα, τὸ Τομάζου και στή μέση ἡ Σμύρνη. Μιά τέτοια εἰκόνα δὲν μοῦ φαίνεται νὰ βρίσκεται ἄλλη. Ὁ ἥλιος τὴν λούζει μὲ τίς ζωογόνες ἀκτῖνες του και τὰ χρώματα ζωηρὰ ξεπηδοῦνε ἀπ' τὴ γαλανὴ θάλασσα, τὰ λευκὰ σπίτια, τοὺς πράσινους κάμπους και τὰ γκρίζα βουνά.

Πάρα μέσα, σὲ μικρὲς μεταξύ τους ἀποστάσεις, ἄλλα πολλὰ χωργιοδάκια μαρτυροῦν τὸν ἀγροτικὸ πλοῦτο τοῦ τόπου. Κι' ἀνάμεσα σ' αὐτά, τὰ πιὸ μεγάλα, τὰ πιὸ ἀρχοντικά, τὰ πιὸ ὠραῖα, ὁ Μπουρνόδας κι' ὁ Μπουτζᾶς. Ἡ αἰώνια σύγκριση, ἡ αἰώνια μεταξύ τους διεκδίκηση τῆς πρώτιας, ἡ αἰώνια εὐγενικὰ ἀντιζηλία. Και τὰ δυὸ ἡ Σμύρνη τὸ ἴδιο τὰ καμάρωνε, και τὰ δυὸ ὁ κόσμος τὸ ἴδιο τ' ἀγαποῦσε.

Γιὰ τὸν Μπουτζᾶ τώρα ὁ λόγος.

Ἐννῆα χιλιόμετρα ἀνατολικά τῆς Σμύρνης, στήν παρυφὴ τῆς τελευταίας νότιας ἄκρης τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ Νῦφ - ντάγ (Ὁλύμπου) εἶναι χτισμένος ὁ Μπουτζᾶς. Μὲ τὴ Σμύρνη τὸν συνδέει σιδηροδρομικὴ γραμμὴ, ποῦ ξεκινᾶ ἀπὸ τὸν κεντρικὸ σταθμὸ τῆς Πούντας (σήμερα "Αλ - Σαντζάκ), περνᾶ ἀπὸ τὸ Γεφῦρι (Σταθμὸς Καραβάν), συνεχίζει ἀνάμεσα στὰ νεκροταφεῖα Καθολικῶν, Ἀγγλικανῶν, Ἀρμενίων και Ἑβραίων, και φτάνει στὸ σταθμὸ Παραδείσου, ὅπου διακλαδώνεται σὲ δυὸ: ἡ μιὰ γραμμὴ εἶναι τοπικὴ και πηγαί-

νει στο Μπουτζά και η άλλη προχωρεί προς το έσωτερικό της Μ. Ασίας και φτάνει ως το Αϊδίνι, Ντινέρ κ.λ.π.

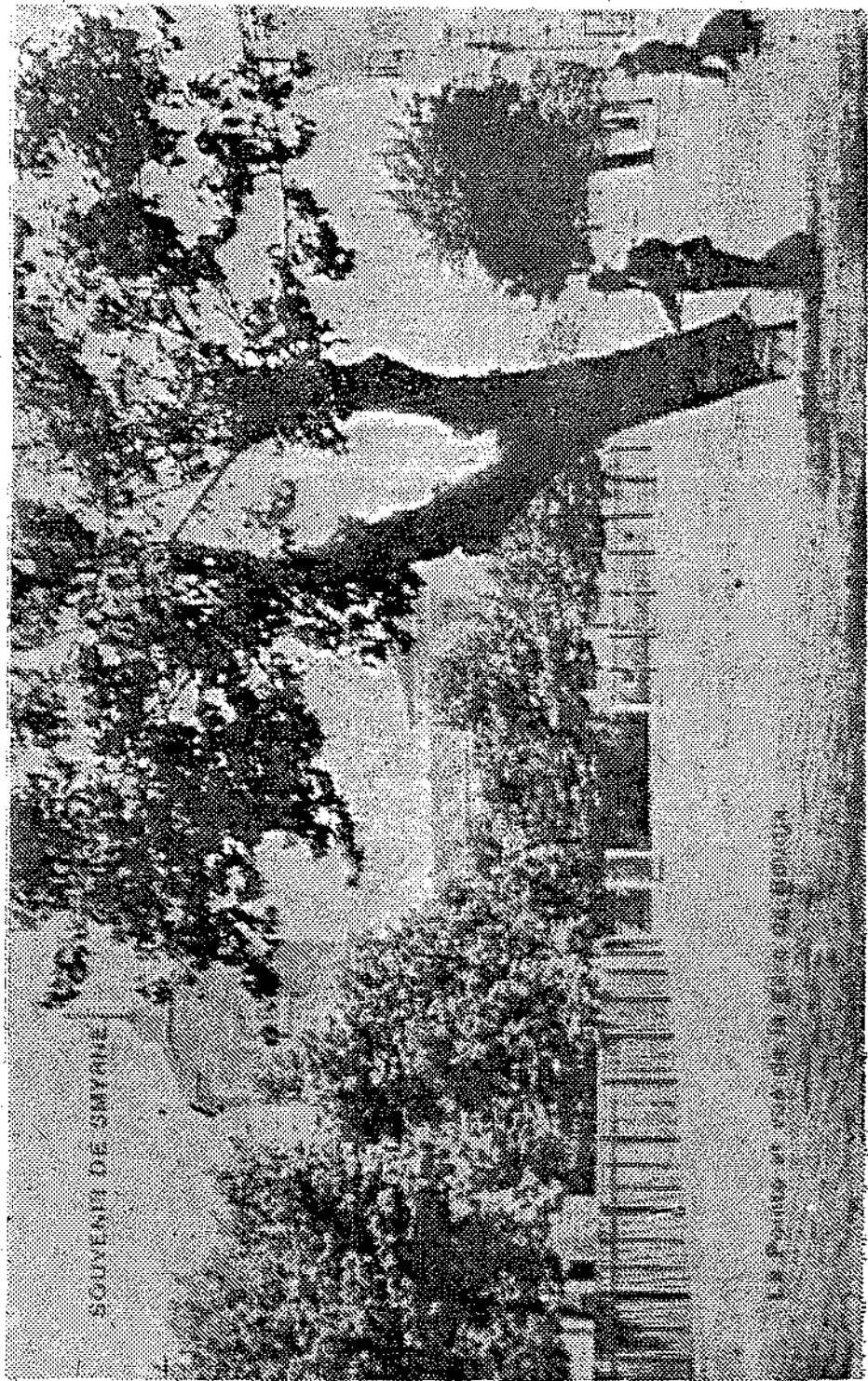
Μεταξύ Σμύρνης και Μπουτζά υπήρχαν και δυο άμαξιτοί δρόμοι και ένας άσχημάτιστος και άπεριποίητος μουλαρόδρομος, πολύ πιο σύντομος. Ο ένας άμαξιτός δρόμος ήταν σαν διακλάδωση του μεγάλου δρόμου που άρχιζε από το σταθμό του Μπασμάχανε και προχωρούσε προς το Γεπεντζίκι. Λίγα μέτρα πρὸ του Γεφυριου του Μέλη (Γεφύρι των καρabanιών), στα δεξιά και προς άνατολάς, ήταν η άφετηρία του δρόμου τούτου. Περνούσε από τή χαριτωμένη κοιλάδα της "Αγίας" Άννας με τα όμορφα περιβάλλια της, που τήν διέσχισε ο Μέλης, από το "Αγίασμα του Προφήτ" Ηλία, όπου σταματούσαν οι χριστιανοί για να πιούν το άγιασμένο και παγωμένο νερό του, από τοποθεσίες του χωριου Προφήτ' Ηλία γεμάτες δέντρα και νερά και άνηφορίζοντας άφηγε δεξιά του το "Αμερικανικό Κολλέγιο και έφτανε στο σταθμό του Παραδείσου. Περνούσε ύστερα τα σίδερα του τραίνου και προχωρώντας περι τα 40 μέτρα έσμιγε με τον άλλον άμαξιτό δρόμο.

Ο δεύτερος αυτός δρόμος άρχιζε μετά το Γεφύρι των καρabanιών, κοντά στο σταθμό Γεφύρας. Προχωρούσε προς άνατολάς πάνω από τα νεκρόταφεία, και, άνηφορίζοντας είχε στα άριστερά τή δρύση του Κάν - τσεσμέ (Βρύση αίματος) και δεξιά τή γνωστή «χαράδρα» με το μικρό γήπεδο για τα άνεπίσημα ποδοσφαιρικά σωματεία της Σμύρνης (1). Σε άπόσταση 250 περίπου μέτρων ο δρόμος χωριζόντανε σε δυο μέρη. Ο ένας τραβούσε προς νότο και ήταν καλοφτιαγμένος. Λεγόντανε Δρόμος του Σπάρταλη, γιατί αυτός τον είχε κάνει. Αποτελούσε το άνατολικό χείλος της κοιλάδος της "Αγίας" Άννας ενώ άριστερά ήταν οι άνατολικές πλευρές του Πάγου της Σμύρνης. Περνούσε από το μεγάλο έλαιώνα του Φ. Βουτσινά και κατέληγε στο Παραδείσο, λίγα μέτρα άνατολικά του σταθμου, όπου έσμιγε με τον πρώτο δρόμο και έπαιρνε από

---

(1) Η χαράδρα αυτή είναι τεχνητή και έγινε από άποχωμάτωση το 1870. Το χώμα που άφαιρέθηκε το μετέφεραν με το σιδηρόδρομο στο σταθμό της Πούντας και μ' αυτό έμόλωσαν τήν ρηχή παραλία που ήταν τήν εποχή έκσινη και έκαναν το Καί (Προκυμαία) της Σμύρνης και το Παράλλελι.

SOUVENIR DE SMYRNE

LA PHOTOGRAPHIE DE LA RUE DE SMYRNE

Η Πύλη και ο Σταθμός του Μπουτζά

κει και περα το ὄνομα Καροτσόδρομος. Περνοῦσε μέσα ἀπὸ ὠραία ἀμπέλια και ἐπαύλεις και ἔφτανε στὴ θέση «Μάρτη πηγάδι», κοντὰ στὸ Κρουονέρι τοῦ Μπουτζᾶ.

Τὸ ἄλλο τμήμα τοῦ δρόμου, πιὸ πάνω ἀπὸ τὸν Κάν - τσεσμέ, ἦταν μᾶλλον μουλαρόδρομος, ἀσχημάτιστος και ἀπεριποίητος. Ἄνηφόριζε πολὺ, και περνοῦσε ἀπὸ τὴ θέση Καμᾶρες τοῦ Προφήτ' Ἡλία (τὸ παλὴ ὕδραγωγεῖο τῆς Σμύρνης) κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες κυλοῦσε ἀθόρυθα ὁ Μέλης τὰ λιγοστὰ νερά του, ἀπὸ ὅπου τὸ θέαμα τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης ἦταν ὑπέροχο. Ὑστερα, περνώντας ἀπὸ τρεῖς κοιλάδες πρὸς ἀνατολάς, ἔφτανε στὸ μικρὸ συνοικισμό τοῦ Μπουτζᾶ, τὸ Ποντικοχώρι, και ἀμέσως, μετὰ 800 περίπου μέτρα, ὠδηγοῦσε στὸν Μπουτζᾶ. Ὁ δρόμος αὐτὸς ἦταν ὁ συντομώτερος. Ἦταν τὸ ἕνα τρίτο περίπου τοῦ ἄλλου δρόμου και γι' αὐτὸ τὸν προτιμοῦσαν ὅσοι κατέβαιναν μὲ τὰ πόδια στὴ Σμύρνη.

Ἡ σιδηροδρομικὴ διακλάδωση τοῦ Μπουτζᾶ ἀπὸ τὸ σταθμὸ τοῦ Παραδείσου ἔγινε στὰ 1872 ἀπὸ τὴν ἴδια Ἀγγλικὴ Ἑταιρεία Aïdin Railway Company ποὺ εἶχε κάνει και ἐξεμεταλλεύετο τὴ γραμμὴ Σμύρνης - Αἰδινίου.

Ὁ σταθμὸς τοῦ Μπουτζᾶ βρισκόντανε 84 μέτρα ψηλότερα ἀπὸ τὴν Πούντα, γι' αὐτὸ συρμοὶ μὲ δυὸ βαγγόνια, οἱ λεγόμενες «καμᾶρες», κατέβαιναν δυὸ φορές τὴν ἡμέρα στὴ Σμύρνη μόνοι τους χωρὶς ἀτμομηχανή.

Τὸ τραῖνο, φεύγοντας ἀπὸ τὴ Σμύρνη (τὸ σταθμὸ τῆς Πούντας), περνοῦσε ἀπὸ τὸ Σταυρὸ, ἀφῆγε δεξιὰ τὴν κοιλάδα τῆς Ἀγίας Ἄννας, τὶς γραφικὲς Καμᾶρες τοῦ Προφήτ' Ἡλία, ἔκανε στάση στὸν Παραδείσο, κι' ἔφτανε στὴ μικρὴ πολιτεία τοῦ Μπουτζᾶ, κι' ἄς τὴ λέγανε κι' αὐτὴν, ἀπὸ συνήθεια, χωριό.

Χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα τοῦ Μπουτζᾶ ἦτανε, κατὰ κύριο λόγο, ἡ ἑλληνικότητά του, τόσο στὸ σύνολο σχεδὸν τῶν κατοίκων του, ὅσο και στὴν ἔθνικὴ τούτων συνείδηση. Οἱ Μπουτζαλήδες ἦσαν λεβέντες, περήφανοι και μὲ πλήρη συναίσθηση τῆς καταγωγῆς τους. «Ἀρρενωπὸν τὸ κάλλος τοῦ Μπουτζᾶ», γράφει ὁ Κωνστ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων σ' ἕνα ποιηματάκι του. Ὠραῖοι οἱ ἄνδρες του και ὠραῖες, καμαρωτὲς και ροδομάγουλες οἱ γυναῖκες του.

Είχε υγιεινότερο κλίμα, άψηλή θέση, πολυτελέστατες βίλλες και καταπράσινα περβόλια. Το λέει και το τραγουδάκι:

Μπουρνόβα με κρούα νερά
Μπουτζά με πρασινάδες
και σύ ψηλέ μου Κουκλουτζά
μέ τσ' όμορφες κεράδες (1).

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Δέν υπάρχει άμφιβολία πώς στο ίδιο αυτό μέρος ή κάπου εκεί κοντά, ύπήρχε οικισμός από παλαιοτάτων χρόνων, μολονότι ή σκαπάνη του γεωργού ή του χτίστη δέν έχει φέρει ως τώρα κανένα ιστορικό σημάδι που να στηρίζη θετικά αυτή τήν άποψη. Ένα άνάγλυφο μόνο αρχαϊκής τέχνης, που παρίστανε δυό νέους, έναν έφιππο κι έναν πεζό, πολύ φθαρμένο, ήταν έντειχισμένο έξωτερικά στο δεξιό τοίχο του ναού της Ευαγγελιστρίας, που κανείς δέν έφρόντισε να μάθη που είχε βρεθί. Επίσης στο προαύλιο της εκκλησίας του Άπάνω - Αη - Γιάννη ύπήρχαν τοποθετημένοι αρχαίοι κίονες και ώραια κιονόκρανα Ίωνικού ρυθμού, άγνωστο από που μεταφερμένα.

Ο Άγγλος ιστορικός Cecil J. Cadoux, κάτοικος του Μπουτζά μάλιστα, στο περισπούδαστο διβλίο του για τήν αρχαία Σμύρνη γράφει τά εξής:

«Κατά το έτος 1866 στην είσοδο μιās έν μέρει τεχνητής σπηλιάς, μέσα σέ περιτοιχισμένο περίβολο, πάνω σ' ένα λόφο βορειοανατολικά του Μπουτζά, κοντά στο δρόμο προς τή Σμύρνη, βρέθηκε ένα κολοσιαίο άγένειο και πιθανώς γυναικειό κεφάλι πελεκημένο σέ πορώδikh πέτρα. Αποκόπηκε άπ' τή θέση του το 1868 και τώρα είναι τοποθετημένο στο κρηπίδωμα του βρεττανικού μουσείου. Η έπεξεργασία του είναι τραχεία, το πρόσωπο άσκημο, τά μήλα του προσώπου ύψηλά και το μέτωπο τραδηγμένο. Μιά μικρή πλεξούδα

(1) Άλλη παραλλαγή του τραγουδιού :

Μπουρνόβα με κρούα νερά
Μπουτζά με κεπαρίσια
και σύ καημένε Κουκλουτζά
μέ τά όμορφα κορίτσια.

μαλλιῶν κρέμεται μπροστά ἀπὸ καθένα ἀπὸ τὰ μεγάλα του αὐτιά. Οἱ εἰδικοί ὠμολόγησαν ἀρκετὴ ἀβεβαιότητα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἡλικία του. Ἴσως τὸ ἔργο νὰ εἶναι προχριστιανικῆς ἐποχῆς, ἴσως ὅμως νὰ εἶναι καὶ προελληνικῆς, γιατί δὲν ἔχει ἔχνη ἐλληνικῆς ἐπίδρασης. Ἴσως θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑποθέσῃ ὅτι πρόκειται περὶ παλαιοτάτου κακότεχνου πορτραίτου τῆς Μητρὸς Θεᾶς, τῆς ὁποίας ἡ λατρεία ἐπὶ πολλοὺς προχριστιανικοὺς αἰῶνες ἦταν συνήθης στὶς γειτονικὲς περιοχὲς καὶ ἡ ὁποία ἦταν ἰδιαίτερα συνδεδεμένη μὲ τὰ ὄρη στὴ λαϊκὴ δοξασία» (1).

Πρόκειται, ἀσφαλῶς, γιὰ τὴν ἴδια σπηλιά, πού ἀναφέρει ὁ Ἄρ. Φοτριέρ, ψηλότερα ἀπὸ τὸν Κᾶν - Τσεσμέ καὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τῆς ὁποίας ὑπῆρχαν, ὅπως λέγει, σκαλισμένες στὸ βράχο δύο γυναικεῖες προτομές, πού μοιάζανε σὰν ἀμαζόνες μὲ ἀγροῦκα πρόσωπα καὶ φαρδεῖὰ στήθη. Ἀπὸ τίς προτομές αὐτές, λέγει, ἡ μὲν μιὰ, ἡ δεξιὰ, καταστράφηκε ἀπὸ λατόμους, ἡ δὲ ἄλλη, ὅχι πρὸ πολλῶν χρόνων, ἀποκόπηκε μὲ τέχνη καὶ πουλήθηκε στὸ βρεττανικὸ μουσεῖο, ὡς δῆθεν κεφαλὴ τῆς Νιόβης, ἀλλ' ἡ ὁποία καὶ ἂν δὲν παριστάνει ἀμαζόνα τῆς ἀρχαιότητος, ἀπεικονίζει ἐξάπαντος τὴν «Ἀμαζόνα Σμύρναν» (2).

Ὁ Κ. Οἰκονόμος ἔχει τὴν γνώμη ὅτι μιὰ ἀπὸ τὰς «κώμας» πέραν ἀπὸ τὰ ἐρεῖπια τῆς καταστραφείσης ἀπὸ τοὺς Λυδοὺς τὸ 630 π. Χ. Σμύρνης, εἰς τὰς ὁποίας ἔζησαν κατόπιν οἱ Σμυρναῖοι «κωμηδόν», θὰ ἦταν καὶ ὁ Μπουτζᾶς «μὲ τοὺς ἀκόμη σῶζοντας τὸ ὄνομα Παραδείσους του» (3). Τὴν ἴδια γνώμη ἐπαναλαμβάνει καὶ ὁ Cadoux (4).

Καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἀσφαλῶς, ὁ τόπος ἦταν κατοικημένος. Μέσα στὸ φαράγγι τοῦ Κᾶν - γκιὸλ (λίμνη αἵματος), μιὰμιση ὥρα ἀπὸ τὸ Μπουτζᾶ, καθὼς καὶ στὶς θέσεις Ντερέκιοϊ καὶ «Βρύση Κουτροφόπουλου», κοντὰ στὸ Κοζαγάκι, ὑπῆρχαν ἄφθονα

(1) C. J. Cadoux, «Ancient Smyrna», Oxford 1938, σελ. 217.

(2) Ἄριστ. Φοτριέρ, «Περὶ τοῦ ποταμοῦ Μέλητος», Ἀθῆναι 1907 σελ. 26.

(3) Κ. Οἰκονόμου, «Αὐτοσχέδιος περὶ Σμύρνης διατριβή». στὰ Σωζόμενα Φιλολογικά του συγγράμματα, σελ. 322.

(4) C. J. Cadoux, ἔ. ἄ σελ. 86,

κομμάτια ἀπὸ πλίνθους, πελεκημένα μάρμαρα, σπασμένες μικρὲς κολῶνες καὶ κιονόκρανα μὲ ἀνάγλυφους βυζαντινοὺς σταυρούς. Στὴν ἀριστερῇ πλευρᾷ τῆς ρεμματιᾶς ὑπῆρχαν ἐρείπια ποῦ τὰ ἀπέδιδαν σὲ ἀρχαῖο ναὸ τῆς Ἀρτέμιδος, τοῦ ὁποῦ ἐσώζετο ὄλο τὸ δάπεδο. Στὴν ἀπότομη, σχεδὸν κάθετη δεξιᾷ πλαγίᾳ τῆς ἴδιας ρεμματιᾶς, ὑπῆρχαν μερικὲς τρυπες, σὰν σπηλιές, μὲ μαρμαρένια μέσα τραπέζια καὶ καθίσματα, βυζαντινῆς, καθαρὰ, ἐποχῆς. Στὸ βάθος τοῦ φαραγγιοῦ εἶχε βρεθῆ κάποτε ἓνα πιθάρι γεμάτο μὲ ἀνθρώπινα κόκκαλα, σημεῖο πὼς σ' αὐτῇ τῇ θέσῃ ὑπῆρχε κάποιο παλιὸ μοναστηράκι. Ἐπίσης στῇ θέσῃ τῇ λεγόμενῃ «τῆς Λήδαινας τὰ τσάμια», ὡς καὶ στῇ θέσῃ «Κουλαλάου ἀμπέλι» ὑπῆρχαν σκόρπιοι πελεκημένοι ὀγκόλιθοι. Ἀκόμη εἶχαν βρεθῆ καὶ μερικὰ βυζαντινὰ νομίσματα μὲ παράσταση τοῦ Χριστοῦ, τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὑπέθεσαν, τῶν Κομνηνῶν. Τέτοια νομίσματα ποῦ εὐρέθησαν καὶ κοντὰ στὸ σπίτι τοῦ Forbs ὑπάρχουν ἀκόμα σὲ ἰδιωτικὲς συλλογές τοῦ Μπουτζᾶ. Ὑπολείμματα βυζαντινοῦ ὕδραγωγείου ὑπῆρχαν πάνω στοὺς λόφους τοῦ χωριοῦ. Στὸ μέρος τὸ λεγόμενον «Καρὰ - καποῦ» (μαύρη ἢ μεγάλη πόρτα) καὶ στὸ Τσορλοῦ, πέντε χιλιόμετρα ἀνατολικά τοῦ Μπουτζᾶ, ἐσώζοντο ἐρείπια μεσαιωνικοῦ κτιρίου.

Στὸν Παράδεισο, δυὸ χιλιόμετρα ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, ὁ κάτοικος τοῦ γειτονικοῦ Προφήτ' Ἡλία, Καραδημήτρης Κεχαγιαῆς, εἶχε βρῆ σκάφτοντας, μιὰ ἐπιτύμβια πλάκα ὕψους ἑνὸς μέτρου καὶ πλάτους 0.46 πάνω στὴν ὁποία ὑπῆρχε ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή:

Τ]ῆς κατὰ πάνθ' ὀσίης ΚΑ...ΔΟΣΛΥΙΝΕ τύμβος
 |ΥΤΗΟΛ ἐστὶ Ἄγνοῦς...ΓΑΡΗ εὐσυνετο
 ἐ]πτὰ ἐτῶν δεκάδας...ΣΑ...γείαν
 τειρομένα γήρως εἰς δόμον ἀτδεω
 ἱ]κετο καὶ μακάρων ΧΛΙΟΠΟΛΥΔΙΜ...ΙΩΥΔ
 κεκρυμένα ΝΑΥΣΙ σύνθρονος εὐσεβέσιν
 Ἄνω χαῖρε (1)

(1) Βλ. μελέτην Ἀριστ. Μ. Φιντριέρ, «Τὸ Ἰοκάνιον πεδῖον καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἀνακαλυφθεῖσαι θέσεις τῶν ἀρχαίων πόλεων», ἔκδοσις Μουσειοῦ καὶ Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς, περίοδος πέμπτη, 1885—1886, ἐν Σμύρνη ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ὁ Τύπος, σελ. 93 (Σμύρνη).

Ἡ ἐπιγραφή, ὅπως φαίνεται, ἀφοροῦσε κάποια καλόγηρα λεγομένη Ἄννῳ, πού εἶχε πεθάνει σέ ἡλικία 70 χρόνων καί θάφτηκε κάπου ἐκεῖ κοντά.

Γενικά, «πλήν τῆς φυσικῆς τερπνότητος — ἔγραφε ὁ Ε. Λαγοῦρος — ἦν μᾶς παρέχει ἡ περὶ τὸν Βουτζᾶν χώρα, ὑπάρχουσι καὶ ἀρκετὰ ἐρείπια ἀρχαίων οἰκοδομῶν, φρουρίων, τάφων, δίδοντα ὕλην πρὸς μελέτην καὶ σπουδὴν» (1). Ἴσως ἡ τύχη καμμιά μέρα νὰ δώσῃ ἀφορμὴ γιὰ συστηματικὴ ἐνέργεια ἀνασκαφῶν, ὁπότε ἡ περιοχὴ θὰ μποροῦσε νὰ μᾶς μιλήσῃ γιὰ τὴν ἱστορίαν της.

Η ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ

Ὁ Κ. Οἰκονόμος λέγει ὅτι στὴν περιγραφὴ τῶν ὁρίων τῆς μονῆς τῶν Λέμβων πού συνέταξε ὁ Στρατοπεδάρχης Φωκᾶς, κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννη Δούκα Βατάτση τὸ 1235, ἡ σημειομένη «τοποθεσία τῆς Κόγχης πλησίον τῆς βασιλικῆς ὁδοῦ», μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κανεὶς «ἀκινδύνως» ὅτι εἶναι ἡ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτητῶν μεταφρασθεῖσα εἰς Μπουτζᾶν (2). Ὁ δὲ Ἰκέσιος Λάτρις πού μετέτρεψε τὰ ὀνόματα ὄλων τῶν γύρω ἀπὸ τὴ Σμύρνη χωριῶν σὲ Ἑλληνικά, καὶ τὸν Μπουτζᾶ τὸν μετέφρασε σὲ Γωνίαν, ἐπαναφέροντας μεταφρασμένο πάλι τὸ βυζαντινὸ τοῦ ὀνόματος Κόγχη (3). Πάντως ὅλα αὐτὰ εἶναι ὑποθέσεις, μὲ κάποια ὁμῶς λογικὴ, ἂν λογαριάσωμε ὅτι τὸ χωριὸ εἶναι χτισμένο στὴν ἄκρην μιᾶς μικρῆς πεδιάδας καὶ στοὺς πρόποδας βουνῶν.

Ἄλλος ἐντούτοις ἀπὸ τοὺς ἀσχολουμένους σοβαρὰ μὲ τὴν ἀρχαιολογίαν τῶν μερῶν ἐκείνων, ὁ Ἀριστοτέλης Φοντριέρ, λέγει ὅτι ἡ τοποθέτησις τοῦ χωρίου Ρούζα, ὅπως κι' αὐτὸ ἀναφέρεται

(1) Ε. Λαγοῦρος: «Τὰ περὶ τὸν Βουτζᾶν μέρη», Ἀμάλθεια 19—21 Αὐγούστου 1906. Ἐπίσης Ἀ. Φοντριέρ: «Le Monestère de Lembos», στὸ Bulletin de Correspondance Hellenique 1892, σελ. 382, 385 καὶ 388.

(2) Κ. Οἰκονόμου ἔ. ἀ. σελ. 108. Περὶ τοῦ περιόρου τῆς Μονῆς τῶν Λέμβων. βλ. Micklosich et Müller, Acta et diplomata Graecia IV σελ. 1—289.

(3) Περιοδ. Ἰωνικὴ Μέλισσα 1850 ἀριθ. 1, σελ. 3.

ιστά ἔγγραφα τῆς Μονῆς τῶν Λέμβων, συμφωνεῖ ἀκριβῶς μὲ τὴ θέ-
ση τοῦ σημερινοῦ Βουζᾶ καὶ διερωτᾶται ἂν δὲν εἶναι δυνατὸν
ἀπὸ λάθος ἀντιγραφῆς τὸ Β νὰ ἔγινε Ρ (1).

Γιὰ τὴν προέλευση τῆς ὀνομασίας τοῦ Μπουτζᾶ ὑπάρχει καὶ
ἡ ἐκδοχὴ ὅτι ὠνομάστηκε ἔτσι ἀπὸ κάποιον Βούζαν καὶ κατ' ἄλλους
Βούζον ἀπὸ τὸ Βυζάντιον καταγόμενον, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκεῖ πολλὰ
κτῆματα καὶ ὁ ὁποῖος ἤκμασε κατὰ τὰ τέλη τῆς βυζαντινῆς ἐπο-
χῆς (2), ὁπότε βρίσκει κάποιον στήριγμα ἢ προηγουμένη ὑπόψια τοῦ
Φοντριέρ.

Ἄλλη πάλιν ἐκδοχὴ ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ κατοίκους τοῦ Μπου-
τζᾶ εἶναι ἡ ἑξῆς: Ἡ κατάληξις «τζᾶ» εἶναι περσικὴ καὶ σημαίνει
χωριὸ ἢ τοποθεσία, ὅπως εἶναι ἢ κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολη
Τσάμλιτζα ποὺ θὰ πῆ χωριὸ μὲ πεῦκα (τσάμ τουρκικὰ εἶναι τὸ
πεῦκο), ἢ Τσατάλτζα, διχαλωτὸ χωριὸ, (τσατάλ=διχάλα, ἐξ οὗ
καὶ τὸ γεωργικὸ ἐργαλεῖο τσατάλι), Γενιτζᾶ, καινούργιο χω-
ριὸ κ. ἄ. Ἔτσι, λέγε καὶ ὁ Κουκλουτζᾶς σημαίνει χωριὸ ποὺ μυ-
ρίζει ἄσχημα, γιὰτὶ ἀρχικὰ ἦταν γιδότοπος. Καὶ ἐπειδὴ μερικοὶ
Τούρκοι, παλαιότερα, πῆγαν νὰ ἐγκατασταθοῦν στὰ κατὰ τὸν Κου-
κλουτζᾶ μέρη καὶ δὲν τοὺς ἄρεσε ὁ τόπος, τράδηξαν νοτιότερα καὶ
βλέποντας ἀπὸ ψηλὰ μερικὰ σπίτια σὲ πεδιάδα φώναξαν: «μποῦ
τζᾶ», δηλαδὴ αὐτὸς εἶναι τόπος, αὐτὸ εἶναι χωριὸ καὶ ἀπὸ τότε τοῦ
ἔμεινε ἔτσι τὸ ὄνομα.

Κατὰ τὴν γνώμη μας ἡ ἐπικρατέστερη ἐκδοχὴ πρέπει νὰ εἶ-
ναι ἡ τοῦ Οἰκονόμου, ὅτι δηλαδὴ ἡ λέξις Μπουτζᾶς εἶναι ἡ ἀπόδοση
ιστὰ τουρκικὰ τῆς βυζαντινῆς Κόγχης.

Ὅπωςδήποτε, εἴτε Κόγχη ἦταν τὸ ἀρχικὸ του ὄνομα, εἴτε
Μπουτζᾶς ὠνομάστηκε ἀργότερα, εἴτε Γωνίαν τὸν ἐβάφτισαν, εἴτε
Μυριανθοῦσαν, ἢ Ἀνθοχωρι καὶ Ἀνθόπολιν ἐσκόπευαν, ὅπως θὰ
ἴδοῦμε, νὰ τὸν βγάλουν οἱ Ἑλλαδίτες, καὶ ὁποιαδήποτε καὶ ἂν ἦταν
ἡ τροχιά ποὺ διέγραφε κατὰ τὴ μακρυνή ἢ συντομώτερη ἱστορία
του, γιὰ μᾶς τοὺς Σμυρναίους καὶ τοὺς περὶ τὴν Σμύρνην κατοί-
κους, ἦταν καὶ θὰ μείνη ὁ ΜΠΟΥΤΖΑΣ, τὸ ὁμορφο καὶ λουλουδέ-

(1) Ἄρ. Φοντριέρ : Le Monastère de Lembos ἔ. ἄ. σελ. 385.

(2) Βλ. Μηνᾶ Χαμουδοπούλου, Γεωγραφία, σελ. 274 καὶ Στ.
Ἀντωνοπούλου, Μικρὰ Ἀσία σελ. 150.

νιο χωριό, με την περήφανη όψη του, με τα ζωγραφιστά περιβόλια του, με τον μυρωμένο αέρα του, με τις πλούσιες και μεγαλοπρεπείς βίλλες του, τις όμορφες κοπέλλες του, με την άρχοντιά και τη λεβεντιά των παλληκαριών του, με τις ρομαντικές έξοχές του, τό ύγιεινότατο κλίμα του.

Όνομασίες άπαντόμενες του χωριού, εκτός από την Γωνία, που δέν έπεκράτησε, και τις αναφερόμενες από τους διαφόρους περιηγητάς, από κακό άκουσμα (Bougiah, Budjia, Bogja) έχουμε στα έλληνικά κείμενα τις: Βουζᾶ, Βουτζᾶ, Μπουτζᾶ και Μπουζιά.

Τά πρώτα σπίτια του νεώτερου χωριού χτίστηκαν στο ύψωμα του Ἀπάνω Μαχαλαᾶ, ψηλότερα από την εκκλησία του "Αη - Γιάννη, στη θέση την όνομαζόμενη «Τσερκέζικα» ή Τσερκές - μαχαλαᾶ. Έκει ήσαν τά πιό παλιὰ σπίτια του Μπουτζᾶ και ίσως ν' άγήκαν άρχικά σε Τούρκους Τσερκέζους (Κιρκάσιους) πρόσφυγας, που άργότερα τά έγκατέλειψαν για να έγκατασταθοῦνε άλλου. Με τον καιρό τό χωριό κατέβηκε προς τά κάτω, ώσπου έπῆρε τή σημερινή του μορφή και έκταση.

ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Στήν Τουρκίαν, ώς τό 1922 τουλάχιστον, επίσημες άπογραφές του πληθυσμού δέν υπήρχαν, για να είμαστε σε θέση να σημειώσωμε ακριβώς τον αριθμό των κατοίκων του Μπουτζᾶ.

Κατά τους Βυζαντινούς χρόνους θά ήταν, όπως είπαμε, μία κατοικημένη τοποθεσία, με άγροτικά σπίτια, «ή τοποθεσία της Κόγχης», που σημειώνεται στην περιγραφή του «καθολικού περιόρου» της Μονής των Λέμβων, με κανένα μικρό ή μεγάλο μοναστήρι. Έτσι πρέπει να έμεινε μέχρι της Τουρκικής κατακτήσεως, όποτε θά έρημώθηκε τελείως, ύστερα μάλιστα από τις μεγάλες και αίματηρότατες συγκρούσεις για επικράτηση, που έγιναν στα μέρη αυτά (1402—1404) μεταξύ του Τούρκου Σουλτάνου Βαγιαζίτ και του τάταρου Ταμερλάνου, όπως μαρτυρούν τά ακόμη σωζόμενα στην περιοχή αυτή τοπωνύμια: Κάν —υτερές, Κάν τσεσμές, Κάν.

—γκιόλ (1). Καὶ ὁ Μπουτζᾶς, ἀσφαλῶς, θὰ ἀκολούθησε τὴν τύχη τῶν Ἑλληνοχριστιανικῶν κοινοτήτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μετὰ τὴν τουρκικὴ τρομοκρατικὴ κυριαρχία. Σφαγές, ἐξοντωτικοὶ διωγμοί, ἐρήμωση. Δὲν πρέπει μάλιστα νὰ ἀποκλεισθῇ καὶ ἡ πιθανότης ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ παραπάνω τοπωνύμια, ὅπως ὑπάρχουν μὲ τὰ ἴδια ὀνόματα καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, νὰ ὀνομάστηκαν ἔτσι ἀπὸ ὀμαδικές σφαγές χριστιανῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰ φοβερὰ χρόνια τῶν ἄγριων τουρκικῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐπικρατήσεων. Καὶ ὕστερα, μὲ τὸν καιρὸ, καὶ σιγὰ σιγὰ ἤρθε πάλιν ἡ ἀμπτωτις, ἡ καινούργια ἐγκατάσταση, ἡ συμπύκνωση.

Ὁ Μπουτζᾶς ἀναφέρεται, ὅπως θὰ δοῦμε, στὰ ἀρχεῖα τοῦ γαλλικοῦ προξενείου τῆς Σμύρνης ἀπὸ τὸ 1688, ξένος δὲ περιηγητῆς βλέπομε νὰ τὸν ἀναφέρῃ στὰ 1749. Γεγονὸς ὅμως πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὅτι ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς τοῦ αὐξήθηκε σημαντικὰ μετὰ τὸ 1770, ὁπότε, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ὀρλωφικῆς ἐπανάστασης καὶ τὰ τρομερὰ ἀντίποινα τῶν Ἀλβανῶν ποὺ ἐπακολούθησαν εἰς τὴν Πελοπόννησο, ἐξῆντα περίπου χιλιάδες Πελοποννήσιοι κατέφυγαν εἰς τὰ σμυρναϊκὰ παράλια καὶ ἐγκατεστάθησαν, εἰς τὰ κοντινὰ πρὸς τὴν Σμύρνη χωριὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸ (2). Οἱ περισσότεροι Πελοποννήσιοι ποὺ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸν Μπουτζᾶ ἦσαν ἀπὸ τὸ Ἄργος. Ἀργότερα ἤρθαν καὶ ἄλλοι ἐκεῖ ἀπὸ τὰ νησιὰ καὶ προπάντων Χιῶτες, ποὺ ἀποτελέσαν καὶ ξεχωριστὴ συνοικία, τὰ «Χατζήδικα». Ἐπίσης ὑπῆρχαν πολλοὶ Τσιργῶτες καὶ ἀρχετοὶ Ἀνδριῶτες.

Τὸ πρῶτο ρεῦμα Πελοποννησίων εἰς τὰ Ἴωνικὰ ἀκρογιάλια ἀκολούθησε καὶ δεῦτερο τὸ 1826 — 1827 μὲ τὴν καταστροφικὴν εἰσβολὴν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Ἰμπραήμ πασᾶ εἰς τὸ Μωριά.

Ὁ Σμυρναῖος λόγιος Μπ. Σλλάαρς, Ὀλανδικῆς καταγωγῆς, λέγει ὅτι, σύμφωνα μὲ τὰ ἀρχεῖα τοῦ γαλλικοῦ προξενείου Σμύρνης, κατὰ τὸν τρομερὸν σεισμὸν τοῦ 1688 καὶ τὴν πυρκαϊὰν ποὺ ἐπακολού-

(1) Κὰν τουρκικὰ θὰ πῆ αἷα καὶ νιερές, ῥεμματιὰ. Ρεμματιὰ λοιπὸν αἵματος. Κὰν—Τσεσμές, Πηγὴ αἵματος, καὶ Κὰν—γκιόλ, Λίμνη αἵματος.

(2) Βλ. καὶ ἄρθρον Ἀδαμ. Διαμαντοπούλου, «Ὁ ἐν Μ. Ἀσίᾳ Ἑλληνισμὸς» εἰς τὰ Μικρασιατικὰ Χρονικά, τόμ. Α', σελ. 30.

θησε, τὸ γαλλικὸ προξενεῖο μεταφέρθηκε στὸν Μπουτζᾶ. ⁽¹⁾

Ὁ Σουηδὸς περιηγητὴς Frederic Hasselquist, πού ἐπισκέφθηκε τὴ Σμύρνη τὸ 1749, λέγει ὅτι ἐπῆγε στὸν Μπουτζᾶ (Budgia), ὅπου ἦταν μιὰ ὠραία ἐξοχικὴ οἰκία τοῦ Πρόξενου τῆς Ὀλλανδίας Ὀσπιέ, καὶ προσθέτει ἀκόμη τὰ ἐξῆς χαρακτηριστικὰ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης: «Οἱ Εὐρωπαῖοι ἀρχίζουν τὶς ἀποκρηές των μὲ τὸν καινούργιο χρόνο καὶ τὶς γιορτάζουν μὲ χοροὺς καὶ πολυτελεῖ γεύματα. Στὶς 5 Ἰανουαρίου παρευρέθηκα σὲ μιὰ τέτοια γιορτῆ πού ἔδωσε ὁ κ. Ὀσπιέ σὲ ὄλους τοὺς Εὐρωπαίους: Ὁλα ἔγιναν μὲ τάξη, ἡ μουσικὴ ὅμως ἦταν ἐλλεινῆ. Τὴν ἀποτελοῦσαν δυὸ ἄσκημα βιολιά καὶ δυὸ σαντούρια, πού ἀσφαλῶς δὲν ἦσαν καλοὶ τεχνίτες αὐτοὶ πού τὰ ἔπαιζαν. Ἡ ὠραία αὐτὴ τέχνη πού οἱ Ἕλληνες τὴν εἶχαν ἄλλοτε ὑψώσει σὲ ἀπόλυτη τελειότητα, σήμερον ἀγνοεῖται σ' αὐτὸν τὸν τόπο, ὅπου ἄδικα θὰ ἔφαχνε κανεὶς νὰ βρῆ μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ ἔναν Ὀρφέα ἢ ἔναν Λίνο. Ἀντίθετα εὐχαριστήθηκα πολὺ ἀπὸ ἓνα χορὸ πού ἐξετέλεσαν Ἕλληνίδες γυναῖκες. Ἦσαν 15 καὶ ἐκείνη πού τὶς ὠδηγοῦσε διηύθυνε τὰ δῆματά των μὲ τὴν βοήθεια ἑνὸς μαντηλιοῦ πού κρατοῦσε στὸ χέρι. Χόρευαν σὲ ἡμικύκλιο, ἔκαναν διάφορες στροφές καὶ ἄλλες κινήσεις καὶ ἔπαιρναν πάλι τὴν πρώτη τους θέση. Ὁ χορὸς μοῦ φάνηκε πολὺ ἀρχαῖος καὶ αὐτὴ μου τὴν ἀντίληψή τὴν ἐπεβεβαίωσε ὁ κ. Payssonel, Πρόξενος τῆς Γαλλίας, ὁ ὁποῖος εἶχε πάρα πολλές γνώσεις γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα. Μοῦ εἶπε ὅτι εἶχε βρῆ ἓνα ἀρχαῖο μάρμαρο, ἐπάνω σὲ ὁποῖον ὑπῆρχε ἀναπαράσταση ἀκριβῶς τοῦ ἴδιου χοροῦ πού εἶχα δῆ πρὶν λίγο. Εἶναι πολὺ εὐχάριστο νὰ βλέπη κανεὶς νὰ τὸν ἐκτελοῦν Ἕλληνίδες ντυμένες μὲ τὴν ἀρχαῖα μόδα τοῦ τόπου καὶ ἀσφαλῶς ὑπερέχει ἀπὸ ὄλους τοὺς μοντέρνους χοροὺς. Ἡ μουσικὴ μόνο δὲν ἦταν σύμφωνη, τὰ τραγούδια ὅμως μὲ τὰ ὁποῖα τὴν συνῴδευαν οἱ κοπέλλες μοῦ ἄρεσαν ὑπερβολικὰ.» ⁽²⁾

Δυστυχῶς ὁ Σουηδὸς περιηγητὴς δὲν μᾶς δίνει περισσότερες

(1) Οἰκονόμος- Slaars: «Etude sur Smyrne (1868), σελ. 131.

(2) Fr. Hasselquist: Voyage dans le Levant, γαλ. μεταφρ. Paris 1769, σελ. 36.

λεπτομέρειες για τὸν Μπουτζᾶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐνῶ γράφοντας για τὸν Μπουρνόδα, ποὺ τὸν ἐπισκέφθηκε ταυτόχρονα, μᾶς μιλά για τὸν κάμπο του, για τὸ τούρκικο νεκροταφεῖο του, καὶ για τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων του, ποὺ ἦσαν τότε 20 — 30 οἰκογένειες. Πάντως, μᾶς ἱκανοποιεῖ μὲ τὴν περιγραφή τοῦ Καλαματιανοῦ, ἀσφαλῶς, χοροῦ μὲ τις 15 Ἑλληνοπούλες καὶ μὲ τὰ τραγούδια των, μέσα σ' ἐκείνη τὴ γιορτὴ τῆς τότε Εὐρωπαϊκῆς παροικίας τῆς Σμύρνης.

Ὁ Ἄγγλος περιηγητὴς William Turner ἐπισκέφθηκε τὴ Σμύρνη τὸ 1816. Ἐπῆγε πρῶτα στὴν Ἔφεσο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔφυγε για τὴν Σμύρνη μέσον Σεβντήκιοι καὶ Μπουτζᾶ. Στὸν Μπουτζᾶ, τὸ χωριὸ—γράφει—ὅπου ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι τῆς Σμύρνης ἔχουν τις ἐξοχικὲς των κατοικίες καὶ ὅπου μὲ χαρὰ ἐπληροφορήθηκε ἀπὸ τὸν Ἄγγλο πρόξενο τῆς Σκάλα — Νόβας (Νέας Ἐφέσου) ὅτι θὰ εὑρίσκει τὸν κ. Γουέρρυ⁽¹⁾ μὲ τὴν οἰκογένειάν του, ἔφτασε στίς 14 Ἰανουαρίου, Κυριακῆ, στίς 9 τὴ νύχτα. «Ἐχτύπησα, λέγει, πολλὴ ὥρα τὴν πόρτα τοῦ κ. Γουέρρυ καὶ τέλος ἔμαθα πὼς ὅλη ἡ οἰκογένεια εἶχε κατέβει στὴ Σμύρνη. Μὲ ἐπληροφόρησαν ὁμῶς ὅτι στὸ χωριὸ ἔμενε ἕνας ἄλλος Ἄγγλος ἔμπορος μὲ τὴν οἰκογένειά του. Μοῦ ἔδειξαν τὸ σπίτι καὶ ἐχτύπησα τὴν πόρτα μὲ ἐμπιστοσύνη. Ἄνοιξαν καὶ ὕστερα ἀπὸ συζητήσεις καὶ ἐξηγήσεις μὲ ἐδέχτηκαν μέσα μὲ δυσκολία, γιατί τὴν προηγούμενη νύχτα εἶχαν σκοτώσει κάποιον στὸ χωριὸ. Στὴν ὑπηρέτρια ποὺ μοῦ ἄνοιξε εἶχα μιλήσει στὴν ἀρχὴ Ἑλληνικὰ καὶ ἐπειδὴ αὐτὴ νόμισε πὼς ἤμουν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ φώναξε τὴν κυρία της, ἡ ὁποία, για νὰ βεβαιωθῆ πὼς ἤμουν πραγματικὰ Εὐρωπαῖος, μοῦ ζήτησε νὰ τῆς μιλήσω γαλλικὰ καὶ τότε ἀμέσως μὲ ἔβαλε μέσα. Ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ σπιτιοῦ, ὁ κ. Γκοῦ, μὲ δέχτηκε μὲ καλοσύνη. Μοῦ πρόσφεραν ἕνα ἑλαφρὸ δεῖπνο καὶ κρεβάτι, ὅπου ἀπῆλαυσα ἕναν ὠραῖον ὕπνο. Τὸ πρῶτ' ὁ κ. Γκοῦ μὲ ὠδήγησε νὰ δῶ τὰ κτήματά του καὶ τὴ βίλλα του, ποὺ ὅλα ἦσαν σημαντικὰ»⁽²⁾.

(1) Ὁ Fr. Werry ἦταν τότε ὁ Ἄγγλος πρόξενος τῆς Σμύρνης.

(2) William Turner: Journal of a tour in the Levant, τμ. 3, σελ. 136-137.

Ὁ περιηγητής Francis Hervé βρίσκεται στὴ Σμύρνη τὸ 1837. Στὸ βιβλίον ποὺ ἔγραψε περιγράφει τὸν Μπουρνόδα καὶ σὲ συνέχεια λέγει: «Εἶναι ἓνα πολὺ εὐχάριστο χωριὸ κοντὰ στὴ Σμύρνη ποὺ λέγεται Μπουτζᾶς (Borja) ὅπου ὑπάρχουν κάμποσα μικρὰ θελκτικὰ ἐξοχικὰ σπίτια, μερικὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα θυμίζουν ὠραῖες περιγραφές ἀγροτικῶν καὶ ἀπλοϊκῶν σπιτιῶν μέσα σὲ ἀγαθενδράδες. Τὸ σχέδιον τῶν σπιτιῶν αὐτῶν ἔχει κάτι τὸ πρωτότυπο ποὺ δὲν μοιάζει καθόλου μὲ τὴ δυσκαμψία, τὸ μονοκόμματο, τῶν κατοικιῶν σὲ πολλὰ περισσότερα πολιτισμένα μέρη. Ἐδῶ ὑπάρχει ἐπίσης μιὰ συνήθεια νὰ βγαίνουν τὰ βράδια καὶ νὰ κάθονται ἐμπρὸς στὶς πόρτες τῶν σπιτιῶν τους οἱ γονεῖς μὲ τὰ παιδιά τους, οἱ ἐπισκέπτες, οἱ ἄλλοι ἔνοικοι, ἀκόμη καὶ οἱ ὑπηρέτριες. Αὐτὸ εἶναι κάτι τὸ πρωτόγονο καὶ πατριαρχικὸ, ποὺ μ' ἀρέσει πολὺ. Προάγει τὴν κοινωνικότητα, οἱ γείτονες βρίσκονται συνεχῶς σὲ ἐπαφὴ μεταξύ τους καὶ μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἐπικοινωνοῦν ὁ ἓνας μὲ τὸν ἄλλον. Καὶ ὅταν κανεὶς θέλει νὰ βρῆ συντροφιά γιὰ νὰ περάσῃ τὴν ὥρα του, δὲν ἔχει παρὰ νὰ κἀνῃ μιὰ βόλτα στὸ χωριὸ καὶ νὰ πάρῃ μέρος σὲ ὅποιον κύκλον τοῦ ἀρέσει, γιὰτὶ ὅλοι ἐδῶ γνωρίζονται μεταξύ τους. ⁽¹⁾

Γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοικίων τοῦ Μπουτζᾶ ὁ δάσκαλος Ἰωάννης Πετρίδης (Ἀρχηγένης) λέγει τὸ 1894 ὅτι εἶχε «6000 κατοίκους ὀρθοδόξους καὶ καλὰ σχολεῖα» ⁽²⁾. Ὁ Σταμ. Ἀντωνόπουλος τὸ 1907 λέγει ἐπίσης ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ ἔφταναν τὶς 6000 περίπου «ὁμογενεῖς ἅπαντας, πλὴν σχεδὸν 200 Εὐρωπαίων» ⁽³⁾. Μεταγενέστερες ἄλλες γεωγραφίαι καὶ ἐγκυκλοπαιδικὰ λεξικά ἀνεβάζουν τὸν πληθυσμὸ τοῦ χωριοῦ σὲ 10—12 χιλιάδες. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς Καταστροφῆς ὁ πληθυσμὸς του ἦταν γύρω στὶς 13.000.

(1) Francis Hervé: A residence in Greece and Turkey. London 1837, σελ. 319 - 320.

(2) Ἰωάν. Πετρίδου: Πατριδογραφία — μετὰ περιληπτικῆς τοπογραφίας Σμύρνης καὶ περιχώρων. Ἐκδόσεις Β'. — Ἐκδοταί: Ι. Κατράς καὶ Ν. Κυρακίτζης, ἐν Σμύρῃ 1894, ἐκ τοῦ τυπογραφείου Ἀμαλθείας, σ. 63.

(3) Σταμ. Ἀντωνοπούλου, ἔ. ἀ. σελ. 150.

Όλοι σχεδόν ήσαν Έλληνες και μόνο 60 περίπου σπίτια Ευρωπαί-
οι, δηλαδή Άγγλοι κυρίως, Γάλλοι, Ίταλοί, και Όλλανδοί, καθώς
και 2—3 οικογένειες Αρμενίων⁽¹⁾. Οί μόνιμοι Τουρκοί του χω-
ριού ήσαν και αυτοί πολύ λίγοι. Έκτός από τις Αρχές, δηλαδή τόν
Κομισάριο (Άρχιαστυνόμο), τις πολίτισιες (άστυνόμους), τούς
τζανταρμάδες (Gens d'armes, χωροφύλακες), τούς σουβαρήδες
(έφιππους χωροφύλακες), τόν Χότζα, τόν ταξιντάρη (δημόσιο
εισπράκτορα), τόν γραμματέα και τόν καρδάση (φύλακα - κλητή-
ρα) τής Δημαρχίας, υπήρχε και ένας γλασατζής (παγωτοπώλης), ο-
κλειδούχος τού σιδηροδρομικού σταθμού, ένας άλμπάντης (πετα-
λωτής), ένας σαμαρτζής και μιá Τουρκοκρητικιά, πού δέν ήξερε
λέξη τουρκική και πού τó έπάγγελμά της ήταν νά ύφαινη στόν άρ-
γαλειό «κουρελούδες», τά γνωστά λαϊκά φευτοχιλίμια από διάφο-
ρες λουρίδες ποικιλόχρωμων κουρελιών. Όλοι αυτοί οί Τουρκοί,
στούς όποιους προσετέθησαν τά τελευταία χρόνια και άρκετοί στρα-
τιωτικοί μέ τις οικογένειές τους οί πιότεροι, κατοικούσαν στή συ-
νοικία τή λεγόμενη «Τουρκομαχαλάς».

Τό καλοκαίρι ό πληθυσμός τού χωριού μεγάλωνε πολύ από
τούς παραθεριστές πού πήγαιναν από τή Σμύρνη και έμεναν είτε
σέ συγγενικά σπίτια, είτε σέ άλλα πού ένοίκιαζαν, είτε και σέ ιδι-
όκτητα πού είχαν για παραθερισμό. Ό Μπουτζάς ήταν από τά πιό
ευνούμενα προάστεια τής Σμύρνης και γι' αυτό πολλοί πλούσιοι
έμποροι και έπιστήμονες Σμυρναίοι είχαν εκεί μόνιμες κατοικίες,
πολλοί δέ είχαν ωραιότατες βίλλες, μόνο για παραθερισμό.

Στό Μπουτζά, περισσότερο από όλα τά άλλα κοντινά χωριά,
λόγω τής άψηλής του τοποθεσίας, και τού υγιεινού του κλίματος,
εΰρισκαν καταφύγιο πολλοί Σμυρναίοι κατά τις διάφορες θεομηνίες
πού έπλητταν τήν πολυάνθρωπη Σμύρνη σέ παλαιότερες έποχές,
όπως ήταν οί σεισμοί, οί πυρκαϊές και οί διάφορες έπιδημίες. Κατά
τό σεισμό τού 1688, είπαμε πώς τó Γαλλικό Προξενείο τής Σμύρ-

---

(1) Α. Ν. Άναγνωστοπούλου, Ύποστρατήγου: Γεωγραφία τής
Ανατολή, τό 1, σελ. 86 και Έγκυκλ. λεξικά Έλευθερουδάκη, Ήλιου
και Μεγάλη Έγκυκλοπαίδεια.

νης μεταφέρθηκε στον Μπουτζᾶ. Και στο σεισμό του 1831 πολλοί έτρεξαν εκεί για να σωθούν. Ο σεισμός αυτός ήταν τόσο δυνατός που συνεκλόνησε όχι μονάχα τη Σμύρνη αλλά και όλα τα τριγύρω χωριά. Στον Μπουτζᾶ μάλιστα, όπως αναφέρεται, οι άνθρωποι δεν μπορούσαν να σταθούν στα πόδια τους. Επίσης στη χολέρα που θέρισε τη Σμύρνη το 1848 και το 1865, πολλοί κάτοικοί της κατέφυγαν στο Μπουτζᾶ, όπου εν τούτοις έσημειώθησαν αρκετοί θάνατοι. Το ίδιο και κατά το σεισμό της "Αγία - Μαρίνας (17 Ιουλίου 1880). Όπως έγραφε τότε Σμυρνεϊκή έφημερίδα, ο Μπουτζᾶς θεωρήθηκε ως «τά ξύλινα τείχη της σωτηρίας, όπου έτρεξε ή πλειονότης των σεισμοφόδων δια να σωθῆ». Έβλεπε δέ κανείς κάθε μέρα σειρά από κάρρα φορτωμένα με ανθρώπους, στρώματα και παπλώματα να διευθύνονται από τη Σμύρνη προς τον Μπουτζᾶ (1).

Η ανάπτυξη της κοσμικότητας του Μπουτζᾶ παρατηρείται κυρίως μετά το 1898, όποτε με την εγκατάσταση στον Μπουργνόδα πολλών Τουρκοκρατικών προσφύγων και τα διάφορα έπεισόδια που δημιουργούσαν εκεί, ή τελευταία αυτή κωμόπολις άρχισε να χάνη την παλιά δική της προτίμηση προς όφελος του Μπουτζᾶ.

Η αλήθεια είναι ότι τα δυο αυτά άριστοκρατικά χωριά της Σμύρνης είχαν πάντα φανατικούς όπαδούς το καθένα. Χαρακτηριστικός και πολύ χαριτωμένος είναι ο διάλογος που μάς διέσωσε ο Άγγλος περιηγητής Charles Mac Farlane, που επισκέφθηκε τη Σμύρνη το 1828, μεταξύ μιᾶς κυρίας του Μπουτζᾶ και μιᾶς του Μπουργνόδα, όπου, έξόν από την παράταξη των επιχειρημάτων της καθεμιᾶς για να υποστηρίξη τα πλεονεκτήματα του χωριού της, βλέπομε και την κατάσταση μέσα στην όποια ζούσαν οι κάτοικοι των χωριών αυτών την έποχή εκείνη:

«Οι Εύρωπαίοι — γράφει ο περιηγητής, — οι Έλληνες και οι Άρμένιοι της άνώτερης τάξης, τέλος όλοι όσοι τους έπιτρέπει ή οικονομική τους κατάσταση, εγκαταλείπουν τη Σμύρνη κατά τους μήνες του καλοκαιριού. Οι άνδρες κατεβαίνουν στην πόλη μόνο για

(1) Χρ. Σ. Σολομωνίδη: «Ύμνος και θρήνος της Σμύρνης» 1957 σελ. 150.

τις δουλειές τους και τὸ βράδυ γυρνᾶνε πάλι στὶς οἰκογένειές τους.

» Οἱ Σμυρνηοὶ κανονίζουν τὸν παραθερισμὸ τους κυρίως σὲ δυὸ χωριά: τὸν Μπουρνόδα καὶ τὸν Μπουτζᾶ. Τὸ πρῶτο εἶναι τόσο μεγάλο πού θὰ μπορούσε γὰ τὸ ὄνομάση κανεὶς πόλη. Βρίσκεται σὲ μιὰ πεδιάδα πού φέρνει τ' ὄνομά του καὶ ἂν σκεφτοῦμε πῶς βρισκόμαστε στὴν Τουρκία, μπορούμε νὰ ποῦμε πῶς εἶναι πολὺ φροντισμένο καὶ προσδευμένο. Τὸ δεύτερο χωριό, μέσα σὲ μιὰ κοιλάδα τριγυρισμένη ἀπὸ βουνά, ἀπλώνεται σὲ μιὰ μικρὴ ἔκταση καὶ ἔχει ὄψη ἀγροτική. Ὁλητὴ κοινωνία τῆς Σμύρνης εἶναι χωρισμένη σὲ δυὸ μερίδες. Ἡ μιὰ εἶναι μὲ τὸ μέρος τοῦ Μπουρνόδα καὶ ἡ ἄλλη τοῦ Μπουτζᾶ, ἀνάλογα μ' ἐκείνους πού συχνάζουν στὸ ἕνα ἢ στὸ ἄλλο ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ χωριά. Οἱ μερίδες ὅμως αὐτὲς δὲν περιορίζονται μονάχα στὸν ἰδιαίτερο μεταξὺ τους συναγωνισμό, ἀλλὰ προσπαθοῦν νὰ τραβήξουν μὲ τὸ μέρος τους καὶ κάθε ταξιδιώτη καὶ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ θαυμάση μόνο τὸ χωριὸ τῆς δικῆς τους προτίμησης: "Ὅταν δὲ αὐτὸς ἐκδηλωθῆ ὑπὲρ τοῦ ἑνός, ὁ ἄλλος τὸν ἀφίνει ἀμέσως σὰν ἕναν ἄνθρωπο πού δὲν ἔχει οὔτε κρίση, οὔτε γούστο. Οἱ ὁμορφες Σμυρνηές, μὴ ἔχοντας τί νὰ κάνουν καὶ μὴ ξέροντας πού νὰ ἀπασχολήσουν τὸ πνεῦμα τους, συζητοῦν ἀτελείωτα μεταξὺ τους πάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα, μὲ τέτοια μάλιστα ζωηρότητα, πού ἡμεῖς, πιὸ φλεγματικοὶ ὅπως εἴμαστε, δὲν δείχνουμε οὔτε σὲ ζητήματα ζωτικῆς σημασίας.

— Γιατί, λέει μιὰ Μπουρνοβαλιά, δὲν ἔχετε νερὸ ἐπὶ ἕξη μῆνες τὸ χρόνο;

— "Ἄν συμβαίνη νὰ μὴν ἔχομε νερὸ, ἀπαντᾷ ἡ κυρία τοῦ Μπουτζᾶ, δὲν ἔχομε γύρω μας οὔτε Τούρκους, οὔτε κουκούπια.

— Δὲν μπορείτε νὰ βγῆτε ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια σας τὴν ἡμέρα. Δὲν ἔχετε οὔτ' ἕνα δέντρο γιὰ σκιά, λέει ἡ κυρία τοῦ Μπουρνόδα.

— Μὰ τὸ βράδυ, ἀπαντᾷ ἡ ἄλλη, μπορούμε καὶ βγαίνομε μὲ φανάρια καὶ ἡ εὐχαρίστηση αὐτὴ ἀπαγορεύεται στὸ Μπουρνόδα.

— Ἐμεῖς ἔχομε καλύτερο ὕφος, πιὸ κομψότητα στοὺς τρόπους μας, λέει ἡ Μπουρνοβαλιά.

— Ἐμεῖς κάνομε πιὸ χαρούμενες συγκεντρώσεις καὶ ἀπολαμβάνομε μεγαλύτερη ἐλευθερία, ἀπαντᾷ ἡ κυρία τοῦ Μπουτζᾶ.

— Καὶ ὅμως ἔχομε πέντε Πρόξενους πού μένουν στὸν Μπουρ-

νόδα, προσθέτει ή άλλη με έμφαση.

— Δέν μās ενδιαφέρουν οί Πρόξενοί σας, απάντησε έπεμβαίνοντας με θυμό ένας δικηγόρος από την αντίθετη παράταξη. Αυτούς τούς αφίνομε για τούς χοίρους σας (1).

Και ό "Αγγλος περιηγητής συνεχίζει: «Χωρίς να προσπαθήσω να λύσω ένα πρόβλημα τόσο δύσκολο και χωρίς να θέλω να εκδηλωθώ υπέρ καμμιάς από τις δυο παρατάξεις, λέω πώς και τά δυο αυτά χωριά είναι πολύ ευχάριστα και μοιάζουν με παραδείσους έξω από τή Σμύρνη. "Εμεινα περισσότερες μέρες στον Μπουτζά παρά στον Μπουρνόδα, γιατί εκεί κατοικοῦσαν οί φίλοι μου. "Η υπερβολική καλωσύνη με τήν όποίαν μ' έφιλοξένησαν οί συμπατριώτες μου, οί ώραιες έκδρομές στις όποιες με έδέχοντο, οί τόσο ρομαντικοί περίπατοι, οί τόσες ευτυχισμένες μέρες πού πέρασα σ' έναν τόπο γεμάτο ταραχές, άφησαν στο νοῦ μου έντυπώσεις άσθηστες. "Ακόμη και τώρα ή ανάμνηση του Μπουτζά με κάνει να νοιώθω αισθήματα χαράς, μελαγχολίας και ευγνωμοσύνης (2).

Θαυμάσια, πολυτελέστατα σπίτια με ώραιότατους κήπους είχαν πολλοί Ευρωπαίοι κάτοικοι του Μπουτζά, όπως ήταν του Φόρμπερ, του Τ. Ρήζ, του "Αλλιόττι, του Γκοῦ, του Τακδέρ Σπάρταλη, του Μπάρφ, και άλλων. "Από τούς μή "Ελληνες κατοίκους αναφέρουμε ακόμη τις οικογένειες τών Ντέ Γιόγκ, Μπλάκλερ, Γκρίφιτ, Χόλτον, Τζόλλυ, "Αραχταντζή, Ρομπόλη, Λέιντον, Γουίλιαμσον, Ντρακόπολη, Μισσίρ, "Ιχάρ, Μπάρκερ, Βέμπερ, Κευν, του δικηγόρου Denis Canale, και, από τις παλαιότερες, τών Γκόρντον, Λή, Πασκουάλη, Μπαρόν "Ισαβερντένς, G. Vickers, Cadoux, Brusik, Fonton, Boddington, d' Hochpied, Werry(3).

---

(1) «Με τά λόγια αυτά ό όμιλητής ήθελε να αναφερθῆ σ' ένα έπισόδιο, κατά τό όποιον υπήρξε θυμό ένας Πρόξενος πού έμενε στον Μπουρνόδα. "Εδινε κάτι να φάη σε μια γουρούνα, όποτε τό άχάριστο ζῷο τον έδάγκασε και του άφαίρεσε όλόκληρο κομμάτι κρέας από τό πόδι του».

(2) Ch. Mac Farlane, «Constantinople et la Turquie» (Γαλλική μετάφραση), Paris 1829, τόμ. 1, σελ. 104 έξ.

(3) "Από τούς Werry, πού υπήρξαν μια έπιφανής οικογένεια τής "Αγγλικής παροικίας τής Σμύρνης και του Μπουτζά, ό Francis Werry,

Ἐπίσης στὸν Μπουτζᾶ κατοικοῦσε καὶ ἡ οἰκογένεια Ἰωσήφ Φάλμπου, φαρμακεμπόρου στὰ Γυαλιάδικα τῆς Σμύρνης, Ὁρθοδόξου μὲν, Ἰταλικῆς ὅμως ὑπηκοότητος. Εἶχε σύζυγο τὴν Χρυσὴ Χατζῆ Εὐστρατίου καὶ τέκνα τὸν Ἄγγελο, τὴν Ἑλλη, τὸν Γεώργιο, τὴν Βίκη Εὐνοπούλου καὶ τὴν Γιάννα Πανταζάτου. Ὁ Γεώργιος, σὰν Ἰταλὸς ὑπῆκοος, μένει ἀκόμη στὸν Μπουτζᾶ.

Ὅλοι οἱ ξένοι τῆς Σμύρνης, καὶ τοῦ Μπουτζᾶ βέβαια, μιλοῦσαν τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀκόμη καὶ στὰ σπίτια των. Γιὰ τὸ περιεργό τοῦ πράγματος καὶ γιὰ νὰ φανῆ πόση ἦταν ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου στὴ Σμύρνη καὶ στὶς γύρω περιοχές, ἐπάνω στὶς ἄλλες φυλές, ἀναφέρομα τὸ ἐξῆς γεγονός:

Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Μισσίρ, ἡ Ἀγάθα ποὺ εἶχε γεννηθῆ στὴ Σμύρνη τὸ 1780 καὶ πέθανε στὸ Μπουτζᾶ τὸ 1881 σὲ ἡλικία δεκαδὴ 101 χρονῶν, εἶχε παντρευτῆ τὸν Ἀντρέα Πασκουάλη. Ὁ γιὸς τῆς Γκιουζέπε Πασκουάλη, μεγαλέμπορος σταφίδων, παντρεμένος μὲ τὴν ἐξαδέλφη του Κλάρα Μισσίρ, κρατοῦσε οἰκογενειακὸ ἡμερολόγιο γραμμένο Ἑλληνικὰ μὲ Λατινικοὺς χαρακτῆρες, δηλ. φραγκοχιώτικα. Τὸ ἡμερολόγιο αὐτὸ δρῖσκεται ἀκόμα στὴ Σμύρνη, στὴν κατοχὴ τοῦ ἐγγονοῦ του Ζοζέφ Πασκουάλη. Παραθέτω τὸ κατωτέρω ἀπόσπασμα ὅπως εἶναι γραμμένο στὸ ἡμερολόγιο:

«Is tas 25 Iuniun 1891 imera savato ores 6 proi esi-
» chorethi i miteramu Agata, sizighos tu macariti Patera.
» mu Andrea Pasquali, eton 101. iton ghenimeni is to 1780.
» Sindrechta osso fandasthis fin onomatissan Santa Aga-
» ta, edhiavaze choris jalia, thimitico meghalo eosta teli tu
» thanatutis, apothane is Buggia, is to spiti tu ghambrumu
» Alexandro Arachtangi. i Thighateramu Meri sizighos.
» Alexandru tin parastathi, ezise mazitis i ano Miteramu
»-tin iche apo moro opu emine orfano».

Στὸ ἴδιο ἡμερολόγιο σημειώνεται ὅτι ἡ Κλάρα Πασκουάλη, τὸ γένος Μισσίρ, εἶχε δεχτῆ στὸ Μπουτζᾶ τὸν γιὸ τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, πρίγκιπα de Joinville, «Ke tu ekane ti tsirimonia pu borouse».

Πρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὴ Σμύρνη, πέθανε καὶ θάφτηκε στὸν Μπουτζᾶ στὶς 27 Ἰουλίου 1832 σὲ ἡλικία 87 χρονῶν.

Ἐπίσης ἡ Annette Mirzan, κάτοικος Μπαυτζᾶ, ποῦ πέθανε στὶς ἀρχές τοῦ αἰῶνα μας, ἀφῆκε διαθέκη γραμμένη φραγκοχιώτικα, μὲ τὴν ὁποῖαν ἄφηνε στὴν Καθολικὴ ἐκκλησία τὸ σπίτι της ποῦ ἦταν κοντὰ στὴν ἐκκλησία (1).

Ἡ περιτριγυρισμένη μὲ ἀψηλὸ τοῖχο ἔπαυλη τοῦ Σπάρταλη, σὲ ἔκταση 40 περίπου στρεμάτων, πρώην ἰδιοκτησία τῶν Μπαλτατζήδων, εἶχε στὸν κήπο της ἕνα ὡραῖο ἄγαλμα τῆς Ἀναδυομένης Ἀφροδίτης, ἔργο τοῦ Ἀρμένιου γλύπτη Παπαζιάν (2). Γιὰ τὴν ὡραιότατη αὐτὴ ἔπαυλη ὑπάρχει τὸ ἐξῆς ἱστορικὸ γεγονός, ὅπως μοῦ τὸ ἀνεκοίνωσε ἐγγράφως ὁ κ. Ἄντ. Ἀθηνογένης:

«Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1919 ὁ διευθυντὴς τῆς Ὀθωμανικῆς Τραπεζῆς, Σουτζιάνι, Ἰταλὸς ὑπήκοος, ἔλαβε ἐντολὴν ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν Κυβέρνησιν νὰ ἀγοράσῃ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀκίνητον τοῦ Τακβὸρ Σπάρταλη εἰς Βουτζᾶ ἀντὶ πάσης θυσίας, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς Γεωργικὴ σχολὴ τῆς Ἰταλίας ἐν Σμύρῃνῃ.

«Ὁ Σπάρταλης τυγχάνων τακτικὸς πελάτης μου, ἔσπευσε νὰ μὲ εἰδοποιήσῃ, καὶ μοῦ εἶπε τὰ ἐξῆς: Ἡ Ἰταλία ἐπιδιώκει τὴν κατὰληψιν τῆς Σμύρνης. Ἔχει ἤδη καταλάβει τὴν Ἀττάλειαν, ἐν συνεχείᾳ κατέλαβε τὴν Νέαν Ἐφεσον καὶ ἐπιπλέον σκοπὸς τῆς Κυβερνήσεώς της εἶναι νὰ κάμῃ τὴν Σμύρνην Ἰταλικὴν κτῆσιν.

«Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων ἐνεπνεύσθη τὴν ιδέαν νὰ ζητήσω ὅπως προτιμηθῶ ἐγὼ ὡς ἀγοραστὴς τῆς ἐπαύλεως καὶ νὰ δωρηθῇ αὐτὴ εἰς τὸν Ἐλευθέριον Βενιζέλον.

» Ὁ ἰδιοκτῆτης ἐνθουσιωδῶς ἐδέχθη τὴν πρότασίν μου, κατήρτισα δὲ ἀμέσως ἐπιτροπὴν ἀποτελεσθεῖσαν ἀπὸ τὸν Γεώργιον Πυροκάκον, μεγαλέμπορον, Ἰορδανίδην, καπνοβιομήχανον, τοὺς Μιχαὴλ καὶ Χρῆστον Ἀθανασοῦλα, τοῦ Κεατχανέ, τὸν δημοσιογράφον Μιλτιάδην Σεῖζάνην, τὸν δικηγόρον Ἀντώνιον Ἀρεάλην, τὸν Μιχαὴλ Ἀργυρόπουλον, συμπράττοντος καὶ ἐμοῦ, διὰ τὴν σὺλ-

(1) Ἐγγραφή πληροφορία Lívio Missir.

(2) Ὁ Παπαζιάν εἶχε τὸ ἐργαστήριό του στὴν Κρούα Βρούση τῆς Σμύρνης, κοντὰ στὸ σταθμὸ τοῦ Μπασμαχανέ καὶ ἦταν ὁ πρῶτος δάσκαλος τοῦ ἐκλεκτοῦ σήμερα Σμυρναίου γλύπτη καὶ καθηγητοῦ τῆς Σχολῆς Καλῶν Τεχνῶν τοῦ Πολυτεχνείου, Θανάση Ἀπάρη (τότε Ἀπαρτόγλου).

λογήν ἐράνων πρὸς ἀγοράν τῆς ἐπαύλευς.

» Τὸ ποσὸν ποῦ μᾶς ὤρισεν ὁ Σπάρταλης ἦτο ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδες λίρες Τουρκίας, χάρτινες, καὶ μοῦ εἶπε πὼς θὰ ἦτο εὐτυχὴς νὰ δωρηθῇ ἡ ἔπαυλις του εἰς τὸν Ἑλευθ. Βενιζέλον.

» Ἡ ἀγορὰ ἐπραγματοποιήθη διὰ δοθείσης προκαταβολῆς δέκα χιλιάδων λιρῶν, τοῦ ὑπολοίπου ἐξοφλητέου ἐντὸς ἐνὸς ἔτους. Αἱ εἰσφοραὶ τοῦ κοινοῦ ὑπῆρξαν μεγάλαι. Τὸ ὑπολειφθὲν ποσὸν τὸ ἔδωκεν ὁ Διευθυντὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, ἀείμνηστος Ἀλεξ. Κοριζῆς καὶ οὕτω ὁλόκληρον τὸ κτῆμα μετετράπη ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἑλ. Βενιζέλου.

» Περιέργως ὅμως ὁ αὐθαίρετος Ἀρμοστής τῆς Σμύρνης Ἀριστ. Στεργιάδης ἠξίωσε νὰ ἐγγραφῇ τὸ κτῆμα ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἰδίου. Ἐν τῷ μεταξῦ ὁ Βενιζέλος μᾶς ἐδήλωσεν ὅτι ἀποδέχεται τὴν δωρεάν καὶ παραχωρεῖ τὴν ἔπαυλιν εἰς τὴν κοινότητα Σμύρνης διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἴδρυμα προστασίας τῶν ὀρφανῶν τέκνων τῶν πεσόντων ἐν πολέμῳ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἔγινε.

» Ὁ Ἑλευθέριος Βενιζέλος δὲν ἠὺκαίρησε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν περίφημον αὐτὴν ἔπαυλιν, ὁ υἱὸς του ὅμως Σοφοκλῆς τὴν ἐπεσκεψθῆ ἀθορόδως καὶ ἐθαύμασε τὴν λαμπρότητα τῆς γενομένης δωρεᾶς.

» Κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τοῦ 1923 τὸ κτῆμα τοῦτο περιήλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Τουρκικοῦ Δημοσίου καὶ χρησιμοποιοῖται μέχρι σήμερον διὰ τὸν ἴδιον σκοπὸν...».

Τὰ ὀρφανὰ ποῦ ἐστέγαζε τὸ ἴδρυμα διασώθηκαν ἀπὸ τὸν Ἀμερικανικὸ Ἐρυθρὸ Σταυρὸ κατὰ τὴν Καταστροφὴν.

Στὴν πολυτελέστατη ἐπίσης βίλλα τοῦ Ρῆς ὑπῆρχε ἓνα φαρδὺ καὶ θαθὺ πηγάδι, στὸ τοίχωμα τοῦ ὁποῖου, λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ νερό, ἦταν σκαμμένη μιὰ παράξενη μεγάλη αἶθουσα, ὅπου μὲ σκάλα σκαμμένη κι' αὐτὴν στὴ γῆ, κατέβαιναν οἱ ἔνοικοι στὶς μεγάλες ζέστες γιὰ νὰ πάρουν δροσιά. Ἐνα ἴδιο πηγάδι ὑπάρχει ἀκόμα στὸν κῆπο τοῦ σπιτιοῦ τῶν Gordon, στὸ τέλος τοῦ χωριοῦ, ὅστερα ἀπὸ τὶς Ἐνγιά - Βρυῦσες.

Ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς οἰκογένειαι οἱ πιὸ γνωστὲς ἦσαν τοῦ Ἀντωνίου Ἀθηνογένη, τοῦ Στέφανου Παπαμιχάλη, τοῦ Ἀντωνίου Ἀρεάλη, τοῦ Φωκ. Βουτσινᾶ, τοῦ Πέτρου Φωτιάδη, τοῦ Μαυροκορδά-

του, τοῦ Παναγιώτη Πανταλέοντος, ἐφοπλιστοῦ, τοῦ Κατζῆ Ντα-
οὐτ Φαρκούχ, ἐπίσης ἐφοπλιστοῦ Συριακῆς καταγωγῆς, τοῦ Γαλη-
νοῦ Κλάδου, γιατροῦ, τοῦ Ἄγγελου Ἀλευρά, τοῦ Ἀλεξ. Χωρευτῆ,
ιατροῦ, τοῦ Β. Μανικοπούλου, ιατροῦ Ι. Λοράνδου, τῶν Μιλτ. καὶ
Γεωργ. Ἀπέργη, Κωστῆ Γαβριήλ, ἰδιοκτήτη καὶ διευθυντῆ τοῦ
γνωστοῦ ἀριστοκρατικοῦ ζαχαροπλαστείου τῆς Σμύρνης «Καφέ -
Κωστῆ», τοῦ Ἀμηρά, Στασοῦ Γεώργαλου, Γ. Χόρς, Ἰ. Γεώργα-
λου, Διονυσίου Μαρκοπούλου, Δημοσθένους Μπαλτατζῆ, Ματθ.
Χρυσάκη, Ἀξαρλῆ, Κωστῆ Μέρσα, Κ. Βαλτζῆ, Βάρδα, Γιούβα-
νώφ, Ἰσηγόνη, Γ. Πυροκάκου, Ἄριστ. Φοντιέρ, Βαφέα, Παν. Γρι-
ζιώτη, Παλαιολόγου, Φραγκιᾶ, Μωραϊτίνη, Σεβαστοπούλου, Ἐδου-
άρδου καὶ Ἀλεξ. Φιλίπποβιτς, Ἡλιοπούλου, Ἀρώνη (Μπουρδε-
λαίων), Παχῆ, Παπᾶ, Σαβελῆ, Π. Τσαρλατζῆ, Ψαρά, Λαμπρινί-
δη, Μακρίδη, Κ. Μακρῆ, Μαζαράκη, Ἀνδρικήδου, Χατζαντώνη,
ἀλευρεμπόρου, Κούταικα, Richard Schiedan ἢ Σκιαδᾶ (πατέρα
τοῦ ποιητοῦ μας Στέργιου Σκιαδᾶ), Ν. Βουδοπούλου, Ἐμμ. Βαρ-
βαροπούλου, Δημήτογλου, Παρασκευοπούλου, Μ. Κομνηνοῦ, Γα-
βριηλίδου, Μαγκανιώτη, (ἐργοστασιάρχου ἀεριούχων ποτῶν στῆ
Σμύρνη), Γεωργ. Καλογεροπούλου, Ι. Ὀρφανοῦ, Μανιάτη, Σαβέρα,
Ἀδαμοπούλου, Μενέλ. Λυντζεροπούλου, Γ. Πεστεμαλτζόγλου, Βε-
νιζέλου, Μπίμπα, Μαλτέζου, Μπουγιούκα, Γ. Τιμογιαννάκη, Δημ.
Καραμήτου (μὲ τὸ ὠραῖο κτῆμα στὸ Κοζαγάκι), Ν. Μηναδάκη,
(παιδιά του: Κώστας καὶ Ἀλέκος ποὺ σκοτώθηκαν αἰχμάλωτοι,
Χρυσάνθη, Μαρία, Φωτεινῆ, Ἰωάννης, Κυριακῆ καὶ Ἀγγέλα),
Εὐστρ. Ράτση, Γ. Κοντολέων, Καλοθῆ, Πάρ. Καστέρη, Ἄθαν. Φραγ-
κάκη, Φωτ. Μαργέτη, Ἀποστ. Ἀγγελινοῦ, Ι. Κωνσταντινίδη, Στά-
θη Σταθάκη, Χρ. Σκίτμορ, Θωμόγλου, Σπ. Τσιαποπούλου, Ἀλε-
ξαντρώφ, Τζιθόγλου (ὑπαλλήλου τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου).

Θεμιστοκλῆ Δ. Ἀναστασιάδου, ἐμπόρου στῆ Σμύρνη, μὲ ση-
μαντικῆ στὸ Μπουτζᾶ κτηματικῆ περιουσία. Εἶχε σύζυγο τὴν Χρυ-
σάνθη Χατζαντώνη, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε δύο τέκνα: τὸν Δη-
μήτριον, ἀρχιτέκτονα σήμερα στὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἄγγαν, σύ-
ζυγον Ἰωάν. Στεφανοπούλου.

Γ. Μαρκοπούλου καὶ Γ. Τσιχλάκη. Τὰ παιδιά τούτων, Μανώ-
λης καὶ Παναγιώτης τοῦ πρώτου καὶ Τηλέμαχος τοῦ δευτέρου,

ἔχουν ἐγκατασταθῆ μετὰ τὸ 1922 στὸ Λουρέντζο Μαρκέζ τῆς Ἀνατ. Ἀφρικῆς, ὅπου ὁ μὲν Τηλέμαχος Τσιχλάκης μὲ τὸν γαμβρόν του Μανώλη Μακρόπουλο ἔχουν ἰδρύσει ἐταιρίαν καπνῶν καὶ ἐργοστάσιον σιγαρέττων, ὁ δὲ Παν. Μακρόπουλος ἔχει ἰδικό του ἐργοστάσιο χαρτοσακκουλῶν καὶ ζαχαρωδῶν προϊόντων. Ὅλοι τῶν εὐδοκιμοῦν καὶ τιμοῦν, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι, καὶ τὸ Ἑλληνικὸ καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας τῶν, τὸν Μπουτζᾶ.

Οἰκογένειες ἀδελφῶν Καμπουροπούλου: Δημοσθένους, ἐμποροῦ τροφίμων στὸ Τσαλκιτζήμπασι τῆς Σμύρνης. Γεωργίου, ὁ ὁποῖος ἐξαφανίσθηκε ὡς ὄμηρος στὴν Τουρκία, καὶ Ἀνδρονίκης, χήρας Κλεομένους Βερροιώτου, Ταξιάρχου σὲ πολεμικὴ διαθεσιμότητα.

Θεμιστοκλῆς Δημ. Ἀναστασιάδης
(1853 - 1930)

Οἰκογένεια Ἀθανασίου Ν. Καμπουροπούλου. Ὁ Ἀθ. Ν. Καμπουρόπουλος γεννήθηκε στὸ χωριὸ Καππαριά τῆς Ἀνδρου τὸ 1850 καὶ ἐγκατεστάθηκε ἀπὸ τὸ 1869 στὴ Σμύρνη, ὅπου ἐξελίχθηκε σὲ ἐμποροβιομήχανο. Ἐνυμφεύθηκε τὴν Ἀγγελικὴ Παναγ. Βαϊνδηρλή (+ 1905) καὶ ἐγκατεστάθηκε ἀπὸ τὸ 1900 στὸν Μπουτζᾶ μέχρι τὸ 1922. Παιδιά τους: Ἡ Χρῦσα, ποὺ ζῆ στὰς Ἀθή-

νας ἄγαμος, ὁ Νίκος, ποὺ πέθανε τὸ 1957 στὸ Βελγικὸ Κογκό, ἡ Μαρίτσα, σύζυγος Ν. Ζαχαριάδη, μεγαλοκτηματία στὴ Ταγκανίκα. Πέθανε στὸ Ντάρ - ἔς - Σαλαάμ τὸ 1959, ὁ Γεώργιος, ἐξαφανίσθηκε ὄμηρος στὴν Τουρκία, ὁ Τζῶν, ποὺ πέθανε τὸ 1923 στὴν Ἑλλάδα, ὁ Πᾶνος, ἀξιωματικὸς σὲ πολεμικὴ διαθεσιμότητα, ποὺ ζῆ στὰς Ἀ-

θήνας, και ἡ Καίτη χήρα Ν. Σαγκριώτη, ποῦ ζῆ κι' αὐτὴ στὰς Ἀθήνας.

Σημειώνομε ἀκόμα τὰ ὀνόματα καὶ ἄλλων οἰκογενειῶν καὶ ζητοῦμε συγγνώμη ἀπὸ ἐκεῖνες ποῦ ἀπὸ ἄβελη παράλειψη καὶ μὲ λύπη μας δὲν ἀναφέρομε: Κωνστ. Σταυρινοῦ ἢ Πραμματευτῆ, Γιώρ-

Νικόλαος καὶ Ἀσημίνα Μηναδάκη

γάκη Κουγιουμτζῆ, Γιωργάκη Χατζῆ Γιαννακοῦ, Ἰ. Σταματίου, Εὔαγγ. Πατεράκη, Δημ. Χατζῆ Ἀποστόλου, Πηγίδη, (μὲ ταβέρνα στὸ Ἀπάνω Τσαρσί) Ἰ. Χατζῆ Νικόλα, Ἰ. Τσουμπλέκα, Βασ. Τσόμπανου, Τσελεμπῆ, Παν. Κουβαρντᾶ, Καλογρίδη, Δημ. Κιουράνη, Μυρμικίδη, Καμπάκου, Γ. Ραπτοπούλου, Ἄνδρ. Καμπαξῆ, Γ. Σαρμισώνη, Καραμαοῦνα, Πατημένου, Γ. Σόττα, Σολομωνίδου,

Σφακιανοῦ, Κούνια, Ἄχιλ. Γιαννακάκη, Π. Βουτζαλῆ, Γκιωνάκη,
Χ. Ἀποστόλου, Ἀσβεστᾶ, Γρ. Σταματιάδη, Σωτ. Μωραΐτοπούλου,

Ἄθανάσιος Ν. Καμπουρόπουλος
(1850—1935)

(Φωτογραφία 1901)

Ἀλεξανδράκη, Δημ. Διπλάρη, Ἀντωνίου Ἀλευρᾶ, Ν. Κολλημένου,
Μιχ. Βαζακοπούλου, Τοποσῆ, Σαρηκώστα, Χρ. Βαλτζῆ, Στ. Βορια-

δάκη, Μακρή, Ν. Καμπαξή, Λιγούνη, Βιτσαξή, Ἐμμανουήλ, Θεο-
δώρου καὶ Γεωργίου Κιρλή, Κωνσταντίνου καὶ Παναγιώτη Τσιργιω-
τάκη, Ἡλία καὶ Γεωργίου Φόρα, Βαγγέλη Γαβαλά, Γιωργάκη Μα-
νέτα, Γιουζέδων, Κυπριανίδη, Ἐλευθ. Γιαννουδάκη, Ἀλέξη Πάλ-
λα, Γιάννη Ντελημουσάκη, Παναγ. Λούγκου, Γιάννακα, Ἀντώνη
Πηγαδά, Μιμήκου Κορακάκη, Χρ. Μπακαλέξη, Σπύρου Σπανοῦ,
Σπύρου Ντελή, Γ. Αὐγερινοῦ, Ντάβαρη, Νικολέλη, Νικολάκη Γιαν-
νουδάκη, Ἀναστ. Φωτεινοπούλου, Νταησπύρου, Δεσίπρη, Δημη-
τριάδη, Δόγμα, Ζακίνη, Ζεϊμπέκου, Καβάγιου, Καπριγιάννη, Κα-
ρακώστα, Καψάλη, Καρανταγλή, Κιάχου, Κορακάκη, Κυριακίδη,
Κωστοπούλου, Κόντου, Κοντομανώλη, Καμπούρη, Κατσιώτη, Κού-
κα, Κούρου, Λάμπρου, Λαμπίρη, Λιγεράκη, Λινάκη, Μανιατοπού-
λου, Μαρινάκη, Μεγαλοικονόμου, Μιχαηλίδη, Μπουμπόνη,
Μαλτέζου, Μαρτάκη, Μαξούρη, Βασιλειάδη, Μονεμβασιώτη,
Νικολαΐδη, Ξενουδάκη, Πετρίδη, Πίσσαρη, Πλακίδη, Πρωτοφάλη,
Παπαδάκη, Παρασκευᾶ, Πουλάκη, Ρουτζιέρη, Σαρρή, Σαρηγιάννη,
Σκαμπᾶ, Σουλουϊτζή, Στυλιανούδη, Σωτηρέλλου, Σῶντα, Τζέτζου,
Φριλίγγου, Χαλᾶ, Χιωτάκη, Χαραλαμπίδη, Χατζηαλεξίου, Χριστο-
φόρου, Μαυροματάκη, Καρύδη, Σοφοκλέους, Ἀργυροπούλου, Με-
νεγίδου, Βλαντῆ, Γαλάνη, Γαλερίδου, Γεωργιάδη, Γιαννοπούλου,
Γρεμπέρη, Διαμάντη, Μιχαήλοβιτς, Ζορμπᾶ, Χρ. Μυτιληνιοῦ,
Κ. Πατσῆ, πάνω στὸ σπίτι τοῦ ὁποίου ἦταν γραμμένο τὸ
«Χαῖρε Ξένε. Βάδιζε τὴν εὐθείαν», Κάρρέρ, Σιγαρά, Μπάγκου,
Ντάμπια, Καραγιάννη, Παπουτσῆ, Ζόγα, Θωμόπουλου, Καρα-
μπιμπέρ, Ἰσμαήλου, Θεόδ. Σκούτου, Χωραφᾶ, πατέρα τῆς συμπα-
θοῦς μας καλλιτέχνιδος Νάντιας Χωραφᾶ, Πασχαλινόπουλου, Μελε-
τιάδη, Τζιμόβαλη.

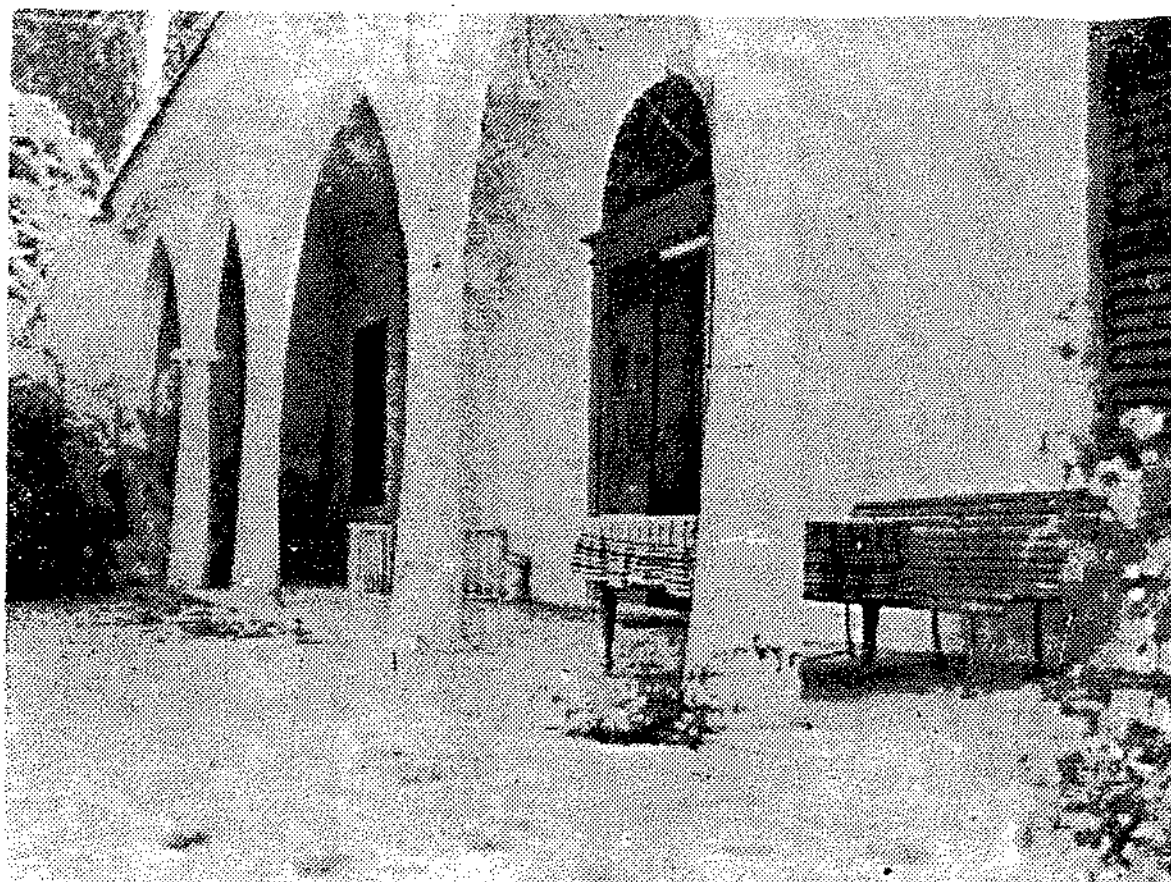
Μεταξὺ τῶν συνδρομητῶν τοῦ βιβλίου «Οἱ Ἑπτὰ Ἀστέρες τῆς
Ἀποκαλύψεως» τοῦ Γ. Λαμπάκη, πού ἐξεδόθη τὸ 1909 στὰς Ἀ-
θήνας βλέπομε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Μπουτζαλήδων : Γιωργάκη
Βαρβαροπούλου, Ἀδαμαντίου, Ι. Μαλτέζου, Ἰωάννου Ἀν. Βουγιού-
κα, Κωνστ. Δημητρακοπούλου, Ἀναστασίου Στυλιανοῦ, Ἐσθήρ
Σαῶδερίου, Δημητρίου Γκρέκα, Παντελῆ Γαλερίδη, Γεωργ. Κόντη
καὶ Στυλιανοῦ Μαινεμενγλή.

Βίλλα Σπάρταλη

(Φωτογραφία 'Ιουνίου 1962)

Πρόσοψη τής οικίας Barker. Ένα από τὰ παλαιότερα σπίτια του Μπουτζᾶ
Χτίστηκε από Ὁλλανδούς τὸν 18ο αἰῶνα.

(Φωτογραφία 'Ιουνίου 1962)

ΛΙΓΑ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Ὁ Διονύσιος Μαρκόπουλος γεννήθηκε τὸ 1829. Ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους παράγοντας τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Σμύρνης καὶ εὐεργέτης ὄλων τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν καθιδρυμάτων αὐτῆς. Μεγαλέμπορος, πού τίμησε τὸ Ἑλληνικὸ ἐμπόριο καὶ συγχρόνως ἐγκυκλοπαιδικώτατος. Ἀσχολήθηκε μὲ τὰ γράμματα, συνέγραψε ἀρκετὰ βιβλία καὶ ἐδημοσίευσε διάφορες μελέτες στὶς ἐφημερίδες. Ἦταν ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὰς τοῦ Ὀμηρείου Παρθεναγωγείου, τοῦ ὁποίου διετέλεσε Γενικὸς Γραμματεὺς καὶ Πρόεδρος, ἔφορος τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς, μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς (1888—1901), ἔφορος τοῦ Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου (1879), ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὰς δὲ καὶ ἔφορος τοῦ Μουσείου καὶ Βιβλιοθήκης τῆς Εὐαγγ. Σχολῆς (1873). Ὑπῆρξε καὶ Δήμαρχος τοῦ Μπουτζᾶ.

Ὁ Δ. Μαρκόπουλος πέθανε καὶ θάφτηκε στὸ Μπουτζᾶ στὰς 5 Σεπτεμβρίου 1909, κηδεύθηκε δὲ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀπάνω Ἄη - Γιάννη. Ἀπὸ τὸν γάμον του μὲ τὴν Φιλησία Βοδόζη απέκτησε τέσσερα τέκνα: τὸν Γεώργιον (+1956), τὴν Ἐρμιόνην (+1956), σύζυγον τοῦ γιατροῦ καὶ σατιρικοῦ ποιητῆ Γ. Ἡλιάδου (Τοξότη), τὴν Ἑλπινίχην (+1948), σύζυγον Ν. Δάλλα καὶ τὴν Ἀρίτην (+1955) σύζυγον Ν. Μητροπούλου.

Ὁ Φωκίων Βουτσινᾶς, μὲ τὴν πολὺ ἐξευγενισμένη καὶ ἐπιβλητικὴ του ἐμφάνιση, πού τοῦ τὴν ἔδινε προπάντων ἡ περιποιημένη γενειάδα του, δὲν ἦταν καθαυτὸ Σμυρναῖος. Γεννήθηκε τὸ 1835 στὴ Σύρο καὶ σπούδασε ἐκεῖ. Ἀργότερα ἐγκαταστάθηκε στὴ Σμύρνη, ὅπου διακρίθηκε ὡς ἔμπορος, ὡς λόγιος καὶ ὡς κοινωνικὸς παράγων, ἐκεῖ δὲ καὶ ἀπέθανε. Τὸ ὠραῖο σπίτι του στὸ Μπουτζᾶ ἦταν στὴν εἴσοδον τοῦ χωριοῦ, ἀκριβῶς στὸ τέρμα τοῦ δρόμου πού ἔφερνε ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Ἐπίσης εἶχε ἕναν ἀπέραντο καὶ ἐξαιρετικὸν ἐλαιῶνα, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸν Παράδεισο, στὸ δρόμον τοῦ Σπάρταλη, πού ξεκινούσε ἀπὸ τὸ Κᾶν - Τσεσμέ. Τὸν ἐλαιῶνα αὐτὸν τὸ 1910 τὸν ἐδώρησε στὸ Νοσοκομεῖον Σμύρνης, καὶ χρησιμοποίηθηκε ὡς ψυχιατρεῖον, τοῦ ὁποίου οἱ τρόφιμοι τὸν καλλιεργούσαν ἐφαρμόζοντας πρῶτοι τὴν «ἐργασιοθεραπείαν».

Ὁ Φωκίων Βουτσινᾶς ἦταν καλλιεργημένο μυαλό, γαλλομαθῆς καὶ ποιητῆς. Ἐδημοσίευσε διάφορα ποιήματα, τὰ ὁποῖα ἀργότερα τὰ συνεκέντρωσε σὲ μιὰ συλλογὴ μὲ τίτλο «Πομφόλογες», καὶ

Φωκίων Βουτσινᾶς

τὰ ἐξέδωσε «πρὸς ὄφελος τοῦ ἐν Σμύρνη Κεντρικοῦ Παρθεναγωγείου τῆς Ἁγίας Φωτεινῆς, Ἀθήνησι (Σμύρνη) 1886». Μετέφρασε ἀπὸ τὰ γαλλικὰ καὶ δύο ἔργα τοῦ Οὐγκώ, τὸ δράμα «Le roi s'amuse», σὲ στίχους, πού καὶ αὐτὸ τὸ ἐξέδωσε τὸ 1872 πρὸς ὄφελος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁρφανοτροφείου, καὶ τὸ μυθιστόρημα «Les Misérables», ὅλα σὲ γλῶσσα ὑπερκαθαρεύουσα. Ὑπῆρξε ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ Ὁμηρείου Παρθεναγωγείου, τοῦ ὁποῖου καὶ συνέθεσε τὸν ἰδιαίτερο ὕμνο, διετέλεσε δὲ ἔφορος τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς, τοῦ Νο-

σοκομείου καὶ ἄλλων κοινωφελῶν ἰδρυμάτων.

Ὁ Πέτρος Φωτιάδης γεννήθηκε τὸ 1857 στὴ Σμύρνη, κατοικοῦσε στὸ Μπουτζᾶ καὶ πέθανε στὰς Ἀθήνας τὸ 1927. Ἐτελείωσε τὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ τὸ 1875, συνέχισε τὰς σπουδὰς του στὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν καὶ γύρισε ξανά στὴ Σμύρνη τὸ 1880 διδάκτωρ τῆς νομικῆς. Ἐπῆγε κατόπιν στὸ Παρίσι γιὰ νὰ τελειοποιήσῃ τίς γνώσεις του στὰ Γαλλικὰ καὶ ἔτσι μπόρεσε νὰ δικηγορήσῃ στὰ προξενικὰ δικαστήρια τῆς Σμύρνης καὶ στὸ μικτὸ τουρκικὸ ἐμποροδικεῖο, καθὼς καὶ στὸ ἑλληνικὸ προξενικὸ δικαστήριον. Ὁ Π. Φωτιάδης, μὲ τὴν πολύπλευρην καὶ βαθειὰ του μόρφωσιν, παρὰ τίς δικηγορικὰς του ἀσχολίας, ἐπεδόθηκε συστηματικὰ καὶ σὲ εὐρύτερες ἐπιστημονικὰς μελέτας τοῦ Δικαίου καὶ ἰδιαίτερα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ, δημοσιεύοντας ταυτόχρονα σχετικὰ ἐπιστη-

μονικά άρθρα σὲ ἑφημερίδες καὶ περιοδικὰ τῆς Σμύρνης καὶ τῶν Ἀθηνῶν, ποὺ τοῦ δημιούργησαν τίτλους καὶ τὸν κατέστησεν ἄξιονὰ διοριστὴ καθηγητῆς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Δικαίου στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ὅπου δίδαξε μέχρι τοῦ θανάτου του (1).

Ἄντωνιος Ἄντ. Ἀρεάλης
γού Ἐμμ. Μανουσογιαννάκη. Ὁ Α.Α. Ἀρεάλης εἶχε νυμφευθῆ τὴν κόρη τοῦ Αὐστριακοῦ (Δαλματοῦ) Ἐδμόνδου Ντόμπραβιτς, Ἰωάνναν, ἣ ὁποία γεννήθηκε στὴ Σμύρνη τὸ 1886 καὶ πέθανε στὰς Ἀθήνας τὸ 1948.

Παλαιότερα, στὴν Εὐαγγελικὴ Σχολὴ ὑπῆρχε συνήθεια οἱ ἀποφοίτοι τῆς ἀνωτάτης τάξεως τοῦ γυμνασίου, κάθε χρόνο, τὴν ἡμέρα τῆς ἀπονομῆς τῶν βραβείων, νὰ ἐκφωνοῦν λόγους, ποὺ τοὺς ὑπέβαλαν προηγουμένως ὑπὸ τὴν ἐγκριση τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Σχολῆς, ὁ ὁποῖος καὶ προσδιώριζε ποιοὶ ἦσαν οἱ καλύτεροι γιὰ νὰ ἐκφωνηθοῦν. Κατὰ τὸ ἔτος 1880 ὁ Γυμνασιάρχης Παρανίκας μεταξὺ τῶν ἑμιλητῶν ἀποφοίτων ἔκρινε καὶ τὸν Ἄντωνιον Ἀρεάλην, ὁ ὁποῖος

(1) Βλ. Μιχ. Ἀργυροπούλου, «Χρονικά τῆς Ἀνατολῆς—Σμύρνη—Σκιαγραφία», Ἀθῆναι 1944, σελ. 133 καὶ 197.

ἐξέθεσε ἀνάλυσιν «λίαν ἐπιτυχῆ» μιᾶς ὠδῆς τοῦ Πινδάρου (2).

Ὁ Ἀρεάλης ὑπῆρξε καὶ ὁ πρῶτος Πρόεδρος τοῦ Πανιωνίου Γυμναστικοῦ Συλλόγου.

Ἀπὸ ἔθιμο στὴν οἰκογένεια τῶν Ἀρεάληδων τὸ ὄνομα Ἀντώνιος δίνεται στὸ πρωτότοκο ἀγόρι γιὰ νὰ ὑπάρχη πάντα ἡ συνέχεια τοῦ Ἀντωνίου Ἀντωνίου. Ἔτσι καὶ ὁ γιὸς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος

Οἰκία Χωραφᾶ ἢ Villa Borghese. Σήμερα ἰδιοκτησία οἰκογενείας Μπαλαντούρ.
(Φωτογραφία Ἰουνίου 1962)

Α.Α.Α. ἐκ τῶν ἀνωτέρων σήμερα ὑπαλλήλων τῆς Ἀσφαλιστικῆς Ἐταιρίας «Ἑλληνικὸς Φοῖνιξ», λέγεται καὶ αὐτὸς Ἀντώνιος Ἀντωνίου Ἀρεάλης, ὅπως καὶ τούτου ὁ γιὸς.

Ὁ Ἀρεάλης ἰδὲν ἦταν ὁμορφος. Μὲ τὸ πλατύ του ὅμως μέτωπο, τὸ μουστάκι του, τὸ κοντό του γένι καὶ τὴν ἔκφραση τῶν ματιῶν του, εἶχε μιὰ παράξενη γοητεία ποὺ ἔκανε τίς γυναῖκες τῆς

(2) Βλ. Παύλου Καρολίδου, «Εὐθῦναι». Ἐν Ἀθήναις (Σμύρνη), τυπογραφεῖον Ἀληθείας (Ἀμαλθείας) 1885, σελ. 265.

Σμύρνης να τον ονομάζουν « Le beau laid » (ο ωραίος άσχημος).

Ἡ οἰκογένεια Ἀθηνογένῃ ἔχει τὴν καταγωγὴ τῆς ἀπὸ τὰς Ἀμυκλᾶς ἢ Σκλαβοχώρι τῆς περιφερείας Σπάρτης τῆς Πελοποννήσου. Ὁ πρῶτος ποὺ ἤρθε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὴ Σμύρνη ἦταν ὁ Ἐμμανουήλ. Αὐτὸ ἔγινε μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ Εἰκοσιένα, στὴν ὁποῖαν εἶχε πάρει μέρος κάτω ἀπὸ τὸν Ναύαρχο Μιαούλη. Παντρεύτηκε στὴ Σμύρνη τὴ Μαρία, κόρη τοῦ γιατροῦ Γεωργίου Λάτρη, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησε πέντε παιδιά:

α) Τὸν Ἰωάννη (Γιαννακό), ποὺ πέθανε στὴ Σμύρνη τὸ 1908. Εἶχε πάρει σύζυγο τὴν Αἰκατερίνη Κοτσώνη, ποὺ πέθανε τὸ 1918 καὶ ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησε ἑπτὰ παιδιά: τὴ Μαρία, σύζυγο Τρουεγ, τὴ Σοφία, σύζυγο Στυλιανοῦ Πετρά, τὸν Ἐμμανουήλ, τὸν Γεώργιο, τὸν Παῦλο, τὴν Ἀναστασία, σύζυγο Σ. Σταμπαδοπούλου, καὶ τὸν νεώτερο ὄλων τὸν Ἀντώνιο.

Ἰωάν. Ἐμμ. Ἀθηνογένῃς (+1908)

β) Τὸν Γεώργιο. Γεννήθηκε στὴ Σμύρνη τὸ 1836 καὶ πέθανε τὸ 1908. Διετέλεσε Διευθυντῆς τῆς Τραπεζῆς Κωνσταντινουπόλεως στὰς Ἀθήνας, καὶ εἶχε σύζυγο τὴν Μαρία Σκουλούδη (+1921), ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπέκτησε καὶ αὐτὸς ἑπτὰ παιδιά: τὴν Ἑλλη, σύζυγο Γεωργίου Χρουσάκη, τὴν Κλεώνη, σύζυγο Ἰωάννου Χρουσάκη, τὴν Θάλεια, σύζυγο Ἰωάννου Κουντουργιώτη, τὴν Δανάη, σύζυγο Δημ. Καλλέργη, τὸν Στέφανο, τὸν Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος παντρεύτηκε

τὴν Αἰκατερίνη Ρούφου, καὶ τὴν Πολύμνια, σύζυγο Θεοδώρου Μπαλτατζῆ.

γ) Τὸν Παῦλο, ποὺ γεννήθηκε στὴ Σμύρνη τὸ 1837 καὶ πέ-

θανε ἐκεῖ τὸ 1902. Ὁ Παῦλος ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς παράγοντες τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Σμύρνης, στὴν ἐθνικὴ συν-εῖδηση, τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν ἐπιμονή τοῦ ὁποίου ὀφείλεται ἡ ἴδρυση κατὰ τὸ 1880 τοῦ Ὀμηρείου Παρθεναγωγείου καὶ οἰκοτροφείου Σμύρνης, τοῦ ὁποίου διετέλεσε ὁ πρῶτος Πρόεδρος καὶ γιὰ πολλὰ χρόνια μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου του. Τὴν ἰδέα νὰ ἰδρυθῆ Ἑλληνικὸ Παρθεναγωγεῖο στὴ Σμύρνη συνέλαβε ὁ Παῦλος Ἀθηνογένης, ὅταν ἔβλεπε τίς Ἑλληνοπούλες νὰ γεμίζουν τὰ προ-παγανδιστικὰ σχολεῖα τῶν Καθολικῶν Καλογραϊῶν καὶ πολλές ἀπ' αὐτὲς νὰ προσυλητίζωνται στὰ δόγματα τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας (1). Στὴν αἴθουσα τῶν τελετῶν τοῦ Ὀμηρείου, στὴ μὲν μιὰ γωνιὰ ὑπῆρχε ἡ προτομὴ τοῦ Π. Ἀθηνογένη, στὴ δὲ ἄλλη τοῦ Διονυσίου Μαρκοπούλου, ἄλλου καὶ αὐτοῦ κατοίκου τοῦ Μπουτζᾶ, ἐκ τῶν ἰδρυτῶν καὶ τούτου τοῦ Ὀμηρείου καὶ ἀπὸ τοὺς κυριωτέρους συνεργάτας τοῦ Ἀθηνογένη στὴν ὀργάνωση τοῦ Παρθεναγωγείου ὡς Γενικὸς αὐτοῦ Γραμματεὺς.

δ) Τὸν Ἀντώνιο, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὴ Σμύρνη τὸ 1845 καὶ πέθανε στὰς Ἀθήνας τὸ 1922. Παντρεύτηκε τὴν Ματθίλδην Χατζημωσῆ καὶ απέκτησε τρία παιδιά: τὴν Μαρία, σύζυγο Μάρκου Σιρμαχεσίδη, τὴν Εὐγενία, σύζυγο Ἀγγέλου Ροντήρη καὶ τὸν Κλέωνα.

ε) Τὴν Αἰκατερίνην, ἡ ὁποία παντρεύτηκε τὸν ἔγκριτο δικη-κηγόρο τῆς Σμύρνης Ἀριστομένη Λάσκαρη. Ἡ Αἰκατερίνη ἐπέδειξε ἀξιόλογη κοινωφελῆ δραστηριότητα στὴ Σμύρνη, διετέλεσε δὲ Πρόεδρος τῆς Ἀγαθοεργοῦ Ἀδελφότητος τῶν Κυριῶν.

Ἀπὸ τὰ τέκνα τοῦ Ἰωάννου Ἐμμανουὴλ Ἀθηνογένη, ὁ Ἀντώνιος, «ὅστις — ὅπως ἔγραφε Σμυρναϊκὴ ἔφημερίδα — εἰς πᾶσαν δυστυχίαν καὶ θεομηνίαν, ἐπὶ θυσίᾳ τῆς ζωῆς του, ἐφαίνετο χρήσιμος» ἦταν ἀπὸ τοὺς πιὸ διαπρεπεῖς νομικοὺς τῆς Σμύρνης. Ὁ ἐνθουσιώδης αὐτὸς πατριώτης, ὁ μέγας δραματιστὴς τῆς παλιγγε-νεσίας στὴ γῆ τῶν πατέρων μας, διακηρύττει ὅτι κανεὶς δὲν μπο-ρεῖ νὰ καταπατήσῃ τὰ δικαιώματα ἡμῶν τῶν χριστιανῶν τῆς Τουρ-

(1) Βλ. Ἀντωνίου Ἀθηνογένους, «Τὸ Ὀμηρεῖον Παρθεναγωγεῖον». Μικρασιατικὰ Χρονικά Α', σελ. 137—158.

κίας, γιατί αυτά απορρέουν από προνόμια που μᾶς παρεχώρησε ὁ ἴδιος ὁ Πορθητῆς Μωάμεθ ὁ Β΄. «Θὰ ξαναπᾶμε, μοῦ ἔλεγε, μέσον τοῦ Ὄργανισμοῦ Ἠνωμένων Ἐθνῶν, τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτοῦ που βασίζεται πάνω στίς πιό γερές χριστιανικές ἀρχές. Θὰ ξαναπᾶμε ὄχι ὡς κατακτηταί, ἀλλ' ἀφοῦ διεκδικήσωμε τὰ δικαιώματα που ἔχομε σάν χριστιανοί τῆς Τουρκίας καὶ ἐπιτύχομε τὴν ἐφαρμογὴ τῶν προνομίων που μᾶς ἔχουν δοθῆ».

Ὁ Ἄντ. Ἀθηνογένης γεννήθηκε τὸ 1875 καὶ ζῆ τώρα στὰς Ἀθήνας. Ἐσπούδασε στὴν Εὐαγγελικὴ Σχολή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπεφοίτησε τὸ 1893. Συνέχισε τίς σπουδές του στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν καὶ ἐπέστρεψε στὴ Σμύρνη ὡς δικηγόρος διακριθεὶς γιὰ τίς νομικές του γνώσεις καὶ τὴν ρητορικὴ του δεινότητα, καθὼς καὶ

Ἀντώνιος Ἰ. Ἀθηνογένης

τὴν τεραστία μνήμη του ὄλων τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἰδίως ἐκείνων που ἀφοροῦν τὸν χριστιανισμόν τῆς Τουρκίας καὶ τὰ ἀνεγνωρισμένα δικαιώματά του μέσα στὸ Τουρκικὸ Κράτος. Ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς δραστηριότερους κοινοτικούς παράγοντες τῆς Σμύρνης καὶ πρωτοστατοῦσε πάντα σὲ κάθε ἐθνικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ κίνηση. Διετέλεσε ἔφορος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄρφανοτροφείου ἀπὸ τὸ 1914 ὡς τὸ 1919, καθὼς καὶ ἔφορος καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὀμηρείου Παρθεναγωγείου κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, μέχρι τῆς Καταστροφῆς.

Ἐλαβε μέρος σὲ τέσσερις ἐθνικούς ἀπελευθερωτικούς πολέμους: στὸν ἀτυχῆ πόλεμο τοῦ 97, στὸν Πρῶτο Βαλκανικὸ τοῦ 12 κατὰ τῆς Τουρκίας, στὸ Δεύτερο κατὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ στὸν πόλεμο τοῦ 14 κατὰ τῆς Ἀλβανίας γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Βορείου Ἠπείρου.

Ευμφρεύθη τὴν Ἄγνα Θεμιστοκλέους Φραγκιά, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε τέσσερα τέκνα: α) τὸν Ἰωάννην, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε τὸ 1902, ἔλαβε μέρος στὴ Μικρασιατικὴ ἐκστρατεία, τραυματίσθηκε στὸ Ἄφιόν Καρὰ Χισάρ καὶ πέθανε στὰς Ἀθήνας τὸ 1943. β) τὴν Αἰκατερίνην (Νίαν), σύζυγον τοῦ ἱατροῦ Ι. Καραγκιοζίδη, μὲ πλουσιώτατη πατριωτικὴ καὶ φιλανθρωπικὴ δράση. γ) τὴν Ἀρτέμιδα, σύζυγο τοῦ ἱατροῦ Μιλτ. Λέλου, ἐμπνευσμένη καὶ αὐτὴν ἀπὸ τὰς ἐθνικὰς καὶ θρησκευτικὰς παραδόσεις τῆς οἰκογενείας, καὶ δ) τὸν Θεμιστοκλῆ, ποὺ γεννήθηκε τὸ 1912, ἐσπούδασε νομικὰ καὶ ζῆ τώρα στὰς Ἀθήνας, ἀκολουθώντας τὴν σταδιοδρομίαν τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου, ἐπιδιδόμενος συγχρόνως, μὲ ἔμφυτη διάθεση καὶ ἀρκετὴ ἐπιτυχία, σὲ συγγραφικὰς ἀπασχολήσεις καὶ στὴν ποίησιν.

Ἐδῶ στὰς Ἀθήνας ὅπου προσέφυγε ὁ Ἀντώνιος Ἀθηνογένης μὲ τὴν οἰκογένειάν του, διετέλεσε γερουσιαστὴς πρῶτα, βουλευτὴς καὶ Ἀντιπρόεδρος τῆς Βουλῆς κατόπιν, καὶ τέλος Ὑπουργὸς τῆς Προνοίας καὶ Ἀντιλήψεως, ἀγωνιζόμενος πάντα ὑπὲρ τῶν προσφυγικῶν δικαίων καὶ ὡς ἰδιώτης καὶ ὡς πολιτευτὴς καὶ ὡς πρόεδρος τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου Σμύρνης ἀπὸ τὸ 1930.

Ἡ οἰκογένεια Γεώργαλου κατάγεται ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἀπὸ ὅπου ὁ παπποῦς τοῦ Στασοῦ, Σωτήρης, ἦρθε καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ Μπουτζᾶ «τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰμπραήμ», δηλαδὴ κατὰ τὸ 1826—1827.

Ὁ Στασὸς (Ἀναστάσιος) ἦτανε γιὸς τοῦ Γεωργίου καὶ τῆς Ἑλένης τὸ γένος Τζιμόβαλη. Γεννήθηκε στὸ Μπουτζᾶ τὸ 1870. Τὸ φιλοπρόοδο πνεῦμα του καὶ ἡ μεγάλη δραστηριότης του τὸν ἀνέδειξαν γρήγορα μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν του, στοὺς ὁποίους ἦταν πολὺ ἀγαπητὸς. Ἦταν ἀπὸ τοὺς πλουσιώτερους κτηματίας τοῦ Μπουτζᾶ μὲ ἀμπέλι 100 περίπου στρεμμάτων. Τὸ 1908 διωρίσθηκε δήμαρχος τοῦ χωριοῦ καὶ διατήρησε τὸ ἀξίωμά του αὐτὸ ἐπὶ δέκα ὀλόκληρα χρόνια, κατὰ τὰ ὁποῖα ἀφιέρωσε τὸν ἑαυτό του στὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ τόπου του, στὸν καλωπισμὸ καὶ τὴν εὐημερίαν του. Ἐδωσε στὸ χωριὸ ὄψη εὐρωπαϊκῆς κωμόπολης, διώρθωσε καὶ διατήρησε σὲ καλὴ κατάστασιν τοὺς δρόμους, ἐφύτεψε δέντρα καὶ

ήλεκτροφώτισε τὸν Μπουτζᾶ, τὴν ἐποχὴ πού ἀκόμα ἡ Σμύρνη φω-
τίζονταν μὲ ἀεριόφως, ἐγκαταστήσας μηχανὴ παραγωγῆς ἡλεκτρι-
κοῦ ρεύματος μέσα στὸ δημαρχιακὸ κατάστημα.

Χρησιμοποιῶντας τὴν ἐπιρροή του στὶς τουρκικὲς Ἀρχὲς ὡς
δήμαρχος, μπόρεσε νὰ βοηθήσῃ πολὺ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ.
Ἐδγάξε φυλακισμένους καὶ ἔσωσε πολλοὺς φυγοστράτους κατὰ τὰ
δύσκολα χρόνια τοῦ Μεγάλου πολέμου. Στὶς φυλακὲς εἶχαν κλείσει

Ἀναστάσιος (Στασὸς) Γεώργαλος
(1870—1918)

καὶ τὸν Ἀντώνιο Ἀθηνογένη,
ὡς δῆθεν πράκτορα τῆς Ἑλλά-
δος. Εἶδε κι' ἔπαθε γιὰ νὰ τὸν
ἀποφυλακίσῃ καὶ στὸ τέλος τὸ
κατώρθωσε.

Ὁ Στασὸς ἦταν, μαζὺ μὲ
τοὺς ἀδελφούς του, ἰδιοκτῆτης
ἐργοστασίου ἀλεύρων, στὸ Ντα-
ραγάτσι τῆς Σμύρνης, μιᾶς ἀ-
πὸ τὶς μεγαλύτερες «φάμπρι-
κες», πλάϊ στὶς ἄλλες, τοῦ Τσιν-
τσίνη, τοῦ Πιττακοῦ καὶ τοῦ
Τοζάκογλου. Σὰν ἐργοστασιάρ-
χης ἦταν ἐπίλεκτο μέλος τοῦ
Διοικ. Συμβουλίου τοῦ Χρηματι-
στηρίου ἐμπορευμάτων Σμύρνης,
μεταξὺ δὲ τοῦ ἐμπορικοῦ κό-
σμου τῆς πόλεως εἶχε ἰδιαίτερη

ἐκτίμησι. Τὸ μεγάλο του ὄνειρο ἦταν νὰ δῆ τὴ Σμύρνη Ἑλληνική.
Δὲν πρόφθασε ὅμως. Πέθανε ἀπρόοπτα καὶ πρόωρα τὸν Ἰούλιο τοῦ
1918, ἀπὸ δάγκωμα ἀλόγου τῆς Δημαρχίας, σὲ ἡλικία 48 ἐτῶν.

Ὁ Στασὸς Γεώργαλος εἶχε παντρευτῆ τὴν Μάρθα, κόρη τοῦ
Γεωργ. Τιμογιαννάκη καὶ ἀπέκτησε 4 τέκνα: τὴν Ἑλένη, σύζυ-
γον Ἀντ. Νικολαΐδου, τὸν Γεώργιον, ἀνώτερον ὑπάλληλον σήμερα
τῆς Ἐταιρίας Λιπασμάτων στὰς Ἀθήνας, τὴν Ἀνθίππη, σύζυγο
Ἰωάν. Κοτέτση καὶ τὴν Αἰκατερίνη, σύζυγον Εὐαγγ. Χατζηδάκη.
Ἡ «Ἀμάλθεια» τῆς Σμύρνης ἀγγέλλουσα τοὺς ἀρραδῶνες τοὺς στὶς
7 Μαρτίου 1905 ἔγραφε: «Ἐν στενῷ οἰκογενειακῷ κύκλῳ ἐτελέ-

σθησαν χθές ἐν Βουτζᾷ οἱ ἀρραβῶνες τοῦ παρ' ἡμῖν ἀξιολόγου συμπολίτου κ. Στασοῦ Γεώργαλου μετὰ τῆς εὐηγμένης δεσποινίδος Μάρθας Τιμογιαννάκη».

Κάποια φήμη ἔλεγε πῶς «ὁ Γεώργαλος βρῆκε θησαυρὸν στὸ κτῆμα του καὶ πλούτισε». Πρόκειται γιὰ τὸν πατέρα, τοῦ Στασοῦ, τὸν Γεώργιο, ἀλλὰ στὴν πραγματικότητα οὔτε καὶ περὶ θησαυροῦ ἐπρόκειτο. Ἐδῶ ἐπαναλαμβάνεται ὁ μῦθος τοῦ γεωργοῦ ποῦ εἶπε στὰ παιδιά του πῶς στὸ χωράφι του μέσα ἔχει κρυμμένο θησαυρό. Νὰ τὸ σκάφουν καλά σὰν πεθάνη καὶ θὰ τὸν βροῦνε. Τὰ παιδιά ἔσκαψαν ὅλο τὸ χωράφι, μὰ θησαυρὸν δὲν εὗρηκαν, τὸ χωράφι ὅμως, καλλιεργημένο καλά ἔδωσε πολλοὺς καρποὺς καὶ τὰ παιδιά ἐπλούτισαν. Τέτοιος ἦταν καὶ ὁ θησαυρὸς τοῦ Γεώργαλου.

Οἰκογένεια Χόρς. Ἡ καταγωγή της ἦταν ἀπὸ Βαυαρούς. Ὁ πρῶτος Χόρς ἦρθε στὴν Ἑλλάδα τὸ 1833 μετὰ τὸν Ὄθωνα καὶ ἦταν γιαντρός τῶν ἀνακτόρων. Παντρεύτηκε στὴν Ἀθήνα Ἑλληνίδα καὶ πρὸς χάριν της ἐβάπτισε ὀρθόδοξα τὰ παιδιά του. Ἀπὸ αὐτὰ ὁ Μιχαὴλ κατατάχτηκε στὸ στρατὸ καὶ ἔγινε στρατηγὸς τοῦ ἐπιτελείου, καὶ ὁ Δημήτριος ἐσπούδασε γιαντρός καὶ ἐπῆγε νὰ ἐγκατασταθῆ στὴ Σμύρνη. Παιδιά τοῦ Δημητρίου Χόρς ἦταν μιὰ κόρη ποῦ παντρεύτηκε τὸν γιαντρὸ Βαλέττα, καὶ ὁ Γεώργιος ποῦ πῆρε σύζυγο τὴν Ἄννα, κόρη τοῦ βαρῶνου Conzenbach, Ἑλβετοῦ ἀρχαιολόγου στὴ Σμύρνη. Ἀπὸ τὸ Γεώργιο καὶ τὴν Ἄννα Χόρς γεννήθηκαν ὁ Δημήτριος (Μίμης), ὁ Εὐάγγελος (Κόκος) καὶ ἡ Λιλή.

Ὁ Δημήτριος Γ. Χόρς στρατευθεὶς κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν κατοχὴ τῆς Σμύρνης, κατατάχτηκε στὸ σῶμα τῆς Χωροφυλακῆς καὶ στάλθηκε στὴν Ὑποδιοίκησιν Ἀδραμυτίου. Ἡ Χωροφυλακὴ στὴ Μικρὰ Ἀσία εἶχε ἀναλάβει, ἐξὸν ἀπὸ τὰ συνηθισμένα της καὶ τὰ βαρεῖα καθήκοντα ἐξοντώσεως τουρκικῶν συμμοριῶν (τσέτες), ποῦ δροῦσαν κοντὰ στίσι πόλεις. Στὴν ἐκτέλεσιν ἑνὸς τέτοιου ἔργου, ὁ Δημήτριος Χόρς σκοτώθηκε μαχόμενος μετὰ ἐξαιρετικὴν ἀνδρεία, πάνω σ' ἓνα λόφο μετὰξὺ Ἀδραμυτίου καὶ Μπαλούκεσερ. Στὸ Ἡρώον Χωροφυλακῆς, ποῦ ἐξεδόθηκε στὰ Χανιά τῆς Κρήτης τὸ 1927 ἀπὸ τοὺς Ι. Φιοράκη, ταγματάρχην, καὶ Ἐμμ. Πιτυκάκη, ἀνθυπομοί-

ραρχον, δημοσιεύεται (σελ. 169) ή φωτογραφία του Δημ. Χόρς με τήν ύποσημείωση:

Χωρ. ΧΟΡΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

Ἐκ Σμύρνης

Ἐπεσε ήρωϊκῶς μαχόμενος

Ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τήν 25.2.21

καί με τὸ παρακάτω ἱστορικὸν τοῦ θανάτου του ὑπογραμμένο ἀπὸ

Γεώργιος καὶ Ἄννα Χόρς

τὸν ἀνθ) ρχον Ε. Πιτυκάκη, μαζί με τήν επίσημη ἀναγνώριση τοῦ ήρωϊσμοῦ του:

Ἅ Ο ΛΟΦΟΣ ΤΟΥ ΧΟΡΣ

«Ἀρχεῖ μία ήρωϊκή πράξις ἐνός ἀτόμου διὰ νὰ μεταμορφωθῆ ἕνα βουνό, μιὰ χαράδρα, ἕνα χάνι ἀπὸ ἄγνωστα καὶ ἄσημα μέρη, εἰς ἐστίας δόξης καὶ μεγαλείου.

Τὶ θὰ ἦσαν αἱ Θερμοπύλαι χωρὶς τὸν Λεωνίδα; Τὶ θὰ ἦτο ἡ Ἀλαμάννα ἀν δὲν ὑπῆρχε ὁ ήρωϊκὸς ρασοφόρος; Τὶ θὰ μᾶς ὑπεν-

θύμιζε τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς χωρὶς τὸν ἡρωϊσμόν τοῦ Ἀνδρούτσου, καὶ τόσα ἄλλα ἀκόμη μέρη, τὰ ὁποῖα, ἄγνωστα ἐπὶ τόσον διάστημα, γίνονται θρῦλοι χάρις εἰς μίαν μεγάλην θυσίαν, εἰς μίαν γενναίαν καὶ ἐξαιρετικὴν πράξιν;

Ἔτσι καὶ ὁ λόφος αὐτός, ἄνευ οὐδεμιᾶς σημασίας καὶ σπουδαιότητος, δανειζόμενος μέχρι τινὸς τὴν ἰδιαιτέραν ὀνομασίαν τοῦ ἀπὸ τὸ πλησιέστερον χωρίον, τὴν «Ἀγώνια», ἀποκτᾶ καὶ αὐτὸς ἰδικόν του ὄνομα ἔνδοξον, πού ἡ λήθη δὲν θὰ καλύψῃ, ἀσφαλῶς, εἰς ὅλας τὰς μεταγενεστέρας ἐποχάς, χάρις εἰς τὴν αὐτοθυσίαν ἑνὸς γενναίου Στρατιώτου, τοῦ χωροφύλακος Χόρς Δημητρίου.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἡ δράσις τῶν ὀργανωμένων συμμοριῶν τῶν Τσετῶν ἤρχισε νὰ ἐκδηλοῦται πλέον ἐντόνως καὶ τὰ ἀποσπάσματα, ὅσον καὶ οἱ Σταθμοὶ τῆς Χωροφυλακῆς, εὐρίσκοντο εἰς διαρκῆ κίνησιν καταβάλλοντες κάθε προσπάθειαν νὰ ἐξουδετερώσουν τὰς ἐκνόμους ἐνεργείας των, αἵτινες ἀντικειμενικὸν σκοπὸν εἶχον νὰ ἐνσπείρουν τὸν τρόμον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον καὶ νὰ καταστήσουν δύσκολόν τὴν θέσιν τοῦ Στρατοῦ μας εἰς τὴν κατεχομένην ζώνην.

«Τὴν 25ην Φεβρουαρίου 1921 ὁ Χωροφύλαξ Χόρς Δημήτριος διατάσσεται μετὰ τοῦ συνεδέλφου τοῦ Παρισσοπούλου Δημητρίου τῆς Ὑποδιοικήσεως Χωρ)κῆς Ἀδραμυττίου νὰ μεταβοῦν εἰς ὑπηρεσίαν εἰς τινα ἀπομεμακρυσμένον συνοικισμόν. Εἰς ἀπόστασιν πέντε χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς ἑδρας των καὶ παρὰ τὸ Χάνι Ἀγώνιας, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὀμωγύμου λόφου, οἱ δύο Χωροφύλακες ὑφίστανται ἐπιθέσιν εἰκροσαμελοῦς συμμορίας Τσετῶν καὶ μόλις προφθάνουν νὰ καταλάβουν τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Χανίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀμύνονται ἀπεγνωσμένως ἐναντίον τοῦ δεκαπλασίου ἐχθροῦ, ὅστις ἐπιτίθεται πανταχόθεν.

» Ἡ γενναιότης καὶ τὰ εὐστοχα πυρὰ τῶν δύο Χωρ)κων κρατοῦν εἰς ἀπόστασιν τοὺς πολιορκητάς, οἵτινες ὑφίστανται σοβαρωτάτας φθορὰς κατὰ τὰς λυσσώδεις ἐπιθέσεις των. Καὶ ἡ μάχη ἐξακολουθεῖ μετὰ πείσματος ἐπὶ πολὺ. Πλὴν εἰς μίαν στιγμὴν τὸ ὄπλον τοῦ Παρισσοπούλου θραύεται καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐξέλθῃ ἵνα ζητήσῃ τοῦλάχιστον ἐνίσχυσιν, τραυματισθεὶς ὅμως κατὰ τὴν ἐξοδον

ἐκ τοῦ χανίου καὶ καταδιωχθεὶς, κατορθώνει νὰ σωθῆ ἐντὸς τοῦ ὕδατος ρεύματός τινος.

» Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Χόρς ἀμύνεται ἀπεγνωσμένως μόνος πλέον ἐνῶ τὰ πυρομαχικά του ἀρχίζουν νὰ ἐξαντλοῦνται. Καὶ ὅμως εἰς τὴν κρίσιμον ἐκείνην θέσιν εὐρισχόμενος ἀπορρίπτει μετ' ἀγανακτήσεως τὰς πρὸς παράδοσιν προτάσεις τῶν πολιορκητῶν. Καταβάλλει ὑστάτας προσπάθειάς νὰ μὴ καμφθῆ πρὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ

ὑπερτέρου ἐχθροῦ, ὅστις ἐν τέλει ἀναγκάζεται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ἐπίθεσιν.

» Θεωρήσας τότε ἑαυτὸν ἐν ἀσφαλείᾳ ὁ γενναῖος Χωροφύλαξ ἐξέρχεται τοῦ Χανίου ἵνα ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ὑποδιοίκησίν του. Εἰς ὀλίγην ὅμως ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Χανίου ἐγεδρεύοντες οἱ συμμορίται ἐπιτίθενται κατ' αὐτοῦ καὶ ὁ Χωροφύλαξ τραυματίζεται σοβαρῶς, πλὴν προσπαθεῖ ἀκόμη νὰ ἀντιτάξῃ ἀμυναν! Καὶ ἄλλαι ὅμως ἐχθρικαὶ σφαῖραι τραυματίζουν ἐπανειλημμένως

Δημήτριος Γ. Χόρς (+ 1921)

τὸν ἥρωα, ὅστις ἐξαντλεῖται ἐκ τῆς αἱμορραγίας καὶ πίπτει, παραδῶσας τὸ πτώμα του εἰς τὴν μαγίαν τῶν λυσοόντων Τσετῶν, οἵτινες τὸ ὑπέβαλον εἰς φρικτὴν κατακρεούργησιν.

» Καὶ ἔτσι ὁ ἥρωας αὐτὸς μὲ τὸ τίμιον αἷμα του ἔγραψε μὲ ἀνεξίτηλα γράμματα τὸ ὄνομά του ἐπάνω εἰς τὸν λόφον αὐτὸν καὶ τὸν ἀνύψωσε εἰς μνημεῖον ἀθάνατον τῆς αὐταπαρνήσεως καὶ τοῦ ἠρωϊσμοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς Γενεᾶς.

Ώραιότερος ύμνος πρὸς τὸν ἠρωϊσμό καὶ τὸν πατριωτισμὸ ἐνὸς εὐγενοῦς τέκνου τοῦ Μπουτζᾶ ἦταν ἀδύνατον νὰ γίνη.

Τὸ ἄλλο ἀπὸ τ' ἀγόρια τοῦ Γιωργάκη Χόρς, ὁ Εὐάγγελος, εἶναι σήμερα Τμηματάρχης τῶν Ἑλ. Ἡλεκτ. Σιδηροδρόμων. Κατὰ τὸ ἔτος 1952 ἀντιπροσώπευσε τοὺς Ἑλληνας σιδηροδρομικοὺς στὸ συνέδριο ποὺ ἔγινε στὴ Ρώμη τῆς Fédération Internationale des Associations Touristiques Chémínots, τότε δὲ ἐτιμήθη ἰδιαίτερωσ ἀπὸ τὸν Πάπα Πίο τὸν 12ο μὲ μετάλλιο, μολονότι ὀρθόδοξος.

Σὲ παλαιότερες ἐποχές, σπίτια στὸν Μπουτζᾶ εἶχαν ὁ Βασίλειος Χατζῆ - Μιχαήλου Βασιλάρος, πάππος τοῦ ποιητοῦ Σπύρου Βασιλειάδη, ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Γρηγόριος, ὁ μετέπειτα ἐθνομάρτυς Πατριάρχης, ὁ συγγενὴς τούτου Σταύρος Σταυράκογλου, οἱ Μπαλτατζῆδες Θεμιστοκλῆς καὶ Περικλῆς (1833—1907), πατέρας τοῦ Ὑπουργοῦ Γεωργίου Μπαλτατζῆ, ποὺ τουφεκίστηκε μὲ τοὺς ἔξῃ ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1922 κ. ἄ.

Τὸ σπίτι τοῦ Βασιλείου Βασιλάρου, πουλήθηκε ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸ 1823, γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸν πρωτότοκο γιό του Νικόλαο, πατέρα τοῦ ποιητῆ, στὶς ἐμπορικὲς του ἐπιχειρήσεις (1).

Τὸ σπίτι τοῦ Σταύρου Σταυράκογλου χτίστηκε τὸ 1796 ἀπέναντι στὴ θόρεια ἐξώπορτα τοῦ αὐλόγυρου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γιάννη τοῦ Ἐπάνω Μαχαλαῖ, τὸν ἴδιο χρόνο ποὺ ἔχτισε καὶ ὁ τότε Μητροπολίτης Γρηγόριος τὸ δικό του θερινὸ σπιτάκι καὶ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γιάννη.

Γιὰ τὰ σπίτια τοῦ Γρηγορίου καὶ τοῦ Σταυράκογλου στὸν Μπουτζᾶ, ὁ Μιχ. Ἀργυρόπουλος γράφει τὸ 1911 τὰ ἑξῆς: «Ὁ ὀμογάλακτος ἀδελφὸς τοῦ Μητροπολίτου Γρηγορίου, Στ. Σταυράκογλου, μὲ τὸν ὁποῖον συνεδέετο καὶ διὰ μακρᾶς συγγενείας, σκοπῶν νὰ κτίσῃ οἰκίαν εἰς τὸν Ἐπάνω - Μαχαλαῖ τῆς Σμύρνης — συνοικίαν τότε τῶν προυχόντων καὶ πλουσιῶν — παρεκωλύθη, σχε-

---

1) Βλ. Ἡμερολόγιον Νικόλαου Βασιλειάδου, σὶὰ Μικρὰς. Χρονικά, τομ. 3, σελ. 311: «Πωλήσας ὁ πατήρ μου τότες τὸν οἶκον εἶχεν εἰς τὸ χωρίον Μπουτζιά....»

δὸν ὑποχρεωτικῶς, ἀπὸ τὸν Γρηγόριον, ὁ ὁποῖος καὶ τῷ ἐπρομή-
θευσε γήπεδον παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προ-
δρόμου τοῦ Βουτζᾶ, αὐτὸς σχεδὸν καὶ καταρτίσας τῆς οἰκίας του
τὸ σχέδιον. Ἐπάνωθεν τῆς θύρας τῆς οἰκίας ταύτης, ἣτις διασώ-
ζεται, καὶ ἐν τῷ μέσῳ περιωρισμένου δι' ἀραβουργημάτων κυανο-
χρώου χώρου, σχήματος καρδίας πλατυασμένης κατὰ τὰς πλευ-
ράς, ἀναγιγνώσκεται ἐπιγραφή, λίαν εὐαναγνώστως ἀκόμη μὲ βυ-
ζαντινοὺς κεφαλαίους χαρακτῆρας, τοὺς ὁποίους μὲ τὴν ἰδίαν του
χεῖρα ἔγραψεν ὁ Ἱεράρχης ὀλίγον πρὸ τῆς ἀναρρήσεώς του εἰς τὸν
θρόνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπως ἀπὸ γενεᾶς εἰς ἄλλην ἀνα-
φέρει ἡ παράδοσις. Ἴδου ἡ ἐπιγραφή:

ΕΙ ΜΕΝ ΦΙΛΟΣ
ΠΕΦΥΚΑΣ ΕΛΘΕ ΚΑΙ
ΡΩΝ ΕΙ ΔΕ ΕΧΘΡΟΣ ΚΑΙ ΒΑ-
ΣΚΑΝΟΣ ΠΟΡΡΩ ΓΕ ΦΕΥΓΕ
ΤΗΣ ΠΥΛΗΣ ΤΑΥΤΗΣ ΟΡΑΣ
ΠΟΝΗΡΕ ΤΟ ΠΑΤΑΞΙΟΝ ΣΕ ΒΕΛΟΣ
ΙΣ ΧΣ
ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΑΥΡΑΚΟΓΛΟΥ

1796

«Τὸ πατάξόν σε βέλος» εἶναι τὰ δύο βέλη τὰ ὁποῖα περιβάλ-
λουν τὸν σταυρὸν εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπιγραφῆς εἰς σχῆμα γωνίας.
«Εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς οἰκίας ταύτης ἀπόστασιν εἶχε καὶ τὸ ἴ-
διον ἐξοχικὸν ἐνδιαίτημα ὁ Γρηγόριος, παραπλεύρως σχεδὸν πρὸς
τὸ τοῦ ἀδελφοῦ του. Τὸ ἐνδιαίτημα δὲ τοῦτο εὕρισκετο ἐντὸς τῆς ἰ-
δίας ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ κενοῦ σήμερον χώρου τοῦ παρακειμένου τῷ
Ἐπιτροπικῷ. Ἦτο δέ, μὲ ὄλην τὴν ἐξοχικὴν εὐπρέπειάν του, πε-
ριωρισμένον καὶ ἀπλοῦν: Δύο δωμάτια ἐπάγω, ὧν τὸ ἐν δι' ὕπνον,
ἐν δὲ μαγειρεῖον κάτω καὶ μικρὰ αἴθουσα, ἣ ὁποῖα ἐχρησίμευε καὶ
ὡς Ἐπιτροπικόν. Ἀτυχῶς ὁμως πρὸ εἰκοσιπενταετίας, κατεστράφη
τοῦτο καταρρεῦσαν ἐκ τῶν γηρατειῶν καὶ οὕτω πως ἀπεσδέσθη,
μετὰ τόσων ἄλλων, μία ἐπὶ πλέον ἱερά ἀνάμνησις. «(1).

1) Βλ. Μιχ. Ἀργυροπούλου, «Παλαιαὶ ἀναμνήσεις», περιοδ. Ἐνα-

Τὸ σπίτι τοῦ Στέφανου Παπαμιχάλη ἀρχικὰ ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ παπᾶ - Παρθένιου (περὶ αὐτοῦ κατωτέρω), μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε συγγενέψει ἡ οἰκογένεια Παπαμιχάλη. (2).

ΣΧΟΛΕΙΑ

Ἡ Ἑλληνικὴ κοινότης τοῦ Μπουτζᾶ διατηροῦσε ἀξιόλογα πλήρη δημοτικὰ σχολεῖα ἀρένων καὶ θηλέων, στεγαζόμενα σὲ ὠραῖα κτίρια. Γιὰ τὴν ἰδρυση τοῦ ἀρρεναγωγείου εἶχε συσταθῆ τὸ 1872 φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης μὲ τὸν τίτλο. «Ἀναγέννησις» «σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας». Ἡ Ἀναγέννησις ἐπιδόθηκε ἀμέσως στὴ συλλογὴ ἐράνων καὶ κατώρθωσε μέσα σ' ἓνα χρόνο νὰ συγκεντρώσῃ ἀρκετὰ καὶ ν' ἀνεγείρῃ στὴν πλατεῖα τῶν Ἐννιᾶ Βρυσῶν, τὴν «ἀστικὴν σχολὴν ἀρένων», τῆς ὁποίας τὰ ἐγκαίνια ἐγίναν στὶς 15 Δεκεμβρίου 1873 (3).

Τὸ ἀρρεναγωγεῖο εἶχε 6 τάξεις. Κατὰ τὰ ἔτη 1910—1922 φοιτοῦσαν σ' αὐτὸ 250 περίπου μαθηταί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ περισσότεροι φοιτοῦσαν δωρεάν. Λίγοι ἐπλήρωναν δίδακτρα, καὶ αὐτοὶ ἀνάλογα μὲ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν τῶν γονέων των. Τὸ ἀνώτερο ποσὸν διδάκτρων ἦταν τρία μετξήτια (τὸ μετξήτι ἦταν τὸ πέμπτον τῆς χρυσῆς λίρας) τὸν χρόνο.

Τὶς ἀποδοχὰς τοῦ προσωπικοῦ τοῦ σχολείου ἀρένων τὶς κατέβαλλε ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀπάνω Ἀη - Γιάννη, ποὺ ἦταν ἀρκετὰ πλούσια, γιατί εἶχε δυὸ λαδόμευλους, δυὸ μεγάλα σπίτια κοντὰ στὸ σταθμὸ τοῦ χωριοῦ, ποὺ τὰ νοίκιαζε, καὶ πολλὰ ἄλλα εἰσοδήματα.

Ἀπὸ τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ τοῦ ἀρρεναγωγείου διευθύνται διετέλεσαν κατὰ καιροὺς, οἱ: Γρηγορόπουλος (1874), Ἰωάν. Πετρίδης (Ἀρχιγένης), Ἰωάν. Ἀντωνιάδης, Ἀλέξ. Τσορώνης, Κ.

τολὴ 1911, σελ. 595 καὶ Χρ. Σολομωνίδης, «Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης» σ. 185.

Σωστὸ εἶναι νὰ σημειωθῆ, μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτήν, ἡ ἐκ παραδρομῆς ἀνακρίβεια ποὺ ὑπάρχει στὸ δημοσίευμα τοῦ κ. Π. Καμπουλοπούλου, στὸ 10ο φύλλο τῆς «Μικρᾶς Ἠχοῦς», ὅπου ἡ ἀνωτέρω ἐπιγραφή ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχε στὸ σπίτι τοῦ Γρηγορίου.

2) Ν. Χατζῆ Κωστῆ, Σμυρναϊκὰ Ἀνάλεκτα, Ἀθῆναι 1906, σελ. 100.

3) Ἐφημερὶς Πρόσδος τῆς Σμύρνης, 19 Δεκεμβρ. 1873.

Καραβέλης, Γ. Ζαραχάνης, Μυρσιλίδης, Μάνος Ἀλευρᾶς, Ἀρχιμαντρίτης Ἰάκωβος Ἀρχαντζικᾶκης καὶ δάσκαλοι οἱ Μιχ. Μιχελιδάκης, Σπ. Τζινόπουλος, Μόσχου, Π. Παγούσος, Παπανικολάου, Κύριλλος Βαφειαδάκης, Λαζαρίδης, Σταθάκης, Κάππος, Μητρόπουλος, Ν. Γκρέκας, καὶ ὁ διάκος Μιχ. Πετρίδης, ποὺ πέθανε τελευταίως ὡς ἱερεὺς τοῦ Α' Νεκροταφείου Ἀθηνῶν. Ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρω ὁ Ἀρχαντζικᾶκης καὶ ὁ Ἀντωνιάδης μὲ τὸν γιό του Γιώργη βασανίστηκαν καὶ σκοτώθηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ 1922.

Στὸ χωριὸ κυκλοφοροῦσε καὶ ἓνας ὑπεραιωνόβιος θαλερὸς γέροντας, καταγόμενος ἀπὸ τὸ Ναύπλιο καὶ ἀποκαλούμενος «Δάσκαλος», μὲ ἐπώνυμο Κόπανος, ἄγνωστον ὅμως ποῦ ἐδίδαξε. Αὐτὸς συνείθιζε νὰ διηγῆται διάφορα ἀνέκδοτα γιὰ τὸν Κολοκοτρώνη.

Ὡς μαθητικὴ γιορτὴ τοῦ ἀρρεναγωγείου εἶχε καθιερωθῆ ἡ πρώτη Κυριακὴ τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, ἡ Κυριακὴ τῆς Ὁρθοδοξίας. Τὴν ἡμέρα ἐκείνη, μετὰ τὴν λειτουργίαν, ὅλος ὁ κόσμος, μὲ τοὺς ἱερεῖς καὶ τὰ ἑξαπτέρυγα μπροστὰ, ἐπήγαινε στὸ σχολεῖο, ὅπου, ὕστερα ἀπὸ τὴν καθιερωμένη θρησκευτικὴ τελετὴ, δινόντανε ἀπὸ μαθητὰς θεατρικὴ παράσταση μὲ ἐθνικὸ πάντα περιεχόμενο.

Τὸ Παρθεναγωγεῖο ἰδρύθηκε πρὶν τὸ 1870. Ἦταν κι' αὐτὸ ἑξατάξιο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητριῶν ἔφθανε μέχρι τίς 250. Ἔως τὸ 1910 στεγαζόντανε σὲ σχολεῖο κοντὰ στὶς Ἐννιά Βρυῦσες. Ἐπειτα ἀγοράστηκε ἓνα κτίριο ἀπέναντι στὴν ἐκκλησίαν τῆς Εὐαγγελιστρίας καὶ μεταφέρθηκαν ἐκεῖ μερικὲς τάξεις του, ἀπὸ δὲ τὸ 1913 ἐλόκληρο τὸ σχολεῖο.

Διευθύντριες τοῦ Παρθεναγωγείου διετέλεσαν, τὸ 1874 ἡ Εὐανθία Παναγιώτου, τὸ 1890 ἡ Ὁλγα Ἀπέργη, καὶ σὲ συνέχεια ἡ Μαρία Παπαδογιάννη, ἡ Βασιλικὴ Κυριακίδου, ἡ Τζιμόβαλη, ἡ Ἐλένη Γιαννακάκη, δασκάλισσες δὲ ἡ Ἄννα Ἰωσήφ (1890), ἡ Εἰρήνη Βουτζαλῆ, ἡ Οὐρανία Κουκλουτζαλῆ, ἡ Σοφία Μαρτάκη, ἡ Ἀλεξανδράκη.

Τὸ Παρθεναγωγεῖο στὰς ἀρχὰς συνετηρεῖτο μόνον ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κάτω Ἀη - Γιάννη, ἀπὸ τὸ 1906 ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν ἐκ-

κλησία της Ευαγγελιστρίας. Οί μαθήτριες ἐπλήρωναν μικρά δι-
δακτρα. Οί περισσότερες φοιτούσαν δωρεάν.

Τὸ Παρθεναγωγεῖο γιώρταζε κάθε χρόνο στις 30 Ἰανουα-
ρίου, ἡμέρα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.

Παράλληλα μὲ τὰ δύο κύρια σχολεῖα λειτουργοῦσαν καὶ δύο
παραρτήματα ὡς γηπιαγωγεῖα, τὸ ἓνα στὸν Ἀπάνω Μαχαλᾶ καὶ
τὸ ἄλλο στὸν Κάτω.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἐπίσημα σχολεῖα ὑπῆρχαν καὶ μερικὰ ἰδιωτι-
κά, ἓνα ἀρρένων διευθυνόμενο, κατὰ τὸ 1890, ἀπὸ τὸν Ἀλέξαν-
δρο παπᾶ - Κύριλλο μὲ 26 μαθητὰς, ἓνα θηλέων, τὴν ἴδια ἐποχὴ,
διευθυνόμενο ἀπὸ τὴν Σοφία Νικολαΐδου μὲ 40 μαθήτριες (1), ἄλ-
λο ἓνα μεικτὸ τῆς Φωτεινῆς Βαρδαροπούλου καὶ ἀκόμη ἓνα ἀρρέ-
νων τοῦ Γεροντάκη.

Τὸ 1908 ἰδρύθηκε καὶ νυχτερινὴ σχολὴ γιὰ τοὺς ἀναλφαθή-
τους ποὺ ἐγκαταστάθηκε μέσα στὸ παρθεναγωγεῖο. Ἐκεῖ φοιτοῦ-
σαν ἄνδρες μεγάλης ἡλικίας διαφόρων ἐπαγγελματίων καὶ προ-
πάντων τσομπάνηδες. Πολλὰ ἀστεῖα ἀνέκδοτα ὑπάρχουν γιὰ τὸ
νυχτερινὸ αὐτὸ σχολεῖο καὶ τοὺς ἀγράμματους μαθητὰς του. Ἐἶνα
ἀπὸ αὐτὰ εἶναι καὶ τὸ ἑξῆς:

Ἐνας ἀπὸ τοὺς δασκάλους τοῦ σχολεῖοῦ ἦταν ὁ γέρω - Ἀν-
τωνιάδης. Ἀνάμεσα στοὺς μαθητὰς ἦταν καὶ ὁ τσομπάνος Νικολῆς
Τσολάκης μὲ τὸ παρατσουκλι Γκρίνιας. Κάποιο βράδυ ὁ Ἀντω-
νιάδης ἤθελε νὰ διδάξῃ πὼς ἡ γῆ εἶναι στρογγυλὴ καὶ ὅτι κινεῖ-
ται. Ρώτησε λοιπὸν τοὺς μαθητὰς του νὰ τοῦ ποῦνε ποιὸ εἶναι
τὸ στρογγυλότερο πρᾶμμα γιὰ νὰ τὸ παρομοιάσῃ μὲ τὴ γῆ. Ἐἶνας
εἶπε τὸ ποπόνι, ἄλλος τὸ καρπούζι, ἄλλος τὸ πορτοκάλι κι' ἄλλος
τὸ τόπι. «Μάλιστα» λέει ὁ Ἀντωνιάδης. Ἐκείνη τὴ στιγμή ση-
κώνεται ὁ Γκρίνιας μὲ τὴ βράκα του καὶ τὴν τσομπάνικη μαγκού-
ρα, ποὺ κρατοῦσε καὶ λέει: «Καὶ τὸ αὐγὸ, κύρ δάσκαλε, ἀδέξιο τώ-
χεις;» (1).

Ἡ συντήρηση τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἡ πληρωμὴ δηλαδὴ
τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ καὶ ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ἄλλων οἰκο-

1) Ἡμερολόγιο καὶ ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης καὶ τῶν πέριξ, τοῦ 1890.

2) Ἀφήγησις Τηλέμαχου Τοιχλάκη.

νομικῶν των ἀναγκῶν εἶχεν ἀνατεθῆ, με τὴν ἔγκριση τῆς Μητροπόλεως Σμύρνης, πού εἶχε καὶ τὴν ἀνώτερη ἐποπτεία ἐπάνω τους, τοῦ μὲν ἀρρεναγωγείου, ὅπως εἶπαμε, στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀπάνω Ἀη - Γιάννη, τοῦ δὲ παρθεναγωγείου στὶς δύο ἄλλες ἐκκλησιές τοῦ Κάτω Μαχαλά. Ἐπειδὴ ὅμως αἱ πρόσοδοι τῶν ἐκκλησιῶν δὲν ἦσαν ἀρκετὲς γιὰ νὰ καλύψουν ὅλες τὶς ἀνάγκες τῶν σχολείων, οἱ φιλοπρόοδοι κάτοικοι τοῦ Μπουτζᾶ γιὰ μὲντὴν ὑποστήριξη τοῦ ἀρρεναγωγείου ἱδρυσαν τὸ 1903 τὸ σωματεῖον «Πνευματικὴ Ἀνάπτυξις», τὸ δὲ 1905 τὸ σωματεῖον «Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι», με σκοπὸ τὴ συντήρησίν τοῦ παρθεναγωγείου καὶ τὴν ἐγγραφή σ' αὐτὸ δωρεάν τῶν ἀπόρων κοριτσιῶν, γιὰ νὰ μὴν πηγαίνουν στὰ ξένα προπαγανδιστικὰ σχολεῖα τοῦ χωριοῦ, πού τὰ ἔπαιρναν καὶ ἐκεῖ δωρεάν. Ἡ «Πνευματικὴ Ἀνάπτυξις» εἶχε ἀναλάβει ἐπίσης ὑπὸ τὴν προστασία τῆς καὶ τὸ μικρὸν σχολεῖον πού ἦταν στὸ Ποντικοχωρι. Δυστυχῶς τὰ σωματεῖα αὐτὰ ἦσαν βραχύβια. Τὸ μονοτάξιον σχολεῖον τοῦ Ποντικοχωριοῦ, πού ἀπεῖχε περὶ τὸ ἕνα χιλιόμετρο ἀπὸ τὰ τελευταῖα πρὸ δυσμᾶς σπίτια τοῦ Μπουτζᾶ, τὸ συντηροῦσε ὡς τὸ τέλος ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀπάνω Ἀη - Γιάννη.

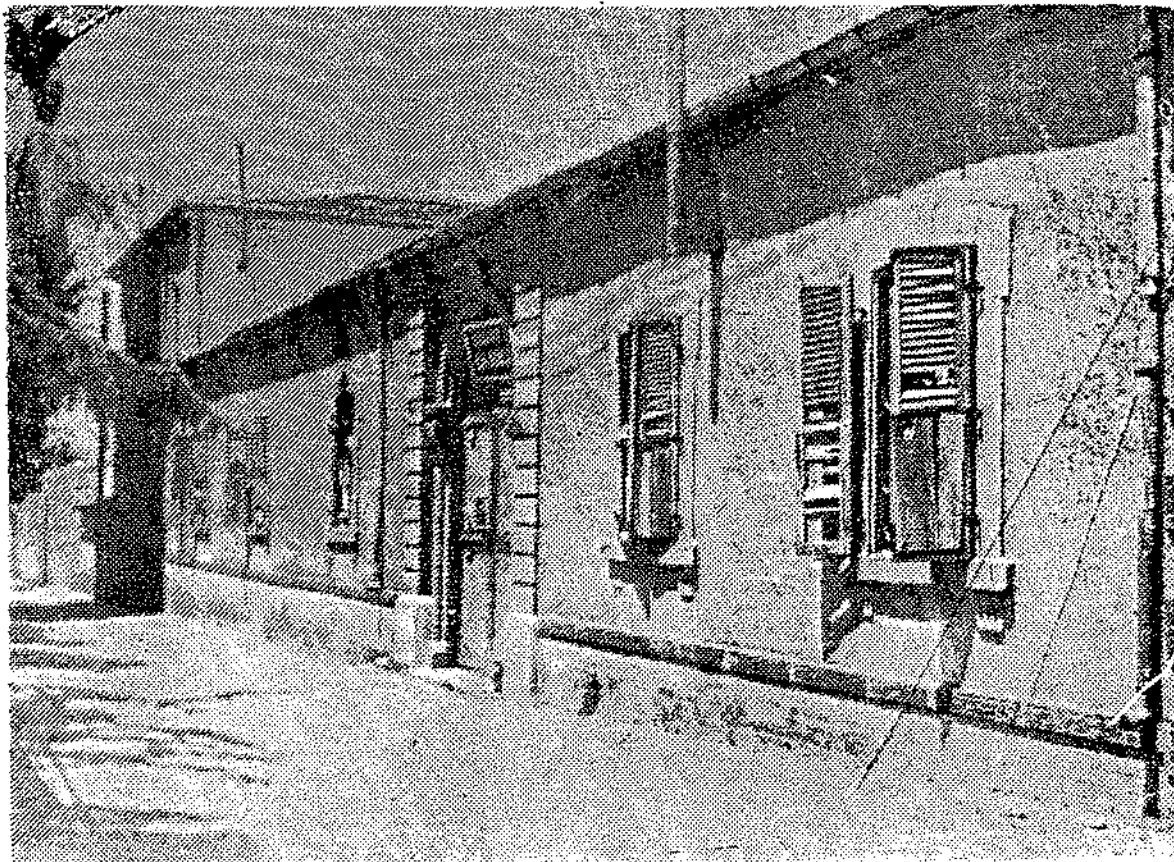
Τὰ σχολεῖα ἐποπτεύονταν ἀπὸ τοὺς ἐφοροεπιτρόπους τῶν ἐκκλησιῶν στὶς ὁποῖες ὑπήγετο τὸ καθένα καὶ τοὺς ὁποίους διώριζε ἡ Μητρόπολις Σμύρνης, διαλέγοντάς τους μεταξὺ τῶν πιὸ εὐπόληπτων νοικοκυραίων τοῦ χωριοῦ.

Στὸν Μπουτζᾶ ὑπῆρχαν καὶ δύο Ἀγγλικὰ ἰδιωτικὰ σχολεῖα, τοῦ Ἀγγλοῦ ἱερέως Χίτσενς, πού λειτούργησε γιὰ λίγα μόνο χρόνια, ἀπὸ τὸ 1908 ὡς τὸ 1912, καὶ τοῦ Χόλτον, πού ἱδρύθηκε τὸ 1894. Ὁ Χόλτον ἦταν προσωπάρχης τῆς Ἐταιρείας τῶν σιδηροδρόμων Ἀϊδινίου, ἀλλὰ τὸ σχολεῖον τὸ διηύθυνε ἡ κυρία Χόλτον, μιὰ πολὺ δραστήρια γυναῖκα. Σ' αὐτὸ φοιτοῦσαν πολλοὶ μαθηταί, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐλάχιστοι ἦσαν ξένοι. Ὅλοι οἱ ἄλλοι ἦσαν Ἕλληγες καὶ ἀπὸ τὸν Μπουτζᾶ καὶ ἀπὸ τὴ Σμύρνη, γιὰτὶ εἶχε καὶ οἰκοτροφεῖον.

Ἐπίσης ὑπῆρχε καὶ τὸ σχολεῖον τῶν Καθολικῶν Καλογαίων «Notre Dame des Auges» τῶν «θυγατέρων τοῦ Ἐλέους» Filles de la Charité ὅπως ὠνομάζετο. Τὸ σχολεῖον αὐτὸ ἱδρύθηκε

τὸ 1850 καὶ ἐλειτούργησε ὡς τὸ 1936, ἐφοίτησαν δὲ σ' αὐτὸ πολλὰ κορίτσια Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν.

Παράλληλα ὑπῆρχε καὶ ἡ σχολὴ τῶν Καπουτσίνων Μοναχῶν, ποὺ ἦταν ἀπὸ τὰ καλύτερα ἱεροδιδασκαλεῖα (Σεμινάρια) τῶν Καθολικῶν, καὶ ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐδγῆκαν Ἐπίσκοποι τῆς ἐκκλησίας τῆς Ρώμης. Ὁ Ἄγγλος ἐφημέριος τῆς Σμύρνης, τοῦ Μπουρ-

Τὸ σχολεῖο τῶν Καλογραιῶν « Notre Dame des Anges »
(Φωτογραφία Ἰουνίου 1962)

νόβα καὶ τοῦ Μπουτζᾶ S. W. Bird γράφει: «Οἱ Ἴταλοι Καπουτσῖνοι, ποὺ διαδέχτηκαν τοὺς Γάλλους, συνέχισαν τὴν παράδοση τούτων, καὶ τὸ 1884 ἱδρυσαν τὸ Ἀνατολικὸν Ἰνστιτούτον (Institut d' Orient) στὸν Μπουτζᾶ, τὸ ὁποῖον ἔγινε ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ διακεκριμένα σεμινάρια στὴν Ἀσία» (1).

1) S. W. H. Bird, «And unto Smyrna—the story of a ehureh in Asia Minor», London 1956, σελ 71.

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

Τρεῖς ἦσαν οἱ ἐκκλησίες τῶν ὀρθοδόξων στὸν Μπουτζᾶ. Ἡ μία ὀρισκόταν στὸν Ἀπάνω - Μαχαλᾶ καὶ ἐτιμᾶτο, ὅπως εἶπαμε, στὸ ὄνομα τῶν Γενεθλίων τοῦ Τιμίου Προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου.

Ἡ ἄλλη στὰ Τρία Πηγάδια ἢ Κάτω - Μαχαλᾶ, ἀφιερωμένη στὸν ἴδιο Ἅγιο, ἀλλὰ εἰς μνήμην τοῦ ἀπεκαφαλισμοῦ του. Οἱ χωριανοὶ γιὰ νὰ ξεχωρίζουν τὶς δυὸ αὐτὲς ἐκκλησίες τὶς ὠνόμαζαν τῆ μὲν πρώτη «Ὁ Ἅη - Γιάννης τοῦ Ἀπάνω Μαχαλᾶ» ἢ «Ὁ

Ὁ Ἀπάνω Ἅη - Γιάννης
μετὰ τὴν Καταστροφή, ὡς τὸ 1961.

Ἀπάνω Ἅη - Γιάννης ἢ Ἅη - Γιάννης ὁ Φανιστής», τὴν δὲ δευτέρη «Ἅη - Γιάννης τοῦ Κάτω Μαχαλᾶ» ἢ «Ὁ Κάτω Ἅη - Γιάννης» ἢ καὶ ὁ Ἅη - Γιάννης ὁ Ἀποκεφαλιστής» καὶ ἀκόμη «Ὁ Ἅη - Γιάννης στὸ Βουγαλάκι».

Ἡ τρίτη ἐκκλησία, ἡ νεώτερη, ἦταν κι' αὐτὴ στὸν Κάτω Μαχαλᾶ καὶ ἐτιμᾶτο στὸ ὄνομα τῆς Παναγίας τῆς Εὐαγγελιστρίας, «τῆς Βαγγελίστρας».

Ἡ ἐκκλησία τῶν Γενεθλίων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου χτίστηκε, κατὰ τὸν Χατζῆ Κωστῆ, στὰ 1796, ἀπὸ τὸν τότε Μητροπολίτη Σμύρνης Γρηγόριο, τὸν μετέπειτα ἐθνομάρτυρα Πατριάρχη «ἐφημερεύοντος τοῦ γέρω Μελετίου, θείου τοῦ Γρηγορίου»⁽¹⁾.

1) «Σμυρναϊκά Ἀνάλεκτα» (1906), σελ. 100.

Τὸ ἱστορικὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ἔχει ὡς ἑξῆς: Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη οἱ κάτοικοι τοῦ Μπουτζᾶ ἤθελαν γὰρ χτίσουν τὴν ἐκκλησία τους λίγο παρακάτω ἀπὸ τὴ θέση πού ἦταν τελευταία, ἐκεῖ ἀκριβῶς ἀπὸ ὅπου ἄρχιζε πρὸς τὰ κάτω ἡ ἀγορὰ τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ κοντὰ ὅμως ὑπῆρχε τότε μία ταβέρνα, τοῦ Βιντορῆ, ὅπου συχνὰ ἄκουε κανεὶς φωνές καὶ τραγούδια μεθυσμένων, πράγμα ἀσυμβίβαστο μὲ τὴν ἱερότητα τοῦ χώρου γειτονικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Γρηγόριος τότε ἀγόρασε μὲ δικά του χρήματα τὸ ἐκεῖ κοντὰ, ἐπάνω στὸ ὕψωμα, κτῆμα καὶ ἔκτισε ἓνα σπιτάκι μὲ δυὸ δωμάτια ἐπάνω καὶ κάτω, μιὰ μικρὴ αἴθουσα καὶ κουζίνα. Στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ ἐπάνω δωμάτια ἔμενε ὁ ἴδιος καὶ στὸ ἄλλο οἱ ἀδελφές του, Ξακουστή καὶ Ἄννα ἀπὸ τίς ὁποῖες δὲν ἀποχωρίζονταν ποτέ. Τὸ σπιτάκι αὐτὸ τὸ λιτὸ καὶ ἀπέριττο, πού τὸ ἅγιασε ἡ παρουσία τοῦ μεγάλου Ἐθνομάρτυρα, ἐρειπώθηκε, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ τὸ χρόνο, γκρέμισε καὶ ἰσοπεδώθηκε τὸ 1886, ἐνενήντα χρόνια μετὰ τὸ χτίσιμό του (1).

Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν κατοχὴ τῆς Σμύρνης, τὸ 1919, εὐρέθηκε στὸν Μπουτζᾶ ἓνα πολύτιμο ἐθνικὸ κειμήλιο, μιὰ μικρὴ σημαιούλα, κουρελιασμένη, μεταξωτὴ μὲ κεντημένα γράμματα «Ζήτω ἡ πατρίς, ζήτω τὸ ἔθνος» σθησμένα σχεδὸν ἀπὸ τὸ χρόνο, ἡ ὁποία ἦταν ἡ σημαία τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Γρηγορίου.

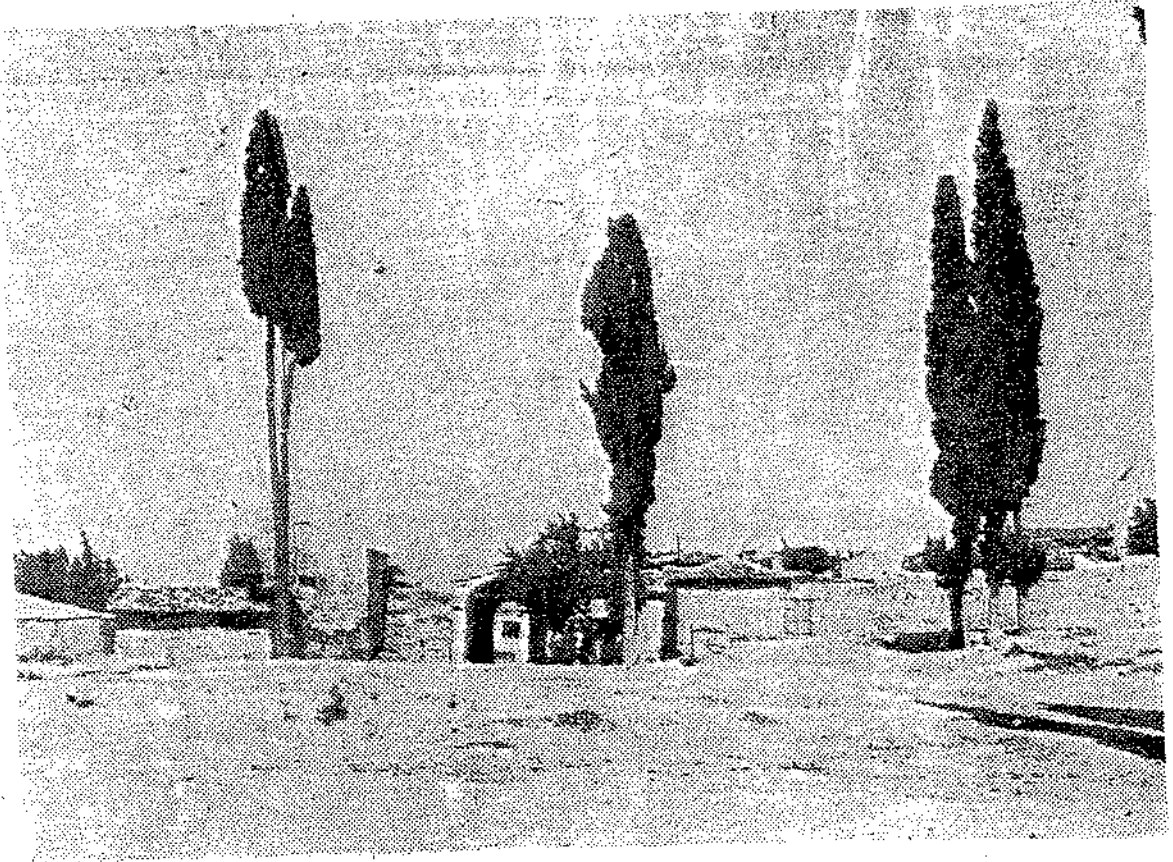
Δίπλα στὴν κατοικίαν τοῦ ὁ Δεσπότης ἔκτισε καὶ τὴ μικρὴ τότε ἐκκλησοῦλα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη. Ἡ ἐκκλησία, ἔτσι ὅπως πρωτοχτίστηκε, ἔμεινε ὡς τὸ 1854, ὅποτε, ἐπὶ Μητροπολίτου Παΐσιου, οἱ κάτοικοι τοῦ Μπουτζᾶ μὲ ἐράνους πού ἐγήργησαν μεταξύ τους, τὴν ἀνακαίνισαν καὶ τῆς ἔδωσαν τὴν ἔκταση πού εἶχε ὡς τὸ τέλος τῆς.

Ἡ ἐκκλησία διατηροῦσε κώδικα, τὸν ὁποῖον κάποιος λόγιος ἀφῆρεσε κατὰ τὸ 1894, σύμφωνα μὲ πληροφορία πού εἶχε ὁ Χατζῆ Κωστῆς (1906) ἀπὸ τὸν φίλο του ἱατρὸ τοῦ Μπουτζᾶ, Ἀλέξανδρο Χορευτῆ (2).

Ὁ Μιχ. Ἀργυρόπουλος ὅμως, γράφοντας στὸ περιοδικὸ «Ἀνατολή» τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1911 λέγει ὅτι ἀνεῦρε τὸν σπουδαῖον

1) Μιχ. Ἀργυρόπουλος, ε. α. 2) Σμυρν. Ἀνάλεκτα, ε. α.

αὐτὸν κώδικα τῆς Ἐκκλησίας ξεχασμένο σ' ἓνα συρτάρι τοῦ ἐπι-
τροπικοῦ, μέσα στὸ ὁποῖον ἦταν καταχωρημένη ἡ ἰδρυτικὴ πράξη
τοῦ ναοῦ με ὑπογραφή «ὁ Σμύρνης Γρηγόριος» καὶ ἡ ἡμερομηνία
1797, Ἀπριλίου 28. Στὴν ἴδια ἰδρυτικὴ πράξη ἀνεφέρετο καὶ ἡ
συμφωνία τοῦ Γρηγορίου με τοὺς πλούσιους «Χιοσμυρναίους» ποὺ
κατοικοῦσαν στὴ συνοικία Χατζήδικα, κατὰ τὴν ὁποῖαν αὐτοὶ μὲν
ἀνελάμβαναν ὡς ἐπίτροποι τῆς Ἐκκλησίας, ἐκεῖνος δὲ παραχω-
ροῦσε σ' αὐτοὺς τὰ δικαιώματά του ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, δεδομένου ὅτι

Ἐδῶ ἦταν κάποτε ὁ Ἀπάνω Ἄη - Γιάννης.
(Φωτογραφία Ἰουνίου 1962)

ἡ ἐκκλησία ἦταν κτῆμα του καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ διατηρήσουν ἰσοδί-
ως ὡς ἐφημέριο τὸν «κύριον Μελέτιον», στὸν ὁποῖον νὰ δίδουν μισθὸ τρι-
άντα γρόσια κατὰ μῆνα. Με τὴν ἴδια συμφωνία οἱ ἐπίτροποι ἀνελάμ-
βαναν τὴν ὑποχρέωση νὰ λογοδοτοῦν τακτικὰ διὰ τὰς πράξεις
των⁽¹⁾.

Εἶχε καὶ ἡ μικρὴ Ἐκκλησία τοῦ Ἀπάνω Μαχαλαῖ τις περι-
πέτειές της, ὅπως ὅλες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οἱ τουρκικὲς Ἀρχές

1) Περιοδ. Ἀνατολή, 1911 σελ. 595—596 καὶ Χρ. Σολομωνίδη,
Ἡ Ἐκκλησία τῆς Σμύρνης, σελ. 119.

του τόπου, με την πρόφαση ότι οι χριστιανοί έκαναν άπηγορευόμενες έπιδιορθώσεις στην Έκκλησία, επενέβαιναν αυθαίρετα, εμπόδιζαν κάθε άπαραίτητη έργασία, τρομοκρατούσαν εφόρους και λαό και προξενούσαν σ' αυτήν ζημίες. Η κατάσταση έγινε τόσο άγυπόφορη, ώστε ο Μητροπολίτης και οι πρόκριτοι του χωριού έστειλαν άναφορά στον Πατριάρχη, εξέθεσαν τα παράπονά τους και έζήτησαν την επέμβασή του, προς τους άρμοδίους. Με τις κατάλληλες ενέργειές του ο Πατριάρχης και με άναφορά του προς το Αυτοκρατορικό Συμβούλιο, κατώρθωσε να έκδοθῆ διαταγή του Σουλτάνου (φερμάνι) προς τον άνώτατο Ίεροδικαστή του Ίσλάμ δια της όποιας τον διέταξε να άπαγορεύσει στα όργανά του να επεμβαίνουν με διάφορους προφάσεις στα ζητήματα της Έκκλησίας του Αγίου Ίωάννου του Μπουτζά, χωρίς Σουλτανική διαταγή, όπως όρίζουν τα ύφιστάμενα χριστιανικά προνόμια. Η αυτοκρατορική αυτή διαταγή ύπήρχε καταχωρημένη σε μετάφραση, στον κώδικα Β' της Μητροπόλεως Σύμρνης και έχει ως έξής, όπως την διέσωσε ο άείμνηστος Χατζή Κωστής: (1)

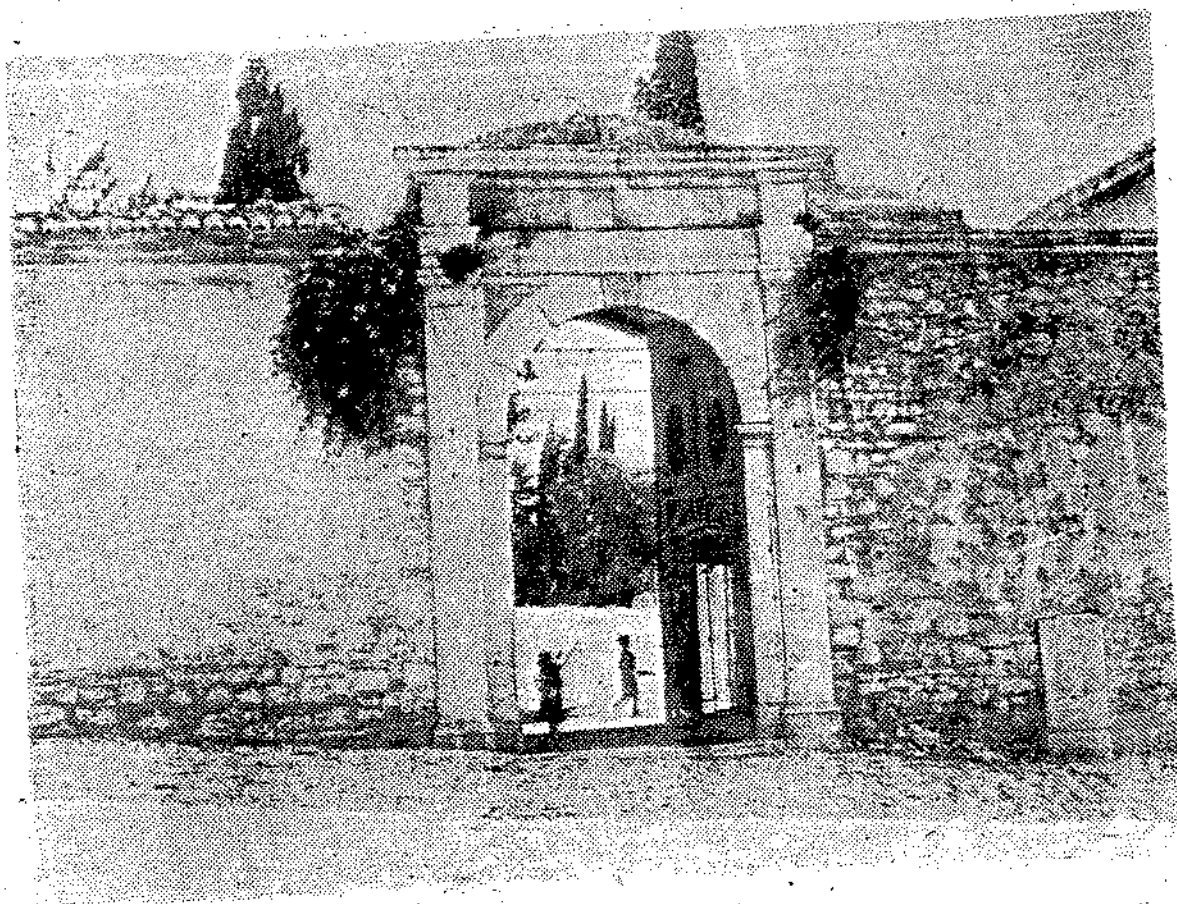
«Εξήγησις του τεφτίση φερμανίου της εκκλησίας του Αγίου Ίωάννου εις χωρίον Μπουτζά (2).

«Κορυφή των καδίδων έχλι ισλάμιδων, αύξηθειή σου ή σοφία. Ο Πατριάρχης των Ρωμαίων μετά των ένδημούντων Μητροπολιτών δίδοντας άρτζιχάλι εις το βασιλικόν μου Διβάνι έφανέρωσεν ότι όντας γραμμένον, εις τα σουρούτια των εις χείρας των Μητροπολιτών των δεδομένων ύψηλών μπερατίων, όπως τας άνέκαθεν υπό την έξουσίαν των ραγιάδων ούσας Έκκλησίας και μοναστήρια, άνευ ίεράς προσταγής να μην τά άποστερή τινάς, και άνευ ύψηλής προσταγής να μην κάμη τινάς εξέτασιν και να μην ένοχλή τινάς αυτούς. Τούτου όντος ούτω γεγραμμένου και άπηγορευμένου δέν παύουν ήδη μερικοί των έχλι όρφίδων και άλλων από του να ένοχλούν και να προξενούν ζημίας χωρίς ύψηλήν προσταγήν με την πρόφασιν ότι κάνουν εξέτασιν δήθεν εις την άφιερωμένην

1) Συμφωνικά Άνάλεκτα, σελ. 99—100 και Χρ. Σολομωνίδη ε υ.

2) Τεφτίσης θά πῆ μεταφραστικής και φερμάνιον διαταγή του Σουλτάνου. Όλη ή φράση σημαίνει: Έξήγηση από τον μεταφραστή της Σουλτανικής διαταγής που άφορά την εκκλησία του Αγίου Ίωάννη του Μπουτζά.

τῷ γένει τῶν Ρωμαίων Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, κατὰ τὸ χωρίον τὸ καλούμενον Μπουτζᾶ ὑπάρχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δι' ὑψηλοῦ μπερατίου μητροπολίτου Σμύρνης Γρηγορίου, λέγοντας ὅτι ἐμερεμετίσατε τὴν ἐκκλησίαν ταύτην καὶ τὴν κάμνομεν στατίος (;) καὶ μὲ τοιαύτας προφάσεις ἐνοχλοῦνται καὶ ζημιοῦνται τόσο ὁ μητροπολίτης ὅσον καὶ οἱ ραγιαῶδες, μὲ τὸ νὰ ἐφανέρωσαν εἰς τὸν ρηθέντα Πατριάρχην ταῦτα ὅστις παρεκάλεσε δι' ἀρτζουχαλί-ου του νὰ ἐκδοθῆ ὑψηλὸς ὄρισμὸς ἀποφαινόμενος τὸ νὰ ἐμποδι-

Ὅτι μένει σήμερα ἀπὸ τὰ εἰρεῖπια τοῦ Ἀπάνω Ἐη - Γιάννη
(Φωτογραφία Ἰουνίου 1962)

σθῆ ἢ παρὰ τῶν ρηθέντων ἔχλι ὀρφίδων καὶ λοιπῶν ζαμπιτῶν προ-
ξενουμένη ζημία. Καὶ ἐθεωρήθη εἰς τοὺς ἐν τῷ θησαυροφυλακίῳ
μου πεφυλαγμένους κώδικας τοῦ πισκοποῦ μουκατᾶ καὶ εὗρέθη ὅτι
εἶναι γεγραμμένον εἰς τὰ σουρούτια τὰ εἰς χεῖρας τῶν μητροπολι-
τῶν δεδομένα μπεράτια, ὅπως αἱ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν ἐκκλησί-
αι καὶ μοναστήρια χωρὶς βασιλικῆς προσταγῆς μὲ μόνον μπουγου-

ρουλδι και μουρασελέ νά μὴν ἐνοχλοῦνται ὑπὸ τῶν ζαμπιτῶν ἐπὶ προφάσει των ὅτι κάμνουν ἐξέτασιν και μὲ τοῦτο ζημιούσιν τοὺς πτωχοὺς ραγιαδες, τὸ ὁποῖον μὲ τὸ νά ἐγινεν τερκιάνη ἐξεδόθη ἤδη ὁ παρῶν μου ὑψηλὸς ὀρισμὸς και προστάζω ὅπου καθὼς φθάση, σὺ ὁ ρηθεὶς κριτῆς νά τὸν ἐνεργήσης ἀπαραλλάκτως, και νά μὴν ἀφίσης τοῦ λοιποῦν τοὺς ρηθέντας ἔλχι ὀρφίδες και ἄλλους τινὰς χωρὶς ἱερᾶς προσταγῆς μὲ μόνον μπουγουρουλδι και μουρασελέ νά κάμουν ἐξέτασιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ταύτην τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου εἰς χωρίον Μπουτζᾶ, ἀλλὰ νά τοὺς ἐμποδίσης κατὰ τὴν περίληψιν τῆς ἱερᾶς μου προσταγῆς. Οὕτω γίνωσκε» (1).

Κατὰ τὸ 1818 ἐφημέριος στήν Ἐκκλησία αὐτὴ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη ἦταν, ἀπὸ εἰκοσαετίας, ὁ «πρωτέχδικος» Παρθένιος Τύμπας, ἀπὸ τὸν Τύρναβον τῆς Θεσσαλίας. Ὁ Παρθένιος εἶχε μεταβῆ νέος στὴ Σμύρνη περὶ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος και ἐμαθήτευσε στήν Εὐαγγελικὴ Σχολή. Ἐπειδὴ ὅμως ἤθελε ν' ἀποκτήσῃ μεγαλύτερη θεολογικὴ μόρφωση ἐπῆγε στὴ σχολὴ τῆς Πάτμου, ὅπου και ἐκάρη μοναχός. Ἀκολουθῶς ἐπέστρεψε και πάλι στήν Σμύρνη και τότε διωρίσθηκε ἐφημέριος στήν Ἐκκλησία τοῦ Μπουτζᾶ, ἀπὸ τὸν Μητροπλίτη Γρηγόριο. Ὁ Παρθένιος ὡς ἐφημέριος τὸ 1818 ἐγινε ἀφορμὴ μεγάλης ἀναστατώσεως στὸ χωριό, πού χωρίστηκε ἐξ αἰτίας του, σὲ δύο ἀντιμαχόμενες μερίδες. Τὴν μιά, τὴν ἐναγ-
τίον τοῦ Παρθενίου, τὴν ὑπεστήριξε ὁ τότε Μητροπολίτης Ἄνθιμος, τὴν δὲ ἄλλη τὴν καθωδηγοῦσε ὁ Κωυστ. Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰ-

1) Αἱ ἐξηγήσεις τῶν τουρκικῶν λέξεων ἐδόθησαν ἀπὸ τὸν κ. Τσαλικογλου, τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.

Καδῆς=ἰσροδικαστής, πού εἶχε γνώμην ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, τῶν ραγιαδων.—Ἐχλι ἰσχλάμιδων=τῶν πιστῶν τοῦ Ἰσλάμ. Ἄρτζιχάλι=ἀναφορά.—Διβάνι = Αὐτοκρατορικὸν Συμβούλιον.—Σουρούτια=ἀντίγραφα.—Μπεράτ.=Σουλτανικὸν ἔγγραφον διορισμοῦ Μητροπολίτου μὲ τὰ παρεχόμενα εἰς αὐτόν προνόμια.—Ραγιαδες=οἱ χριστιανοὶ ὑπῆκοοι τοῦ Σουλτάνου ὑποκείμενοι εἰς φορολογίαν. Κυριολεκτικῶς «ραγια» σημαίνει ποιμνιον πού βόσκει σὲ ξένο μέρος κατ' ἀνοχὴν τοῦ ἰδιοκτῆτου.—Μερεμέτι=ἐπισκευή. Ζαμπιτῶν=στρατιωτικῶν καὶ κρατικῶν ὀργάνων διαφόρων βαθμῶν. Πισχοπικός μουκατάς=ἡ κατ' ἀποκοπὴν φορολογία τῶν Ἐπισκόπων. Μπουγιουρουλδί=ἀπλοῦν διάταγμα Διοικητοῦ.—Μουρε σελές=ἐπιστολὴ ἢ ὀρισμὸς ἔγγραφος.—Τερκιάνι=ἀφίρωμα.

κονόμων, διευθυντής τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Σμύρνης. Ἡ ἀντίθετη θέση ποῦ εἶχαν πάρει ὁ Ἄνθιμος καὶ ὁ Οἰκονόμος στὸ ζήτημα αὐτό, ἴσως γὰρ ὀφείλεται καὶ σὲ ἄλλα περιστατικά ποῦ χωρίζαν τοὺς δύο τούτους ἄνδρας καὶ ποῦ ἦσαν σχετικὰ μὲ τὰ ἐκπαιδευτικά πράγματα τῆς Σμύρνης ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Κατὰ τὸν Οἰκονόμο, ὁ Παρθένιος ἦταν «ἀνὴρ ὀσιώτατος καὶ ἐναρετότατος, θῦμα τῆς ἀπανθρωπίας τοῦ ἀγρίου ποιμένος» (τοῦ Ἄνθιμου). Μὲ προτροπὴ τοῦ Ἄνθιμου οἱ προεστῶτες τοῦ Μπουτζᾶ ἔκαμαν δυὸ ἀναφορὰς στὸν Πατριάρχην Γρηγόριον ἐναντίον τοῦ ἐφημερίου των. Γιὰ γὰρ ἀντικρούσουν τοὺτους ἄλλοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ ἔκαναν τὴν παρακάτω δική τους μακροτάτη ἀναφορὰ, τὴν ὁποίαν συνέταξε ὁ Οἰκονόμος, καὶ τὴν ὁποίαν διέσωσε ὁ γιὸς του Σοφοκλῆς στὰ «Σωζόμενα Φιλολογικὰ συγγράμματα» τοῦ πατέρα του, καὶ ἀπὸ τὴν τὴν ὁποίαν προκύπτει ὅλη ἡ αἰτία τοῦ κακοῦ:

«Ἐνώπιον τῆς ὑμετέρας θειοτάτης Παναγιότητος παριστάμεθα οἱ ταπεινοὶ δοῦλοι τῆς καὶ μὲ δάκρυα εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ πόνον ψυχῆς ἀναφέρομεν πρὸς τὴν Χριστομίμητον εὐσπλαχνίαν τῆς τὰ ἔλεεινά μας παράπονα ζητοῦντες ἔλεος.

«Τὸ φίλτατον καὶ ἡγαπημένον τῆς χωριοῦ ὁ Βουζᾶς, Παναγιώτατε Αὐθέντα, κινδυνεύει γὰρ ἐρημωθῆ. Μία ὄχι κατὰ Θεὸν γενομένη πανήγυρις ἔμελλε γὰρ ἐπιφέρῃ τὸν ἀφανισμόν του. Ἡ πανηγυρίς τοῦ χωριοῦ, ἡ ὁποία ἐγένετό κατὰ τὴν συνήθειαν τῆ κδ' τοῦ Ἰουνίου μηνός, πρὸ δύο χρόνων κοινῇ ἡμῶν γνώμῃ καὶ παρακλήσει, μετετέθη ὑπὸ τοῦ Ἡανιερωτάτου Ἀγίου Σμύρνης διὰ γράμματος κατὰ τὴν 29 τοῦ Αὐγούστου, διότι εἰς τὴν προτέραν τῆς ἐποχῆς εἶχαν πληθύνουν αἱ ἀχρειότητες ἐκ διαφόρων γενῶν προερχόμεναι, καὶ ἐγίνοντο εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἔμπροσθεν τῶν ὀφθαλμῶν μας αἰσχρὸν ἔστι καὶ λέγειν πράγματα, τὰ ὁποῖα κατ' ἄλλον τρόπον δὲν ἐμποδίζοντο παρὰ μὲ τὴν μετάθεσιν. Ἐφέτος ἐχθροῦ συνεργείᾳ κινήθέντες τινὲς τῶν χωριανῶν ἐζήτησαν τὴν πανηγυριν διὰ τὰ ἴδια των κέρδη. Ἡμεῖς ὅλοι συμφώνως οἱ ἀπὸ τῆς Σμύρνης κάτοικοι τοῦ χωριοῦ καὶ αὐτῶν τῶν χωριανῶν οἱ φρονιμώτεροι, καὶ οἱ γέροντες τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ ἐπίτροποι ἀντελέγομεν λέγοντες γὰρ ἔχη πάντοτε τὸν τόπον τῆς ἡ μετάθεσις, ὡς μόνον σωτήριον μέσον τῆς χριστιανικῆς κοσμιότητος καὶ εὐταξίας τοῦ χω-

ρίου και τῶν τέκνων μας. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ καλοῦ τούτου ἔργου ἐμψυχωθέντες ἀπὸ τὴν ἱεράν μας Μητρόπολιν (ἣτις χαίρει γὰρ σπεῖρη διχονοίας) ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ὀλίγους γαδουρολάτας και ἀπῆλθον εἰς τὴν Μητρόπολιν προσκαλοῦντες τὴν Πανιερότητά του. Ἡ Πανιερότης του, χωρὶς γὰρ εἶναι παρόντες οἱ ἐπίτροποι, χωρὶς οἱ προεσιῶτες τοῦ χωρίου, χωρὶς κανεῖς ἀπὸ τοὺς προϊσταμένους ἡμᾶς, καθὼς ἦτο συνήθεια γὰρ προσκαλῆται, ἐπένευσεν εὐθὺς εἰς τὸ ζήτημα τῶν ὀνηλατῶν, και ἔγραψε σφοδρὰν προσταγὴν εἰς τὸν ἐφημέριον τοῦ χωρίου πρωτέχδικον κύρ Παρθένιον ὅτι ἐξάπαντος μέλλει γὰρ ὑπάγη γὰρ ἐκτελέσει τὴν πανήγυριν εἰς τὴν πρώτην αὐτῆς προθεσμίαν τῆ κδ' Ἰουνίου. Ταῦτα μαθόντες οἱ τότε προεστεύοντες τοῦ χωρίου ἀπῆλθον εἰς τὴν ἱεράν Μητρόπολιν, ἱκετεύοντες μετὰ θερμῶν δακρύων τὴν Πανιερότητά του γὰρ μὴ καταργήσῃ τοιαύτην καλὴν μετὰθεσιν, και ἀναγεωθῶσιν αἱ πρῶται ἀταξίαι. Ἡ Πανιερότης ἀπέβαλεν αὐτοὺς αὐστηρῶς ἀποκριθεὶς, ὅτι «οὕτω προστάζομεν κυριαρχικῶς». Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῆς Πανιερότητός του, ἡμεῖς μὲν ἀπεσύρθημεν καταφρονηθέντες, ὁ δὲ ὄχλος ἐξεμάνη μεθύων, και τινες ἐξ αὐτῶν σταλθέντες, ὑπὸ τινων μισοκάλων ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας τοῦ κύρ Παρθενίου ὕβριζον τὴν Πανοσιότητά του μὲ μυρίας αἰσχρολογίας, λέγοντας ὅσα κακὰ τοὺς ἐμπόδιζε συχνῶς γὰρ μὴ πράττωσι. Καὶ ὁ μὲν σεδάσμιος κύρ Παρθένιος βλέπων τὴν τοιαύτην ἀναισχυντίαν και τὴν καταφρόνησιν παραιτηθεὶς κατέδη εἰς τὴν Σμύρνην. Τῆ δὲ ἐπαύριον ἀγέδη εἰς τὸ χωρίον ἡ Πανιερότης του, και ἐτέλεσε τὴν πανήγυριν. Εἰς τὴν ὁποῖαν τι κακὸν δὲν ἔγεινεν ἀναφανδόν! Παίγιον Παναγιώτατε Αὐθέντα, ἔγειναν ὅλα τὰ ἱερά μας ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Μετὰ τὴν πανήγυριν ποιήσας συνέλευσιν ἡ Πανιερότης του μετὰ τοῦ πρώτου τῶν κακῶν του σκοπῶν ὀργάνου, Χηγοπούλου, ἀπέβαλεν ἀτίμως τοὺς πρώτους γέροντας, ἀπέβαλεν ἀτίμως τοὺς ἐπιτρόπους, ἐξεφώνησε μυρίους φοβερισμοὺς κατ' ἐκείνων, οἵτινες δὲν ἔγειναν μέτοχοι τῆς πανηγύρεως, ἐσύστησε ἄλλους νέους ἐπιτρόπους, πέγτε γέροντας και ὀκτῶ ἐφόρους διὰ γὰρ διοικῶσι τὰς ὑποθέσεις τοῦ χωρίου, και οὕτω γὰρ ἔχη πολλοὺς ὑπηρέτας εἰς τοὺς σκοποὺς του, και

ἔστησε φανερά τῆς διχονοίας τὴν σημαίαν. Ἐπειδὴ ἀπεφάσισε νὰ καταργήσῃ ὅλα τὰ καλά τοῦ χωρίου, ἐκρήμνησε καὶ τὸ σχολεῖον τὸ ἐλληνικόν, τὸ ὁποῖον μετὰ γράμμα τῆς Πανιερότητός του συμφώνως ἐσυστήσαμεν πρὸς ὀφέλειαν καὶ τῶν χωριανῶν καὶ τῶν ἡμετέρων παιδῶν. Εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἀφήσας τὸ χωρίον μας ἀνεχώρησεν. Εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἄφησε δύο παρεφημερίους τοῦ Παρθενίου, καὶ ἔστειλε καὶ ἕνα ἐφημέριον τῆς Σμύρνης ἐπιστάτην νὰ συνάξῃ τὰ δικαιώματα.

«Ἡμεῖς ἐκλαίωμεν βλέποντες ὅτι μᾶς ἀφήκε τὸ παράδειγμα τῆς ἀρετῆς ὁ πνευματικὸς μας πατήρ κύρ Παρθένιος. Συνελθόντες λοιπὸν εἰς τὴν οἰκίαν ὅπου πάραυτα ἠσθένησε, τὸν ἐπαρακαλοῦμεν θερμῶς νὰ μὴ ἐγκαταλείψῃ τὸ χωρίον παραιτηθεὶς ἕως τέλους, καὶ ἀναχωρήσας εἰς μοναστήριον, καθὼς ἐμάθομεν ὅτι εἶχε σκοπὸν. Ἐμμεσιτεύομεν δὲ καὶ τὴν Πανιερότητά του πολλάκις πολλοὶ νὰ τὸν καταπέισῃ νὰ ἐπιστρέψῃ, ἢ δὲ Πανιερότης του μᾶς ἔλεγε μὲν ὅτι σέβεται καὶ ἀγαπᾷ τὸν Παρθένιον, μυστικὰ δὲ ἐπρόσταζε τοὺς προεστῶτας τοῦ χωρίου, τοὺς ὁποίους ἔβαλε νὰ κηρύττωσιν ὅτι ὁ Παρθένιος εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸ χωρίον. Ὁ Παρθένιος εὐθὺς ἀφ' οὗ ἀνέλαθεν προσῆλθεν εἰς τὴν Πανιερότητά του ζητῶν τὴν συγχώρησιν, καὶ ἐξομολογούμενος τὴν αἰτίαν τῆς παραιτήσεώς του, καὶ παρακαλῶν νὰ τῷ δοθῇ ἀπολυτήριος ἐπιστολὴ νὰ ἀναχωρήσῃ εἰς κανὲν ἡσυχαστήριον. Ἡ Πανιερότης του τὸν ὑπεδέχθη μετ' ἄκρας εὐμενείας, καὶ τὸν ἐβεβαίωσεν ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸν ἀφήσῃ, διότι ἄλλον ἱερέα ὡς αὐτὸν δὲν ἔχει, τὸν ἠξίωσε δὲ νὰ ἡσυχάσῃ ἕως μετ' ὀλίγον νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν εἰς τὴν ἐφημερίαν του. Ἦλθεν ἡ νηστεία τοῦ Αὐγούστου, πολλοὶ τῶν ἐν Σμύρνη πνευματικῶν του τέκνων περεκάλουν τὸν Ἅγιον Σμύρνης νὰ τοὺς δοθῇ πάλιν ὁ κύρ Παρθένιος νὰ ἐξαγορευθῶσιν. «Μάλιστα ἀπεκρίνατο, μετ' ὀλίγας ἡμέρας τελειώνει τὸ ζήτημά σας». Ἡμεῖς ἐν τῷ χωρίῳ βλέποντες τὴν ἀναβολὴν συναχθέντες ὠμιλήσαμεν τοὺς προεστῶτας τοῦ χωρίου νὰ ζητήσωμεν τὸν Παρθένιον ἀπὸ τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως διὰ κοινῆς ἱκετικῆς ἀναφορᾶς. Οἱ προεστῶτες δὲν ἠθέλησαν νὰ ὑπογραφῶσιν εἰς τὴν ἀναφοράν. Ὑπεγράφημεν λοιπὸν οἱ ἄλλοι καθὼς βλέπετε εἰς τὸ περικλειόμενον ἴσον ἀπαρά-

λακτον τῆς ἀναφορᾶς, οἱ χρησιμώτεροι τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν παροίκων τοῦ χωρίου Σμυρναίων, καὶ τὴν ἐπαρρησιάσαμεν εἰς τὸν ἅγιον Σμύρνης θερμῶς δεόμενοι καὶ παρακαλοῦντες νὰ μᾶς ἐπιστρέψῃ πάλιν τὸν Παρθένιον εἰς σωτηρίαν τόσων ψυχῶν. Ἡ Πανιερότης του κρυφίως ἐμήγυσε τοὺς προεστῶτας τοῦ χωρίου καὶ ποιήσαντες συνέλευσιν ἐφώναζον «δὲν τὸν θέλομεν» πρὸς ἡμᾶς δὲ οὐδεμίαν ἀπόκρισιν ἔδωκε. Μετὰ ταῦτα οἱ προεστῶτες τῆς Σμύρνης βλέποντες τὴν διαφωνίαν τοῦ χωρίου ἀπῆλθον εἰς τὴν Μητρόπολιν παρακαλοῦντες κατὰ τὸ ζήτημα τῶν χρησιμωτέρων τοῦ χωρίου νὰ διορισθῇ ὁ κύρ παρθένιος νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐφημερίαν του ὡς εἰρηνοποιὸς νὰ τοὺς διαλλάξῃ. Ἡ Πανιερότης του ἀπεκρίθη «μετὰ χαρᾶς», καὶ κράξας τὸν Παρθένιον παρεκίνησεν αὐτὸν λέγων ὅτι «ἡ μὲν παραίτησίς σου ἠκυρώθη διόλου, σὺ δὲ λάβε τὴν ἐπιστολὴν μας ταύτην πρὸς τοὺς προεστῶτας τοῦ χωρίου ἀνοιχτήν καὶ ὑπαγε νὰ φιλιώσης τὰ διεστῶτα καὶ νὰ ἐπισκέπτεσαι τὴν ἐφημερίαν σου». Κατένευσεν ὁ Παρθένιος, λαμβάνει τὴν ἐπιστολὴν, ὑπάγει τὸ σάββατον, ἀλλὰ τὸ σάββατον τὴν νύκτα περιερχόμενος ὁ ἐν τῷ χωρίῳ ἐφημέριος τῆς Σμύρνης ὁμοῦ μὲ τοὺς ἄλλους δύο παρεφημέριους διήγειραν τὸν λαὸν κατὰ τοῦ Παρθενίου, καὶ τῆ ἐπαύριον, μετὰ τὴν μεσημβρίαν τῆς Κυριακῆς, συνάξαντες ὄχλον μεθυσμένον τὸν ἐδίδασκον νὰ φωνάζῃ «δὲν θέλομεν τὸν Παρθένιον» καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐνώπιον τοῦ σημαιοφόρου (μπαϊρακτάρη) τοῦ Ἐλέξογλου παρασταθεὶς ὁ ἐφημέριος μετὰ τῶν ἄλλων δύο παρεφημερίων, συνάξεως γενομένης, ἠρώτα τοὺς συνελθόντας, τίνα θέλετε ἐφημέριον, τὸν Παρθένιον ἢ τοὺτους τοὺς δύο, «τοὺς δύο, ἐφώναζον, ὄχι τὸν Παρθένιον». Μὲ τοιαύτας κρίσεις κατηγορεῖτο ὁ εἰκοσαετῆς ἐφημέριος καὶ πατὴρ μας. Ἡμεῖς καὶ ἐθρηγούσαμεν καὶ ἀπορούσαμεν εἰς τὴν τοιαύτην πόρωσιν τοῦ Ἀρχιερέως μας. Ἀφ' οὗ ἀπέρασεν ὀλίγος καιρὸς καὶ ἡ κατακραυγὴ τοῦ λαοῦ ἐπληθύνετο διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ κύρ Παρθενίου, μίαν ἡμέραν παρέστησε τοὺς προεστῶτας τοῦ χωρίου ἢ Πανιερότης του, καὶ τοὺς ἐπρόσταξε νὰ κάμωσι ταρίφαν νὰ τὴν ὑπογράψῃ ὁ κύρ Παρθένιος καὶ νὰ ὑπάγῃ διὰ νὰ θεβαιώσῃ ὁ ἱερός ἄνθρωπος μὲ τὴν ἰδίαν του ὑπογραφὴν τὰς κατ' αὐτοῦ πλεχθείσας διαβολάς, ὅτι ἐγύμνωσε τὸν λαόν. Τοῦτο μόνον ἠδυνήθησαν νὰ συκοφαντήσω-

σιν αὐτόν, διότι ἄλλας εὐλογοφανεῖς αἰτίας δὲν εἶχον κατ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ἤξευρον τὸν κύρ Παρθένιον ὅτι οὔτε ταρίφων ἄξια ἐλάμβανε, οὔτε ταρίφας ὑπογράφει, ἐπρόβαλον τὴν ὑπογραφὴν τῆς ταρίφας, τὴν ὁποῖαν θλέπων ὁ κύρ Παρθένιος ὅτι ἐγένετο πρὸς καταισχύνῃν αὐτοῦ δὲν ὑπέγραψε. Εἰς ὅλα τὰ χωρία, Παναγιώτατε Αὐθέντα καὶ εἰς τὴν Σμύρνην ταρίφα τῶν ἱερέων, οἵτινες ληστρικῶς ἀρπάζουσι παρὰ τῶν πτωχῶν ὅσα θέλουσι, δὲν εἶναι. Διὰ τὸν κύρ Παρθένιον, ὅστις ἐλεῶν τοὺς πτωχοὺς ἔπεσεν εἰς χρέος βαρύτατον, ἐχρειάζετο ταρίφα. Τοιοῦτοτρόπως λοιπὸν ἔμεινεν ἕως σήμερον τὸ πρᾶγμα. Καὶ ὁ μὲν Παρθένιος ἠσυχάζει εἰς τὴν ἱεράν μελέτην, ἡ δὲ ἐκκλησία τοῦ χωρίου καταισχύνεται ὑπὸ τῶν δύο παρεφημερίων, οἵτινες ὡς κλέπται περιερχόμενοι διαβάζουσιν ἁγιασμοὺς ἀκόντων τῶν πτωχῶν, καταμολύνουσι τὴν ἱεράν ἀκολουθίαν μετὰ τὴν ἀμάθειάν των, γίνονται αἰτίαι ἀπωλείας εἰς πολλὰς ψυχὰς μετὰ τὰ κακά των παραδείγματα. Αὐτὸ δὲ τὸ χωρίον ἐρημώνεται, εἰς χρέος βαρύτατον καταπίπτει διὰ τὴν κακίστην οἰκονομίαν τῶν προεστώτων τῆς Πανιερότητός του» (1)

Δὲν ξέρομε ἂν ὁ Παρθένιος ἐπανήλθε στὴ θέση του ὡς ἐφημέριος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη. Κατὰ τὸ 1825 τὸν ὄρισκομε πάλι στὴ Πάτμο ὅπου χειροτονεῖται Ἐπίσκοπος Κυρήνης ἀπὸ τὸν Πατριάρχην Ἀλεξανδρείας Θεόφιλο τὸν Πάτμιο. Ἀργότερα λαμβάνει μέρος στὸ συνέδριο τῶν Ἀρχιερέων ποὺ συγκροτήθηκε στὸ Ναύπλιο γιὰ νὰ ἀποφασίσῃ τὴν ἀνεξαρτησία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπειδὴ διεφώνησε ἐντόνως ὡς πρὸς τὴν νομιμότητα τοῦ συνεδρίου ἀπεβλήθη ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀπεσύρθη εἰς Πρόνοιαν, (προάστιον τοῦ Ναυπλίου) ὅπου καὶ ἀπέθανε ἀπόπληκτος ἀπὸ λύπη τὸ 1834, σὲ ἡλικίᾳ 85 ἐτῶν. (2)

Στὸν ἀβλόγουρο τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς (καὶ ὅχι στὸν ἀβλόγουρο τοῦ κάτω Ἀη - Γιάννη) ὑπῆρχε μιὰ μαρμάρινη θρύση μετὰ τὸν παλινοδρομικὸ ἢ καρκινικὸ στίχο τῆς Ἁγίας Σοφίας στὴν Κωνσταντινούπολη: ΝΙΨΟΝ ΑΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ, ἡ ὁποῖα σωζόντανε

1) Κ. Οἰκονόμος ἔ.ἀ. σελ. 479 καὶ ἐξῆς.

2) Κ. Οἰκονόμος ἔ. ἀ. σελ. 482 καὶ Σωζόμενα Ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα τοῦ ἰδίου, τόμ. Γ; σελ. 187.

και τὸ 1953.

Κατὰ τὸν ἴδιο χρόνο ὑπῆρχε ἀκόμα στὴ θέση τῆς ἡ στήλης, πάνω στὴν ὁποῖαν στηριζόντανε ἡ Ἁγία Τράπεζα τῆς ἐκκλησίας, κι' ὅταν τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἐπισκέφτηκαν τὸν Μπουτζᾶ, σὰν ἐκδρομεῖς ἀπὸ ἐδῶ, παληοὶ τοῦ κάτοικοι, ὁ ἀπ' αὐτοὺς Τηλέμαχος Τοιχλάκης, κατόπιν γενναίου φιλοδωρήματος πρὸς τὸν φύλακα τοῦ χώρου, μπόρεσε νὰ ἀποσπάσῃ ἕνα τεμάχιο πέτρας ἀπὸ τὴν στήλη, ποὺ τῷ φερε ἐδῶ και τοποθετήθηκε στὰ θεμέλια τοῦ οἰκοδομικοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν Μπουτζαλήδων: «Ὁ Νέος Μπουτζᾶς» κοντὰ στὴ Ραφήνα.

Ἡ ἐκκλησία, ὅπως φαίνεται στὴ δημοσιεύμενη φωτογραφία (σελ. 58), ὑπῆρχε ὡς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1961, ὁπότε, κατεδαφίστηκε ὁλότελα, γιατί ἐκινδύνευε νὰ γκρεμιστῇ ἀπὸ τὶς βροχές, μὲ μόνο ὄρθιο ὑπόλειμμα τὴν ἐξωτερικὴ τοῦ πύλη (σελ. 62).

Ἡ ἐκκλησία τῶν Γενεθλίων τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη, γιῶρταζε στὰς 24 Ἰουνίου μὲ μεγαλοπρέπεια και πανηγυρισμὸ ὁλόκληρου τοῦ χωριοῦ. Τὸ πανηγῦρι τοῦτο τοῦ Μπουτζᾶ κρατοῦσε τρεῖς μέρες συνέχεια, μὲ μπάλλους (δημόσιους χροῦς) σὲ σπίτια, ὅπως στοῦ Ι. Βαρβαρόπουλου, στοῦ Γ. Σφακιανοῦ, στοῦ Τοποσῆ, στοῦ Φαρδῦ - σοκάκι και στῆς Σγουροῦς στὶς Ἐννιά Βρῦσες.

Ἀπὸ μιὰ περιγραφὴ τῶν μπάλλων τοῦ Μπουτζᾶ, ποὺ ἔγραφε ὁ Χρ. Χαμουδόπουλος τὸ 1850, μαθαίνομε πὼς τὰ δωμάτια στὰ σπίτια ποὺ ἔμπαιναν «μπαλλάκια» τὰ νοίκιαζαν τότε οἱ ὀργανοπαίχτες, ποὺ ἦσαν ὅλοι βρακαῶδες, ὅπως και οἱ ἄλλοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ. Τὰ δωμάτια ἀδειάζαν ἀπὸ τὰ ἐπιπλά και ἔμεναν γυμνά μὲ καρέγλες μόνο γύρω στοὺς τοίχους, ποὺ κάθονταν κοπέλλες και περίμεναν τὴν πρόσκληση ἀπὸ τὰ παλληκάρια γιὰ χορὸ. Στους τοίχους ἦταν καρφωμένοι κηροστάτες ποὺ ἔδιναν ἕναν ἀδύνατο φωτισμὸ, ἐνῶ στὴ μέση τοῦ δωματίου πάντα ἕνα ζευγάρι χόρευε, ὁ ἕνας ἀπέναντι στον ἄλλον, μὲ σεμνότητα, τὸν «οὐχὶ κοπιώδη και παραζαλιστὸν σμυρναϊκὸν χορὸν»⁽¹⁾.

Τερεῖς στὴν ἐκκλησία διετέλεσαν στὴν ἀρχή, ὅπως εἶδαμε, ὁ Μελέτιος, θεῖος τοῦ Γρηγορίου και ὁ Ἀρχιμανδρίτης Παρθένιος, ὁ

(1) Χρ. Σολομωνίδη, «Τῆς Σμύθνης» σελ. 106.

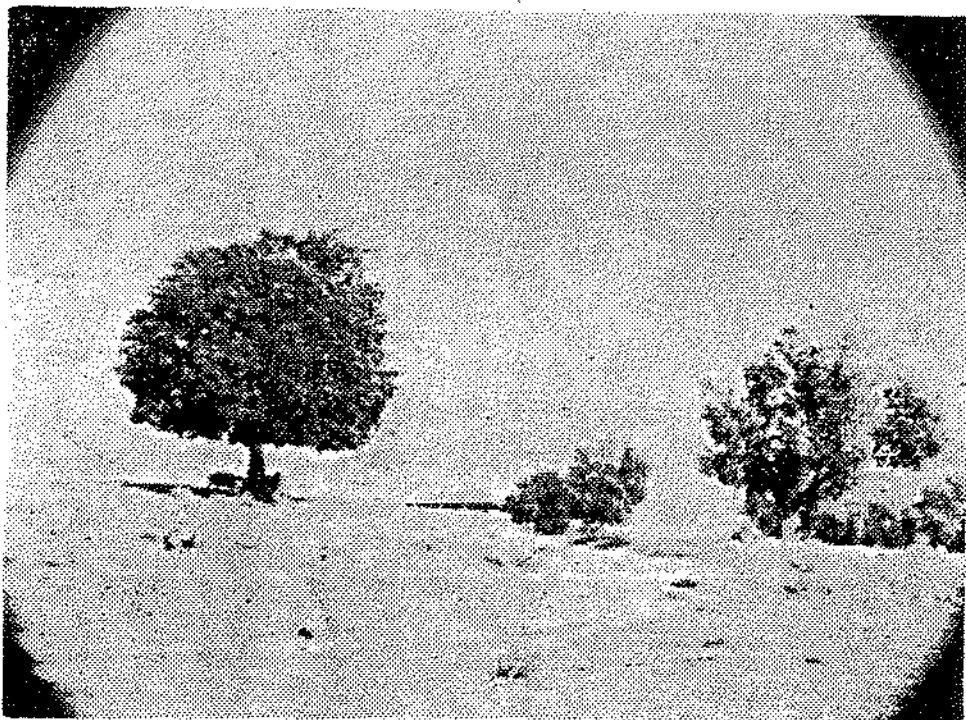
κατόπιν Μητροπολίτης Κυρήνης. Ἀργότερα ὑπῆρξε ἕνας παπᾶ - Ἀπόστολος, ὁ ὁποῖος στὰ γεράματά του τρελλάθηκε καὶ οἱ χωριανοὶ ἀστευόμενοι ἔλεγαν πῶς ὄσα παιδιά εἶχε βαφτίσει ἔδγαιναν βλαμμένα στὰ μυαλά, κατὰ τὸ «λωλὸς παπᾶς σὲ βάφτισε». Σάν ἤθελαν λοιπὸν νὰ πειράξουν κανένα τοῦ ἔλεγαν: «Ὁ παπᾶ - Στόλος σὲ βάφτισε καὶ σένα». Ἐπίσης ὁ Ἀρχιμαντρίτης Ἰλαρίων (1889), ὁ διάκος Νεόφυτος (1907) καὶ στὰ νεώτερα χρόνια ὁ Ἀρχιμαντρίτης Κύριλλος Βαφειαδάκης, πού ἦταν ἱεροκῆρυξ τῆς «Εὐσεβείας» καὶ ἐκήρυττε ὄχι μονάχα στὶς ἐκκλησίες τοῦ Μπουτζᾶ, ἀλλὰ καὶ στὸν Ἄη - Γιώργη καὶ τὸν Ἄη - Χαράλαμπο τῆς Σμύρνης. Ὁ Κύριλλος ἐπῆγε ἀργότερα στὴν Ἀμερικὴ καὶ ἐκεῖ χειροτονήθηκε Ἐπίσκοπος. Ἄλλοι ἱερεῖς διετέλεσαν ὁ παπᾶ - Ἰερώνυμος, ὁ Ἀρχιμαντρίτης Κλήμης, ὁ παπᾶ - Σεραφεῖμ, ὁ Ἀρχιμαντρίτης Ἰάκωβος Ἀρχαντζικιάκης, ὁ παπᾶ - Σωτήρης Δρύνης, ὁ διάκος Μιχ. Πετρίδης, ὁ ὁποῖος πέθανε τὸ 1960 ὡς ἱερεὺς τοῦ Ἀ'. νεκροταφείου Ἀθηνῶν κ. ἄ.

Ἡ Ζήρος
Ὁ Ἰάκωβος Ἀρχαντζικιάκης ἦταν Κρητικὸς ἀπὸ τὸ χωριὸ Ζάκρο τῆς Σητείας. Ἐσπούδασε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Σταυροῦ στὴν Ἱερουσαλήμ, στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης καὶ σὲ συνέχεια στὴ Βέρνη τῆς Ἑλβετίας. Ὄταν γύρισε πίσω στὴν Ἱερουσαλήμ ἀνέλαβε τὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ καὶ κατόπιν τῆς ἐκεῖ Ἱερᾶς Συνόδου. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες τοῦ κ. Μάνου Ἀλευρᾶ, ἀπὸ τὸν Μπουτζᾶ, ὁ Ἀρχαντζικιάκης ἦρθε ἐξόριστος στὴ Σμύρνη τὸ 1917 (καὶ ὄχι τὸ 1909), μαζὺ μὲ τὸν Ἀρχιμαντρίτη Κλεώπα καὶ κάποιον ἄλλον, ὅποτε ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης Χρυσόστομος τοῦ ἀνέθεσε καθήκοντα Ἀρχιερατικοῦ Ἐπιτρόπου στὸν Μπουτζᾶ καὶ Διευθυντοῦ τοῦ ἐκεῖ ἀρρεναγωγείου, ὅπου διεδέχθη τὸν κ. Μᾶνο Ἀλευρᾶ, πού εἶχε ἀποχωρήσει τότε ἀπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ σχολειοῦ. Εἶχε συγγράψει τὸ «Χριστιανισμὸς καὶ Ὀλισμός», γαλλικά, τὸ «Αἱ κυριώτεραι ἑορταὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ» κ. ἄ.

Ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ Ἀρχαντζικιάκη γιὰ τὴ νίκη τῶν Συμμάχων κατὰ τὸν Ἀ'. παγκόσμιον πόλεμον δὲν περιγράφεται. Μόλις ἀκούστηκαν, κατὰ τὶς 11 τῆ νύχτα, τὰ κανόνια τοῦ μικροῦ Ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ πού ἔφερε τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1918 τὸν Ντιξόν

στή Σμύρνη, ὁ Ἀρχαντζικιάκης ἔβαλε καὶ χτύπησαν ὅλες τὶς καμπάνες τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Μπουτζᾶ, αὐτὸς δέ, μὲ τὰ Ἐξαπτέρυγα μπροστά, ξεχύθηκε στοὺς δρόμους φωνάζοντας «Λευτεριά, Χριστιανοί, λευτεριά!». Ἔτσι ἔδγαλε ὅλο τὸν κόσμο ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια του γιὰ τὴν πανηγυρὶση τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ γεγονότος. Δὲν ξέφυγε ὁμῶς καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν συμφορὰ τοῦ Εἰκοσιδύο. Τὸν σταύρωσαν οἱ Τοῦρκοι σ' ἓνα δέντρο στὴ θέση «Τσάμια».

Ἡ ἐκκλησία ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀποτομῆς τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου (τοῦ Ἀποκεφαλιστῆ) ἦταν στὴν ἀρχὴ ἓνα

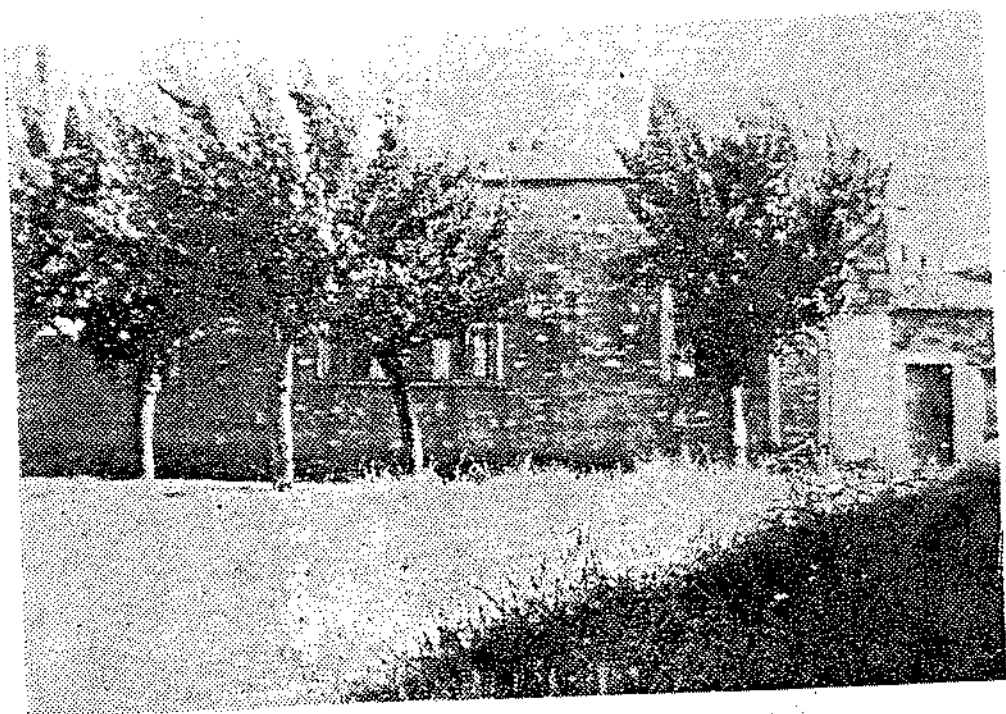
Ἐκεῖ ποῦ ἦταν ἄλλοτε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κάτω Ἄη - Γιάννη.
(Φωτογραφία Μαΐου 1962)

ἐξωκκλησι χτισμένο σὲ ὕψωμα, ἀπὸ ὅπου ἡ θέα ἦταν ὠραιότατη, στὴ θέση τῆ λεγομένη «Βουναλάκι» ἢ «Τρία πηγάδια», στὸν Κάτω μαχαλά. Ὄταν τὸ 1865 ἐπρόσβαλε τὴ Σμύρνη ἡ δυνατὴ ἐπιδημία τῆς χολέρας, κατέφυγαν, ὅπως εἴπαμε, πολλοὶ Σμυρναῖοι στὸν Μπουτζᾶ. Τότε ἐνεργήθηκε ἔρανος καὶ μὲ τὰ χρήματα ποῦ μαζεύτηκαν ἀνεκαινίστηκε τὸ ἐξωκκλησι καὶ μεγάλωσε καὶ ἔγινε ἐνο-

ρία με ιδιαίτερη έφορία, με δυο ιερείς και ένα διάκο (1). Στα τελευταία όμως χρόνια, μετά το χτίσιμο της εκκλησίας της Ευαγγελιστρίας, είχε μ' αυτήν κοινή έφορία και κοινούς ιερείς.

Στήν πρόσοψη της εκκλησίας ήταν έντειχισμένη μαρμάρινη πλάκα με τὰ ονόματα τῶν εὐεργετῶν, Νικαλάου Κορώνη, Γεωργίου Κάμφορα, Ἐμμανουήλ Προσκυνητοῦ, Εὐαγγέλου Κοσμοδοπούλου και Α. Γιαζέλη.

Σ' ένα μικρὸ δωμάτιο, δίπλα στὸ ναό, ἔβαζαν πολλές φορές γιὰ προσκύνημα τὴν ἀσημοκαπνισμένη εἰκόνα τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἁγίου - Γιάννη, ὅπως τὴν ἔχει καθιερώσει ἡ βυζαντινὴ ἀγιογραφία,

Ἡ Εὐαγγελίστρια

μαυρισμένην ἀπὸ τὰ πολλά χρόνια. Ἡ παράδοση ἔλεγε ὅτι ἐκεῖ εἶχε θρεθῆ ἀπὸ σκαφτιάδες ἡ εἰκόνα αὐτῆ τοῦ Ἁγίου και γι' αὐτό, τὸ δωμάτιο ἐκεῖνο, τὸ ἔλεγαν «ἡ Εὐρεση».

Δίπλα στὴν ἐκκλησία ὑπῆρχε και μικρὸ νεκροταφεῖο, κυρίως γιὰ τοὺς προκρίτους τοῦ χωριοῦ. Ἐκεῖ ἦταν και ὁ τάφος τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀρχιστρατήγου Α. Παρασκευοπούλου. Τὸ μεγάλο λαϊ-

(7) Βλ. Ἡμερολόγιον και ὁδηγὸν τῆς Σμύρνης και τῶν πέριξ πόλεων και νήσων, Ἀλεξάνδρεια 1889.

κό νεκροταφείο ήταν λίγο πάρα πάνω απ' αυτό.

Ἡ ἐκκλησία αὐτή «τοῦ Κάτω Ἀη - Γιάννη» γιόρταζε στίς 29 Αὐγούστου μὲ σχετική, καὶ αὐτή, πανήγυρη. Ἱερεῖς σ' αὐτήν διετέλεσαν τὸ 1903 ὁ παπᾶ - Ἀδαμάντιος καὶ ὁ διάκος Διονύσιος.

Ἡ τρίτη ἐκκλησία ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου (τῆς Εὐαγγελιστρίας). Χτίστηκε κι' αὐτή στὸν Κάτω-μαχαλᾶ τὸ 1903 μὲ ἐράνους ποὺ ἐνήργησε ἐπιτροπὴ μὲ Πρόεδρο τὸν

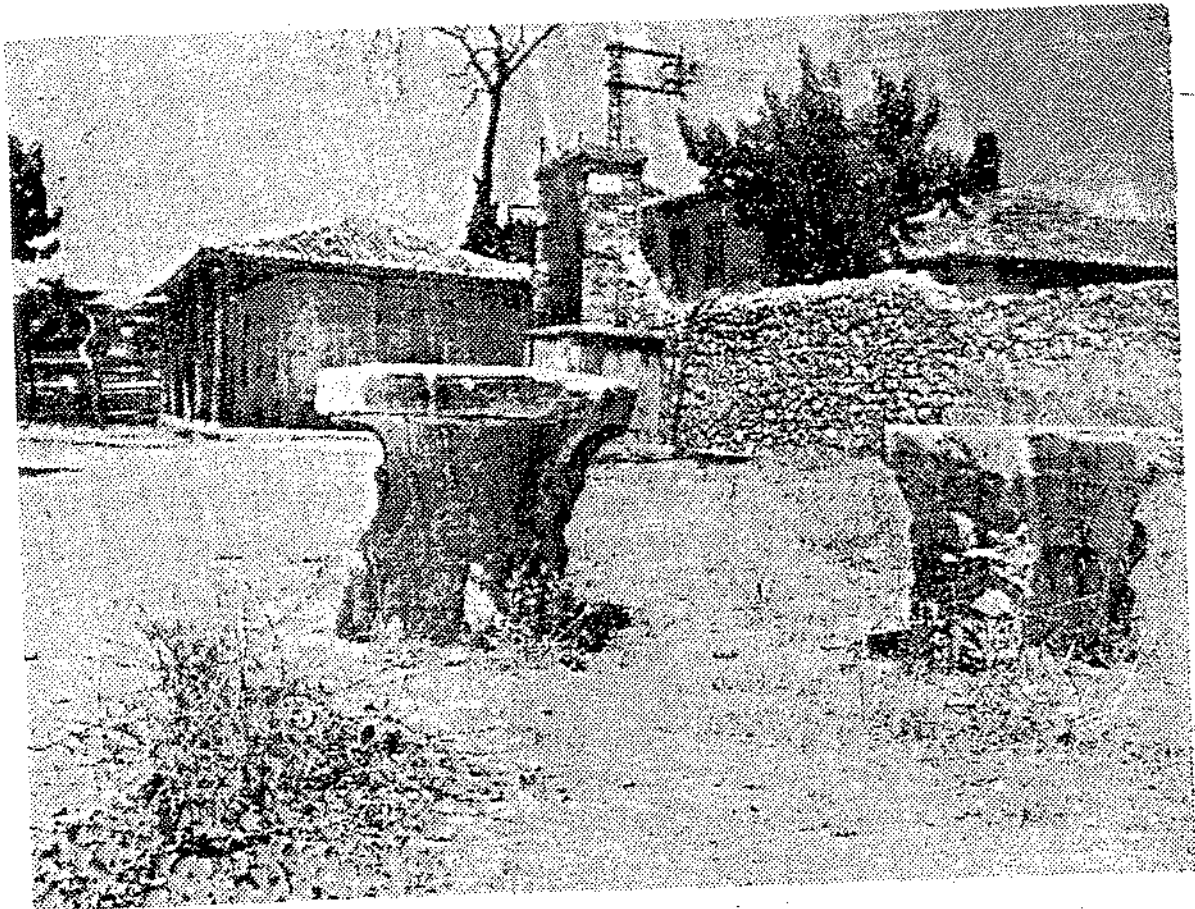

Ἡ νότια θύρα τῆς Εὐαγγελιστρίας μετὰ τὸ 1922
(Φωτογραφία Μαΐου 1962)

τότε Μητροπολίτη Σμύρνης Βασίλειο. Στὸν ἔρανο αὐτόν, μόνο ὁ ἑφοπλιστὴς Παναγιώτης Πανταλέων πρόσφερε δυὸ χιλιάδες λίρες χρυσές.

Ὁ Παναγιώτης Πανταλέων, ποὺ κυριαρχοῦσε στὸ Αἰγαῖον μὲ τὸν συγκοινωνιακὸ στόλο τῶν δέκα καρραδιῶν του, ἦταν ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους εὐεργέτες τῆς κοινότητος τοῦ Μπουτζᾶ καὶ γενικᾶ τῆς Σμύρνης. Εἶχε ὁμως καὶ τὶς μεγάλες νευρικότητες καὶ παραξενιές του. Ὅταν τὸν ἐπισκέφτηκε ἓνα βράδυ στὸ σπίτι του τοῦ

Μπουτζᾶ ἡ ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρί-
ας τὸν βρῆκε, φαίνεται, στὶς κακὲς του ὥρες καὶ τὴν ἐδίωξε ἄσκη-
μα. Ὑστερα ἀπὸ λίγες μέρες ὅμως κάλεσε τὸν Ἀντώνιο Ἀθηνο-
γέννη πού ἦταν μέλος τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἀφοῦ τοῦ ζήτησε συγνώ-

Ὅ,τι. μένει σήμερα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Εὐαγγελιστρίας: τὰ δύο
κιονόκρανα καὶ τὰ κελιά τῶν παπάδων.

(Φωτογραφία Ἰουνίου 1962)

μην γιὰ τὴν προηγούμενη συμπεριφορὰ του, γιὰ τὴν ὁποίαν καὶ δι-
καιολογήθηκε, ἔθεσε στὴ διάθεσή του τὶς δύο χιλιάδες λίρες γιὰ τὸ
χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας⁽¹⁾.

Ἡ ἐκκλησία τῆς Εὐαγγελιστρίας γιῶρταζε στὶς 15 Αὐγούστου
μὲ συμμετοχὴ πάντα τοῦ Μητροπολίτη Σμύρνης. Ἐρετὶς εἶχε τελευ-
ταίως τὸν παπᾶ - Ἀθανάσιο, σφαγιασμένο καὶ αὐτὸν ἀπὸ τοὺς

---

(1) Βλ. καὶ Π. Καμπουροπούλου, ἄρθρον «Ὁ Πανταλέων» στὴ Μι-
κρασιατικὴ Ἠχώ, Αὐγούστου—Σεπτεμβρίου 1960.

Τούρκους, τὸν ἱερομόναχο παπᾶ - Νήφωνα Καραπαναγιώτη καὶ τὸν παπᾶ - Μιχάλη, τοῦ ὁποίου ὁ γιὸς Κίμων καὶ ὁ ἐγγονὸς Γιώργος Παπαμιχαήλ εἶναι τώρα κάτοικοι Κοκκινιάς. Διάκο γιὰ ἄρκετὸ καιρὸ εἶχε τὸν Γρηγόριο Ὁρφανίδη, ἱεροκῆρυκα καὶ καθηγητὴ στὴν Εὐαγγελικὴ Σχολή, πού κι' αὐτὸν τὸν σκότωσαν οἱ Τούρκοι τὸ 1922. Ψάλτες διετέλεσαν, δεξιοὶ ὁ Σωτηράκης καὶ Β. Κουζινόπουλος καὶ ἀριστερὸς ὁ Ν. Γκρέκας, ὑπότροφος τῆς «Εὐσεβείας» καὶ ἱεροκῆρυξ.

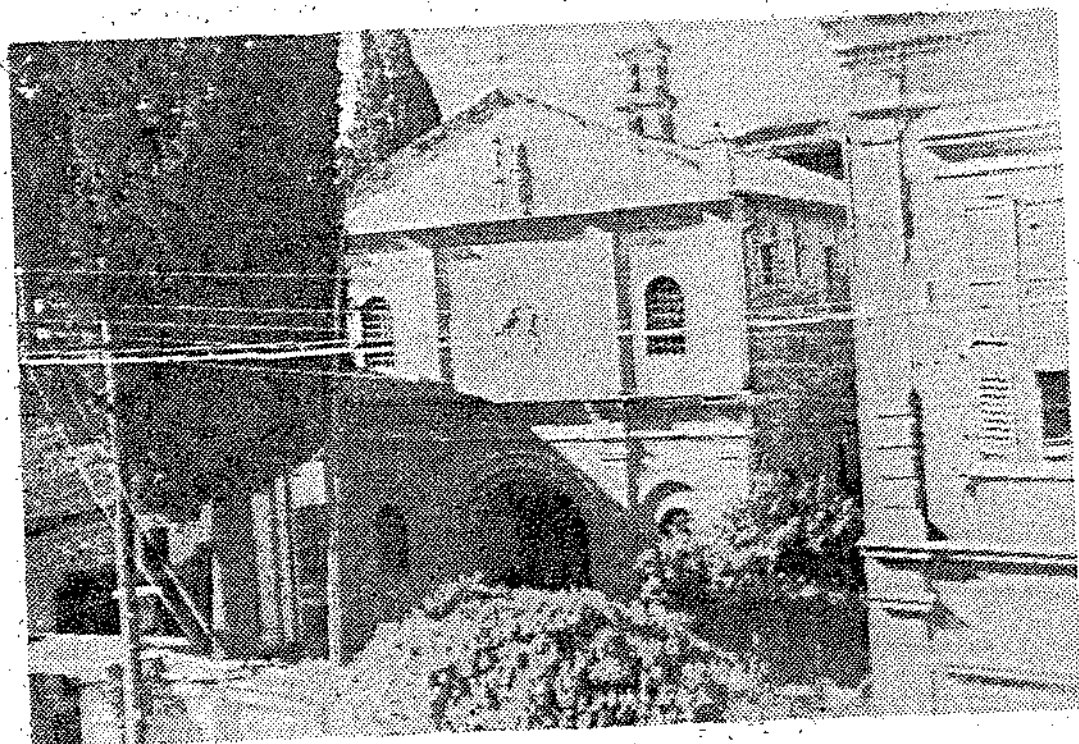
Ἡ ἐκκλησία τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἀπὸ τότε πού χτίστηκε, εἶχε κοινὴ Ἐφορία καὶ κοινὴ σφραγιδα μὲ τὸν Κάτω Ἁγ - Γιάννη, ὡς καὶ κοινούς ἱερεῖς.

Ὁ παπᾶ - Νήφων καὶ ὁ παπᾶ - Ἀθανάσιος, ἀπὸ χρόνια συλλειτουργοὶ καὶ στίς δύο, ὅπως εἴπαμε, ἐκκλησίες, ἦσαν ἐνωμένοι καὶ μὲ ξεχωριστὴ φιλία. Ἀκόμη καὶ τοὺς περιπάτους των συντροφιά τοὺς ἔκαναν. Ὁ θετὸς γιὸς τοῦ παπᾶ - Νήφωνος, Νικόλαος Καραπαναγιώτης, τμηματάρχης τώρα τῶν Γ. Τ. Τ. στὰς Ἀθήνας, διηγεῖται τὸ ἀκόλουθο συγκινητικώτατο ἐπεισόδιο τοῦ τελευταίου ἀποχωρισμοῦ τῶν δύο φίλων ἱερέων, κατὰ τίς τραγικὲς μέρες τῆς Καταστροφῆς, ὅπως τοῦ τὸ μετέδωσε ὁ διασωθεὶς πατέρας σου:

Εὐθὺς ὡς καταλήφθηκε ὁ Μπουτζᾶς, τέλος Αὐγούστου, ἀπὸ μιὰ μικρὴ ομάδα Τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ Κομισάριος διέταξε τὴν σύλληψη τῶν ἄνω ἱερέων καὶ τὴν μεταφορὰ των στὸ Κονάκι. Ἐκεῖ, κατόπιν μικρᾶς διαδικασίας, παραδόθηκαν καὶ οἱ δύο σὲ ἐκτελεστικὸ ἀπόσπασμα καὶ ὠδηγοῦντο στὴ θέση «Τσάμια». Στὸ δρόμο, ὄλως τυχαίως, τοὺς εἶδε ὁ Χότζας τοῦ χωριοῦ, πού κατοικοῦσε, ὡς γνωστόν, στὸν Τουρκομαχάλᾳ καὶ ὁ ὁποῖος ἐξεδήλωσε μεγάλο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ παπᾶ - Νήφωνος. Ἐτρεξε ἀμέσως καὶ ἐπισκέφθηκε στὸ Κονάκι τὸν Κομισάριο, στὸν ὁποῖον διαμαρτυρήθηκε ἐντονώτατα καὶ ἀξίωσε τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀγαθοτάτου τοῦτου μοναχοῦ, πού ζοῦσε βίον ἀγίου καὶ πού ποτὲ δὲν εἶχε ἀναμιχθῆ σὲ πολιτικὰ ζητήματα. Πράγματι ὁ Κομισάριος ἔστειλε ἀμέσως ἔφιππον χωροφύλακα μὲ ἐντολὴ νὰ ἀφεθῆ ἐλεύθερος ὁ παπᾶ - Νήφων. Κατὰ τὴν ἐκτέλεση τῆς ἐντολῆς οἱ δύο φίλοι ἱερεῖς ἐγονάτισαν κλαίοντες καὶ ἀφοῦ φιλήθηκαν, ἀποχωρίστηκαν κατευθυνόμενοι ὁ μὲν ἕνας πρὸς τὸ μαρτύριον, ὁ δὲ Νήφων, μὲ συνοδεία τὸν

χωροφύλακα, στο Κονάκι. Έκει του έδηλώθη ότι είναι ελεύθερος, του έδωσαν δέ και έναν στρατιώτη για να τον προστατεύη από τυχόν μελλοντικές ένοχλήσεις. Τελικώς κατέληξε και αυτός πρόσφυξ στην Ελλάδα και διωρίστηκε στον ιερό ναό του Αγίου Νικολάου της Καισαριανής, όπου έλειτούργησε μέχρι του θανάτου του, (31 Δεκεμβρίου 1930).

Έκκλησίες άλλων δογμάτων στον Μπουτζά ήσαν: Τών Κα-

Η πρόσοψις τής Λατινικής Έκκλησίας του Αγίου Ιωάννου του Βαπτιστοῦ. Ἀριστερά τὸ Πρεσβυτέριο καὶ δεξιὰ τμήμα τής παλαιᾶς «ταβέρνας».

θολικῶν, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Αγίου Ιωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἡ ιδέα τής ιδρύσεως μιᾶς λατινικῆς θρησκευτικῆς ὑπηρεσίας στον Μπουτζά ἄρχισε κατὰ τὸ 1805. Πρῶτοι πού τὸ ἐσχέφθησαν ἦσαν οἱ Φραγκισκανοὶ Μοναχοί, πού εἶχαν ἤδη μιὰ στέγη στον Μπουρνόδα. Ἐχτισαν τότε ἕνα παρεκκλήσιο, αὐτὸ γιὰ τὸ ὁποῖον γίνεται λόγος στοῦ παρακάτω φερμάνι, μέ ἕναν ἱερέα, ὄχι Μοναχό. Τὸ 1815 στον Μπουτζά ὑπῆρχαν περισσότεροι ἀπὸ 500 καθολικοί. Φραγκισκανός ἱερέας τοποθετήθηκε ἐκεῖ μεταξὺ 1815 καὶ 1828. Τὸ 1828 τὸ παρεκκλήσιο προβιβάσθηκε ἀπὸ τῆ Ρώμη σὲ ἐνορία, πρῶτος δὲ

έφημέριος υπήρξε από το 1830 ως το 1840 ο Don Giacomo Vitalis. ο οποίος το 1840 το ανέκαινισε σε εκκλησία, όπως βρίσκεται και σήμερα. Κατά τα αρχεία της ένορίας ο Don Vitalis απέθανε στον Μπου-

Το έσωτερικό της Λατινικής εκκλησίας του 'Αγίου 'Ιωάννου του Βαπτιστού.

τζά τον 'Οκτώβριο του 1866, σε ηλικία 64 χρονών. Διάδοχός του υπήρξε ο «άρνησιθρησκος», κατά τον Χατζή Κωστή, Don Demetri Rosvani, Έλληνα ορθόδοξος από το 'Αϊβαλή, ο οποίος,

ἀφ' οὗ ἀσπάσθηκε τὸν καθολικισμό, ἐπῆγε στὴ Ρώμη καὶ σπούδασε στὸ ἐκεῖ Κολλέγιο τῆς Προπαγάνδας. Πέθανε στὸν Μπουτζᾶ τὸ 1877 σὲ ἡλικία 48 χρονῶν.

Οἱ Καθολικοὶ κάτοικοι τοῦ Μπουτζᾶ, σὲ ἐνδειξὴ εὐγνωμοσύνης γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του τοῦ ἀφιέρωσαν τὸ 1892 τὴν ἀκόλουθη (σὲ μετάφραση ἀπὸ τὰ λατινικὰ) ἐπιγραφὴ μέσα στὴν ἐκκλησίαι των:

ΤΑ ΟΣΤΑ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΡΟΣΒΑΝΗ ΙΕΡΕΩΣ ΜΑΘΗΤΟΥ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑΣ Ο ΟΠΟΙΟΣ ΑΦΟΥ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΨΕ ΝΕΩΤΑΤΟΣ ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΕΖΗΣΕ ΣΤΗΝ ΠΙΟ ΑΚΕΡΑΙΑ ΠΙΣΤΗ. ΑΠΕΘΑΝΕ ΣΤΑΣ 3 ΙΟΥΝΙΟΥ 1877 ΣΕ ΗΛΙΚΙΑ 48 ΕΤΩΝ.

Ἄλλοι ἐφημέριοι στὴν ἐκκλησίαι διετέλεσαν οἱ: Don Giovanni Filippucci, Don Vallery, Don Francesco Marenco (1879), Michel Camilleri, ἀπὸ τῆ Μάλτα, ἀργότερα Ἐπίσκοπος Σαντορίνης, Don Nicolas Plareus (1907 — 1910), Domenico Ruscica, Σικελὸς (1911 — 1919), Padre Amedeo da Gangi, Don Antonio Ballardur, Don Francesco Reggio, Paul Saint Germain, Angelico da Smirne, Agostino da Modica (1932—1946), Michel da Novellara (1946), σημερινὸς ἐφημέριος καὶ Ἐπιθεωρητὴς τῆς Ἱεραποστολῆς Τραπεζοῦντος.

Τὸ πρεσβυτέριο τὸ ἔχτισε ὁ Ντὸν Καμιλλιέρι καὶ τὸ ἐμεγάλωσε ὁ Ντὸν Ρέτζιο. Ὁ Καπουτσινοὺς Πατὴρ Αὐγουστίνος τὸ ἐστόλισε μὲ τὶς σημερινές του εἰκόνες (1936—1938), οἱ δὲ τελευταῖες ἀνακαινίσεις ἔγιναν ἀπὸ τὸν Πάτερ Μισέλ, τὸν σημερινὸ ἐφημέριο.

Στὸν περίβολο τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχαν οἱ τάφοι τῆς κυρίας James Lafontaine, Ἑλληνίδας, τὸ γένος Κοκκίνη ἀπὸ τὸν Μπουρνόβα, (+1854), τῆς Σοφίας Ἀμίκ, τὸ γένος Gallo (+1838), τοῦ ἱατροῦ Achille Raffinesque ἀπὸ τῆ Γενεύη (+1877), τοῦ βαρῶνου d'Antin, καὶ πολλῶν ἄλλων. Σήμερα κανένας τάφος δὲν ὑπάρχει πιά ἐκεῖ. Καμμιά πλάκα ἀπὸ τὸ 1926 δὲν δείχνει πὼς ἦτανε κάποτε νεκροταφεῖο. Μονάχα ὁ μαρμάρινος τάφος τοῦ ἱατροῦ Raffinesque ἔχει μετατραπῆ, σὲ στέρνα καὶ πλέκουμε μέσα χρυσόψαρα.

Τὰ ἐνοριακὰ ἀρχεῖα τῆς καθολικῆς κοινότητος τοῦ Μπουτζᾶ ἀρχίζουσι ἀπὸ τὸ 1840 καὶ τηροῦνται ἀκόμη. Τώρα στὸ χωριὸ

ζούνε οι έξής 20 οικογένειες με 103 μέλη: Aliotti, Cassar, Petrini, Roels, Sponga, Filippucci, Micalèff, Pierre Corsini, Jean Corsini, Dermond, Charles Missir, Fred Missir, Alfred Missir, Remo Missir, Edgar Balladur, ή χήρα Marcel Balladur, ό Ιατρός Cesare Aliberti, Maurice Aliberti, Marcel Icard και Antoine Rivens⁽¹⁾.

Γιά νά χριστοῦν ή και άπλώς νά έπισκευαστοῦν οι έκκλησίες όλων τών δογμάτων στην Τουρκία ήταν άπαραίτητο νά υπάρχει Σουλτανική άδεια, τό λεγόμενο «φερμάνι». Τά φερμάνια αυτά έχουν σπουδαιότατη σημασία, ακόμη και σήμερα, γιατί αποτελοῦν τούς μόνους τίτλους τών χριστιανικῶν εκκλησιῶν που έχουν ισχύ.

Τό φερμάνι που επέτρεπε τήν ανακαίνιση τής Καθολικῆς εκκλησίας του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστοῦ στο Μπουτζά, βρισκεται μεταφρασμένο στα Γαλλικά αρχεία του Παρισιου. Τό πρωτότυπο, όπως με πληροφορεί ό κ. Λίβιο Μισσίρ, που είχε τήν καλωσύνη νά μου στείλη τή Γαλλική του μετάφραση, χάθηκε τό 1922 κατά τήν Καταστροφή.

Τό κείμενο του φερμανιου αυτού, μεταφρασμένο από τά Γαλλικά, έχει ως έξής:

«ΦΕΡΜΑΝΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΒΑΠΤΙΣΤΟΥ

(όπως ανακοινώθηκε στον ιερέα Père Michel de Novellara — έφημέριο του Μπουτζά — από τά κρατικά αρχεία του Παρισιου στις 25 Ιανουαρίου 1961):

«20 Ιανουαρίου 1841 (διά τό Γενικόν Προξενειον τής Σμύρνης).

«Μετάφραση ενός φερμανιου που έστάλη στις Αρχάς τής Σμύρνης.

» Έπειδή μερικοί αξιόλογοι έμποροι έγκατεστημένοι στο χωριόν Μπουτζά, πλησίον τής Σμύρνης, παρεκάλεσαν νά τούς δοθῆ

(1) Πληροφορίες από έπιστολή του Ρ. Michel de Novellara προς τον κ. Livio Missir στο Λουξεμβούργ, ό όποιος με μεγάλη ευγένεια και προθυμία μου τις μεταβίβασε. Βλέπε επίσης και Ν. Κ. Χ. Κωστή, Σμυρναϊκά Άνάλεκτα, σελ. 100.

ἡ Αὐτοκρατορική μου ἄδεια γιὰ νὰ ἐπισκευάσουν μιὰν ἐκκλησία πού ἀνήκει στους Φράγκους τοῦ χωρίου τούτου, ἐζητήθησαν πληροφορίες ἐπὶ τόπου. Μία ἐκθεση ἐπληροφόρησε ὅτι τὴν ἐν λόγῳ ἐκκλησία τὴν ἐζήτησε ὁ Δικαστής, ὁ Ἀρχιτέκτων τοῦ τόπου καὶ ἄλλοι ἐμπειρογνώμονες, ὅτι ἔχει δεκατρεῖς πῆχους μᾶκρος, δεκαεῖς πλάτος καὶ πεντέμισθ βάθος, τὸ ὅλον 208 τετραγωνικοὺς πῆχους, ὅτι κινδυνεύει νὰ ἐρειπωθῆ καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει κανένα ἄτοπο γιὰ τὴν ἐπισκευή της. Ἐπιπλέον ἀπέστειλαν καὶ τὸ σχέδιό της στὴν Ὑψηλὴ Πύλη.

» Τὸ Αὐτοκρατορικό μου Ντιβάνι ἀφοῦ ἐδιάβασε τὰ σχετικὰ ἔγγραφα ἀπήντησε ὅτι ἀπὸ τὴν κυριαρχική μου θέληση ἐξαρτᾶται νὰ ἐπιτρέπω τὴν ἐπισκευή παρομοίων ἐκκλησιῶν. Ἐπιτρέπω λοιπὸν τὴν ἐπισκευή της ἐν λόγῳ ἐκκλησίας σύμφωνα μὲ τὸ παλαιό της σχέδιο καὶ τὴν ἀρχική της μορφή.

«Ἐσεῖς πού εἰστε ὁ Πασῆς, ὁ Δημόσιος εἰσπράκτωρ (Muhassil) καὶ οἱ ἄλλες Ἀρχές τῆς Σμύρνης, μάθετε πῶς ἐπιτρέπω ἡ ἐκκλησία τοῦ Μπουτζᾶ νὰ ἐπιδιορθωθῆ ὅπως εἶπα ἀνωτέρω. Δὲν θὰ ἀφίσετε, μὲ τὴν ἀφορμὴ αὐτή, νὰ προστεθῆ τίποτε καινούργιο, δὲν θὰ ἐπιτρέψετε καθόλου, μ' αὐτὴ τὴν εὐκαιρία, νὰ παρθῆ οὐτ' ἓνα ἄσπρο ἀπὸ κανέναν.

» Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο τοῦ παρόντος Προστάγματος.

» Ἐκδόθηκε κατὰ τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Zilkadé 1256» (Ἰανουαρίου 1841).

Ἡ ἐκκλησία τῶν Προτεσταντῶν ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀγίων Πάντων (All Saints Church) ἰδρύθηκε τὸ 1835 μὲ συνεργασία Ἀγγλῶν καὶ Ἀμερικανῶν κληρικῶν, ὡς παρεκκλήσιο στὴν ἀρχή, μέσα σ' ἓνα σπίτι. Τὸ 1866 ὅμως χτίστηκε ἡ ἐκκλησία ὅπως ἦταν μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ἀπέναντι ἀπὸ τὸν κῆπο τοῦ Μπλάκλερ (τώρα ἰδιοκτησία Γεωργίου Φάλμπου) καὶ ἐγκαινιάστηκε ἀπὸ τὸν Ἐπίσκοπο τοῦ Γιβραλτάρ (1).

Γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία εἶναι τὸ νεκροταφεῖο «ἀληθῶς λίθινον χρονικὸν τῆς ἐν Σμύρνη Ἀγγλικῆς ἀποικίας», κατὰ τὸν Χα-

(1) S. W. H. Bird, «And unto Smyrna — The story of a Church in Asia Minor», London 1956.

τζή - Κωστή (1), από τα μέσα σχεδόν του 19ου αιώνα, μέχρι του πρώτου μισού του 20ού. Στο νεκροταφείο αυτό υπήρχαν περί τους 236 τάφοι, μεταξύ των οποίων της οικογενείας Μπάρκερ, των Ντέ Γιόγκ, των Γκού, των οποίων ένας, ο R a l p h, είχε γυναίκα Έλληγίδα λεγόμενη Καλλιόπη (1842—1879), των Μάλτας, του αρχαιολόγου και καθηγητού της Εύαγγ. Σχολής Georges Weber των Cadoux, των Fonton, Μπελόμ, Werry και άλλων γνωστών οικογενειών της παροικίας.

Οι Τούρκοι, μετά το 1922, για να τιμήσουν τον φιλοτουρκισμό του Βέμπερ και την εργασία του περί της αρχαίας Έφesus (2), έφεραν μια μικρή κολώνα από την Έφesus και την τοποθέτησαν επάνω στο μνήμα του, στο δάθρο της οποίας έχουν χαραξει και σχετική γερμανική επιγραφή, που λέγει ότι η Διεύθυνσις του Μουσείου Σμύρνης, πρόσφερε την κολώνα αυτή, παρμένη από τα ερείπια της Έφesus, εις μνήμην του έθνουσιώδους έρευνητού και φίλου της Τουρκίας.

Σήμερα η Άγγλική κοινότης του Μπουτζά, που άνθιζε κάποτε εκεί και όμορφαινε το χωριό, δεν υπάρχει. Κανένας Άγγλος δεν μένει πιά εκεί. Το μεγάλο σπίτι των Ρήζ, δίπλα στο σταθμό, πουλήθηκε το 1956. Στο νεκροταφείο δεν έχει θαφτή κανείς από το 1928, από δε το 1935 παραμένει κλειστό, γιατί, σύμφωνα με το Νόμο, όλα τα νεκροταφεία, και των Τούρκων και των άλλοθρησκων, πρέπει να είναι έξω από την πόλη.

Στο Άγγλικανικό νεκροταφείο υπάρχει, στη μέση της δεξιάς πλευ-

---

(2) Συμφοναϊκά 'Ανάλεκτα σελ. 100. Επίσης βλ. Livio Amedeo Missir, «A Link with the past — Documentary serial of Budjah church cemetery», στο άγγλικό περιοδικό «The Candlesticks» vol. II, Νο17. Το Candlesticks είναι ένα εβδομαδιαίο, μικρού σχήματος δωδεκάσελιδο περιοδικό, όργανο της Άγγλικανικής ένορίας Σμύρνης, που έκδίδεται από το 1950, τυπώνεται στο Λονδίνο και διανέμεται δωρεάν στα μέλη της εκεί ένορίας. «Candlesticks» είναι οι Έπτά Λυχνίες, δηλαδή οι Έκκλησίες της Απόκαλύψεως.

(2) Ο G. Weber, Άλσατος την καταγωγή, έχει δημοσιεύσει το 1891 τον πρώτο αρχαιολογικό Όδηγό της Έφesus.

ρᾶς του, ἕνας τάφος μὲ τὴ μοναδική μέσα ἔχει ἑλληνικὴ ἐπιγραφή.
Ὁ τάφος εἶναι τῆς Μαρίας συζύγου Ν. Κ. Παπαδάκη, κόρης τοῦ
John Vickers. Ἀπέθανε τὴν 1ην Νοεμβρίου 1871 σὲ ἡλικία 36
χρόνων διατηρώντας, φαίνεται, τὸ Προτεσταντικὸ τῆς δόγμα ὡς
θρησκεία. Ἡ συγκινητικὴ ἐπιγραφή ἐπάνω στὸν τάφο τῆς, τὴν ὁ-
ποῖαν τῆς ἀφιέρωσε ὁ σύζυγός της, ἔχει ὡς ἑξῆς:

ΤΑ ΤΗΣ ΓΗΣ ΟΛΙΓΩΡΟΥΣΑ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΟΥΡΑΝΟΝ ΠΟΘΟΥΣΑ
ΝΕΑ ΠΡΟΣ ΘΕΟΝ ΑΠΕΠΤΗΣ
ΤΗΝ ΑΓΚΑΛΗΝ ΜΟΥ ΛΕΙΠΟΥΣΑ
ΠΑΜΦΙΛΑΤΗ ΜΟΥ ΜΑΡΙΑ,
ΠΟΥ ΝΥΝ ΣΥΖΥΓΕ ΓΛΥΚΕΙΑ,
ΠΟΥ ΑΝΑΨΥΧΗΝ ΕΥΡΗΣΕΙ
Η ΠΕΝΘΟΥΣΑ ΜΟΥ ΚΑΡΔΙΑ ;

Στὸ ἴδιο νεκροταφεῖο βρίσκονται καὶ δύο ἄλλοι τάφοι, πάνω
στοὺς ὁποίους διαβάζεται τὸ ὄνομα ΓΕΛΑΣΤΟΣ. Ὁ ἕνας φέρει τὸ
ὄνομα «SPIRO GHELASTO, native of Smyrna» ποὺ πέθανε
στὶς 12 Αὐγούστου 1856, σὲ ἡλικία 56 χρόνων. Ὁ ἄλλος ἀνήκει
στὴ γυναῖκα του Λουίζα, τὸ γένος William Barker καὶ ἔχει χαρα-
γμένη τὴν ἀκόλουθη ἐπιγραφή:

LOUISA GHELASTO
Last survivor of the 20 children
of William Barker of Bakewell
in Derbyshire and relict of
the late Spiro Gelasto of
Smyrna, born Leghorn 4th December 1791
died Boudjah 24th July 1869

(Λουίζα Γελαστοῦ, τελευταία ἀπὸ τὰ 20 παιδιά τοῦ William
Barker ἀπὸ τὸ Bakewell τοῦ Derbyshire καὶ χήρα τοῦ μα-
καρίτη Σπύρου Γελαστοῦ ἀπὸ τὴ Σμύρνη. Γεννήθηκε στὸ Leghorn
4 Δεκεμβρίου 1791 καὶ πέθανε στὸν Μπουτζᾶ 24 Ἰουλίου 1869)¹⁾.

(1) Τὶς δύο αὐτὲς ἐπιγραφές εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ τὶς ἀντιγράψῃ
καὶ νὰ μοῦ τὶς στείλῃ ὁ κάτοικος τοῦ Μπουτζᾶ ἑλληνομαθὴς, ἐξαίρετος

Στὸν Μπουτζᾶ ὡς τὸ 1922 ὑπῆρχε ἓνα τζαμί, σ' ἀπλὸ δωμάτιο, κοντὰ στὸ Κονάκι, μὲ ἓνα χαμηλὸ σανίδωμα ἀπ' ἔξω, ἀντὶ τοῦ γνωστοῦ μιναρῆ, πάνω ἀπὸ τὸ ὁποῖον ὁ μουεζίνης καλοῦσε τοὺς λίγους μουσουλμάνους τοῦ χωριοῦ στίς πέντε προσευχῆς τῆς ἡμέρας. Σήμερα, πάνω στὸ χῶρο ποῦ ἦταν ἄλλοτε ἡ ἐκκλησία τῆς Εὐαγγελιστρίας ἔχει χτιστεῖ ἓνα μεγαλοπρεπέστατο τέμενος.

ΣΩΜΑΤΕΙΑ

Ὅλες οἱ ἑλληνοχριστιανικὲς κοινότητες τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γιὰ νὰ συντηρηθοῦν καὶ νὰ ζήσουν μὲ δικὰ τους μέσα, ὅπως ἦσαν ὑποχρεωμένες, ἀνάμεσα σὲ σκληροὺς κυριάρχους καὶ σὲ φανατικὲς ξένες θρησκευτικὲς προπαγάνδες, ἔπρεπε νὰ ἔχουν σὰν στοιχεῖο τῆς ὀργάνωσής τους καὶ τὴν ἴδρυση συντεχνιῶν καὶ ἄλλων ἐπιδοθητικῶν σωματείων μὲ θρησκευτικὸ, πνευματικὸ, φιλανθρωπικὸ καὶ γενικώτερα κοινωνικὸ σκοπὸ. Τέτοια σωματεῖα ὑπῆρχαν καὶ στὸν Μπουτζᾶ.

Ἀπὸ τὰ σωματεῖα αὐτά, τὰ πιὸ γνωστὰ ἦσαν: ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης «Ἀναγέννησις», ποῦ συστήθηκε τὸ 1873 μὲ σκοπὸ «τὴν διάδοσιν τῆς παιδείας»⁽¹⁾, ἡ «Πνευματικὴ Ἀνάπτυξις», ἐκπαιδευτικὸ καὶ αὐτὴ σωματεῖο, ποῦ ἀπὸ τὸ 1903 λειτουργοῦσε μὲ ἀρκετὴ ἐπιτυχία καὶ μὲ σκοπὸ τὴν ὑποστήριξη, ὅπως εἶπαμε, τοῦ ἀρρεναγωγείου τῆς Κοινότητος καὶ τῆ συντήρηση σχολείου στὸ Ποντικοχῶρι, ἡ θρησκευτικὴ ἀδελφότης «Ἅγιοι Ἀπόστολοι» ποῦ ἰδρύθηκε τὸ 1905 καὶ τῆς ὁποίας σκοπὸς ἦταν «ἡ διάδοσις τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου διὰ τοῦ κηρύγματος τοῦ θεοῦ λόγου», ἡ ὑποστήριξις τοῦ παρθεναγωγείου καὶ «ἡ εἰς αὐτὸ ἀποστολὴ τῶν ἀπόρων κορασίων, τῶν φοιτούντων εἰς ξένας σχολὰς»⁽²⁾.

ΔΙΟΙΚΗΣΗ

Ὁ Μπουτζᾶς δὲν εἶχε δικὴ του πολιτικὴ διοίκηση. Ὑπῆγετο

κύριος καὶ φίλος κ. Livio A. Missir, στὸν ὁποῖον καὶ ἀρκετὰ ἄλλα ὀφείλω γιὰ τὴν παροῦσα ἐργασία μου.

(1) Ἐφημερὶς Πρόοδος τῆς Σμύρνης, 19 Δεκεμβρίου 1873.

(2) Περιοδ. Ξενοφάνης, II, σελ. 321.

στην Ὑποδιοίκηση τοῦ Σεβντήκιοι. Εἶχε μονάχα μιὰ μικρὴ στρατιωτικὴ φρουρὰ ὑπὸ ἓναν «μπὰς - τσαούση» (ἐπιλοχία) καὶ δήμαρχο. Τόσο τὸν δήμαρχο, ὅσο καὶ τοὺς ἀζάδες (δημαρχιακοὺς παρέδρους) καὶ τοὺς μουχτάρηδες τοὺς διώριζε ἢ Νομαρχία Σμύρνης. Δήμαρχοι ἦσαν συνήθως Τούρκοι. Πολλὲς φορές ὅμως ἦσαν Ἕλληνες. Τέτοιοι διετέλεσαν κατὰ καιροὺς, ἀπὸ ὅσους ξέρομε, οἱ Διονύσιος Μακρόπουλος, Στασὸς Γεώργαλος (1908—1918) καὶ τελευταίως ὁ Πέτρος Ταρλατζής. Μουχτάρηδες ὑπῆρξαν ὁ Ἀντώνιος Κόβας καὶ ὁ Κωστῆς Μέρσας.

Στὰ κοινοτικὰ πράγματα, καὶ ἐκεῖ, ὅπως παντοῦ στὴ Μ. Ἀσία, τὴν ἀνώτερη ἐποπτεία τὴν εἶχε ὁ Μητροπολίτης, ὁ ὁποῖος διώριζε τοὺς ἱερεῖς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἐνέκρινε τὸν διορισμὸ τῶν δασκάλων, τῶν ἐφόρων καὶ τῶν δημογερόντων.

Δημογέροντες καὶ ἐφοροεπίτροποι τῶν σχολείων καὶ ἐκκλησιῶν στὸν Μπουτζᾶ διετέλεσαν κατὰ τὸ 1889 οἱ Μιμῆκος Μέρσας (καφετζής μ' ἓνα χέρι), Θεμιστοκλῆς Μακρόπουλος, Γεώργιος Αὐγέρος, Παντελῆς Χορευτῆς καὶ Μιχαὴλ Σταμνάκης (1), μεταγενέστερα δὲ ὁ Π. Λαμπρινίδης, ὁ Γ. Τιμογιαννάκης ἢ Τζαμουζάκης, ἀπὸ τοὺς πρὸ δραστήριους ἐφόρους, ὁ Κωστῆς Μέρσας, ὁ Ἰωάν. Κωνσταντινίδης, ὁ Γ. Καλογερόπουλος, ὁ Γ. Μακρῆς καὶ ἄλλοι.

Ο ΚΑΜΠΟΣ

Οἱ Μπουτζαλήδες ἦσαν ὑποδείγματα ἐργατικότητος. Μὲ τοὺς κόπους, τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν ἀγάπην τοὺς στὴ γῆ ἐπέτυχαν νὰ μεταβάλουν τὸ χωριὸ τους σὲ πραγματικὸ παράδεισο.

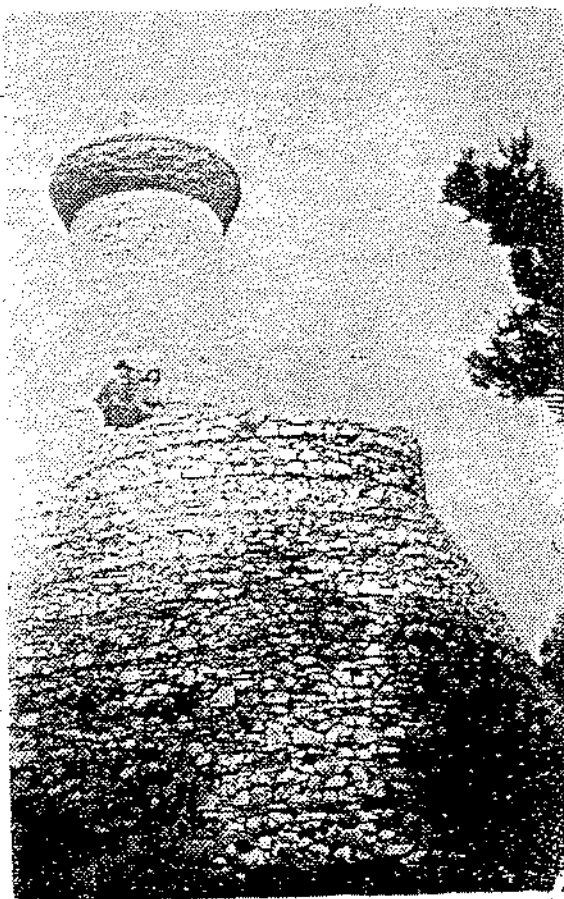
Ἡ κάμπος τοῦ Μπουτζᾶ ἦταν κυρίως μιὰ μεγάλη κοιλάδα, ἀνάμεσα σὲ βουνὰ καὶ λόφους. Ἀρχίζε πρὶν ἀπὸ τὸν Παράδεισο καὶ ἔφτανε ὡς τὴν ὑπώρειον τοῦ Νύφ - ντάγ καὶ μέχρι τὸ Καζαμίρ καὶ τὸ Τριάντα. Ἦταν κατάφυτος ἀπὸ ἀμπέλια, σπάνια δὲ ἔδλεπε κανεὶς ἀκαλλιέργητη γῆ. Οἱ περισσότεροι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ εἶχαν ὁ καθένας τὸ κτῆμα του, καὶ ἀπ' αὐτοὺς σχεδὸν ὅλοι εἶχαν καὶ τίς ἐξοχικὰς τοὺς κατοικίας, ἄλλοι μικρὰ καλύβια καὶ ἄλλοι μεγάλα γραφικὰ σπίτια, τοὺς «κουλάδες» ἢ πύργους, ὅπως τοὺς ἔλεγον.

(1) Ἡμερολόγιον καὶ ὁδηγὸς τῆς Σμύρνης κ.λ.π. 1890.

Οί πιό γνωστοί ἀπ' αὐτούς ἦσαν ὁ κούλας τοῦ «Ἐγγλεζόπαπα», ὁ κούλας τοῦ Ἰκάρ, τοῦ Καλοθῆ, τοῦ Ἀθηνογένη, τοῦ Ἀναστασιάδη, τῶν Γεωργαλαίων, τοῦ Πυροκάκου, τοῦ Μαραβελίδη, τοῦ Βουτσινᾶ, τοῦ Παπαμιχάλη, τοῦ Βαλτζῆ, τοῦ Φατσέα, τοῦ Βιντορῆ, τοῦ Κουλαλάου, τοῦ Χατζαντώνη καὶ ἄλλων.

Περίεργος ἦταν ὁ πύργος τοῦ Χατζαντώνη στὸ κτῆμα του, ποῦ

Ὁ πύργος τοῦ Χατζαντώνη

βρισκόντανε κοντὰ στὶς Καλογρηές, στὸ δρόμο τῆς Βαγγελίστρας καὶ ἀπέναντι στὸ ἀμπέλι τοῦ πρώτου πεθεροῦ του, τοῦ Πάρη Λαμπρινίδη. Ὁ πύργος αὐτός, κωνικός καὶ ἀψηλός, ἦταν χωρισμένος σὲ δυὸ τμήματα. Τὸ κάτω τμήμα μὲ τὴ μεγαλύτερη βάση, σταματοῦσε σ' ἓνα σημεῖο τοῦ ὕψους, σχημάτιζε μιὰ στρογγυλὴ ταρατσα, κι' ἀπὸ κεῖ ξεκينوῦσε, σὰν ἰδιαιτέρος κῶνος, τὸ δεύτερο τμήμα του. Ἡ ἀνάβαση γινόντανε ἐξώτερικὰ μὲ σιδερέγια, στριφτὴ σκάλα.

Ὁ Χατζαντώνης ἦταν μεγάλος ἀλευροδιομήχανος μὲ δυὸ φάμπρικες, μιὰ στὸ Νταραγάτσι τῆς Σμύρνης καὶ μιὰ στὸν Προφήτ' Ἡλία ἀ-

πέναντι στὶς Καμάρες τοῦ ὕδραγωγείου. Ἰδιότροπος ὅμως συνάμα, ὅπως ἦταν, ἔχτισε μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο τὸν πύργο γιὰ ἓνα κέφι του. Ἦθελε γ' ἀνεβαίνῃ στὴν ταρατσα τὰ καλοκαιρινὰ βράδια κι' ἐκεῖ ψηλὰ νὰ πίνῃ μονάχος τὸ οὔζο του, νὰ καπνίζῃ τὸ τσιγαράκι του καὶ γ' ἀπολαμβάνῃ τὴ δροσιά καὶ τὴν ὀμορφιὰ τοῦ κάμπου.

Ἀπὸ τὰ προϊόντα ποῦ ἔβγαζε ὁ κάμπος ἀναφέρομε τὰ ἑξῆς: Σ τ α φ ὄ λ ι α - σ τ α φ ἰ δ ε ς. Χαρὰ τῶν ματιῶν ἦταν νὰ βλέ-

πη κανείς τὸ καλοκαίρι ἀπὸ ὕψωμα λόφου ὅλη τὴν καταπράσινη ἔκτασιν τῶν ἀμπελιῶν, μὲ τὰ ἐξοχικὰ σπίτια κατάσπαρτα καὶ μὲ τὰ σεργιὰ τους παράπλευρα, ὅπου ἀπλωναν τὰ σταφύλια γιὰ νὰ ξεραθοῦν καὶ νὰ γίνουν σταφίδα. Κι' αὐτὰ ὅμως τὰ σεργιὰ, τὸ καλοκαίρι μόνο ἔμεναν ἀκαλλιέργητα, γιὰ τὸ χειμῶνα τ'ἀσπερναν στὰρι, κριθάρι, κουκιά, ρεβύθια, κρεμύδια ἀκόμη δὲ καὶ πατάτες χειμωνιάτικες. Ἡ γῆ ἦταν τόσο δυνατὴ, ὥστε καὶ τὸ καλοκαίρι, ἀνάμεσα στὰ κλήματα, ἐφύτευαν ξερικὰ μαυροφάσουλα (γυφτοφάσουλα τὰ ἔλεγαν ἢ τουρκοφάσουλα), ποὺ ἦσαν νοστιμότατα καὶ ὡς φρέσκα καὶ ὡς ξερά. Σὲ πολλὰ ἀμπέλια μέσα, ποὺ ἦσαν πολὺ εὐφορα, φύτευαν τὸ χειμῶνα ἀνάμεσα στὰ κλήματα κουκιές, κι' ἔτσι ἢ πρασινάδα δὲν ἔλειπε καὶ στὴν καρδιὰ τοῦ χειμῶνα.

Πολλὲς ἦσαν οἱ ποικιλίαι τῶν σταφυλιῶν: τὸ ὑπέροχο ροζακι μὲ ρῶγες μεγάλες, εὐγευστότατο, ποὺ πουλιόντανε ὁλόκληρη σχεδὸν ἢ παραγωγή του ὡς γινὸ ἐπιτραπέζιο στὴν ἀγορὰ τῆς Σμύρνης. Φορτώνονταν ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ ἐξωτερικόν, Ἀλεξάνδρεια, Πόλη, Κωστάντζα καὶ Ὀδησσό, λόγῳ τῆς τότε τακτικῆς θαλασσίας συγκοινωνίας μὲ αὐτὰ τὰ λιμάνια. Ροζακιῆς σταφίδες ἔκαναν λίγες, γιὰ τὸ δὲν περίσσευε ἀπ' τὴ μεγάλη ζήτησιν τοῦ γινόμενου σταφυλιοῦ, κρασί ὅμως ἔκαναν ἀρκετὸ ἀπὸ τὰ δεύτερης ποιότητος ροζακιὰ ποὺ δὲν ἐξοδεύονταν. Τὸ λεπτότατο καὶ εὐγενικώτατο σουλτανι, τὸ «τσεκερτεξίζικο» (χωρὶς κουκούτσι) ἢ ψιλόρρωγο, ὅπως τὸ λέγανε, πουλιόντανε κι' αὐτὸ γινόμενον γιὰ φαγητό, ἀλλὰ ὁ κυριώτερος προορισμὸς του ἦταν νὰ γίνῃ σταφίδα, ἢ περίφημη σουλτανιὰ σταφίδα. Δέκα χιλιάδες καντάρια (πεντακόσες ἑξηνταπέντε χιλιάδες κιλά) ἦταν ἡ παραγωγή τῆς σουλτανιᾶς σταφίδας, ποὺ ἦταν ἀπὸ τὴν καλύτερη. Ὁ ἐρι-καρᾶς. Ὁραῖο μαῦρο, γλυκὸ σταφύλι μ' ἓνα ἑλαφρὸ ἄρωμα. Πουλιόντανε ὡς γινόμενον γιὰ φρούτο, ἀπ' αὐτὸ ὅμως προπάντων γινόντανε τὸ ἐκλεκτὸ μαῦρο, μπρούσικο κρασί τοῦ τόπου. Ἐκαναν καὶ λίγες σταφίδες γιὰ ποικιλία. Ἄλλα εἶδη σταφυλιῶν ἦσαν τὰ νυχᾶτα, ἐπιτραπέζια κι' αὐτὰ σταφύλια, ἄσπρα, μακρουλά, μὲ λεπτὸ κουκούτσι, καὶ τὰ μοσχᾶτα, ποὺ μερικοὶ κτηματίαι ἐβαζαν λίγα κλήματα μέσα στ' ἀμπέλι τους γιὰ σπιτικὸ κρασί, τὸ περίφημο γλυκὸ κι' ἀρωματικὸ μοσχᾶτο.

Σ υ κ α. Συστηματικοί συκομπαξέδες δέν υπήρχαν. Οί συκιές ήσαν κυρίως φυτεμένες στις άκρες τών άμπελιών για οικιακή του ιδιοκτήτη χρήση και για πούλημα του φρέσκου καρπού των, άν περίσσευε. Τα καλύτερα σύκα ήσαν τα «μπαρντατζήκια», ένας υπέροχος καρπός, γλυκύτατος και ευώδης, περιζήτητος δέ μόνο νωπός. Άλλα σύκα ήσαν τα «μαυρόσυκα» ή απλώς «μαύρα», με μαύρο φλοῦδι, και τα «λόπια» με άσπρο, και τα δυό, σχήματος στρογγυλού και αρκετά ώραϊα στη γεύση. Άπ' αυτά έκανε ο νοικοκύρης και ξερά για οικιακή του χρήση («γιεμεκλήκι»).

Έ λ η έ ς - Λ ά δ ι. Και έλαιώνες συστηματικοί δέν υπήρχαν στο Μπουτζά, εκτός απ' αυτούς που σκέπαζαν τις πλαγιές τών γύρω λοφίσκων και από τις όποιες έδγαινε το εκλεκτότερο λάδι, και από τον μεγάλο έλαιώνα του Βουτσινα. Η μόνη ποικιλία έληας που ευδοκίμοῦσε ήταν οι λεγόμενες «κουρμάδες», ώραϊότατες στη γεύση ως ξερές άλατισμένες και περιζήτητες. Ήταν ένα είδος θρούμπες, αλλά μαύρες και σε μικρότερο μέγεθος απ' αυτές που βλέπομε το φθινόπωρο στην Αθήνα.

Το τρίψιμο τών έληών για λάδι γινόντανε σε πέντε λαδόμυλους, μέσα στο χωριό. Το ότι υπήρχαν τόσα έλαιοτριβεία, αυτό μαρτυρά πως ή παραγωγή λαδιού ήταν αρκετά σοβαρή.

Κ η π ο υ ρ ι κ ά. Ο Μπουτζάς ήταν ξερότοπος. Είχε λίγο βρυσικό νερό και τα λιγοστά πηγάδια του στέρευαν συχνά το καλοκαίρι. Γι' αυτό το λόγο δέν θάπρεπε γά παράγη κηπουρικά είδη. Έν τούτοις είχε άφθονα απ' αυτά και μάλιστα γοστιμότατα. Διάφοροι ιδιώτες πήραν μιá πηγή από το Κοζαγάκι (1), έκαναν χαντάκια και κατέβασαν το νερό στον κάμπο.

Ο κάμπος του Μπουτζά, όπως είπαμε, ήταν όλος άμπέλια, που δέν χρειάζονται συνήθως νερό. Μερικοί όμως, όπως οί Γεωργαλαίοι, είχαν κάνει μαγγανοπήγαδα και ποτίζαν τα χωράφια τους. Άκόμη, σε άπόσταση 4—5 χιλιομέτρων, προς νότο, υπήρχε ή πηγή του «Σιμά - μπουνάρ» που έδγαζε αρκετό νερό και ποτίζονταν λαχανόκηποι που έδγαζαν μεγάλες και εκλεκτές ποσότητες ζαρζαβατικών. Έκει έδγαιναν τα έξαιρετικά για το μέγεθός τους

(1) Περί αυτού βλέπε παρακάτω.

«χαθούτσια» (καρότα) καθώς και τὰ ὀνομαστά «μπουτζαλιὰ ραπάνια». Λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὴν πηγὴ αὐτὴ ἦταν ἡ σπηλιὰ τοῦ Κοζαγακιοῦ. Ἔτσι ποτίζονταν μεγάλες περιοχὲς ἀπὸ λαχανόκηπους ποὺ ἔδωζαν τὸ καλοκαίρι ἐκλεκτὰ κηπουρικά, ὅπως μελιτζάνες, ντομάτες καὶ μπάμιες. Σὲ ξερικὰ μέρη καλλιεργοῦσαν γλυκύτατα κολοκυθάκια, τὰ λεγόμενα «ἀνυδρα».

Περιώνυμα λοιπὸν ἦσαν καὶ τὰ «μπουτζαλιὰ ραπάνια» σὲ μέγεθος μικροῦ πεποιοῦ. Ἦσαν κατάμαυρα ἀπ' ἔξω καὶ κάτασπρα ἀπὸ μέσα. Δὲν μπορούσε κανεὶς νὰ τὰ φάγη ὠμά. Ἐκαιαν σχεδὸν σὰν τὸ κόκκινο πιπέρι. Ἄν ὅμως τὰ θάζατε στὸν ἀτμό, τότε ἔχων τὴ σπιρτάδα τους, γινόντουσαν μαλακὰ καὶ εὐγευστα καὶ τὰ τρωγαν ζεστὰ μὲ λάδι, λεμόνι καὶ ἀλάτι. Ἦσαν περιζήτητα, κυρίως ἀπὸ τοὺς Ἀγγλοὺς τοῦ χωριοῦ καὶ γι' αὐτὸ σπανίως τὰδρισκε κανεὶς στὰ μανάδικα. Ἐξω ἀπὸ τὸν Μπουτζᾶ, σὰν ἤθελαν νὰ χαρακτηρίσουν κανέναν ὡς δύσκολο, στριφνὸ, κακοῦ χαρακτήρα, ἔλεγαν: «εἶναι μπουτζαλιὸ ραπάνι».

Ἀπὸ ὀπωροφόρα δέντρα, μόνο οἱ ἀμυγδαλιές ἐπρόκοβαν κάπως. Κανένα ἄλλο, οὔτε ροδακινιές, οὔτε ἀπιδιές⁽¹⁾, οὔτε μηλιές ἢ φραγκομηλιές (μουσμουλιές), ἢ καϊσιές (θερυκοκιές), οὔτε ἄλλα τέτοια δέντρα εὐδοκίμοῦσαν, γιατί οἱ ρίζες τους δὲν εὗρισκαν ὕγρασία καὶ ξεραίνονταν.

Κ α π ν ᾶ. Ἡ συστηματικὴ καλλιέργεια καπνοῦ στὸν Μπουτζᾶ ἄρχισε κατὰ τὸ 1880 καὶ προώδεψε ἀρκετά, ὥστε ἡ παραγωγὴ νὰ ξεπερνᾷ τὰ 77.000 κιλά τὸ χρόνο. Αὐτὸ ἔγινε προπάντων μετὰ τὸ 1908, ὅταν ἡ «Ἀμερικαν Τομπάκο Κόμπανυ» ἄρχισε νὰ ἐκτιμᾷ τὴν ἐξαιρετικὴ ποιότητα τῶν καπνῶν τοῦ Μπουτζᾶ. Τὰ καπνοτόπια ἦσαν κυρίως σὲ πλαγιές ποὺ ἔδωζαν τίς καλύτερες ποιότητες τοῦ εἶδους. Οἱ Μπουτζαληδες καλλιεργοῦσαν καπνὰ καὶ σὲ μικρὲς ἐκτάσεις τοῦ κάμπου πρὸς τὸ Καζαμίρ καὶ τὸ Τριάντα, αὐτὰ ὅμως ἦσαν πλατύφυλλα καὶ ὄχι πρώτης ποιότητος. Ἐν τούτοις ἀφιναν καλὸ εἰσόδημα, γιατί πρῶτον «πατοῦσαν ὀκά», ὅπως ἔλεγαν οἱ «ρεσπέρηδες» (καλλιεργητές), κι' ἔπειτα, τόσον ἡ καλλιέργεια ὅσον

(1) Ἀπιδιές καὶ ἀπίδια λέγαμε τίς ἀχλαδιές καὶ τὰ ἀχλάδια. Ἀχλαδιές ἐκεῖ ἦσαν οἱ ἄγριες ἀπιδιές, οἱ «γκορτζιές» ποὺ λέμε ἐδῶ.

καὶ τὸ μάζεμα τῶν φύλλων γινόντανε, τὸ πιότερο, ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν καλλιεργητῶν. Ἐπίσης, μετὰ τὸ ξέραμα τῶν φύλλων, στὴν ἐπεξεργασία, μέσα στὶς ἀποθήκες, εὔρισκαν δουλειὰ πολλοὶ κάτοικοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ.

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ

Γ : α τ ρ ο ί.— Ἀπὸ τοὺς παλαιότερους γιατροὺς τοῦ χωριοῦ ξέρομε τὸν Ἀλέξανδρο Χορευτῆ. Ἀπὸ τοὺς νεωτέρους σημειώνομε: τὸν Βασίλειο Μανικόπουλο, θεῖο τῶν ἀδελφῶν Λοράνδου (Σόλωνος μηχανολόγου, Νικολάου καθηγητοῦ σήμερα γιατροῦ στὰς Ἀθήνας, Γιώργου, γιατροῦ καὶ αὐτοῦ στὴ Ν. Ἀφρική καὶ Βασιλείου). Ὁ Β. Μανικόπουλος διατηροῦσε καὶ φαρμακεῖο πού τὸ διηύθυνε εἰδικὸς φαρμακοποιός. Ὡς ἐπιστήμων ἦταν ἄριστος, ὡς ἄνθρωπος δὲ ἀγαθότατος καὶ προσηνέστατος. Εἶχε ιδιόκτητο ὠραῖο σπίτι, ἀμάξια, ἄλογα, τελευταίως δὲ καὶ αὐτοκίνητο. Ὅταν ἤρθε πρόσφυξ καί, φυσικά, κατεστραμμένος στὰς Ἀθήνας, ἀπὸ τὴν ἀποζημίωση πού πῆρε καὶ ἀπὸ τὶς οἰκονομίες πού ἔκανε ἀπὸ τὴν ἐξάσκηση τοῦ ἐπαγγέλματός του ἀγόρασε ὠραῖο σπίτι στὴν ὁδὸ Πατησίων, τὸ ὁποῖον τελικὰ ἐδώρησε στὸν ιατρικὸ Σύνλογο Ἀθηνῶν. *σε ἰγυμνασιῶν*

Τοὺς Μιλτιάδη καὶ Πέτρο Ἀπέργη, ἰατροὺς εὐπατρίδες τοῦ Μπουτζᾶ. Ὁ Πέτρος ἦταν ἀκατάδεχτος καὶ σοβαρὸς στὶς προσωπικὲς του σχέσεις, ἀφῆκε δὲ ἄριστη ἀνάμνηση. Κατὰ τὸν πῶτο Παγκόσμιο πόλεμο ὁ Μιλτ. Ἀπέργης, περιποιούμενος τοὺς προσβεβλημένους ἀπὸ ἐξανθηματικὸ τυφο πού ἦταν τότε μιὰ μεγάλη ἐπιδημία στὴ Σμύρνη, προσβλήθηκε κι ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν ἀσθένεια, ἐγλύτωσε ὅμως, ἐξ αἰτίας, ὅπως ἔλεγε, τῶν χρύων λουτρῶν πού ἔκαμε χειμῶνα — καλοκαῖρι, πράγμα δηλαδὴ πού ἔδωσε στὴν καρδιά του τὴ δύναμη ν' ἀντέξῃ. Εἶχε κι' αὐτὸς δικό του φαρμακεῖο.

Τὸν Νικόλαο Λοράνδο, τὸν ἀνωτέρω ἀναφερόμενο ἀναψιδὲ ἐξ ἀδελφῆς τοῦ Βασ. Μανικοπούλου, τοῦ ὁποίου στὰς ἀρχὰς ἦταν βοηθός. Σήμερα, ὅπως εἶπαμε, εἶναι καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου στὰς Ἀθήνας μὲ μεγάλη ἐκτίμηση καὶ φήμη. Διατηροῦσε κι' αὐτὸς δικό του φαρμακεῖο στὸ Μπουτζᾶ. Νυμφεύθηκε τὴν κόρη τοῦ Ἡλία Χανιώτη, ἐπίσης γιατροῦ, ἀπὸ τὸ Σεβντήκιοϊ.

Τσαρσιλήδικα επαγγέλματα.— Ὁ Μπουτζᾶς εἶχε δυὸ «τσαρσιὰ» (ἀγορές): τὸ Ἀπάνω - τσαρσιὶ καὶ τὸ Κάτω. Στὶς δυὸ αὐτὲς ἀγορὲς καὶ μέσα στοὺς μαχαλάδες πολλοὶ ἦσαν ἐκεῖνοι ποὺ ἐξασκοῦσαν διάφορα μικροεπαγγέλματα. Ἀπ' αὐτοὺς ἀναφέρομε, ὡς μπακάληδες, τοὺς ἀδελφοὺς Μαζαράκη, τὸν Γ. Τιμογιαννάκη, τὸν Νικόλα Γεωργιάδη ἢ Σπανογιωργάκη, τὸν Λάστιχα, τὸν Χαράλαμπο Λεφάκη ἢ Κούνια, τὸν Ἴ. Μπίμπα, Ἰωάννη Πάλλα, ἀδελφοὺς Μέρσα, Ἰω. Σότταν, Μανώλη Παπαδόπουλο ἢ Καντηλάφτη, τοὺς ἀδελφοὺς Σκούτο ἢ Γκιουζέδες, τὸν Διαμαντῆ Μαλτέζο, τὸν Σταματὸ Μαλτέζο. Φουρνάρηδες ἦσαν ὁ Ἀντώνης Βουγιούκας, ὁ Κοκκινάκης, ὁ Λιγούνης, ὁ Μπίμπας, ὁ Καμπάκος, ὁ Μανιατόπουλος, ὁ Κούνιας κ. ἄ. Ταβερνάρηδες ὁ Γιώργης Πηγίδης, ὁ Χαρ. Λεφάκης, ὁ Ν. Γεωργιάδης. Μαγάθηδες ὁ Ι. Κουβαρντᾶς, Ι. Μαλτέζος ἢ Γιαννακούλιας. Τσαγκάρηδες ὁ Δημήτρ. Μαζαράκης, ὁ Γιακουμῆς, τὸ Κρητικᾶκη κ. ἄ.

Ἡ περιοχὴ τοῦ Μπουτζᾶ εἶχε ἀσβεστολιθικὰ κοιτάσματα καλῆς ποιότητος, γι' αὐτὸ ὑπῆρχαν κάμποσοι ἀσβεστάδες ποὺ «ἔψηναν» ἀσβέστη σὲ πρωτόγονα καμίνια καὶ σ' ἓνα μικρὸ ἐργοστάσιο ποὺ λειτουργοῦσε μὲ κώκ.

Ἐπίσης πολλοὶ Μπουτζαλήδες ἔκαναν ξυλοκάρβουνα, ἐπειδὴ στὶς ὄρεινές περιοχὲς τοῦ χωριοῦ ὑπῆρχαν δάση ὀλόκληρα ἀπὸ πρινάρια καὶ κουμαριές, ἀπὸ τὰ ὁποῖα, ὡς γνωστὸν, γίνονται τὰ καλύτερα κάρβουνα.

Πολλοὶ κάτοικοι τοῦ Μπουτζᾶ ἦσαν κτηνοτρόφοι. Στὶς λοφώδεις περιοχὲς ποὺ περιλαμβάνονται μεταξὺ τοῦ Κάν - γκιόλ, τοῦ Ντερέκιοϊ, τοῦ Ταχταλή καὶ Λουντρούκ - τσιφλίκ, ὑπῆρχαν ἀφθονα πρινάρια, κουμαριές καὶ ἄλλα δεντρόθαμνα. Ἐκεῖ 8—10 τσομπάνηδες ἀπὸ τὸ χωριὸ εἶχαν ἐγκαταστημένα τὰ μαντριά τους κι' ἔβοσκαν τὰ κοπάδια τῶν γιδιῶν τους, ποὺ ἦσαν μαῦρα, σχεδὸν μισοάγρια καὶ μικρῆς ἀπόδοσης σὲ γάλα. Τὸ χειμῶνα οἱ βοσκοὶ τυλίγονταν σὲ ἀσπρες κάπες, ποὺ ἔφταναν ὡς τὰ πόδια τους, καμωμένες ἀπὸ πιεσμένο μαλλί, πολὺ χοντρές καὶ ἀδιαπέραστες ἀπὸ τὴ βροχή, τὸ χιόνι καὶ τὸ κρύο. Οἱ κάπες αὐτὲς ὠνομάζονταν «κεπεγέκια».

Ἐπειδὴ ἡ παραγωγή τοῦ γιδίσιου γάλατος δὲν ἦταν ἀρκετή, πολλοὶ κάτοικοι, πού ἀσχοῦσαν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πλανόδιου γαλατᾶ στὴ Σμύρνη, διατηροῦσαν μικρὰ συστηματικὰ βουστάσια μέσα στὶς περιοχὲς τῶν κατοικιῶν τους, ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτώβρη μέχρι τὸν Ἀπρίλη. Σκοπὸς αὐτῶν τῶν κτηνοτρόφων δὲν ἦταν μόνον τὸ γάλα, ἀλλὰ καὶ τὸ κρέας τῶν ἀγελάδων, πού τὶς ἔτρεφαν καλὰ γιὰ νὰ παχύνουν καὶ τὶς πουλοῦσαν, γιατί τὸ κρέας των ἦταν ἐξαιρετικῆς ποιότητος. Ἦσαν οἱ λεγόμενες «μπεσλεμέδες» (λ. τουρκ. πού σημαίνει θρεφτάρια). Ἡ ἀφθονία καὶ ἡ φτήνια τῶν κτηνοτροφῶν ἔκανε πολὺ ἐπικερδῆ τὴ μορφή αὐτὴ τῆς ἀγελαδοτροφίας.

Τὸ γάλα τῶν βουστασιῶν τὸ μετέφεραν στὴ Σμύρνη με ἄλογα ἀπὸ τὸν πιὸ σύντομο δρόμο, πού περνοῦσε ἀπὸ τὸ Ποντικοχώρι καὶ τὸν Κάν - τσεσμέ. Μιὰ ὡραία καὶ γραφικὴ συνοδεία ἀπὸ 20—30 γαλατάδες ξεκινοῦσε κατὰ τὶς τέσσερις κάθε πρωτὶ ἀπὸ τὸ χαρούμενο προάστιο γιὰ νὰ προφτάσῃ νὰ μοιράσῃ τὸ γάλα στὶς οἰκογένειες τῆς Σμύρνης πρὶν φύγουν τὰ παιδιὰ γιὰ τὰ σχολεῖα τους (1).

Ἐλαιοτριβεῖα (λαδόμυλοι) ὑπῆρχαν, ὅπως εἶπαμε, πέντε τοῦ παλαιοῦ τύπου, τῶν ὁποίων τὶς μυλόπετρες τὶς γύριζαν ἄλογα. Ἀπ' αὐτά, τὰ δυὸ ἀνῆκαν στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου - Γιάννη τοῦ Ἀπάνω μαχαλᾶ. Τὰ ἄλλα ἦσαν ἓνα τοῦ Μιχάλη Κομνηνοῦ, ἓνα τοῦ Σαράφη καὶ ἓνα τοῦ Βουτσινᾶ. Ὑπῆρχε καὶ ἓνα ἀτμοκίνητο ἐπάνω στὸ δρόμο ἀπὸ τὸ Κονάκι πρὸς τὰ Τρία Πηγᾶδια, πού ἀνῆκε στὸν Παῦλο Γιουβανώφ, ἀλλ' αὐτὸ εἶχε καεῖ τὸ 1913.

Ὑπῆρχαν ἀκόμη τέσσερα ἀλευράδικα, δέκα ταβέρνες (ἐργοστάσια πού πατοῦσαν σταφύλια γιὰ κρασί) καὶ 21 καφενεῖα.

Ξενοδοχεῖα.— Τὸ «Ὁτέλ - Μανώλη» ἢ «Ἡ Λοκάντα». Ἔτσι λεγότανε τὸ μοναδικὸ ξενοδοχεῖο - ἐστιατόριο, ἀρκετὰ ἀριστοκρατικὸ καὶ ἀκριβό, τοῦ Δημητρίου Δευτεραίου, τοῦ «Λοκαντιέρη», πού ἦταν κοντὰ στὴν ἐκκλησία τῶν Καθολικῶν. Ὁ Δευτεραῖος εἶχε μιὰ κόρη πού παντρεύτηκε τὸν Ἁγγλο κάτοικο τοῦ Μπουτζᾶ Κλάρκ καὶ ἓναν πολὺ μικρότερο γιό, τὸν Μᾶνο. Γι' αὐτὸν τὸν «λοκαντιέρη» Δευτεραῖο διηγοῦνται τὸ ἐξῆς ἀστεῖο: Κάθε χρόνο,

(1) Ἰωάννης Πετρόδης (Ἀρχιγένης), στὴν Πατριολογία του, 1894, σελ. 63: «Οἱ περισσότεροι γαλακτοπῶλαι ἐν Σμύρνη εἶναι ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Βουτζᾶ».

στο πανηγύρι του "Αη - Γιαννιού (24 'Ιουνίου) έκανε γλέντι τρι-
κούδερτο στο ξενοδοχείο του με «παιχνίδια» (όργανα), τραγούδια,
άμανέδες κ.λ.π. Κάποιο καλοκαίρι τὸ γλέντι βάσταζε πολλές μέρες
σάν γλέντι «προλονζέ». Ἡ γυναίκα του καὶ ἡ κόρη του τοῦ συνέ-
στησαν νὰ σταματήσῃ τὸ κακὸ, γιατί ἡ γιορτὴ εἶχε περάσει πιά.
Ἐκεῖνος, γιὰ νὰ βεβαιώθῃ ῥῆθεν, θέλησε νὰ κυττάξῃ καὶ τὸ «κα-
λαντάρι» καὶ τί βλέπει; ὅτι τὴν ἡμέρα ἐκείνη (27 'Ιουνίου) ἦταν
ἡ μνήμη Σαμφῶν τοῦ Ξενοδόχου.—«Τώρα εἶναι πού πρέπει νὰ γλεν-
τᾶμε ἀκόμα, φώναξε. Σήμερα εἶναι ἡ σκόλη τοῦ σιναφιού μας!»
Κι' ἔτσι τὸ γλέντι κράτησε καὶ ὅλη κείνη τὴν ἡμέρα.

Τὸ 1890 ἀναφέρεται καὶ ἓνα ἄλλο ξενοδοχεῖο, τοῦ Ἀλεξάν-
δρου Τσαουσοπούλου, στὸ Φαρδὺ - σοκάκι, ἀλλὰ αὐτὸ ἔπαψε νὰ λει-
τουργῆ πρό πολλῶν χρόνων.

Κατσιματζήδες.— Στὰ καπνοπαραγωγὰ μέρη τῆς
Τουρκίας, καὶ προπάντων ἐκεῖ πού ἐπικρατοῦσε τὸ Ἑλληνικὸ στοι-
χεῖο, τὸ λαθρεμπόριο τοῦ καπνοῦ ἦταν μιὰ σπουδαία καὶ πολὺ ἐπι-
κίνδυνη ἐπιχείρηση, πού τὴν ἔκαναν τολμηροὶ καὶ με παληκα-
ρίσια ψυχὴ Ἕλληνες. Στὸν Μπουτζᾶ, λόγῳ τῆς συνθέσεως τοῦ πλη-
θυσμοῦ, τὴν ἐπιχείρηση αὐτὴ τὴν ἔκαναν σὲ μεγάλη κλίμακα οἱ
λεγόμενοι «κατσιματζήδες» ἢ «κοντραμπατζήδες»⁽¹⁾, ἀπὸ τοὺς
ὁποίους οἱ πιὸ γνωστοὶ καὶ τὰ πιὸ παληκάρια ἦσαν οἱ Μπουρδελαι-
οι, γιὰ τοὺς ὁποίους ἀξίζει νὰ μιλήσωμε κάπως ξεχωριστά.

Ὁ κίνδυνος τοῦ λαθρεμπορίου τοῦ καπνοῦ ἦταν τόσο γιὰ τοὺς
παραγωγούς πού τὸν πουλοῦσαν ἀφορολόγητο ὅσο καὶ γιὰ τοὺς λα-
θρέμπορους πού τὸν ἀγόραζαν, τὸν ἔκοβαν στὰ σπίτια τους με τὸ
λεγόμενον «χαβάνι» (καπνοκοπτήρι) καὶ τὸν πουλοῦσαν σὲ μικρὰ
δέματα στὴ Σμύρνη. Οἱ δεῦτεροι αὐτοὶ ἦσαν οἱ κυρίως κατσιματζή-
δες καὶ γι' αὐτοὺς ἦταν ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος.

(1) «Κατσιματζήδες», ἀπὸ τὴν τουρκικὴ λέξη «κατσιμαῖ» πού θὰ
πῆ λαθραῖο, καὶ «κοντραμπατζήδες» ἀπὸ τὴ γαλλικὴ λέξη contrebande
=λαθρεμπόριο.

Τοὺς κατσιματζήδες τοὺς περιγράφουν πολὺ ἔντονα καὶ πα-
ραστατικὰ ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Ἡλίας Βενέζης στὴν «Αἰολικὴ Γῆ» καὶ ὁ
Νίκος Μηλιώρης στὸ διήγημά του «Ὁ ἁγιασμός τῶν ὄπλων», πού περι-
λαμβάνεται στὴ συλλογὴ Βουρλιώτικων διηγημάτων του: «Τὸ Κύλισμα».

Όπως είναι γνωστό, τὸ ἐσωτερικὸ ἐμπόριο, τὴν κατεργασία καὶ τὴν σιγαροποίηση τῶν καπνῶν στὴν Τουρκία τὰ εἶχε ἀναλάβει, μὲ προνόμιο καὶ μὲ ὠρισμένα ἀνταλλάγματα, ἡ γαλλικὴ ἐταιρεία Régie des Tabacs, ἡ ὁποία διέθετε, μὲ δικὰ τῆς ἐξοδα καὶ μὲ τὴν ἐνίσχυση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἓνα εἶδος εἰδικῆς ἐνοπλῆς ἀστυνομίας γιὰ τὴν καταδίωξη τοῦ λαθρεμπορίου τοῦ καπνοῦ. Οἱ — ἄς τοὺς ποῦμε — ἀστυνόμοι αὐτοὶ λεγότανε «κολτζήδες» (καπνοφύλακες) καὶ ἦσαν κυρίως Ἀρβανίτες ἢ Λαζοὶ πάνοπλοι, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι κι' αὐτοὶ ψυχωμένα παλληκάρια.

Οἱ κολτζήδες εἶχαν φυλάκια, συνήθως στὶς ἐπίκαιρες ὁδικές διαβάσεις καὶ τοὺς σιδηροδρομικοὺς σταθμούς, καὶ ἔκαναν ἔρευνα σ' αὐτοὺς ποὺ θεωροῦσαν ὑποπτους ἀπὸ τοὺς περαστικοὺς ἢ τοὺς ἐπιβάτες τῶν τραίνων. Ἀκόμα ὑπῆρχαν καὶ γυναῖκες γιὰ τὴν σωματικὴ ἔρευνα γυναικῶν. Οἱ κατσιρματζήδες ὅμως τοῦ Μπουτζᾶ δὲν εὑρισκαν ἀρκετὸ γιὰ τὴ δουλειὰ τους τὸν σχετικὰ μικρὸ κύκλο τῆς δράσης τους στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ τους. Ἐπρεπε νὰ ἔχουν κι' ἄλλες πηγές. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὑπῆρχε μιὰ πολὺ μεγάλη ὀργάνωση λαθρεμπορίου. Ἀπὸ τίς πιὸ σημαντικὲς καπνοπαραγωγικὲς περιοχὲς τῆς Τουρκίας, κυρίως ἀπὸ τὸν Πόντο (Μπάφρα, Μαρμφούντα) κατέβαιναν καΐκια γεμάτα καπνὰ στὰ Ἑλληνικὰ νησιά, Σάμο προπάντων καὶ Σῦρο, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ «δουλεμένα» ἔμπαιναν πάλι στὴν Τουρκία. Οἱ κατσιρματζήδες τοῦ Μπουτζᾶ παραλάβαιναν τὸ λαθραῖο ἐμπόρευμα ἀπὸ τὴν ἀπέναντι τῆς Σάμου μικρασιατικὴ παραλία, τὸ συγκέντρωναν σὲ μιὰ κατάλληλη γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ τοποθεσία, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα «Κοιμητοῦρια», καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ὀπλισμένοι καὶ μὲ φορτωμένα ἄλογα, μέσον Ντερὲ - μπογάζ, Μάλκατζε καὶ Σεβντήκιοϊ, κατέβαζαν τὰ καπνὰ, νύχτα πάντα, καὶ τὰ μοίραζαν στὶς ἀκρηγὲς συνοικίες τῆς Σμύρνης.

Ἡ ἐπιχείρηση αὐτὴ, εἶπαμε πὼς ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνη. Οἱ συμπλοκὲς μεταξὺ κατσιρματζήδων καὶ κολτζήδων ἦσαν συχνὲς καὶ πολλὲς φορές μὲ ἀρκετὰ θύματα. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι, στὶς περισσότερες καὶ πιὸ ἐπίφοβες περιστάσεις, οἱ κολτζήδες, μὴ θέλοντας νὰ θυσιάσουν τὴ ζωὴ τους, εἴτε ἔκλειναν, ποὺ λέμε, τὰ μάτια, εἴτε ὑποχωροῦσαν μὲ εὐσχημο τρόπο.

Ἡ Ρεζῆ γιὰ νὰ χτυπήσῃ τὸ λαθρεμπόριο τοῦ καπνοῦ στὸ Μπου-

τζᾶ πούλουσε τσιγάρα δευτέρας ποιότητας, λαϊκού τύπου, πρὸς δυὸ μεταλλήκια τὰ εἴκοσι. Αὐτὰ τὰ τσιγάρα ἀπηγορεύετο νὰ κυκλοφοροῦν στὴ Σμύρνη, οἱ Μπουτζαληδες ὅμως καὶ ἐδῶ ἔκαναν τὸ λαθρεμπόριό τους. Ἀγόραζαν κατὰ ποσότητες τέτοια πακέτα τσιγάρα καὶ τὰ πούλουσαν κρυφὰ στὴ Σμύρνη πρὸς τρία μεταλλήκια τὸ πακέτο, γιατί ἐκεῖ τὰ φθηνότερα τσιγάρα εἶχαν τέσσερα μεταλλήκια τὸ πακέτο.

Οἱ κυριότεροι κατσιρματζήδες ἦσαν οἱ περιώνυμοι Μπουρδελαῖοι ἢ Ἀρώνηδες, ὁ Παναγιώτης Ξερός, οἱ Νταυλακαῖοι, ὁ Γιώργης Παπᾶς, οἱ Σκαμπᾶδες, ὁ Ταμπακερᾶς καὶ ἄλλοι. Ἀρχηγοὶ ὁμοῦς ὄλων ἦσαν οἱ Μπουρδελαῖοι, τῶν ὁποίων κορυφαῖος πάλιν ἦταν ὁ Χαράλαμπος. Μ' αὐτὸν ἐζήτησε νὰ ἔρθῃ σὲ συνεννόηση ὁ τότε Διευθυντὴς τῆς Ρεζῆ. Ἡ συνάντηση ἔγινε μὲ τὴ μεσολάβηση καὶ παρουσία τοῦ Ἀντωνίου Ἀθηνογένη, καὶ ἡ Ἑταιρία, βέβαιη γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ Χαράλαμπου πάνω στοὺς κατσιρματζήδες τοῦ Μπουτζᾶ, δέχτηκε τὶς ἀξιώσεις του γιὰ ἓνα μυθώδη μισθὸ ἀπὸ διακόσες χίρες χρυσῆς τὸ μῆνα καὶ τὸν διώρισε «κολτζήμπαση», δηλαδὴ ἀρχηγὸ τῶν κολτζήδων τῆς περιφέρειας.

Ὁ Χαράλαμπος τότε ἐκάλεσε ὄλους τοὺς πρῶν συντρόφους του καὶ σ' ἄλλους μὲν ὄρισε μισθὸ γιὰ νὰ πάθουν τὴ δουλειὰ τοῦ κατσιρματζῆ, ἄλλους δὲ τοὺς πῆρε στὴν ἰδιαιτέρη ὑπηρεσία του ὡς κολτζήδες. Δὲν ἦσαν ὁμοῦς λίγοι ὄλοι ἐκεῖνοι πού τοὺς ἐπληττε, κατὰ ἓνα τρόπο, ἡ συμφωνία του μὲ τὴν Ἑταιρία καὶ οἱ ὁποῖοι ἔμειναν ἀνεργοί. Γι' αὐτό, ἀγόρασε μιὰ ἔκτασὴ ἀπὸ 150 στρέμματα καὶ τὴν φύτεψε ἀμπέλι, ὅσοι δὲ ἤθελαν ἐργασία μποροῦσαν ἐλεύθερα νὰ πηγαίνουν καὶ νὰ δουλεύουν ἐκεῖ. Ἐνοίκιασε ἀκόμα τὸ μεγάλο μαγαζὶ τοῦ Ἀντώνη Ἀλεῦρᾶ, τὸ ἐγέμισε μὲ εἶδη παντοπωλείου, ἔβαλε ὑπαλλήλους καὶ τοὺς διέταξε νὰ δίνουν «βερσεσέ» (μὲ πίστωση) τρόφιμα σὲ ὄλους καὶ προπάντων στοὺς παληοὺς του συντρόφους. Ἐννοεῖται ὅτι ὕστερα ἀπὸ 8—9 μῆνες, ἐπειδὴ κανεὶς δὲν ἐπλήρωνε, ἐξαντλήθηκαν ὅλα τὰ τρόφιμα, ἀκολούθησε τὸ κάψιμο τῶν διβλίων ὅπου ἦσαν γραμμένα τὰ χρέη, ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Χαράλαμπο, καὶ ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ τὰ πληρώσουν. Κάθε μῆνα, μόλις ἔπαιρνε τὸ μισθὸ του, ἐφόρτωνε δέκα μεγάλα κάρρα ἀ-

λεῦρι ἀπὸ τὸ ἐργαστάσιον Πανταζοπούλου καὶ τὸ μοίραζε χάρισμα στοὺς φτωχοὺς.

Ὁ Χαράλαμπος Μπούρδελης διατηροῦσε καφενὲ στὸ Φαρδὺ σοκάκι καὶ τὸ σπίτι του ἦταν ἐκεῖ κοντά, σὲ μιὰ πάροδο, τοῦ Σωκράτη Γρὺ ἢ Μακρόπουλου.

Ἦταν κανονικοῦ ἀγαστήματος, μᾶλλον σωματώδης, γεμάτος, ἐξαιρετικὸ παλληκάρι, μυαλωμένος καὶ σεβαστὸς σ' ὅλους. Φοροῦσε «βρακιά» καὶ φέσι τσακιστὸ μὲ καμπανί. Ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ὠραίους, ἂν ὄχι ὁ ὠραιότερος ἄντρας τοῦ Μπουτζᾶ. Πραγματικὸς λεβέντης. Στρογγυλοπρόσωπος, μὲ κανονικὰ χαρακτηριστικά, ξανθὸ στριμμένο μουστάκι καὶ βαθυγάλανα μάτια καὶ γι' αὐτὸ στὸν Μπουτζᾶ ἦταν γνωστὸς καὶ μὲ δεῦτερο παράνομα: «ὁ Τσακύρας». Μὲ τὴ γυναῖκα του Δέσποινα, ποὺ ἦταν κλασικῆς ἀνατολίτικης ὁμορφιάς, ἀποτελοῦσαν τὸ ὠραιότερο ζευγάρι τοῦ Μπουτζᾶ, ἴσως δὲ καὶ τῆς Σμύρνης. Παιδιὰ δὲν εἶχαν, υἱοθέτησαν ὅμως ἓνα, τὸν Ἰάσωνα, ποὺ μένει τώρα στὴ Νέα Ἰωνία. Ἦταν ἀφάνταστα κουβαρντᾶς (ἀνοιχτοχέρης). Ἐξώδευε τὰ τεράστια κέρδη του καὶ τὸν ἡγεμονικὸ μισθὸ του χωρὶς ποτὲ νὰ σκεφτῆ γιὰ τὸ αὐριο. Ἦταν ἐντελῶς ἀγράμματος, εἶχε ὅμως ἐξαιρετικὴ ρητορικὴ ἱκανότητα. Ὅσοι μιλοῦσαν μαζὶ του ἔμεναν κατάπληκτοι ἀπὸ τὴν πειστικότητα τῶν ἐπιχειρημάτων του, ἀπὸ τὸ πλουσιώτατο λεξιλόγιό του καὶ ἀπὸ τὴν εὐστροφία τῆς ὁμιλίας του. Ἦταν μοναδικὸς, στὴν ὀργάνωση ἐπιχειρήσεων. Κατῶρθωνε νὰ πείθῃ καὶ τοὺς πιὸ διστακτικοὺς καὶ συντηρητικοὺς πλούσιους νὰ θέτουν στὴ διάθεσή του μεγάλα ποσὰ γιὰ δουλειές. Ὅταν παραιτήθηκε ἀπὸ κολτζήμπασης, μὲ κεφάλαια τοῦ πλούσιου ἐμπόρου καὶ ἐπιχειρηματίου τῆς Σμύρνης Κραϊμερ, ἔβαλε μεγάλες φυτεῖες καπνῶν στὴν πεδιάδα τοῦ Καϊστρου ποταμοῦ, ὅταν δὲ ἄρχισε ὁ πρῶτος Παγκόσμιος πόλεμος ἀγόρασε μεγάλες ποσότητες σταφίδας γιὰ ἐξαγωγή οἰνοπνεύματος. Λίγο ἀργότερα, κατὰ τὴν διάρκεια πάντα τοῦ πολέμου, τὸν ἐπίασαν καὶ τὸν ἐξώρισαν στὴν Κασταμονή, μαζὶ μὲ τὸν Πηγαδᾶ, σὺν ἐπικίνδυνους καὶ τοὺς δυό. Μαζὶ τους ἐξώρισαν, γιὰ δευτέρη φορά, καὶ τὴ γυναῖκα τοῦ ἐπικηρυγμένου Παναγιώτη Ξεροῦ. Κατὰ τὴν Ἀνακωχὴ ξαναγύρισε στὸν Μπουτζᾶ, ἡ ζωὴ του ὅμως τότε κινδύνευε

στο χωριό και γι' αυτό κατέβηκε και εγκαταστάθηκε στη Σμύρνη, όπου, κατά την είσοδο των Κεμαλικών, κατάφερε να διαφύγει στην Ελλάδα. Με τη χρηματοδότηση πάλι πλούσιων Σμυρναίων επιδόθηκε στην καλλιέργεια καπνών σε μεγάλη έκταση στην περιοχή των Θηβών. Πέθανε στη Νέα Ίωνία.

Ο Χαράλαμπος Μπούρδελης είχε αδελφούς τον Κώστα, τον Φάνη, που σε μιὰ συμπλοκή τραυματίστηκε στο πόδι κι' έμεινε κουτσός, τον Δημητρώ, με το παρόνομα «άλεπου» για την έξυπνάδα του, τον Μανώλη, εγκαταστημένο στο Λονδίνο, τελείως διαφορετικό στο χαρακτήρα και στις επιδόσεις από τους άλλους αδελφούς του, τον Ανέστη και την Άννα, σύζυγο του Τσελεμπή.

Ο Ανέστης ήταν το δεύτερο παλληκάρι μετά το Χαράλαμπο. Το σπίτι του στον Μπουτζᾶ ήταν απέναντι στην Ευαγγελίστρα, κοντά στο καινούργιο παρθεναγωγείο. Ο Ανέστης ξεχώριζε μέσα σ' όλους για την εύκινησία του. Το σώμα του νόμιζες πως ήταν από λάστιχο. Άγαπούσε τα σπόρ και προπάντων την ίππασία και ήταν πολύ τολμηρός. Έκτός από το λαθρεμπόριο του καπνού έφερνε και λαθραία όπλα από την Ελλάδα, με τα όποια εξώπλιζε τους κατοίκους. Μέσα σ' όλα αυτά κατείχετο από μιὰ θρησκοληψία, εξηγοῦσε την Αποκάλυψη και είχε πρακτικές γνώσεις Ιατρικῆς τις όποιες συνιστοῦσε στον κόσμο. Κατά την είσοδο των Κεμαλικών στη Σμύρνη, τον Αύγουστο του 1922, δρέθηκε στον Μπουτζᾶ. Όλοι του συνιστοῦσαν να φύγει, ἀλλ' αὐτὸς τάχε σχεδὸν χαμένα. Γύριζε στους δρόμους με μιὰ κάσκα στο κεφάλι κι' ἀπαντοῦσε: «ἀκρίδες εἶναι καὶ θὰ φύγουνε». Τὸν πιάσανε οἱ Τούρκοι καὶ τὸν κρέμασαν στὴ νότια μεγάλη πύρτα τοῦ κτήματος Γκόρντον, κοντὰ στὸ Κονάκι.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Θέατρο : Ο ἰπρῶτος συστηματικὸς θεατρῶνης τοῦ Μπουτζᾶ ἦταν ὁ Παναγιώτης Κουβαρντᾶς. Εἶχε ἕνα μεγάλο καφενεῖο στὸ Κάτω - τσαρσί καὶ τὸ μετέτρεψε σὲ χειμερινὸ θέατρο καὶ κινηματογράφο, ὅπου ἔπαιζαν διάφοροι θίασοι ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὰς Ἀθήνας στὴ Σμύρνη. Ἀργότερα ἔγινε καὶ ἕνας θερινὸς κινηματογράφος στὸ δρόμο τοῦ Σταθμοῦ, τὴν ἑδὸ Κομνηνῶν, πρὸς τὸ φαρ-

μακεῖο τοῦ Λοράνδου, πού ὠνομάστηκε «Ἀκτίς» καί ἀνήκε στο Μάντζο τὸ σιδερά.

Ἀπὸ πολλὰ ἐν τούτοις χρόνια πρὶν, δίνονταν στὸν Μπουτζᾶ ἐρασιτεχνικὲς παραστάσεις γιὰ διάφορους ἀγαθοεργοὺς σκοποὺς. Στὴ γαλλικὴ ἔφημερίδα «*Courrier de Smyrne*» τοῦ Ἰουλίου 1829 ἐδημοσιεύετο ὅτι «στὸ ὠραῖο προάστιο τοῦ Μπουτζᾶ» ἐπαίχτηκαν πολὺ ἐπιτυχημένα οἱ κωμωδίες «*Les deux billets*» καί «*Le retour i m p r e n u*» ἀπὸ νέους, πιθανῶς Ἑλληνας, γιατί, ὅπως ἔγραφε ἡ ἔφημερίδα, δὲν ἤξεραν καλά τὴ γλῶσσα.

Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Χρ. Σολομωνίδου «*Τὸ Θέατρο στὴ Σμύρνη*» παίρνομε ἐπίσης τὰ ἀκόλουθα σχετικά μὲ τὶς θεατρικὲς παραστάσεις πού δίνονταν στὸ Μπουτζᾶ κατὰ διάφορες ἐποχές, σύμφωνα μὲ πηγὲς βεβαίως δικῆς του.

Στὸ ἴδιο ὑπαίθριο θέατρο, λίγες μέρες μετὰ τὶς παραπάνω κωμωδίες, παίχτηκε ἀπὸ ἐρασιτέχνες ἢ τραγωδία «Ἀρταξέρξης», μεταφρασμένη στὴ «λαϊκὴ Ἑλληνικὴ» γλῶσσα. Οἱ ἐρασιτέχνες ἠθοποιοὶ ἐπαιζαν πολὺ καλά, μόνο πού ἡ μετάφραση δὲν ἦταν ἐπιτυχημένη. Ἰδιαιτέρως ἐξάιρεται τὸ παίξιμο ἑνὸς νέου μὲ τὸ ὄνομα Ἀμπάς, πού καταχειροκροτήθηκε ἀπὸ τοὺς θεατὰς.

Τὸ καλοκαίρι τοῦ 1903 παίζουν στὸν Μπουτζᾶ ὁ θίασος Καπαξίδου καί ὁ ἐρασιτεχνικὸς Σμυρναϊκὸς θίασος «Ἀπόλλων», στὸν ὁποῖον μετεῖχε καί ὁ Σμυρναῖος Περικλῆς Γαβριηλίδης, ὁ μετέπειτα λαμπρὸς ἠθοποιός. Τὸ θέατρο ἦταν ἐντελῶς πρόχειρο, κακομαντρωμένο, μὲ μπερντέδες τρύπιους καί τρύπια παλκοσένικο, στηριγμένο σὲ πασσάλους. Τότε συνέβη καί τὸ ἐξῆς χαριτωμένο ἐπεισόδιο:

Ἐνα βράδυ τοῦ Ἰουλίου (1903), λίγο πρὶν ἀρχίσει ἡ παραστάση μὲ τὴν «Γκόλφω», τὸ θέατρο εἶχε πολιορκηθῆ ἀπὸ ἕνα τσοῦρ-μο παιδιὰ πού ἐνοχλοῦσαν τοὺς ἠθοποιούς μὲ χίλιους δυὸ τρόπους. Παρακολουθοῦσαν ἀπὸ τὶς τρύπες τῶν σανιδιῶν τὶς μισόγυμνες γυναῖκες τοῦ θεάτρου πού δοκίμαζαν τὰ κοστούμια τους, ἔλεγαν διάφορες ἀδιαντροπιὲς καί γενικὰ χαλοῦσαν τὸν κόσμον μὲ τὰ γέλια καί τὶς φωνές τους.

Σύμφωνα με τὸ ἔργο πού θά ἔπαιζαν, τὴν Γκόλφω, οἱ ἠθοποιοὶ φοροῦσαν φουστανέλλες. Τὰ τσαχιινόπαιδα, χωμένα κάτω ἀπὸ τὴ σκηνή, περνοῦσαν ἀπὸ τὶς τρύπες τοῦ πατώματος καλάμια καὶ σήκωναν τὶς φουστανέλλες τῶν ἠθοποιῶν. Αὐτοί, ἀγανακτισμένοι, ἔσπαζαν τὰ καλάμια, μὰ τὰ χαμίνια ἔπαιρναν ἄλλα καὶ συνέχιζαν τὸ παιχνίδι τους. Τὸ κακὸ εἶχε φτάσει στὸ ἀπροχώρητο, ὁπότε ἕνας ἀπὸ τοὺς ἠθοποιούς ἀφήνει τὴ σκηνή καὶ τρέχει στὸ παρακόλι (ἀστυνομικὸ σταθμὸ) πού ἦτανε κοντὰ καὶ ζητᾷ βοήθεια. Σὲ λίγο φτάνει μιὰ πολίτσια (ἀστυνομικὸς), χώνεται κάτω ἀπὸ τὴ σκηνή καὶ μὲ ἄγριες φωνές διατάζει τὰ βρωμόπαιδα νὰ φύγουν:

— Τσίκιν ντισαρί! (βγῆτε ὀξω).

Ὁ Τοῦρκος ἀστυνομικὸς, ἀμόρφωτος καὶ μὴ γνωρίζοντας ἀπὸ θέατρο, ἐπῆρε καὶ τὸν ὑποβολέα γιὰ ἀλήτη, πού ἦταν κι' αὐτὸς κάτω ἀπὸ τὴ σκηνή καὶ ἄρχισε νὰ τὸν τραβᾷ ἀπὸ τὰ πόδια γιὰ νὰ τὸν βγάλῃ ἔξω.

Οἱ ἠθοποιοί, πού δὲν ἄκουαν πιά τὸν ὑποβολέα τους, — Γαλάνη τὸν ἔλεγαν — τὰ χάνουν καὶ μὲ στεναχώρια τοῦ φωνάζουν:

— Δέγε, βρέ Γαλάνη, λέγε!

Μὰ ἐκεῖνος εἶχε ἀφήσει τὸ χειρόγραφο τῆς Γκόλφως μπροστὰ στὸ ὑποβολεῖο καὶ μὲ ἀγωνία φώναζε:

— Πῶς νὰ ξακολουθήσω, βρέ παιδιά, πού μὲ παίρνουν, μὲ παίρνουν, βρέ παιδιά!

Καὶ πραγματικά. Ὁ Τοῦρκος ἀστυνομικὸς τὸν εἶχε τραβήξει ἀπὸ τὰ πόδια καὶ τὸν «ἔπαιρνε» γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ στὸ παρακόλι, παρὰ τὶς διαμαρτυρίες του, πού σὲ κωμικὴ ἑλληνοτουρκικὴ διάλεκτο ὁ καυμένος φώναζε:

— Μπέν ὑποβολέφ! (ἐγὼ εἶμαι ὑποβολέας).

Ἡ παράσταση διακόπηκε καὶ μόνο ὕστερα ἀπὸ μιᾷ ὥρᾳ συνεχίστηκε, ὅταν ἕνας τουρκομαθὴς ἀπὸ τοὺς ἀκροατὰς ἔδωσε στὸν ἀστυνομικὸ νὰ καταλάβῃ πῶς ὁ Γαλάνης δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς παραχοποιούς, ἀλλὰ ἄνθρωπος τοῦ θεάτρου καὶ μάλιστα ἀπαραίτητος.

Τὸ 1905 ἔδινε στὸν Μπουτζᾶ παραστάσεις ὁ δραματικὸς σύλλογος «Αἰσχύλος». Τὸ 1907 ἐπίσης ὁ θίασος τοῦ Καρδοβίλη. Τὸ 1920 ὁ θίασος τῆς Ζωῆς Βασιλειάδου. Ἐπίσης τὸ 1915, κατὰ τὸν ἀποκλεισμὸ τοῦ πρώτου Παγκοσμίου πολέμου, ἕνας θίασος ἔρασι-

τεχνῶν ἀπὸ νέους καὶ νέες τῶν καλυτέρων οἰκογενειῶν τῆς Σμύρνης ἔδινε καὶ στὸν Μπουτζᾶ παραστάσεις γιὰ φιλανθρωπικούς σκοπούς.

Κυνηγι. Ἐφθονο ἦταν τὸ κυνηγι στὶς περιοχὲς τοῦ Μπουτζᾶ καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους του ἦσαν ἐπαγγελματίες κυνηγοί. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος οἱ πλαγιές τοῦ Νῦφ-γτάγ (ὄρος Νυμφαίου) οἱ κατασκέπαστες ἀπὸ δάση, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ὁ κάμπος μὲ τὰ σταφύλια, τὰ σῦκα καὶ τὶς τσικουδιές, τὸ καλοκαῖρι εὐνοοῦσαν καὶ τὸ χοιτρὸ κυνηγι, (λαγοί, πέρδικες, μπεκάτσες), καὶ τὸ κυνηγι τῶν μικροπουλῶν, ὅπως οἱ ὀλόπαχοι καὶ νοστιμώτατοι μπεκαφίγκοι (bec à figures), οἱ κεφαλάδες, τὰ κιτρινοπούλια (συκοφάγοι), οἱ τσαλαπετεινοί, οἱ σκορδαλιοὶ (κατσουλιέρηδες) κ. ἄ. Τὸ ὠραιότερο, τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸ πλουσιώτερο κυνηγι ἦταν τὸ ὀμαδικὸ τοῦ ἀγριοχόιρου ποὺ γινότανε ἀπὸ Μπουτζαλῆδες κυνηγούς στὰ δασωμένα βουνὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ, μὲ «σουρέκια» (παγάνες) καὶ στὸ ὁποῖον ἔπαιρναν μέρος μὲ σύστημα καὶ τάξη πολλοὶ μαζὶ κυνηγοὶ καὶ πολλὰ σκυλιά. Συνέβαινε πολλὲς φορές ἡ συγκομιδὴ νὰ εἶναι τόσο ἀφθονη, ὥστε νὰ πουλιοῦνται τὰ ἄγρια αὐτὰ ζῶα στὴν ἀγορὰ κατὰ δεκάδες μὲ τελάλη (δημόσιο κήρυκα) καὶ πάμφτηνα γιὰ συναγωνισμό: —«Γιὰ νὰ φάη ἢ φτώχεια μπενταβὰ (χάρισμα) κριάσι», ὅπως φώναζαν.

Διάσημοι κυνηγοὶ τοῦ Μπουτζᾶ ἦσαν οἱ ἀδελφοὶ Ἄθηνογένη, οἱ Πυροκαῖκοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ Χρῆστος ἔχασε τὸ ἓνα μάτι του στὸ κυνηγι, ὁ Θόδωρος Ἀδαμόπουλος, ὁ Γιωργάκης Χόρς, ὁ Βαφέας, οἱ ἀδελφοὶ Ντέ Γιόγκ, ὁ Μπλάκλερ, ὁ Φόρμπερ μὲ τοὺς Τσερκέζους φύλακας τοῦ σπιτιοῦ του, ὁ Βαγγέλης Πατεράκης, ὁ Γιάννης Δελημουσάκης κ. ἄ.

Ἀθλητισμός. Ὁ Μπουτζᾶς δὲν εἶχε δικὰ του ἀθλητικὰ σωματεῖα, εἶχε ὅμως ἀρκετοὺς καὶ καλοὺς ἀθλητάς, ποὺ ἔπαιρναν μέρος στοὺς ἀγῶνες μὲ τὰ χρώματα τῶν σωματείων τῆς Σμύρνης «Πανιώνιου» καὶ «Ἀπόλλωνος». Μπουτζαλῆς ἦταν ὁ Γ. Τσίτας ποὺ κέρδισε μιὰ πρώτη νίκη στὰ Τήνια, στοὺς Πανελλήνιους δηλαδή ἀγῶνες, ποὺ ἔγιναν στὴν Τήνο τὸ 1895, ὅπου ὁ Τσίτας ἀγωνίστηκε ὡς μέλος

τοῦ «Πανελληνίου Συλλόγου» Ἀθηνῶν. Γὸ ἴδιον συνέβαινε καὶ γὰρ τὸ ποδόσφαιρο. Ποδοσφαιριστὰς ἔβγαζε ἡ Σχολὴ Χόλτον ποὺ εἶχε δικό της γήπεδο στὴν περιοχὴ τοῦ σχολείου καὶ ποδοσφαιρικό σύλλογο ἀπὸ μαθητὰς της, ποὺ συναγωνίζονταν μὲ τοὺς συλλόγους τῶν ἄλλων σχολείων τῆς Σμύρνης, τοῦ Μπάξερ, τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου (Μακλάχλαν) καὶ τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς. Γνωστοὶ ποδοσφαιριστὰὶ τοῦ Μπουτζᾶ ἦσαν ὁ Σόλων Λοράνδος, οἱ ἀδελφοὶ Μπαχαδώρη, οἱ ἀδελφοὶ Δάλλα, ὁ Στάθης Τσελεμπῆς, ὁ J. Holton, ὁ Fredy de Jong (ἡ «μαμάκα»), ὁ Dick de Jong, ὁ Γ. Κούτσικας κ.ἄ.

Στὸν Μπουτζᾶ εἶχαν ἰδρυθῆ, κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Κατοχὴν, καὶ δύο προσκοπικὲς ἀμάδες, μὲ 70 προσκόπους καὶ ἀρχηγὸ τὸν Παναγιώτη Μακρόπουλο.

ΠΩΣ ΕΝΑΣ ΕΒΡΑΙΟΣ ΤΗΝ ΕΠΑΘΕ ΑΠΟ ΕΝΑΝ ΜΠΟΥΤΖΑΛΗ

Ὅπως εἶναι γνωστό, οἱ χωριανοὶ τοῦ Μπουτζᾶ, εἴτε «δρακιά» φορούσανε μὲ φέσι, εἴτε «φράγκικα» μὲ καπέλο, ὅλοι σχεδὸν εἶχανε τυλιγμένο στὸ κεφάλι τους ἓνα καμπανί. Μιὰ μέρα ἓνας Μπουτζαλῆς - Γιώργη τὸν λέγανε - βλέπει στὸ σταθμὸ τῆς Πούντας ἓναν Ἑβραῖο ποὺ πουλοῦσε καμπανιά. Ἀγοράζει ἓνα κι' ἀνεβαίνει στὸ χωριό του. Δὲν πέρασε ὅμως πολὺς καιρὸς καὶ τὸ καμπανί, ποὺ ἦταν ἐλεεινῆς ποιότητος, ἔγινε κομμάτια. —«Μοῦ τὴν ἔσκασε ὁ γιουντῆς, λέει στὴ γυναῖκα του, μὰ δὲ θὰ τὸν πετύχω;...». Στὸ μεταξὺ ὁ Ἑβραῖος ποὺ εἶχε πουλήσει τὰ σκάρτα καμπανιά, ἄλλαξε ἐπάγγελμα καὶ πουλοῦσε στὸ σταθμὸ αὐτά. Τὸν εἶδε κάποτε πάλι ὁ Γιώργης, τὸν ἀναγνώρισε καὶ τὸν ρωτᾷ:

—Πόσο τ' αὐτά;

—Ἐνα μεταλλῆκι τὸ ἓνα.

—Δὲ σοῦ κάνω παζάρια, τοῦ λέει ὁ Γιώργης, μὰ θὰ μ' ἀφήσης νὰ διαλέξω τὰ πιὸ μεγάλα.

Βγάζει τὴ μαντήλα του κι' ἀρχίζει νὰ διαλέγη.

—Θὰ μοῦ τὰ σπάσης, λέει ὁ Ἑβραῖος.

—Μὴ φοβᾶσαι, τοῦ ἀπαντᾷ ὁ Γιώργης. Κάθισε χάμω καὶ πιᾶσε τὴ φουφούλα τῆς βράκας σου. Φοροῦσε κι' ὁ Ἑβραῖος βρα-

κιά. Κάθισε κατά γῆς κι' ἐπάνω στὴ θράκα του ἔβαζε ὁ Γιώργης τὰ μικρότερα αὐγά, ἐνῶ αὐτὸς κρατοῦσε τὰ διαλεγμένα.

Κάποια στιγμή σφύριξε τὸ τραῖνο νὰ φύγη. Αὐτὸ πού περιμένε κι' ὁ Γιώργης. Τρέχει τότε νὰ μπῆ μέσα, ἐνῶ ὁ Ἑβραῖος ἔβαζε τὶς φωνές, μὰ δὲν μποροῦσε νὰ σηκωθῆ καὶ νὰ τρέξῃ γιατί θάσπαζε τ' αὐγά του.

— Αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸ παληοκαμπανὶ πού μου πούλησες, τοῦ φωνάζει κι' ὁ Γιώργης μέσ' ἀπὸ τὸ θαγόνι, τῆ στιγμή πού τὸ τραῖνο ἔφρευε κάνοντας θόρυβο μὲ τὶς ἐξατμίσεις του.

Η ΥΔΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΜΠΟΥΤΖΑ

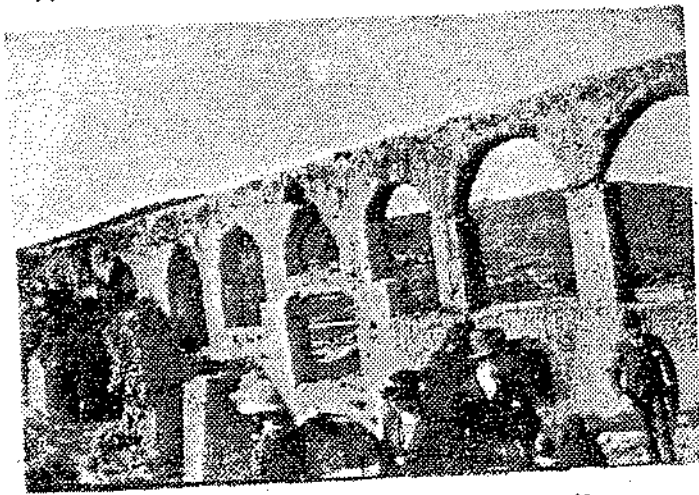
Τὸ ἔδαφος τοῦ Μπουτζᾶ, ἀπὸ τὸ Κάτω - τσαροὶ κι' ἀπάνω ἦταν ἀνυδρο. Λίγα ἦσαν τὰ πηγάδια μέσα στὸ χωριὸ κι' αὐτῶν ὀλιγόστευε τὸ νερὸ τὸ καλοκαίρι. Ἀκόμα, εἶχε μιὰν ἀσχημὴ γεύση γλυφάδας, ὄχι βέβαια ἀπὸ πλησιασμὸ μὲ θάλασσα, ἀλλ' ἴσως οἱ φλέβες του νὰ περνοῦσαν ἀπὸ κοιτάσματα κάποιου μεταλλεῖου κι' ἔπαιρναν αὐτὴ τὴ γεύση. Αὐτὰ τὰ πηγάδια, καὶ δυὸ - τρία ἄλλα πού εἶχαν καλύτερο νερὸ, χρησιμοποιοῦσαν ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ μέχρι μιὰ ἐποχὴ, πολλοὶ δὲ ἀκόμα καὶ μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια, γιὰ νὰ πίνουν. Σ' ἐκείνη τὴν περίοδο ἀσφαλῶς ἀναφέρεται καὶ τὸ πείραγμα τῆς Μπουρνοβαλιᾶς κυρίας τοῦ 1828 πρὸς τὴν κυρία τοῦ Μπουτζᾶ, πού εἶδαμε στὸ διάλογο πού σημειώνουμε προηγουμένως. Ἀκόμη καὶ ὁ Duc de Raguse γράφοντας γιὰ τὸν Μπουτζᾶ, πού τὸν ἐπισκέφθηκε τὸ 1835, λέει: «Ὁ Μπουτζᾶς ἔχει πολλές καὶ ὠραίες βίλλες, τὸ νερὸ ὅμως εἶναι ἀρκετὰ σπάνιό καὶ πολλές φορές λείπει, πράγμα πού μειώνει τὴν καλλιέργεια.

Γιὰ νὰ ὑδρεύωνται τὰ σπίτια μὲ περισσότερο πόσιμο νερὸ ἔπρεπε νὰ τὸ φέρουν ἀπὸ κάπως μακρυνές πηγές. Ἔτσι, σύμφωνα μὲ αὐτοκρατορικὸ διάταγμα τῶν μέσων τοῦ 19ου αἰῶνα, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ-Γιάννη, τοῦ Ἀπάνω-μαχαλαῖ, ἐγίνε «μουτεβελῆ», ἐξέδιδε δηλαδὴ τίτλους ιδιοκτησίας καὶ κρατοῦσε βιβλίο κτηματολογίου, εἰσπράττοντας γιὰ κάθε μεταδίδασθ κύριότητος 10% ἐπάνω στὸ ποσὸ τῆς ἀγοραπωλησίας. Μὲ τὸ ἴδιο δικαίωμα ἀνέλαβε νὰ

(1) Voyage de M. le Maréchal duc de Raguse κ. λ. π. Bruxelles 1837, τόμ. 2ος, σελ. 157.

φέρη στον Μπουτζᾶ τὸ νερὸ τῆς πλούσιας πηγῆς τοῦ Κᾶν - Γκιόλ. Για τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ γιὰ νὰ εὑρη τὰ ἀπαιτούμενα χρήματα ἐξέδωκε 70 μετοχές, ποὺ ἀγοράστηκαν ἀπὸ κατοίκους τοῦ χωριοῦ, προπάντων ἀπὸ Εὐρωπαίους.

Μὲ τὰ σχέδια τοῦ μηχανικοῦ Βασιλειάδη ἔγινε ἓνα πέτρινο ὕδραγωγεῖο μὲ τρεῖς σειρὲς ἀπὸ καμάρες, γιὰ τὸ ἔδαφος εἶχε θαθεῖες χαράδρες, ποὺ κατέληγε ὡς 30 μέτρα ψηλότερα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀπάνω Ἀη - Γιάννη. Ἐκεῖ κατασκευάστηκε ἓνα μεγάλο ὑδρονομεῖο (ντεπόζιτο ἢ τερεζί) ἀπὸ τὸ ὁποῖον τὸ νερὸ μοιραζότανε σὲ σπίτια καὶ σὲ μερικὲς κοινόχρηστες θρύσες στὸς δρόμους. Στὸ χωριὸ ὑπῆρχαν καὶ 2—3 μαρμάρινες θρύσες μὲ ἀραβοτουρκικὲς ἐπιγραφές, ὅπως συνήθιζαν νὰ κάνουν οἱ Τούρκοι, ποὺ

Τὸ ὕδραγωγεῖο τοῦ Κᾶν - γκιόλ.

θεωροῦσαν τὴν προσφορὰ τοῦ νεροῦ ὡς μεγάλο ψυχικὸ. Λυποῦμαι ποὺ δὲν μπόρεσα νὰ ἔχω ἀντίγραφο αὐτῶν τῶν ἐπιγραφῶν.

Τὸ σημεῖο ὅπου σταματοῦσε τὸ ὕδραγωγεῖο καὶ ὅπου ἦταν τὸ ντεπόζιτο τ' ὠνόμασαν «Μικρὸ Κᾶν - γκιόλ» καὶ «Κᾶν - γκιολάκι».

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ κάτοικοι εἶχαν μὲν νὰ πίνουν εὐγευστὸ νερὸ, ἀλλ' ὄχι καὶ ἄρχετό. Πρέπει ἀκόμα νὰ ποῦμε πῶς οἱ συνοικίες ποὺ ἦσαν ψηλότερα ἀπὸ τὸ Ντεπόζιτο δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ πάρουν τὸ νερὸ στὰ σπίτια τους καὶ γι' αὐτὸ οἱ γυναῖκες τὸ μετέφεραν ἀπὸ τίς θρύσες μέσα σὲ τενεκέδες μὲ τὰ χέρια ἢ μὲ ζῶα.

Τελευταίως, κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ κατοχὴ, ὁ πλουσιώτατος Ἄγγλος τοῦ χωριοῦ, ὁ Reez, εἶχε ἀγοράσει ὅλη τὴν περιοχὴ στὴν ὁποία θρυσκόντανε τοῦ Κουτροφάπουλου ἢ Βρύση, ἀπὸ ὅπου ἔδωαι-

νε λίγο μὲν ἀλλὰ χωνευτικώτατο νερό, καὶ τὸ μετέφερε μὲ σωλη-
νες στὴ ἔπαυλή του, κοντὰ στὸ Σταθμὸ, γιὰ ἰδιωτικὴ του χρῆση.

Μ' αὐτὲς ὅλες τὶς προσπάθειες κατωρθώθηκε ὥστε στὰ χρόνια
μας νὰ ὑπάρχη ἀρκετὸ νερὸ καὶ γιὰ πόσιμο καὶ γιὰ πότισμα τῶν
πολλῶν κήπων, ὅπου ἐκαλλιεργοῦνταν ὠραιότατα καὶ ἀφθονα λου-
λούδια, ὥστε, ὅπως εἶδαμε, νὰ σχεδιάζεται ἡ μετονομασία τοῦ χω-
ριοῦ σὲ Ἄνθόπολη.

Ἄλλες πηγές γύρω ἀπὸ τὸν Μπουτζᾶ, ποὺ δὲν μποροῦσαν ὁ-
μως νὰ χρησιμοποιηθοῦν, γιὰ τὸ ἔδαφος ἦταν ἀκατάλληλο, ἦ-
σαν: Μιὰ στὸ σταθμὸ τοῦ Παραδείσου, ἀνατολικά καὶ χαμηλότερα
ἀπ' αὐτόν. Τὸ νερὸ τῆς ἦταν ἀφθονο καὶ πόσιμο, διωχετεύονταν δὲ
τεχνικὰ στὸ βυζαντινὸ ὑδραγωγεῖο τῆς Σμύρνης. Ὅσο περίσσευε,
κυρίως τὸ χειμῶνα, ἔπεφτε ἀπὸ ἓνα φυσικὸ ἀυλάκι, ποὺ περνοῦσε
πλαί ἀπὸ τὸ Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο, μέσα στὸν Μέλη ποταμὸ. Αὐ-
τὴ ἦταν «ἡ μιὰ πηγὴ τοῦ Μπουτζᾶ», ὅπως ἔγραφαν, ἀπὸ τὶς ἔξῃ
ποὺ προμήθευαν στὴ Σμύρνη πόσιμο νερὸ (1).

Ἄλλη πηγὴ ἦταν ἡ νερομάνα τοῦ Κοζαγακιοῦ, τῆς ὁποίας τὸ
ἀφθονο καὶ ὠραῖο νερὸ ἔδγαυε ἀπὸ μιὰ σπηλιά καὶ χρησίμευε γιὰ
νὰ ποτίζωνται οἱ ἐκεῖ κοντὰ λαχανόκηποι, ἐνῶ τὸ περίσσευμα χυ-
νόντανε κι' αὐτὸ στὸν Μέλη ἀπὸ μιὰ κατεβασία ποὺ περνοῦσε κοντὰ
ἀπὸ τὸν ἵππόδρομο τοῦ Παραδείσου.

Λίγο ἀνατολικά ἀπὸ τοὺς κήπους τοῦ Παραδείσου ἦταν τὸ ἔ-
λος τὸ γνωστὸ μὲ τὸ ὄνομα «Λίμνη τοῦ Γεώργαλου», μὲ μιὰ πηγὴ
στὸ βυθὸ του. Τὸ ἔλος αὐτό, τὸν χειμῶνα καὶ τὴν ἀνοιξὴ ξεχειλοῦ-
σε καὶ τὸ νερὸ του ἔπεφτε κι' αὐτὸ στὴν κοίτη τοῦ Μέλη καὶ ἦταν
ἡ τρίτη πηγὴ ποὺ ἐφοδίαζε αὐτὸ τὸ ποτάμι, χειμῶνα καὶ καλοκαί-
ρι πολλές φορές.

Τετάρτη πηγὴ ἐμπλουτισμοῦ τοῦ Μέλη ἦταν μιὰ περίεργη πη-
γὴ βορειοανατολικά τοῦ Μπουτζᾶ ποὺ τὴν ἔλεγαν «Καγιά». ἢ Ἄκ-
τσέ - καγιά (2). Αὐτὴ δὲν ἔδγαζε πάντα νερὸ. Καμμιά φορὰ μόνον
τὸν χειμῶνα, ὅταν ἔπεφταν πολλές βροχές, μέσα ἀπὸ τὴ ρίζα ἐνὸς
βράχου ξεπηδοῦσε ἀφθονο νερὸ, χρησιμοποιοῦσε γιὰ κοίτη τοῦ τὸν

(1) Γιὰ τὸ ὑδραγωγεῖο τῆς Σμύρνης βλέπε Α Ζάκα ἀρθρον στὴν
<Ἀμάλθεια> 2 Μαΐου 1907.

(2) «Καγιά» τουρκικὰ θὰ πῆ βράχος, καὶ «ἀκτσέ», ἄσπρος.

δρόμο πού πήγαινε στο Ταχταλί, περνούσε δίπλα από το αγρόκτημα του 'Αλιόττη, έφτανε στην τοποθεσία Τρία - Πηγάδια του Κάτω 'Αη-Γιάννη και τέλος έσμιγε με την πηγή του Κοζαγακιού (1).

Υπήρχε ακόμα και η πηγή «Σιμά - μπουνάρ», μια ώρα προς νότον του χωριού.

ΕΞΟΧΕΣ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ ΤΟΥ ΜΠΟΥΤΖΑ

Το Ποντικό χωρι. Ένας μικρός συνοικισμός, δυτικά του Μπουτζά περί τα οκτακόσια μέτρα, πού είχε στην αρχή λίγα μόνο σπιτάκια. Όταν το 1901 έπεσε φυλλοξέρα στους κάμπους των Βουρλών και του Τσεσμέ, πολλοί αγρότες από τα μέρη αυτά ήρθαν να έργασθουν στα χωριά της Σμύρνης, όπου και έμειναν μόνιμα άρχετοι από αυτούς. Τότε έγκυατεστάθηκαν Τσεμελήδες στο Ποντικό χωρι, πού άπετέλεσε τελικά ένα συνοικισμό από πενήντα περίπου σπίτια, με μονοτάξιο σχολειό.

Ο Τεπές και ο Κούλας του Πετράκη. Σε άπόσταση έκατό περίπου μέτρων από τα τελευταία βορειοδυτικά σπίτια του Μπουτζά είναι ένας άψηλός λόφος πού τον ώνόμαζαν «Τεπέ» (1); στην κορυφή του οποίου ύψώνεται ο Κούλας του Πετράκη, έρειπωμένος πια έσωτερικά από τα χρόνια και από κακιές ανθρώπινες πράξεις.

Ο Κούλας αυτός ήταν μια περίεργη, αρκετά μεγάλη εξάπλευρη αίκοδομή, πού σχεπάζονταν με κυκλική ταράτσα, από την οποία διοχετεύονταν τα θρόχινα-νερά σε δυο μεγάλες χτιστές στέρνες στο υπόγειο του Κούλα. Το περίεργο αυτό κτίριο το περιέβαλλε ένα μυστήριο, όπως μυστηριώδης φάνταζε στα μάτια του κόσμου και ο ιδιοκτήτης του. Έμοιαζε με σκοτεινό και άυστηρό φρούριο, κάτι σαν μεσαιωνικός πύργος, κι' έπειδή ο ιδιοκτήτης του, ο Πετράκης, ήταν άνθρωπος άκοινωνητος, σιωπηλός και άποτραθηγμένος, ο κόσμος έπλασε γι' αυτόν με τη φαντασία του διάφορα παραμύθια. Έλεγαν πως ο Κούλας ήταν στοιχειωμένος, πως ο Πετράκης είχε μια κόρη όμορφη, πού την κρατούσε κλεισμένη μέσα στον πύργο και δέν ήθελε να την παντρέψει, πως την έλά-

(1) Βλ. και άρθρον Π. Κομπουροπούλου στη «Μικρασιατική 'Ηχώ» του Νοεμβρίου 1960.

(2) «Τεπέ», λέξη τουρκική πού σημαίνει λόφος.

τρευε, αλλά και τήν τυραννούσε μέ τόν έγωϊσμό του και τις ιδιοτροπίες του και πώς αὐτά έγιναν άφορμή μιᾶς μεγάλης και ρομαντικῆς έρωτικῆς τραγωδίας (1).

Ἡ ἀληθινή ιστορία τοῦ Κούλα και τοῦ ιδιοκτήτη του είναι ἡ ἐξῆς:

Ἐνας Ἀρμενοκαθολικός λεγόμενος Πετράκης Τιγκίρογλου ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἡ οἰκογένειά του ἦταν μιᾶ ἀπό τις πρώτες, ἔφυγε πολύ μικρός και πῆγε σ' ἕνα συγγενῆ του στή Βιέννη. Ἐκεῖ σπούδασε και τὸ 1844 κατέβηκε και ἐγκαταστάθηκε στή Σμύρνη. Πολύ μορφωμένος, ὅπως ἦταν, και εὐκατάστατος, δέν ἔκανε καμμιά βιοποριστική ἐργασία και ζοῦσε μέ συντροφιά τὰ πολλά του βιβλία. Ἦρθε ὁμως ἡ μεγάλη φωτιά τῆς Σμύρνης τοῦ 1845 και μαζί μέ τὸ δωμάτιο ὅπου ἔμενε στοῦ Ντέρβίσογλου τὸ Χάνι, κάηκε και ἡ βιβλιοθήκη του. Ἀπό τότε, λυπημένος, κατέφυγε μακριά ἀπό τόν πολὺν κόσμο, στόν Μπουτζᾶ, κι' ἐκεῖ, στήν κορυφή τοῦ Τεπέ, ἀπό ὅπου ἡ θέα ἦταν μαγευτικώτατη, ἔχτισε τόν παράξενο πύργο του για κατοικία μέ ἀρκετὸ τριγύρω του χῶρο. Ζοῦσε μόνος, λιγομίλητος, ἀποκλειστικά χορτοφάγος, μέ ἀγάπη στοὺς φτωχοὺς χωρικοὺς και μέ ιδιαίτερο μῖσος... στίς γυναῖκες. Ἡ κυριώτερη ἀπασχόλησή του ἦταν τὰ κινήγημα μιᾶς ιδέας. Τόν εἶχε καταλάβει ἡ ψύχωση νά φτιάξει μιᾶ γλῶσσα κοινή για ὅλο τόν κόσμο, μέσον τῆς ὁποίας θά πραγματοποιοῦνταν ἡ συναδέλφωση ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐμενε ὡρες κλεισμένος σ' ἕνα μικρὸ δωμάτιο τοῦ πύργου, τὸ σπουδαστήριό του, γεμάτο βιβλία, κι' ἐκεῖ συνέγραφε τὸ περίεργο σύστημά του, πού τὸ ὠνόμαζε «Σεχλεράι». Ὁ πύργος του ἔλεγε πώς ἦταν ὁ ναός τῆς λατρείας του, τῆς μιᾶς, τῆς μοναδικῆς για ὅλους διαλέκτου, τόν δὲ λόφο, πάνω στόν ὁποῖον ἦταν χτισμένος ὁ πύργος, τόν ὠνόμαζε «τὸ Ὄρος τῆς Σοφίας».

Ὅταν ἔβγαινε κάποτε ἔξω, μ' ἕνα βιβλίο πάντα στή μασχάλη και τραβοῦσε στίς γύρω ἐξοχές και προπάντων στὰ «Ἄσπρα χῶματα», οἱ χωρικοὶ και τὰ παιδιὰ πού τόν ἔβλεπαν, ἔτσι σὰν ἀνειροπαρμένο, γελοῦσαν κι' ἔλεγαν πώς τάχει χαμένα ὁ ἀνθρωπος. Καί

(1) Βλ. Σωκράτη Ρωνᾶ, «Ὁ Κούλας τοῦ Πετράκη». Ἐφημ. «Νέα Σμύρνη» 25 Δεκεμβρίου 1954.

πραγματικά πρέπει να τὰ εἶχε χάσει τὰ μυαλά του ἀπὸ τὴν ἔμμομη ἰδέα πὺ τὸν βασάνιζε, γιατί στὸ τέλος τὸν ἔπιασε μιὰ βαρεῖα κατὰθλιψη, μιὰ ἴσως φοβερὴ ἀπογοήτευση, πὺ τὸν ἔφερε στὸν τάφο. Μιὰν αὐγὴ τοῦ 1880 τὸν βρῆκαν νεκρὸ στὸ κρεβάτι του. Ἀπὸ τότε ρῆμαξε κι' ὁ πύργος του (1).

Στὴν πλευρὰ τοῦ Τεπέ, πίσω ἀπὸ τὸν Κούλα τοῦ Πετράκη, ὑπῆρχε ἕνας μικρὸς τύμβος ἀπὸ πέτρες. Στὸ σημεῖον αὐτὸ κάποιος κακοποιὸς τοῦ χωριοῦ λεγόμενος Καραμπατζάκας κατέσφαξε μιὰ κοπέλλα, πὺ τὴν ἔλεγαν Βγένια (Εὐγενία). Τὴν εἶχε ἀπαγάγει, κι' ἐπειδὴ τὸν κυνηγοῦσαν κι' ἐκινδύνευε νὰ πιαστῆ, τὴν σκότωσε κι' ἔφυγε. Τὴν ἐπομένην ἔγινε πάνδημη ἡ κηδεῖα τῆς κόρης μὲ λιτανεῖα σ' ὄλο τὸ χωριό. Ἀπὸ τότε ὅποιος περνοῦσε ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ ἔρριχνε μιὰ πέτρα «γιὰ συχώριο».

Ὁ ἴδιος κακοῦργος εἶχε προηγουμένως ἀπαγάγει γιὰ ληστεῖα τὸν δωδεκαετῆ περίπου τότε γιὸ τοῦ ἐφοπλιστῆ Χατζῆ Νταοῦτ Φαρχούχ. Τὸν ἔβγαλε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό κι' ἐμπιστεύτηκε τῆ φύλαξή του στὸ σύντροφό του Φωκιανό, μέσα σ' ἕναν κούλα, ἀφοῦ ζήτησε ἀρκετὰ λύτρα ἀπὸ τὸν πλούσιο πατέρα τοῦ παιδιοῦ. Κάποιος πλανόδιος πωλητῆς, γνωστὸς γιὰ τὴ βροντερὴ φωνή του, ἔκανε τὸ παιδί νὰ καταλάβῃ πὺς βρισκόντανε κοντὰ στὸ χωριό κι' ἔπεισε τὸ Φωκιανό νὰ τὸ ἀπελευθερώσῃ, τάζοντάς του τὰ μισὰ ἀπὸ τὰ λύτρα πὺ ζητοῦσε ὁ Καραμπατζάκας. Ἔτσι καὶ ἔγινε.

Τὸ Κοζαγάκι. Τὸ ὄνομά του εἶναι παραφθορὰ τοῦ τουρκικοῦ «Κοτζά-ἀγάτς», πὺ σημαίνει μεγάλο δέντρο. Ἡ ὠραιότερη, ἡ πιὸ τερπνὴ ἐξοχικὴ τοποθεσία, καύχημα τοῦ Μπουτζᾶ, ἦταν τὸ Κοζαγάκι, πέντε περίπου χιλιόμετρα νοτιοανατολικά τοῦ χωριοῦ, μὲ πηγές ἀφθονοῦ κρύου νεροῦ πὺ πήγαζαν μέσα ἀπὸ μιὰ πελώρια σπηλιά καὶ μὲ βαθύσκιωτα πλατάνια. Συχνές γινόνταν ἐκεῖ ἐκδρομὲς κατὰ τὸ καλοκαῖρι, πόσον ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Μπουτζᾶ, ὅσο καὶ ἀπὸ Σμυρνιοὺς ἐπισκέπτες. Θᾶταν ἀδιανόητο νὰ πηγαίνη κανεὶς στὸν Μπουτζᾶ καὶ νὰ ἀγνοῆ τὸ Κοζαγάκι. Ἰδιαίτερα τὴν Καθαρὴ Δευτέρα καὶ τὸ Πάσχα γέμιζε ὄλος ὁ γύρω χώ-

(1) Βλ. Μιχ. Ἀργυροπούλου: «Πολλοὶ ἀνοσμήσεις» στὸ περιοδικὸ τῆς Σμύρνης «Ἀνατολή» τοῦ 1911, σελ. 620.

ρος από ανθρώπους χαρούμενους, που πήγαιναν με τὰ φαγητά τους να περάσουν τὴν ἡμέρα καὶ ν' ἀπολαύσουν τὴ γοητεία τοῦ μαγευτικοῦ ἐκείνου τοπίου, τὸν καθαρὸν ἀέρα καὶ τὰ γάργαρα νερὰ στὴν πηγὴ τους.

Τὰ νερὰ τοῦ Κοζαγακιοῦ κυλοῦσαν μὲ μεγάλη ὄρμη, λόγω τοῦ ὕψους τῆς πηγῆς, πρὸς τὸν κάμπο καὶ πότιζαν ἓνα μεγάλο μέρος του.

Ὁ Παράδεισος. (Ἀπάνω καὶ Κάτω Παραδεῖσο)
Δυὸ περίπου χιλιόμετρα πρὶν τὸν Μπουτζᾶ εἶναι ὁ σιδηροδρομικὸς

Τὸ Κοζαγάκι.

σταθμὸς τῆς γραμμῆς Σμύρνης - Ἀϊδινίου ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ἡ διακλάδωσις πρὸς τὸ χωριό. Εἶναι ὁ σταθμὸς τοῦ Παραδεῖσου. Στὴν ἐποχὴ μας ἦταν μιὰ ἀνετη τοποθεσία μὲ μεγάλα δένδρα καὶ ὠραῖα περιβόλια, ποὺ ἀνοίγε τὴν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ γέμιζε χαρὰ καὶ ζωὴ. Τὴν τοποθεσία αὐτὴ ὁ λαὸς τὴν ὠνόμαζε «Παραδεῖσο» — «Πᾶμε στὸ ἢ στὴ Παραδεῖσο», ἔλεγαν. Ἡ κοιλάδα κοντὰ, μὲ τ' ἀμπέλια της, ἓνα δάσος ἀπὸ ἐληθὲς πάνω στὸ λόφο τοῦ Καρὰ - καποῦ, ἀριστερὰ ὁ Μπουτζᾶς, δεξιὰ ὁ Πάγος μὲ τὸ παλιὸ Ρωμαϊκὸ του κάστρο, ἀπέναντι ξετυλιχτὰ οἱ χαμηλοὶ λόφοι τοῦ

Καρὰ - μπακλάρ καταπράσινοι και χαριτωμένοι, και βαθειά, και τὰ τῆ δύση, τὰ Δυὸ - Ἀδέρφια, τῶν ὁποίων οἱ δίδυμες κορυφές ξεχωρίζουν σὰν ἄγρυπνοι φρουροὶ στὴν εἴσοδο τοῦ κόλπου τῆς Σμύρνης. Αὐτὰ ὄλα συνθέτουν τὴν εἰκόνα τῆς ἀρκετὰ μεγάλης περιοχῆς τοῦ Παραδείσου.

Ἐκεῖ κοντὰ ὁ Κουζινιέρης και ὁ Φωκ. Βουτσινᾶς ἦσαν ἰδιοκτῆτες μεγάλων ἐκτάσεων, τὶς ὁποῖες, κατὰ τὸ 1907, εἶχαν διαθέσει γιὰ τὴ δημιουργία συνοικισμῶν και ὅπου, τὰ τελευταῖα χρόνια, εἶχαν χτισθῆ ὠραῖες βίλλες.

Στὸ ἴδιο αὐτὸ μέρος και κοντὰ στὸ σταθμὸ, ἕνας μεγάλος χῶρος εἶχε χρησιμοποιηθῆ γιὰ τὴν κατασκευὴ στίβου ἵπποδρομιῶν με ξύλινες κερκίδες γιὰ πολλοὺς θεατὰς. Ἀπὸ τὴν ξενόγλωσση ὀνομασία τοῦ ἵπποδρομίου, ὄλη αὐτῆ, εἰδικά, τὴν περιοχὴ οἱ Μπουτσαληδες τὴν ὠνόμαζαν «τὸ κοῦρσι» (1).

Στὸν ἴδιο χῶρο τὸ 1904 ἰδρύθηκε και στάδιο ἀπὸ τὸν Γυμναστικὸ Σύνλογο «Πανιώνιο» τῆς Σμύρνης, γιὰ ἀθλητικὸς ἀγῶνες.

Κατὰ τὸ 1912, στὴν ἀψηλῆ, τὴν ἀνοιχτῆ και ὑγιεινῆ αὐτῆ τοποθεσία τοῦ Παραδείσου, μεταφέρθηκε σὲ καινούργιοχτισμένο μεγάλο κτίριο, με ὄλες τὶς σχολικὲς ἐγκαταστάσεις του, με τὸ οἰκοτροφεῖο του και με ἐκτεταμένο γῆπεδο γιὰ ποδόσφαιρο και ἄλλες ἀθλοπαιδιές, τὸ Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο (Μακλάχαν), ποῦ ἕως τότε λειτουργοῦσε στὴ Σμύρνη, στὸ «Τσαῖ» τῆς Εὐαγγελίστρας.

Λίγο παρακάτω ἀπὸ τὸν ἵπποδρόμο, νοτιοανατολικά, ὑπῆρχαν θαυμάσια περιδόλια, ὅπως τοῦ Μπατῆ, τοῦ Φωτόπουλου και ἄλλων, ποῦ ποτίζονταν ἀπὸ πολλὲς γειτονικὲς πηγές, ποῦ θεωροῦνταν ὡς οἱ πηγές τοῦ Ὀμηρικῦ Μέλη ποταμοῦ.

Ἐπίσης, κατὰ τὸν πρῶτο Παγκόσμιο πόλεμο, οἱ Γερμανοὶ κατασκεύασαν ἐκεῖ και ἕνα μικρὸ στρατιωτικὸ ἀεροδρόμιο.

Αὐτῆ ὄλη ἡ ἔκταση ποῦ περιλάμβανε τὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ, τὸν ἵπποδρόμο, τὸ στάδιο τοῦ Πανιωνίου, τὸ ἀεροδρόμιο, τὸ Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο, τοὺς πολλοὺς και ὠραίους κήπους, μα-

(1) Γιὰ τὶς ἵπποδρομίες τοῦ Παραδείσου, βλέπε στὸ βιβλίο τοῦ Χρ. Σολομωνίδη, «Τῆς Σμύρνης», Ἀθήνα 1957 σελ. 220 κ. ἑ.

ζι με τις πηγές, ήταν που έφερε το όνομα «Παραδείσο». Και ήταν πραγματικά ένας Παράδεισος.

Σήμερα όλη αυτή η περιοχή λέγεται «Kigilcullu» και έχει μεταβληθῆ σ' έναν ταπεινό συνοικισμό που δεν δικαιολογεί καθόλου την παλιά της ονομασία.

Τὸ Κὰ ν - γ κ ι ὀ λ (Λίμνη αίματος). Βρίσκεται πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μπουτζᾶ σὲ ἀπόσταση μιάμισης ὥρας ἀπ' αὐτόν. Παρὰ τὸ ὄνομά του, δὲν ὑπάρχει ἐκεῖ καμμιά λίμνη. Ἴσως ἀπὸ τὸ ἔλος, πὸν σχημάτιζε ἄλλοτε ἡ πλούσια πηγὴ του, νὰ ὠνομάστηκε ἔτσι. Ἀπὸ τὴν πηγὴ τοῦ αὐτῆ, πὸν εἶναι μέσα σὲ σπηλιά, μεταφέρθηκε τὸ νερὸ στὸ χωριό, ὅπως εἶπαμε προηγουμένως, μὲ ὕδραγωγείο. Ἐκεῖ ἐπάνω εἶχε χαράξει τὸ ὄνομά του ὁ Λόρδος Βύρων, τότε πὸν ἔμεινε γιὰ λίγες μέρες στὸν Μπουτζᾶ.

Τὰ Τσάμια τῆς Ἀήδαινας. Μία τοποθεσία μὲ πολλὰ πεῦκα (τσάμια) πὸν ἀνήκε ἄλλοτε στὴ χήρα τοῦ Ἄγγλου Lee ἀπὸ τὴν ὁποῖαν πῆρε ὁ τόπος τὸ ὄνομα αὐτό. Ἐκεῖ ἦταν καὶ τὸ μεγάλο ἀμπέλι τοῦ Ἀθηνογένη.

Τὸ Καρὰ Καποῦ (Μαύρη πόρτα). Ἐνας λόφος πρὸς βορρᾶν τοῦ Παραδείσου σκεπασμένος ἀπὸ ἐλαιόδεντρα.

Τοῦ Κουλαλάου. Ὀνομασία ἀπὸ τὸ ὄνομα ἰδιοκτῆτη ἀμπελιοῦ.

Τοῦ Κουτρούφουλου ἢ Βρύση. Κι' αὐτὴ ἀπὸ τὸ ὄνομα παλιοῦ ἰδιοκτῆτη, πάνω στὴν κατάφυτη πλαγιά, βορεινὰ καὶ ἔναντι τοῦ Κοζαγακιοῦ.

Ἡ Λίμνη τοῦ Γεώργαλου. Ἐνα ἔλος, λίγο ἀνατολικά τῶν κήπων τοῦ Παραδείσου, μὲ πηγὴ στὸ βυθό του. Τὸ μέρος πῆρε αὐτὸ τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸν ἰδιοκτῆτη του Γεώργιο Γεώργαλο, γιὰ τὸν ὁποῖον ὑπῆρχε ἡ φήμη, πὸν ἀναφέραμε, πὸς σκάβοντας τὸ χωράφι του βρῆκε θησαυρὸ καὶ πλούτισε.

Τὸ Λουντρούκ - τσιφλήκι, ἢ τὰ Λουντρούκια. Μιά μεγάλη ἔκταση, τούρκικο τσιφλήκι πέντε χιλιόμετρα ἀνατολικά τοῦ Μπουτζᾶ, πὸν ταυτίζεται μὲ τὸ βυζαντινὸ χωριὸ Δρούς ἢ Δρῦ (1).

1). Βλ. Ε Λαγούρου ἔ ἀ.

Ἄκτσέ - καγιά. Βράχος βορειοανατολικά τοῦ χωριού, ἀπὸ τῆ ρίζα τοῦ ὁποίου ἔβγαυε καμμιά φορά, τὸ χειμῶνα, ἄφθονο νερὸ ποὺ σχημάτιζε μικρὸ ποταμάχι.

Οἱ Τσιχοουδιές. Ἔτσι λεγότανε ἓνα κτῆμα τοῦ Στασοῦ Γεώργαλου, κοντὰ στὸ Παραδεῖσο.

Τὰ Τσάμια. Ἄλλη τοποθεσία ἀπὸ «τὰ Τσάμια τῆς Λήδαινας». Ἦταν ἓνας ὠραίος περίπατος γιὰ τοὺς χωριανοὺς.

Τὸ Μικρὸ Κάν - γχιόλ, ἢ Κάν - γχιολάκι. Στὸν Ἀπάνω - μαχαλᾶ, μετὰ τὸν Ἀη - Γιάννη. Ἔτσι λεγότανε, γιὰτὶ ἐκεῖ κατέληγε τὸ ὑδραγωγεῖο τοῦ Κάν - γχιόλ, σ' ἓνα μεγάλο ντεπόζιτο μὲ θρύση, ἀπὸ ὅπου τὸ νερὸ διαμοιράζονταν σὲ ὅλο τὸ χωριό. Λεγότανε ἐπίσης καὶ Μεγάλη - θρύση. (1).

Ντερέκιοῖ. Αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνομα τῆς ρεμματιᾶς τοῦ Κάν - γχιόλ. (ντερέ λ. τ. = ρεματιᾶ, καὶ κιοῖ = χωριό).

Τὰ Ἀσπρα χῶματα. Περίπατος.

Τὸ Κρουονέρι. Στὸ δρόμο πρὸς τὸ Ποντικοχώρι.

Τὰ Καθάκια.

Τὰ Καϊλάρια.

Τὸ Μάρτη - πηγάδι, κοντὰ στὸ Κρουονέρι.

Ἡ Κοκκιγιά.

Τὸ Σιμᾶ - Μπουνάρι.

Τὰ Χαθουζλούκια.

Τὰ Βαρβαροπουλέϊκα.

Οἱ Κουκουναριές.

Τοῦ Σταύρου ἢ Λάκκα.

Τὰ Βρωμπούγαρο, πρὸς τὰ Λουντρούκια.

Τὰ Κιούπια.

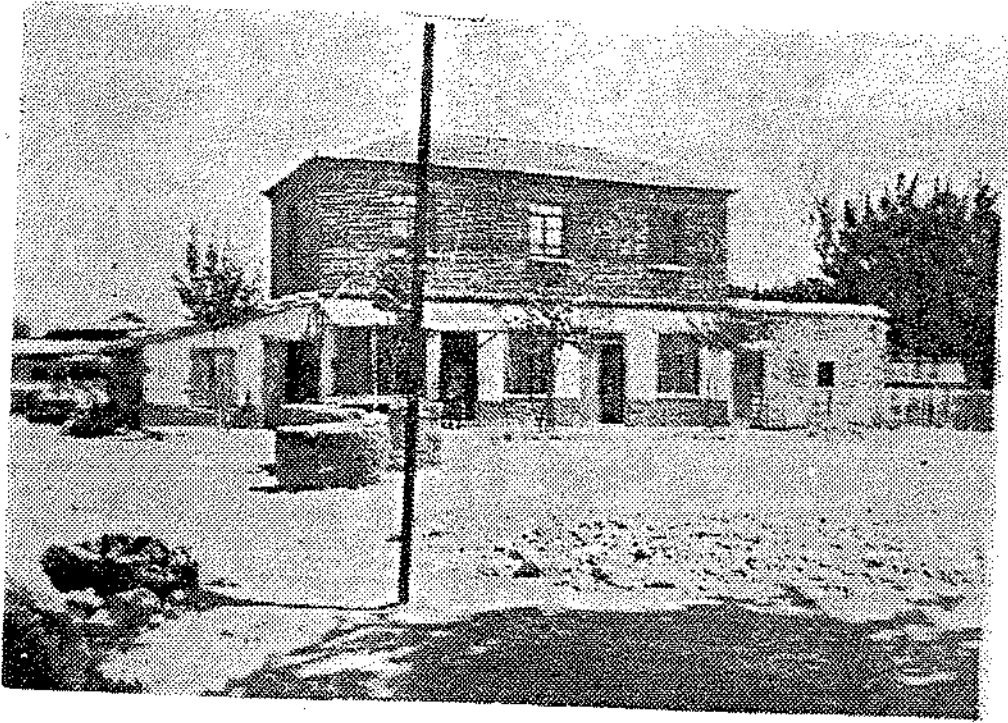
Τὸ Βρυσάκι.

Τοῦ Πραμματευτῆ.

Τοῦ Μπούρδελου τὸ πηγάδι, κάτω ἀπὸ τὸ ἀμπέλι τοῦ Ἀξιῶτη.

Τοῦ Παύλου ἢ θρύση, πρὸς τὸ Ντερέκιοῖ, μετὰ τὸν Πύργο τοῦ Ἀθηνογένη.

(1) Ἡ «Ἀυθάθεια» τῆς 8 Μαρτίου 1868 ἐδημοσίευε τὴν πώληση «γηπέδου εἰς τὴν Πλατεῖαν τῆς Μεγάλης Βρύσης, ἀντίκου τῆς παλαιᾶς οἰκίας Μαλιᾶς.»

Τὰ Τρία Πηγάδια

Οἱ Ἐννιά Βρύσες.

ΜΑΧΑΛΛΑΔΕΣ ΚΑΙ ΣΟΚΑΚΙΑ

Ὁ Μπουτζᾶς εἶχε τρεῖς κυρίως τοπογραφικὲς ὑποδιαιρέσεις: Τὸν Ἀπάνω - μαχαλᾶ, τὸν Κάτω - μαχαλᾶ καὶ τὰ Τσερκέζικα. Μέσα σ' αὐτὲς τὲς τρεῖς ὑποδιαιρέσεις ἦσαν οἱ διάφοροι δρόμοι καὶ οἱ μικρότερες συνοικίαι του.

Ὁ Ἀπάνω - μαχαλᾶς λεγότανε καὶ Ἀπάνω Ἀη - Γιάννης, γιατί, ὅπως εἶπαμε, ἐκεῖ ἦταν ἡ ἐκκλησία τοῦ Προδρόμου, ὁ δὲ Κάτω - μαχαλᾶς, καὶ Κάτω Ἀη - Γιάννης.

Ἐννιά βρύσες. Ἔτσι λεγότανε μιὰ πλατεῖα στὸν Ἀπάνω - μαχαλᾶ, κοντὰ στὴν ἐκκλησία, μὲ τὲς βρύσες, ποὺ ὅμως δὲν ἦσαν ἐννιά, ἀλλὰ ὀχτώ. Ἐκεῖ γινότανε κάθε χρόνο ὁ «ντονανμᾶς», δηλαδή ἡ ἑορτὴ τοῦ Μπαϊραμιοῦ τῶν Τούρκων, μὲ γταούλια, ζουρνάδες καὶ ἀνατολίτικους χορούς (1).

Τοῦ Τζώρτζη τ' ἀλάγι.

Τὰ Τρία πηγᾶδια. Πλατεῖα.

Τὸ Φαρδύ - σοκάκι.

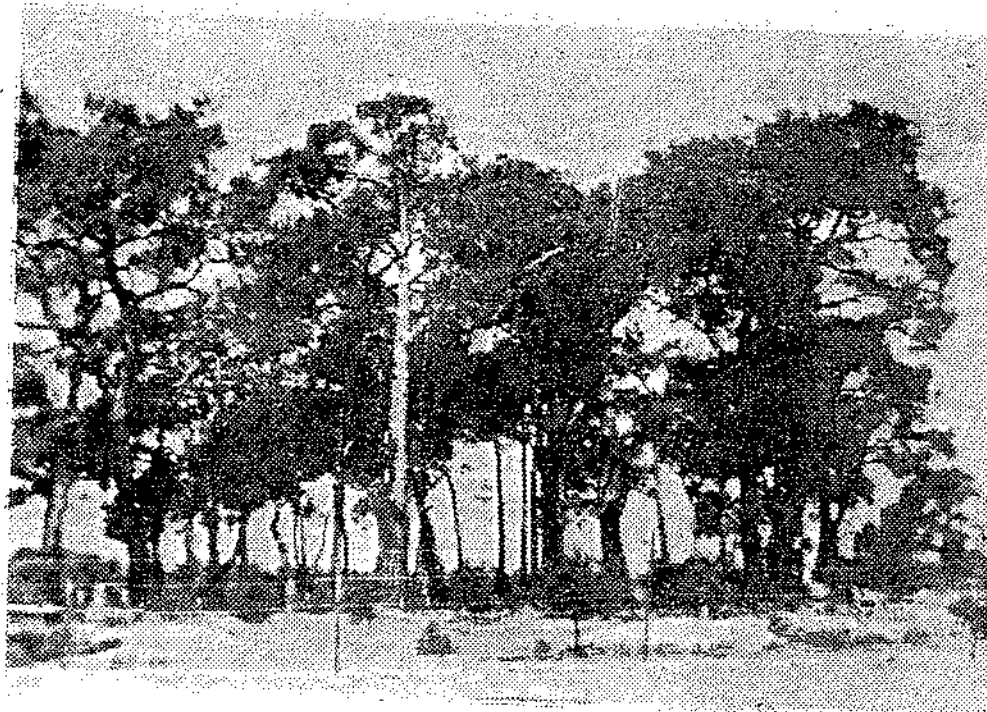
Τὸ Ζυμποῦλ - σοκάκι. Στὸν Ἀπάνω - μαχαλᾶ.

Ὁ Τουρκομαχαλᾶς.

Τὰ Χατζήδικα. Ἐνας κεντρικὸς δρόμος, ποὺ πῆγαινε ἀπὸ τὸ Κάτω - Τσαρσί στὸ Κονάκι. Τὸν κατοικοῦσαν κυρίως ἄποικοι Χιῶτες, πλούσιοι ἔμποροι στὴ Σμύρνη, οἱ «Χιοσμυρναῖοι», ὅπως ἀναφέρονται στὸ συμφωνητικὸ ποὺ εἶδαμε τοῦ Γρηγορίου, γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη. Ὄνομάστηκε Χατζήδικα, ἴσως γιὰτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Χιῶτες αὐτοὺς θὰ ἦσαν Χατζήδες.

Ὁ δὸς Κομνηνῶν. Ἀπέναντι στὸ σταθμὸ. Ἦταν ὁ ὠραιότερος δρόμος τοῦ Μπουτζᾶ. Λεγότανε καὶ Μπουλβάρ - Σπάρταλη, καὶ κοινῶς Μπουλβάρι. Περνοῦσε μπροστὰ ἀπὸ τὸ σταθμὸ καὶ ὠδηγοῦσε ἀριστερὰ μὲν πρὸς τὸ Κρουονέρι, δεξιὰ δὲ πρὸς τὸν κινηματογράφο «Ἀκτίς». Μόλις ὁ ἐπιβά-

(1) Ντονανμᾶς, λ.τ. ποὺ σημαίνει κυρίως φωταγωγήσις καὶ ἐπίσης στόλος.

«Τὰ Τσάμια»

Τὸ Φαρδὺ - σοκάκι

της κατέβαινε από το τραίνο, αντίκρυζε στο δρόμον αυτόν μια πινακίδα που έγραφε: «Ένε, θάδιζε τήν εὐθείαν».

Ἀπέναντι ἀπὸ τὸν κινηματογράφο ἦταν ἀρχικὰ ἓνα ἀπλὸ ἐξοχικὸ κέντρο - καφενεῖο τοῦ Παναγιώτη Γριζιώτη, πού ἐξελίχτηκε ἀργότερα στὴν ὀνομαστὴ «Μπυραρία» τοῦ Μπουτζᾶ.

Ὁ Παναγιώτης Γριζιώτης, παράλληλα μὲ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς μπυραρίας του, ἦταν, ὅπως καὶ οἱ περισσότεροὶ ἐπαγγελματίες τοῦ χωριοῦ, καὶ κτηματίας ἀσχολούμενος μὲ γεωργικὲς ἐργασίες, καὶ προπάντων μὲ καπνοκαλλιέργεια. Ἦταν ἀπὸ τοὺς καλοὺς νοικοκυραίους τοῦ τόπου καὶ εἶχε τρεῖς κόρες καὶ τρεῖς γιούς: τὸ Μιχάλη, τὸ Γιάννη καὶ τὸν Ἀλέκο. Οἱ δυὸ σκοτώθηκαν κατὰ τὴν Καταστροφὴ. Ὁ τρίτος εἶναι τώρα στὰς Ἀθήνας, συνταξιούχος ἀνώτερος ὑπάλληλος τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς.

Ἄλλο ἐξοχικὸ κέντρον ἦταν ἡ «Παγόδα», μπρὸς ἀπὸ τὴ εἰλλα τοῦ Φόρμπς. Λέγονταν ἔτσι γιατί εἶχε τὸ σχῆμα παγόδας. Ἦταν κι' αὐτὸ ἓνας περίπατος, τὴν Κυριακὴ, γιὰ τὰ κορίτσια καὶ τοὺς νέους τοῦ χωριοῦ.

Ἡ ΟΜΟΡΦΙΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΜΠΟΥΤΖΑ

Ἀνάμεσα στὰ μυρωδάτα τριαντάφυλλα, τὰ ζυμπούλια καὶ τὰ κρίνα, ὁ Μπουτζᾶς εἶχε νὰ δείξῃ καὶ τὰ ζωντανὰ του λουλούδια, τίς ὀμορφες ροδομάγουλες ἢ κρινένιες κοπέλλες του, μὲ τὰ ζυμπουλένια, τὰ τσακίρικα, τ' ἀμυγδαλάτα ἢ τὰ κατάμαυρα μαχμουρλήδικα μάτια, γεμάτες ὀμορφιὰ καὶ γοῦστο, ζωντάνια καὶ χάρη.

Ὁ περιηγητὴς Faucher (1878) -ἐξυμνῶντας τὴν ὀμορφιὰ τῶν γυναικῶν τῆς Σμύρνης γράφει: «Ἡ κόμισσα Ποστόζκα, στὴν Κριμαία, πού θεωρεῖται ἡ ὠραιότερη γυναίκα τοῦ αἰῶνα μας, εἶναι κόρη Ἑλλήνων τοῦ Μπουτζᾶ τῆς Σμύρνης» (1). Ποιὰ νᾶταν ἀραγε αὐτὴ ἢ τόσο ὀμορφη Μπουτζαλιὰ Ἑλληγοπούλα; Κρίμα που δὲν μᾶς λέγει ὁ περιηγητὴς τὸ οἰκογενειακὸ τῆς ὀνομα!

Ἡ περίφημη γιὰ τὴν ὀμορφιὰ τῆς «κυράτσα Περμαθούλα» πού παντρεύτηκε τὸν Στέφανο Ὅμηρο τὸ 1812 καὶ πέθανε τὸ 1830,

(1) Streifxüge durch die Küsten und Inseln, Berlin 1878, παρὰ Χρ. Σολομωνίδη: «Ὑμνος καὶ Θεῆνος τῆς Σμύρνης», σ. 53.

ἦταν Μπουτζαλιά, κόρη Ἀμιρά, καὶ ὁ γάμος τῆς ἐγίνε στὸν Μπουτζᾶ (1).

Ὅμορφες κοπέλλες τοῦ χωριοῦ στὴν ἐποχὴ μας ἦσαν: ἡ Λουλοῦ Φιλίπποβιτς, οἱ δεσποινίδες Ἀθηνογένη, Ἀρτεμις καὶ Νίνα, ἡ Ἀρτεμις Λεονταρίτου, ἡ Ἐλένη, ἡ Χρηστίνα καὶ ἡ Μαρτίσα Ἀξαρλῆ, ἡ Λιλή Χόρς, ἡ Ρενὲ Ἀραχταντζῆ, οἱ κυριολεκτικὰ κοῦκλες Ἐλλεν, Μάρτζορου καὶ Μαίη Ρήζ, ἡ Ἑλλη Γαβριήλ, ἡ Ζερμαίν Ντρακόπολι, ἡ Καίτη Καμπουροπούλου, ἡ Ρενὲ Ντρακόπολι, ἡ Αἴντα καὶ ἡ Φύλλις Πῆκοκ, ἡ Μαρή Ντρακόπολι, ἡ Δέσποινα, σύ-

«Ἡ Μπουραρία» τοῦ Π. Γριζιώτη.

ζυγος τοῦ Χαράλαμπου Ἀρώνη (Μπούρδελη), ἡ Πηνελόπη Ἀπέργη, ἡ Ἰωάννα Καστόρη καὶ τόσες ἄλλες.

Δὲν ἦταν σπάνιες οἱ «πατινάδες» (καντάδες), ποὺ ὠργάνωναν παρέες νέων τῆς Σμύρνης γιὰ ὁμορφα κορίτσια τοῦ Μπουτζᾶ, γιὰ τὰ ὁποῖα «πονοῦσε τὸ δόντι των», ὅπως λέγαμε. Καὶ ὅταν καμμιά ἀπὸ τὶς ὁμορφες αὐτὲς κοπέλλες περνοῦσε τὰ βραδάκια μπροστὰ ἀπὸ τὰ καφενεῖα, γλυκειά, καμαρωτῆ καὶ σοβαρή, ἐνθουσίαζε τὰ παλληκάρια ποὺ ἀρχίζαν νὰ σιγοτραγουδοῦνε τή :

(2) Βλ. Ν. Καραῖα, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Ὀμήρων τῆς Σμύρνης» στὰ Μικροασιατικά Χρονικά, τόμος Ζ', σελ. 194.

Γλυκειά μου Μπουτζαλιά

Τίχ, τίχ, τίχι, τίχι, τάχ
κάν' ή καρδιά μου σάν σέ βλέπει νά διαδαινείς,
Τίχ, τίχ, τίχι, τίχι, τάχ,
θέλω, μικρή μου, νά μαντέψω ποῦ πηγαίνεις.
Θέλω, πουλί μου, νά σέ ρωτήσω
—Φοβοῦμαι μή σέ δυσαρεστήσω,
γιατί ὅταν σέ δῶ
νά νοιώθω τῆς καρδιάς τὸ τίχ, τίχ, τάχ;
Τὸ σοβαρό σου, ἄχ, μὲ ξετρελλαίνει,
ἄλλαξε γνώμη κι' ἔγινα τρελλός.
"Ἐλα νά σέ φιλήσω εἰς τὸ στόμα,
μικρή μου Μπουτζαλιά, τί θές ἀκόμα;
θά σέ μεθῶ ἀπὸ φιλιά,
σ' ὀρκίζομαι, γλυκειά μου Μπουτζαλιά!

ΤΥΠΟΙ ΤΟΥ ΜΠΟΥΤΖΑ

Ὁ Γιώργης ὁ Σουγιουλτζῆς. Ἐνας πανύψηλος, μὲ μουστάκες, λεβεντόκορμος, ὠραιότατὸς βρακάς. Γκεβεζές (ἀσειολόγος) ὅσο λίγοι. Πρόσχαρος καὶ ἐξυπηρετικὸς σὲ δόλους. Ἀκακος γιὰ ὄλους. Τὶς Κυριακάδες καὶ τὶς σκόλες ντυνότανε μὲ τὴν τελευταία λέξη τῆς μόδας τῶν βρακάδων τοῦ Μπουτζᾶ. Μαύρη μεταξωτὴ βράκα, τσόχινο μπλέ σκοῦρο γυαλιστερό σαγιάκι μὲ μαῦρα μεταξωτὰ κεντήματα, τουζλούκια στὶς γάμπες ἐφαρμοστά, ἀστραφτερά γεμενιά παπούτσια (εἶδος γόδας μὲ ἓνα ἐξόγκωμα στὴ μύτη), φέσα κόκκινη μὲ μαύρη μεταξωτὴ φούντα, χρύσαφικὰ κι' ἀσημικὰ ἄφθονα στὰ δάχτυλα καὶ στὸ στήθος, ζωνάρι θυρινὶ μαλλομέταξο, νά τρέμης μὴ τυχὸν συρθῆ κατὰ γῆς... καὶ τὸ πατήση κανένας, μαχαῖρι στὴ μέση νά φαίνεται τὸ κοκκαλένιο χέρι του καὶ πούλουδο (λουλουῦδι) στ' αὐτί.

Ἦταν ὁ ὑδρονόμος τοῦ χωριοῦ. Αὐτὸς κανόνιζε τὴ διανομὴ τοῦ νεροῦ στοὺς «χαζινέδες» καὶ τὰ γτεπόζιτα τῶν σπιτιῶν. Αὐτὸς ἐπιθεωροῦσε τὰ «τερεζιά» τῶν δρόμων, αὐτὸς διόρθωνε τὶς ὑδραυλικὲς ἐγκαταστάσεις, καὶ γιὰ ὅλα αὐτὰ ἦταν πολὺ δημοφιλὴς καὶ

περιζήτητος. Ἀδιάφορος στις προτάσεις γάμου πού τοῦ ἔκαναν, ἔμεινε ἄγαμος μέχρι πού πέθανε στό Μαρούσι ὅπου ζοῦσε, γέρος πιά, κοντά στήν οἰκογένεια τοῦ Μανώλη Ἀθηνογένη, κάνοντας τόν κηπουρό.

Συνεχῶς ἀνακατευόμενος μέ νερά, νερό δὲν ἔπινε ποτέ του. Τὸ ἀγαπημένο του πιετό ἦτανε τὸ ρακί ἢ καὶ τσίπουρο, ὅπως λέγαμε τὸ οὔζο, καὶ τὸ κρασί. Ἔπινε ὅ,τι εὑρίσκε ὅλη τὴν ἡμέρα, πολλές φορές δὲ τὰ σπίτια τὸν πλήρωναν μέ πιετό καὶ ὄχι μέ χρέμα. Κάθε ποτήρι πού κατέβαζε τὸ εὐλογοῦσε πρὶν σταυρώνοντάς το τρεῖς φορές καὶ λέγοντας κάτι ἀκατανόητα λόγια.

Ἄλλος γνωστός τύπος τοῦ Μπουτζᾶ ἦταν, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, ὁ Π ε τ ι μ ε ζ ᾶ ς. Τὸ ἐπάγγελμά του στήν ἀρχὴ ἦτανε ζαχαροπλάστης. Ἐφτιάχνε στό σπίτι του γλυκίσματα καὶ τὰ πουλοῦσε στό δρόμο, στά δὲ πανηγύρια, «ἔχυνε» λουκουμάδες. Μέ τὸν καιρὸ ἀπέκτησε καὶ ἄλλα ἐπαγγέλματα. Ἐγίνε ὁ «τελάλης» (δημόσιος κήρυκας) τοῦ χωριοῦ, φουρνάρης στό Φαρδὺ σοκάκι, νεκροθάφτης, χαμάλης καὶ ἄδειαζε «γκερίζια» (βόθρους). Ἀπορεῖ κανεὶς πού εὑρίσκε καιρὸ γιὰ ὅλες αὐτὲς τίς τόσο διαφορετικὲς δουλειές. Ὁ Πετιμεζᾶς ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ δημοφιλεῖς τύπους τοῦ Μπουτζᾶ γιὰ τὰ «γκεβεζελήκια» (ἄστεια) του καὶ γιὰ τὰ ἀνέκδοτα πού διηγότανε.

Περίεργος ἐπίσης τύπος ἦταν ὁ Χ ἄ λ ι ο ς, ἀδερφὸς τοῦ Γιῶργη τοῦ Σουγιουλτζῆ, μέ τὸν ὁποῖον ἔμοιαζε πολὺ καὶ στὴ γτυσιὰ καὶ στό σῶμα καὶ στό χαρακτήρα. Αὐτὸς εἶχε καφενεδάκι στά Τρία Πηγᾶδια καὶ τοὺς περισσότερους πελάτες του τοὺς κερνοῦσε «τζάμπα» (χωρὶς λεφτά) γιὰ νὰ κάθεται καὶ νὰ κουβεντιάζη μαζί τους. Ὁ Χάλιος εἶχε ἓνα γωνιακὸ μικρὸ κομμάτι γῆς κοντά στό καφενεδάκι του, πού ἤθελε νὰ τὸ ἀγοράσῃ ὁ Ἀλιόττης γιὰ νὰ τετραγωνίσῃ τὸ παράπλευρα κτῆμα του. Κάθε φορὰ λοιπὸν πού τὸ ζητοῦσε ἀπὸ τὸν Χάλιο, αὐτὸς τοῦ ἔδειχνε ἓναν ἄδειο κουβᾶ καὶ ἀστειευόμενος τοῦ ἔλεγε πῶς σὰν τοῦ γεμίσῃ τὸν κουβᾶ χρυσὲς λίρες θὰ τοῦ δώσῃ τὸ μικρὸ ἐκεῖνο οἰκόπεδο. Καὶ αὐτὸς ἦταν γεροντοπαλλήκαρο σὰν τὸν ἀδερφό του.

ΣΗΜΑΙΝΟΝΤΕΣ ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ ΤΟΥ ΜΠΟΥΤΖΑ

Τὸ 1810, Μαρτίου 5, ἐπισκέφθηκε τὴ Σμύρνη ὁ Λόρδος Βύρων και ἔμεινε 36 μέρες, τὶς περισσότερες στὸ Μπουτζᾶ, στὸ σπίτι τοῦ ἄγγλου John Goult. Ἐκεῖ, στὴ ρομαντικὴ καὶ ὑποβλητικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ ὠραίου χωριοῦ ἐμπνεύσθηκε καὶ συμπλήρωσε τὸ γεμᾶτο ἀπὸ θαυμασμὸ καὶ ἀγάπη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, δεῦτερο μέρος τοῦ ἐπικοῦ του ποιήματος, Ἐποδημία τοῦ Λόρδου Χάρολντ (Child Harold Pilgrimage) :

Ὁραία Ἑλλάδα, ἔρμο στοιχεῖο μιᾶς δόξας ποῦχει σῆσει!
Νεκρὴ κι' ὅμως ἀθάνατη, πεσμένη μὰ τρανή!
Τὰ σκορπισμένα σου παιδιὰ ποιὸς τώρα θὰ ὀδηγήσῃ;
ποιὸς θὰ συντρέψῃ τὴ σκλαβιά, ποῦ αἰώνια ἔχει γενῆ;
..... (1)

Ὁ κ. William J. Blackler, κάτοικος ἄλλοτε τοῦ Μπουτζᾶ, ποῦ σήμερα μένει στὴν Κηφισιά, εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ στείλῃ, γραμμένο ἀγγλικά, τὸ ἀκόλουθο ἱστορικὸ σημεῖωμα, σχετικὰ μὲ τὸν Μπουτζᾶ καὶ τὸν Βύρωνα:

» Κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ 18ου αἰῶνα οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους κατοίκους τῆς Σμύρνης ἔμεναν τὸ χειμῶνα στὴν πόλη καὶ εἶχαν τὶς κατοικίαις τους μέσα στοὺς Βερχανέδες, ποῦ ἦσαν διόδοι μεταξὺ τῆς παραλίας καὶ τοῦ πρώτου παράλληλου δρόμου τοῦ λεγόμενου Φραγκομαχαλαῖ. Οἱ Βερχανέδες αὐτοὶ ἐκλείδωναν καὶ ἀπὸ τὶς δύο ἄκρες τους μὲ σιδερένιες πόρτες, ποῦ ἐκλείδωναν τὶς νύχτες ἀπὸ φόβο πιθανῶν ἐνοχλήσεων ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

» Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους τούτους εἶχαν σπίτια καὶ στὸν Μπουτζᾶ, ὅπου πήγαιναν νὰ περάσουν τοὺς ζεστοὺς μῆνες τοῦ καλοκαιριοῦ.

» Δυὸ ἀπὸ τοὺς πρὸ σημαίνοντας Εὐρωπαίους μὲ σπίτια στὸ Μπουτζᾶ ἦσαν οἱ John Goult καὶ John Lee, ἄγγλοι καὶ οἱ δύο, μὲ τὶς οἰκογένειαις τους, ποῦ ἦσαν μέλη τῆς προνομιοῦχου Ἄγγλο-Ἀνατολικῆς Ἐταιρείας (English - Levant Company), στὴν

(1) Canto II, 73. Μετάφραση Στέλιου Σεφεριάδη.

οποίαν ή Βασίλισσα 'Ελισάβετ Α'. τής 'Αγγλίας είχε δώσει το 1588 το προνόμιο να έμπορεύεται με την Τουρκία.

»Ο John Goult, πού πρωτοπήγε στη Σμύρνη το 1792 και άρχισε τακτικές αποστολές τουρκικων ταπήτων στην 'Αγγλία, άγόρασε ένα μεγάλο κτήμα στα περίχωρα του Μπουτζά από έναν Τουρκο πασα με μεγάλο σπίτι μέσα, όνομαστό για τη μεγαλοπρεπή έσωτερική λεωφόρο του μήκους 400 μέτρων, με κυπαρίσσια, πού τότε τα υπολόγιζαν ήλικίας 200 περίπου χρόνων. Το κτήμα αυτό ο Γκού το ώνόμασε «Ταρλά». Ο Τζών Γκού πέθανε κατά το 1825. Στο σπίτι του εκείνο έμεινε ο Βύρων όταν επισκέφθηκε τη Σμύρνη. Υποτίθεται πως ήταν φίλος του μεγαλύτερου άδελφου του John, του David Goult, πού έμενε στο Λονδίνο και ήταν ένας άπό τους Διοικητάς τής 'Αγγλο - 'Ανατολικής 'Εταιρίας. Πιθανόν αυτός να του είχε δώσει συστατικό γράμμα προς τον άδελφό του του Μπουτζά.

» Στο σπίτι του Γκού υπήρχε μια μεγάλη αίθουσα με μπιλλιάρδο, όπου, σ' έναν άπό τους τοίχους της, ο Βύρων είχε γράψει το όνομά του για ανάμνηση τής εκεί διαμονής του.

» Το σπίτι έμεινε στην ιδιοκτησία τής οικογενείας Γκού ως το 1894, όποτε πουλήθηκε σ' έναν κ. Bliss, πού ήταν τότε Διευθυντής του Οίκου γλυκόρριζας των Μάκ 'Αντριους και Φόρμπς, ίδρυμένου κατά το 1848 στη Σμύρνη. Ο Bliss έγκρέμισε το παληό σπίτι, ήλικίας πάνω άπό 200 χρόνων, και έχτισε ένα καινούργιο, λίγο μακρύτερα άπό τη θέση του προηγούμενου. Έως τότε το αυτόγραφο του Βύρωνος φαινότανε καθαρά μέσα στην αίθουσα του μπιλλιάρδου.

«Το 1902 ο Μπλίσ αποσύρθηκε άπό την εργασία του και πήγε στην 'Αγγλία. Τότε το κτήμα πουλήθηκε στον Gordon, διάδοχο του Μπλίσ στο κατάστημα των Μάκ 'Αντριους και Φόρμπς. Ο Γκόρντον πέθανε το 1920 και, δυό χρόνια άργότερα, το κτήμα πουλήθηκε άπό τη χήρα του σ' έναν Τουρκο» (1).

1) Και το δεύτερο αυτό σπίτι γκρεμίστηκε το 1955, όποτε κόπηκαν και τα κυπαρίσσια τής περιφημης λεωφόρου του, πού είχε πάρει το όνομα «ο περίπατος του Βύρωνος» και όπου, κατά τον Rev. S. W. H. Bird, ο ποιητής έπαιρνε τις έμπνεύσεις του.

Τις μέρες που έμεινε στο Μπουτζά ο Λόρδος Βύρων, έκανε περιπάτους και στις γύρω από το χωριό ωραίες τοποθεσίες. Έτσι έπηγε και στο Κάν - γκιόλ και σε μιὰ από τις καμάρες του υδραγωγείου του έχάραξε και εκεί το όνομά του, όπως είχε συνήθεια να κάνει.

Ο κ. Μπλάκλερ μου δίνει ακόμα και την παρακάτω πολύτιμη πληροφορία προερχόμενη από την προμάμμη του:

«Το δεύτερο χρόνο της Έλληνικής Επανάστασης έφεραν στο Μπουτζά από την Ανατολή ένα μεγάλο αριθμό Ζεϊμπέκια» (1) για να τους πәне στη Χίο, όπου έγιναν οι τρομερές σφαγές. Οί Έλληνες κάτοικοι του Μπουτζά τρομοκρατήθηκαν από την άφιξη αυτή των Ζεϊμπεκιών στο χωριό τους και 300 περίπου γυναίκες και μερικοί άντρες ζήτησαν καταφύγιο στο σπίτι του Γκού. Τα Ζεϊμπέκια τότε άρχισαν να πυροβολούν το σπίτι και τα παράθυρα που ήσαν καλά κλεισμένα. Η κατάσταση φαινότανε πολύ άσχημη και τότε η κυρία Γκού, με κίνδυνο της ζωής της, άνοιξε ένα παράθυρο που έδλεπε στο δρόμο και φώναξε τούρκικα στα Ζεϊμπέκια: «Από πότε οί Τούρκοι παραβιάζουν ένα σπίτι που προστατεύει γυναίκες; Δέν ντρέπεστε;». Οί πυροβολισμοί έπαψαν άμέσως και ολος ο κόσμος που ήταν μέσα στο σπίτι σώθηκε».

Άλλοι επίσημοι επισκέπτες του Μπουτζά ήταν:

Ο Βασιλέας της Ελλάδος Όθων με την άκολουθία του, όταν πήγε στη Σμύρνη τον Ιούνιο του 1833.

Τον Απρίλη του 1863, που επισκέφθηκε τη Σμύρνη ο Σουλτάνος Απουλ Αζίζ, έπηγε και στον Μπουτζά και φιλοξενήθηκε στο μεγάλο και άρχοντικό σπίτι του Δημοσθένη Μπαλτατζή. Κατά την είσοδό του, η σύζυγος του ιδιοκτήτη, Μαρία, του πρόσφερε μέσα σε άσημένιο δίσχο ένα άσημένιο κλειδί του σπιτιού, θέλοντας μ' αυτό να του δείξη ότι το σπίτι άνήκε σ' αυτόν. Ο σουλτάνος πήρε

(2) Γενναία και ιδιόρρυθμος τουρκική φυλή έγκατοστημένη στην περιφέρεια του Όντεμισιού. Λέγεται ότι οί Ζεϊμπέκοι ήσαν άπόγονοι Θρακών πολεμιστών, τους όποιους βυζαντινός αυτοκράτωρ μετέφερε από τη Θράκη και έγκατέστησε στην μεταξύ Καίσιρου και Μαιάνδρου περιοχή για να φρουρούν τα σύνορα εκείνα της αυτοκρατορίας, και τους όποιους άργότερα οί Τούρκοι ύποχρέωσαν να έξιλαμισθούν.

τὸ κλειδί ἀπὸ τὸ δίσκο καὶ τὸ κρέμασε στὸ λαιμὸ τοῦ μωροῦ ἀγοριοῦ τῆς οικογενείας πού κρατοῦσε ἡ κυρία Μπαλτατζῆ στὴν ἀγκυλιά της (1).

Τὸ θέρος τοῦ 1907, ἡ ἔκπτωτη βασίλισσα τῆς Γαλλίας Εὐγενία, χήρα τοῦ Ναπολέοντος Γ', ἡ ὁποία ταξίδευε τότε, σὰν ἄγνωστη, σὲ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, πῆγε καὶ στὸ Μπουτζᾶ. Ἦταν μιὰ ὑψηλή, ἀσπρομάλλα, μελαγχολικὴ κυρία, ντυμένη μὲ μαῦρο νταντελένιο φόρεμα. Τῇ συνώδευαν πεζοὶ μερικοὶ ἄντρες εὐπρεπέστατα ντυμένοι καὶ ἀκολουθοῦσαν τρεῖς ἄδειες καρότσες. Ἐμεινε γιὰ λίγες ὥρες στὴν ἔπαυλη τοῦ Μπάρφ, κανεὶς ὅμως ἀπ' ὅσους τὴν εἶδαν δὲν τὴν κατάλαβε καὶ μόνο τὴν ἄλλη μέρα μαθεύτηκε ποιά ἦταν ἡ ὠραία ἐκείνη κυρία.

Τὸ 1853 πέθανε στὸν Μπουτζᾶ ὁ στρατηγὸς Νικόλαος Κριεζώτης, πού εἶχε καταφύγει στὴ Σμύρνη μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματός του στὴ Χαλκίδα, τὸ 1847, ὑπὲρ τοῦ Σύντάγματος. Ἐζήσθη μερικὰ χρόνια μὲ τὴν οικογένειά του στὸν Κουκλουτζᾶ καὶ κατόπιν πῆγε στὸ Μπουτζᾶ, ὅπου καὶ πέθανε ὄχι ἀπὸ φυσικὸ θάνατο, ὅπως ἐπιστεύτηκε τότε, ἀλλὰ δηλητηριασμένος «ὕπὸ χεῖρὸς τεχνικωτάτου δολοφόνου» (2).

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ (1914 — 1918)

Ἀπὸ τότε πού κηρύχτηκε αὐτὸς ὁ πόλεμος καὶ γιὰ κάμποσο ἀκόμη καιρὸ μετὰ τὴν ἀνακωχή, ὁ Μπουτζᾶς ὑπέφερε πολὺ. Ἡ στρατολογία ὑπῆρξε γι' αὐτὸν τὸ μεγάλο μαρτύριο. Τὸ ὅτι τὸ χωριὸ ἦταν σχεδὸν στὸ σύνολό του Ἑλληνικό, αὐτὸ ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ ἐπισύρῃ περισσότερο τὸ μῖσος τῶν ἀρχῶν ἐπάνω του. Ἡ ἐπιστράτευση τῶν Χριστιανῶν, Τούρκων ὑπηκόων, στὴν Τουρκία εἶχε βέβαια ἀρχίσει ἀρκετὰ χρόνια πρὶν, τὴν ἀντιμετώπιζε ὅμως ὁ κό-

(1) Βλ. ἄρθρον Ἀλ. Μπενάκη, «Οἱ Μπαλτατζῆδες», στὰ Μικρ. Χρονικά, τόμ. 4ος σελ. 335.

(2) Βλ. Ν. Κ. Χ. Κωατῆ, «Σμυρναϊκὰ Ἀνάλεκτα» σελ. 110, Π. Καπιτώρη, γυμνασιαάρχου Χαλκίδος: «Λόγοι ἐκφωνηθέντες ἐν Σμύρνη καὶ Χαλκίδι κατὰ τὴν κηδεῖαν καὶ ἀνακομιδὴν τῶν λειψάνων τοῦ στρατηγοῦ Ν. Κριεζώτου», Ἀθῆναι 1863, καὶ Ἀθαν. Χρυσολόγου: «Ν. Κριεζώτης» Ἀθῆναι 1877.

σμος με τὰ «μπεντέλια» (άντισηχώματα) και διάφορα άλλα μέσα, πού περνούσαν εύκολα εκείνη την εποχή, όπως ήσαν οι «τεπτιλ - χαβάδες» (αναρρωτικές άδειες), οι άποσπάσεις κ.λ.π.

Από τὸ 1915 όμως και πέρα, πού καταργήθηκαν τ' άντισηχώματα και ή επιστράτευση ήταν γενική, τὰ πράγματα στένεψαν πολύ. Στην αρχή οι Έλληνες υπήκοοι, έφοδιασμένοι με προξενικά διαμονητήρια, περνούσαν κάπως ήσυχοι. Όταν όμως τὸ 1917 διακόπηκαν οι σχέσεις τῆς Τουρκίας και με την Ελλάδα, άρχισε και γι' αυτούς ή άγωνία. Σημάδεψαν με κόκκινες βούλες τὰ Έλληνικά σπίτια κι' έκαναν ξαφνικές έρευνες για ανακάλυψη, δῆθεν, όπλων και ραγιαδων φυγόστράτων. Τὸ μεγάλο όμως δράμα τὸ ζούσαν οι δθωμανοί υπήκοοι, οι ραγιαδες.

Από την αρχή του πολέμου ένας άδάσταχτος πόνος και μιὰ άδιάκοπη και καταθλιπτική λύπη επέιξε τὸ χωριὸ με τῆ στρατολογία, πού δέν ήταν τίποτε άλλο για τούς χριστιανούς παρὰ συστηματική και βέβαιη εξόντωση. Στο άκουσμα μόνο των περιβόητων «άμελε - ταμπουρού», των δῆθεν ταγμάτων έργασίας, όπου μονάχα οι χριστιανοί στρατιώτες χρησιμοποιούνταν, κάτω από τὸ βούρδουλα ενός άξεστου και φανατισμένου «δνμπαση» (δεκανέα), ρίγη έπιαναν τούς ανθρώπους από τὸν τρόμο. Συνεχῆς δουλειά στα δάθη τῆς Ανατολῆς, με σπάσιμο πέτρας, για κατασκευή στρατιωτικῶν δρόμων, τροφή έλεεινή και λίγη, γδύμια και ξυπολυσιά, ή «ψειραρρώστεια» (έξανθηματικός τύφος) και ή μαλάρια ήσαν οι προθάλαμοι του βέβαιου θάνατου.

Μπροστά σ' αυτό τὸ φρικαλέο δράμα οι ραγιαδες προσπάθησαν ν' άντιδράσουν. Όσοι μπόρεσαν με οιοδήποτε μέσον να φύγουν, στην αρχή του πολέμου, κρυφά στην Ελλάδα, γλύτωσαν. Οι άλλοι κρύφτηκαν σε λαγούμια μέσα στα σπίτια τους, σε σοφίτες, μέσα στα ταβάνια, στα πιὸ άπίθανα, άνήλια και άγθυγεινά μέρη. Και έδω όμως τούς περίμεναν ή φυματίωση και ο θάνατος. Αλλά υπήρχε και ή έλπίδα, μικρή έστω, να σωθοῦν πού τούς έδινε θάρρος και υπομονή.

Εύτυχῶς ή έλληνική έξυπνάδα δούλεψε και πάλι. Όσοι ήταν δυνατὸν έπρεπε να σωθοῦν με κάθε τρόπο. Στη Σμύρνη ειχε δημιουργηθῆ ολόκληρη συντεχνία πού εξέδιδε ελληνικά Διαμονητή-

ρια. Πολλοί στρατεύσιμοι από τον Μπουτζά, έφωδιασμένοι με τέτοιες «διαμονές» πήγαν στο έσωτερικό του νομού Άϊδινίου και δούλευαν είτε ως εργάτες, είτε ως έμποροι, είτε και ως φυτευτές καπνών.

Κατά την περίοδο αυτή, το χωριό υπέφερε μαρτύρια από ένα ανθρωπόμορφο τέρας, έναν Μπάς - τσαούση (έπιλοχία), λεγόμενο Κιαμήλ. Αυτός, σαν διοικητής του αστυνομικού σταθμού, επί κεφαλής των χωροφυλάκων, από κακεντρέχεια και για να εκβιάζει προς άργυρολογία, είχε για κυριότερη δουλειά του να ψάχνει και να ανακαλύπτει κρυμμένους χριστιανούς «κατσάκηδες» (φυγοστράτους) και το έργο του αυτό το έκτελούσε με αφάνταστη βαρβαρότητα και άπανθρωπιά. Μέσα στις νύχτες ώρμούσε στα σπίτια, παραβίαζε πόρτες, έκανε άνω - κάτω τις οικογένειες. Έβασάνιζε τους συγγενείς των φυγοστράτων, γέρους, γυναίκες και παιδιά άκόμη, για να μαρτυρήσουν που είναι κρυμμένοι οι δικοί των, κι' όσους απ' αυτούς έπιανε τους έδερνε αλύπητα και τους έστελγε χειροδεμένους στις φυλακές, ένω, σε συνέχεια, τα στρατοδικεία τους καταδίκαιζαν σε θάνατο.

Έγνοεΐται ότι οι Μπουτζαλήδες δεν άργησαν να ανακαλύψουν την πιο μεγάλη αδυναμία του Κιαμήλ και να εύρουν το αντίδοτο φάρμακο. Κατάλαβαν ότι ή έξοντωτική μαγία του κτήνους αυτού δεν προήρχετο από πατριωτικά αισθήματα, άλλ' ήταν μέσο για να πλουτίσει. Γι' αυτό πάρα πολλοί στρατεύσιμοι του έκοφαν μηνιάτικο και έμεναν ήσυχοι στα σπίτια τους και στις δουλειές τους, πάντα όμως με το σπαθί του Κιαμήλ πάνω από το κεφάλι τους.

Η κατάσταση αυτή βάσταξε αρκετό καιρό, ώσπου ο Μπάς - τσαούσης μας βρήκε τον άνθρωπό του στο πρόσωπο του Παναγιώτη Ξερού.

Ο Ξερός καταγότανε από το όρεινό χωριό Γιακάκιοϊ, περί τα δέκα χιλιόμετρα πάνω από τον Μπουρνόβα. Ήταν ψηλός, δυνατό παλληκάρι, με αυστηρή όψη και άτρόμητη καρδιά. Η δουλειά του ήταν «κατσιματζής» και το λαθρεμπόριο το έξασκούσε στον Μπουτζά, όπου έμενε μαζί με τη γυναίκα του, που ήταν Μπουτζαλιά, κόρη του Καραμελά. Κρατούσε όμως κι' έναν καφεγέ στο Φαρδύ σοκάκι, πλάι στο Χαράλαμπου Μπούρδελη.

Στις αρχές του πολέμου, στρατεύσιμος όπως ήταν, πλήρωνε κι' αυτός τον Κιαμήλ κι' έμεινε ελεύθερος στο χωριό. "Όταν όμως του σώθηκαν τὰ χρήματα και δέν είχε νά πληρώνη, συνεννοήθηκε μέ τον κουνιάδο του, Χρήστο και βγήκαν στο βουνό, από όπου κατέβαιναν πότε - πότε κρυφά στο σπίτι του. "Ο Κιαμίλ για νά τον εξαναγκάση νά παραδοθῆ, ἐνήργησε κι' ἐξορίστηκε για ένα διάστημα ἢ γυναίκα του στο Ντενιζλή.

Παναγιώτης Ξερός

"Όταν γύρισε από τὴν ἐξορία της, ὁ Ξερός κατέβηκε μέ τον κουνιάδο του μιὰ νύχτα στο σπίτι νά τῆ δῆ. "Ο Κιαμήλ ὅμως, πού εἶχε σπιούνους νά φυλάγουν, ἔμαθε τὸν ἐρχομὸ τους κι' ἔτρεξε μ' ἕναν ἄλλον χωροφύλακα λεγόμενον Οὔσειν, νά τοὺς πιάσουν. Βέβαιοι για τὴν ἐπιτυχία τους, χτύπησαν τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ. "Ο Ξερός ὑποψιάστηκε ἀμέσως και λέει στή γυναίκα του: —«Πήγαινε ν' ἀνοίξης κι' ἂν εἶναι ὁ Τσαούσης νά τραδηχτῆς γρήγορα στήν ἄκρη». Σέ λίγο ἀκούστηκαν δυὸ ντουφεκιές κι' ὁ Οὔσεινης, πού ἦταν μπροστά, ἔπεσε νεκρός, ἐνῶ τοῦ Κιαμήλ ἔσπασε τὸ χέρι του. Τὰ δυὸ παλληκάρια πετάχτηκαν στο δρόμο και τράβηξαν για τὸ

λημέρι τους στο βουνό. Τὸ Κονάκι ἔγινε ἀνάστατο. Σουβαρήδες μέ ἄλογα ἔτρεξαν για καταδίωξή τους, ἀλλὰ ἐκείνη τὴν ὥρα, σὰν ἀπὸ θαῦμα, ξέσπασε μιὰ δυνατὴ βροχή, ἕνας κατακλυσμὸς, πού χαλνοῦσε ὁ κόσμος μέσ' τὸ πηχτὸ σκοτάδι τῆς νύχτας, κι' ἔτσι ἡ καταδίωξη ματαιώθηκε.

Πιάσανε πάλι τότε τὴ γυναίκα τοῦ Ξεροῦ, κι' αὐτὴ τὴ φορὰ τὴν ἔστειλαν ἐξορία πρὸ θαθεία, στήν Κασταμονή. "Ο Ξερός ἀπὸ τότε σχημάτισε μιὰ ομάδα ἀπὸ 10—12 παλληκάρια ἀπὸ τὸν Μπουτζᾶ και τὸν Κουκλουτζᾶ, ὅλους φυγοστράτους, τοὺς ὦπλισε και κα-

τέφυγε στά βουνά του Νύφ - ντάγ (βουνό του Νυμφαίου) απ' όπου επιδίδονταν σε ληστείες πλούσιων Τούρκων, με μεγάλη, είναι η αλήθεια, σκληρότητα. Με την κατάληψη της Σμύρνης από τον Έλληνικό στρατό, τον Μάιο του 1919, παρουσιάστηκε με τα παλληκάρια του στον πρώτο Έλληνα αξιωματικό του Μπουρνόδα και παράδωσαν τα όπλα τους.

Από τότε ο Ξερός έμενε στον Μπουρνόδα. Οί Τούρκοι, τρομοκρατημένοι απ' αυτόν, ένεργησαν στον Στεργιάδη, και τον εξώρισε στο έσωτερικό. Κατέφυγε τότε στον Πλαστήρα, κατατάχτηκε στο Σύνταγμά του, με δική του όμως ανεξάρτητη ομάδα. Κατά την υποχώρηση, γύρισε στον Μπουρνόδα για να αντιτάξει επικεφαλής εκατό Μπουρνοβαλήδων, άμυνα στη θέση «Τσαμάκι», την αύγη της 27 Αυγούστου. Τόν είδανε για τελευταία φορά να κατεβαίνει στη Σμύρνη καθάλλα στ' άλογό του με το μαρτίνι στο χέρι. Έκει χάθηκε μέσα στη μεγάλη ταραχή, χωρίς κανέναν να ξέρη πώς. Λέγε πώς τον σκότωσαν στη φάμπρικα του Τοζάκογλου, την ώρα που νύχτα πηδούσε τον τοίχο της για να φύγη.

Έπί ένα διάστημα μετά την άνακωχή του πολέμου οί Τουρκικές Αρχές παρέμειναν στη θέση τους. Έτσι και στον Μπουτζά ο Τούρκος στρατιωτικός Διοικητής ήταν ακόμη στού Φόρμπς τού σπίτι και ο περιδότης Κιαμήλ είχε ξαναγυρίσει στο κονάκι.

Με την άφιξη του Έλληνικού άντιτορπιλικού «Λέων» στις 11 Δεκεμβρίου 1918, ο Γιωργάκης Χόρς, του οποίου τού σπίτι ήταν, όπως είπαμε, άπέναντι στο σιδηροδρομικό σταθμό, ώραίο δίπατο, με περιβόλι και μπαλκόνι επάνω στο δρόμο, γεμάτος πατριωτική έξαρση, ύψωσε στο μπαλκόνι του μια πελώρια έλληνική σημαία του πολέμου που την είχαν φτιάξει τή νύχτα θάφοντας ένα σεντόνι. Τόμαθε ο κουλοχέρης ο Κιαμήλ, πήρε δέκα τζανταρμάδες, και με τού γνωστό του ύφος διέταξε τόν Χόρς να κατεβάση τή σημαία.

— «Δέν τήν κατεβάζω, τού άπάντησε με θάρρος ο Γιωργάκης. Να τήν κατεβάσης εσύ!».

— «Θά τήν κατεβάσω κι' αυτήν και τή μύτη σου», τού λέει ο Κιαμήλ, και διέταξε τούς χωροφύλακές του να τόν πιάσουν και να τόν πάνε στη φυλακή. Κατά σύμπτωση, τού τραίνο ήταν έτοιμο στο σταθμό. Μ' αυτό ο γιός του Χόρς, ο Μίμης, κατέβηκε άμέσως στη

Σμύρνη και μέσον τοῦ Προξένου και τοῦ Κυβερνήτη τοῦ «Λέοντος» Μαυρουδῆ, ἐνήργησε και στάλθηκε ἐπείγουσα ἐντολή ν' ἀφήσουν ἐλεύθερο τὸν Χόρς και νὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἀνάρτηση τῆς ἐλληνικῆς σημαίας, ἀλλὰ δίπλα σ' αὐτὴν νὰ θάλουν και μία τουρκική. Ἐφαζαν παντοῦ και δὲν βρῆκαν παρὰ μιὰ μικρὴ σημαιοῦλα μὲ τὸ μισοφέγγαρο και τὴν ἔβαλαν δίπλα στὴν ἐλληνική, ἀριστερὰ ἀπ' αὐτήν. Πέρασε πάλιν ὁ Κιαμήλ γιὰ νὰ κάνῃ δῆθεν ἐπίδειξη, εἶδε τὶς δυὸ σημαίες και τάχα ἱκανοποιημένος εἶπε:

—«Ἔτσι, ναί, ἡ τουρκική ὁμως πρέπει νὰ μπῆ δεξιά». Αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία του ἡρωϊκὴ πράξη.

Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1914 εἶχεν ἐγκατασταθῆ στὸ Μπουτζᾶ τὸ 4ο Τουρκικὸ Σῶμα στρατοῦ μὲ διοικητὴ τὸν Περτέβ - Πασᾶ. Ἐμεινε ὡς τὸ 1916, ὁπότε ἔφυγε γιὰ τὰ Δαρδανέλλια. Μετὰ ἓνα χρόνον γύρισε ξανά γιὰ νὰ ἀνασυγκροτηθῆ ἀπὸ Γερμανοὺς ἀξιωματικούς, οἱ ὁποῖοι ἄρχισαν συστηματικὲς ἐπιτάξεις γεννημάτων, σταφίδων, σύκων, λαδιοῦ, ἀλόγων. Δὲν ἄφησαν τίποτε. Ἐλαφυραγώγησαν ὅλα τὰ σπίτια τῶν ξένων ἐμπολέμων ἀκόμη και τὰ χρυσόψαρα τῆς «χαβούζας» (δεξαμενῆς) τῆς βίλλας ἑνὸς Ἄγγλου τὰ μάζεψε ἓνας ἀξιωματικός, τὰ τηγάνισε και τᾶφαγε. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1917 ἔφυγε ὀριστικᾶ τὸ Σῶμα στρατοῦ και τότε ἤσυχασε κάπως τὸ χωριό, ἀλλὰ και πάλι γιὰ λίγο μόνο καιρὸ.

Τὸ συναίσθημα τῆς ἥττας, ἡ σκέψη πὼς αὐτοὶ οἱ ἄλλοτε ἀγέρωχοι αὐθέντες θὰ ὑποταχθοῦν στοὺς πρῶην ὑποδούλους των, τοὺς ἐρέθιζε και τοὺς ἐξαγρίωνε. Τὸ μῖσος των ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων κατοίκων ἔφτασε μέχρι τοῦ σημείου ὥστε και μετὰ τὴν κατάπαυση τοῦ πολέμου και τὴν ἀφίξη στὴ Σμύρνη τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν συμμάχων Κράτῶν γιὰ νὰ ἐπιβλέψῃ στὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὄρων τῆς ἀνακωχῆς τοῦ Μούδρου (Λῆμνος), οἱ τουρκικὲς Ἀρχὲς ὑποδοθήθησαν μὲ κάθε τρόπο, κρυφὰ και φανερά, μιὰ πρωτοφανῆ τρομοκρατία και ἐγκληματικὲς ἐνέργειες εἰς βάρος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ Μπουτζᾶ.

Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἓνας ἄλλος χριστιανομάχος, ταγματάρχης τῆς Χωροφυλακῆς, ἐπέδραμε κατὰ τοῦ χωριοῦ ἐπικεφαλῆς μιᾶς διλοχίας τζανταρμάδων, ἐσχημάτισε ἀπ' αὐτοὺς μιὰ συμμορία και τὴν ἐξαπέλυσε στὸν κάμπο γιὰ νὰ σκορπίσῃ τὸν ὄλεθρον.

Στὰ χέρια τοῦ Ἀντωνίου Ἀθηνογένη διασώθηκαν ἀντίγραφα δυὸ σχετικῶν ἱστορικῶν καὶ σημαντικῶν ἐγγράφων. Εἶναι δυὸ ὑπομνήματα ποὺ εἶχαν ὑποβληθῆ στὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν συμμάχων Κρατῶν, Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ἰταλίας καὶ Ἀμερικῆς στὴ Σμύρνη, ἐκ μέρους τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων τοῦ Μπουτζᾶ, ὅπου περιγράφονται τὰ ἐγκλήματα ποὺ ἔγιναν στὴν ὕπαιθρο, ἡ συvenoχή τῶν ἐπισήμων Ἀρχῶν, ἡ ἀγωνία τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ καὶ ζητεῖται ἡ ἐπέμβαση τῆς Ἐπιτροπῆς γιὰ νὰ σταματήσῃ τὸ κακὸ ἢ νὰ ἐπιτραπῇ σ' αὐτοὺς νὰ προστατέψουν μόνοι τους τὴ ζωὴ καὶ τὴν περιουσία τους, ἀλλοιῶς δὲν θὰ ἔχουν εὐθύνη γιὰ ὅ,τι ἐπρόκειτο νὰ ἀκολουθήσῃ. Εὐτυχῶς ἐπρόλαβε ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ ἔθεσε τέρμα στὴ φριχτὴ ἐκείνη κατάσταση.

Τὰ δυὸ αὐτὰ ὑπομνήματα εἶναι γραμμένα γαλλικὰ στὴ γραφομηχανή, σφραγισμένα μὲ τίς δυὸ σφραγίδες τῶν ἐκκλησιῶν: «Τῶν Γενεθλίων τοῦ Τιμίου Προδρόμου» καὶ «Τῶν Ἱερῶν Ναῶν Εὐαγγελιστρίας καὶ Τιμίου Προδρόμου» καὶ εἶναι ὑπογραμμένα ἀπὸ τοὺς Ἰωάν. Κωνσταντινίδη, Γεώργ. Καλογερόπουλο, Κωστῆ Μακρῆ, Γ. Τιμογιαννάκη καὶ Κωστῆ Μέρσα, τὰ παραθέτομε δὲ μεταφρασμένα παρακάτω, γιὰ τὴν ἱστορικὴ σημασία τους.

Ἦ π ὀ μ ν η μ α π ρ ῶ τ ο :

«Κύριε Ἐπίτροπε,

«Ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τοῦ Μπουτζᾶ, ἐκπροσωπούμενος ἀπὸ τίς κοινοτικές του Ἀρχές, συνεπεία τοῦ προχθεσικοῦ τρομεροῦ ἐγκλήματος, τοῦ ὁποίου θρηγεῖ τὰ ἀθῶα καὶ εἰρηνικά θύματα, ἔχον ὑπ' ὄψιν του ὅτι ὑπὸ τὴν ἰδιότητά σας ὡς ἐκπροσώπου τῶν Δυνάμεων τῆς Συνενοήσεως (Ἀντάντ), εἰσθε ἐπιφορτισμένος νὰ φροντίζετε διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τόπου, ἣ ὁποία σοβαρῶς ἐξετέθη, παρακαλεῖ νὰ λάβετε ὑπὸ σημείωσιν τὰ ἀκόλουθα:

» Ὅτι ἡ τάξις καὶ ἡ ἀσφάλεια τῆς ὕπαιθρου εὐρίσκεται εἰς τὴν πλέον ἀξιοθρήνητον κατάστασιν.

» Ὅτι τουρκικαὶ συμμορίαὶ μὲ στολὴν χωροφυλάκων λυμαινόνται τὴν περιοχὴν ἐπιδιδόμεναι εἰς ἓνα πραγματικὸν ἀνθρωποκυνῆγι ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἐργατῶν, οἱ ὁποῖοι μὲ ἡσυχίαν καὶ ἀοπλὰ ἐργάζονται στὰ χωράφια τῶν.

» Ὅτι ἡ δρᾶσις τῶν συμμοριτῶν αὐτῶν ἔχει φανερόν σκοπὸν

νά τρομοκρατήση τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον διὰ νὰ τὸ ἐμποδίσῃ νὰ βγαίῃ ἀπὸ τὰ σπίτια του. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι οἱ τρομεροὶ ἀκρωτηριασμοὶ καὶ τὸ κάψιμο τῶν πτωμάτων τῶν τελευταίων τεσσάρων θυμάτων, τῶν ὁποίων τὶς φωτογραφίες θὰ σᾶς ἐγχειρήσῃ ἡ Ἐπιτροπὴ, πού ἐξουσιοδοτήθη νὰ σᾶς ἐπιδώσῃ τὸ παρόν.

» Ὅτι ἀποτέλεσμα τῶν θραυστάτων αὐτῶν τρομοκρατικῶν καὶ προκλητικῶν πράξεων θὰ εἶναι ὅπως τὰ ἀμπέλια τῆς περιοχῆς τοῦ Μπουτζᾶ καὶ οἱ ἄλλες καλλιέργειες ἐγκαταλειφθοῦν ἀπὸ τοὺς ἰδιοκτῆτας των, πράγμα πού θὰ ἐπιφέρῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ μας καὶ γενικῶς μεγίστην ζημίαν εἰς τὸν τόπον, ὁ ὁποῖος ὑποφέρει ἤδη πολὺ ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν καὶ τὴν ἀκρίθειαν τῶν τροφίμων.

» Ἐν συμπεράσματι, ζητοῦμεν ὅπως, σύμφωνα μὲ τὰς διατάξεις αὐτοῦ τούτου τοῦ ὀθωμανικοῦ νόμου περὶ ἀγροφυλακῆς, διατάξεις τὰς ὁποίας ἡ τουρκικὴ Διοίκησις, γιὰ λόγους τοὺς ὁποίους ἡ ἰδία γνωρίζει, δὲν ἠθέλησε ποτὲ νὰ ἐφαρμόσῃ, ἐπιτραπῆ στὴν Κοινότητά μας νὰ καταρτίσῃ ἡ ἰδία ἓνα σῶμα ἀγροφυλακῆς, πού νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἐντόπια πρόσωπα τῆς ἐκλογῆς της καὶ τὰ ὁποῖα νὰ ἀναλάβουν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἀσφαλείας εἰς τὴν πεδιάδα μας καὶ τὴν καταδίωξιν τῶν κακοποιῶν.

» Ἡ Ἑλληνικὴ Κοινότης τοῦ Μπουτζᾶ θὰ ἀναλάβῃ στὴν περίπτωσιν αὐτῇ ὅλην τὴν εὐθύνην, ὅσον ἀφορᾷ τὴν τιμιότητα καὶ τὴν πειθαρχημένην καλὴν συμπεριφορὰν τοῦ σώματος πού θὰ σχηματίσῃ. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, προβλέπει ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ θλέποντες νὰ ἀπειλεῖται ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία των, θὰ προσπαθήσουν νὰ ἀμυνθοῦν μὲ τὰ ἴδια αὐτῶν μέσα, πράγμα πού θὰ καταλήξῃ νὰ ὀδηγήσῃ στὶς πιὸ λυπηρὰς συνέπειας γιὰ τὸ χωριὸν καὶ γιὰ τὸ ὁποῖον ἡ Κοινότης ἀπεκδύεται ἀπὸ τῶρα πάσης εὐθύνης.

» Ὅπως δὲν ζητοῦμεν παρὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἐνὸς δικαιώματος πού μᾶς ἔχει παραχωρηθῆ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ὀθωμανικὸν νόμον, τὸ ὁποῖον ὅμως ἡ τουρκικὴ Διοίκησις μᾶς ἀρνεῖται ἀπὸ κακὴν θέλησιν, σᾶς ἱκετεύομεν, κύριε Ἐπίτροπε, ὅπως κάμετε χρῆσιν τῆς ἐξουσίας σας πλησίον τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν διὰ νὰ τὰς ἀναγκάσετε νὰ δεχθοῦν τὴν λύσιν πού προτείνομεν, ἡ ὁποία εἶναι ἡ μόνη ἱκανή

νά θέση τέρμα σ' αὐτὴ τὴν ἀνυπόφορη κατάστασι.

» Παρακαλοῦμεν, κύριε Ἐπίτροπε, νά δεχθῆτε τὴν ἔκφραση τῆς, μετὰ πλήρους σεβασμοῦ, ἀφοσιώσεώς μας.

» Μπουτζᾶς

» Σμύρνη 18 Μαρτίου 1919

(Ἵπογραφαὶ καὶ σφραγίδες) »

Μετὰ τὴν ὑποβολὴ τοῦ ἀνωτέρω ὑπομνήματος εἰς ἓνα ἕκα-
στον τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, συνετάχθη δεύτερο, ἀναλυτικώτε-

Οἱ σφραγίδες τῶν Ἐκκλησιῶν.

ρο, καὶ στάλθηκε εἰς τὴν ὀλομέλεια τῆς Ἐπιτροπῆς, ὑπογραμμένο ἀπὸ τὰ ἴδια μέλη τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου καὶ σφραγισμένο μετὰ δύο πάλιν σφραγίδες.

Ἵπόμνημα δεύτερο

«Κύριοι Ἐπίτροποι,

» Ἐχομεν τὴν τιμὴν νά σᾶς ἐκθέσωμεν τὰ ἀκόλουθα: Ἀπὸ ἐνὸς περὶ τούτου μηνὸς ὑπῆρχαν φῆμες ὅτι ἰδρύθηκε συστηματικὴ ὀργάνωσις μετὰ σκοπὸν νά ἐνεργῆσι μιὰ ἀντιχριστιανικὴ κίνησις σὲ μεγάλη ἔκτασι στὶς περιχώρας τοῦ Ἀϊδινίου καὶ τῆς Καισαρείας. Οἱ φῆμες αὗτὲς ἐπεβεβαιώθησαν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ὠρισμένην ἐποχὴν ποὺ τὸ πρόγραμμα τῆς ὀργάνωσις θὰ ἔμπαινε σὲ ἐφαρμογή. Ἡ καθ' αὐτὸ ἐκτέλεσις ἐφάνη πὺς ματαιώθηκε γιὰ δύο, κατὰ τὴν γνώμην μας, λόγους: Πρῶτον γιὰτὶ ἓνα τμήμα τῆς φρουρᾶς τοῦ Ἀϊδινίου

πού θα ἐλάμβανε μέρος στήν κίνηση, ἔφυγε ἐπειγόντως στήν περιοχή τῶν Σωκίων γιά νά δράσῃ ἐναντίον τῶν χωρικῶν τοῦ "Αἰ - κιοῖ και τοῦ Γέροντα και δεύτερον χάρις εἰς τὰς ἀποκαλύψεις Τούρκου ἀξιωματικοῦ, ὁ ὁποῖος ἔχει ἤδη φύγει στό ἐξωτερικό και ὁ ὁποῖος ἐδέχθηκε νά παραχωρήσῃ τὰ σφραγισμένα σχέδια πού τοῦ εἶχαν ἐμπιστευθῆ.

» Ὁ μέγανος ἀριθμός τῶν ἐγκλημάτων πού ἐγιναν κατά τήν περίοδο τῆς ἀνακωχῆς ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, ἡ ἀτιμωρησία τῶν ἐνόχων, ἡ ἀδιαφορία τῶν Ἀρχῶν, ἡ διατήρηση στίς διοικητικές θέσεις τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κόμιτάτου (ὁ Νουρεντίν, στρατιωτικός και πολιτικός διοικητής Σμύρνης) και στή χωροφυλακή ἀξιωματικῶν πού ἔκαναν ἀκατονόμαστα ἐγκλήματα κατά τήν περίοδο τοῦ πολέμου (Σεμσαντίν και Φετλῖς), ἡ μείωση τῆς ἐξουσίας πού ἀσκοῦσε ἡ Ἐπιτροπή συνεπεία τῆς μὴ ἐκτελέσεως τῶν ἀξιώσεων πού προβάλλει γιά τὰ ζητήματα τῆς στρατολογίας τῶν χριστιανῶν και τοῦ ἐπαναπατριμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν πληθυσμῶν πού εἶχαν ἐκτοπισθῆ στό ἐσωτερικό, ὅλα αὐτά ἐδημιούργησαν στους χριστιανούς τήν ἀλγεινή ἐντύπωση ὅτι ἡ κατάσταση πού ὑπῆρχε κατά τὰ τρομερά χρόνια τῆς δουλείας δὲν ἐκαλλιτέρεψε καθόλου.

» Ἐμπρός σ' αὐτή τήν ψυχολογική κατάσταση, οἱ φῆμες περὶ ὀργανωμένης ἀντιχριστιανικῆς κινήσεως—φῆμες ἄλλωστε πού ἐβεβαιώθηκαν—ἀφίγουν τὸν φιλήσυχο χριστιανικό πληθυσμό μέ τήν ἐντύπωση ὅτι πρέπει ἀκόμη νά σκύβῃ κάτω ἀπὸ τὸ σπαθί τοῦ τυράννου, ἀφοῦ μάλιστα και τὰ παράπονά τοῦ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς Συνενηγορήσεως στήν πόλη μας ἔμειναν χωρὶς κανένα πρακτικό ἀποτέλεσμα.

» Καὶ ἐνῶ σιγά-σιγά ἡ ἀπειλή τῆς ἀντιχριστιανικῆς κινήσεως ἄρχισε νά ἐκλείπη, ξαφνικά τὸ ὄραδου τῆς 28) 13 Μαρτίου 1919 μαθεύτηκε στὸν Μπουτζᾶ ὅτι σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ χωριό, πού ἀπέχει ἀπὸ τὴν Σμύρνη περὶ τὰ 20 λεπτά σιδηροδρομικῶς και κατοικεῖται σχεδὸν ἀποκλειστικά ἀπὸ Ἑλληνας ὀρθοδόξους, χωρὶς ἐπιστρέφοντες ἀπὸ τ' ἀμπέλια των ὑπέστησαν αἱματηρὴ ἐπίθεση ἀπὸ μιὰ ὀμάδα πού παρεμόνευε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Δυστυχῶς ἡ εἶδηση ἐπαληθεύτηκε και οἱ λεπτομέρειες ἔχουν ὡς ἑξῆς:

» Μιὰ ὀμάς ἀπὸ δέκα Τούρκους μέ στρατιωτικὴ στολή και

ώπλισμένη, παραμόνευε στη θέση που λέγεται «Παύλου βρύση» και βρίσκεται πολύ κοντά στον δρόμο που οδηγεί από τον κάμπο στο χωριό του Μπουτζά, όποτε, κατά τις 5.15' το απόγευμα, οι πρώτοι χωρικοί που περνούσαν από αυτό το μέρος δέχτηκαν μια ομοβροντία από τουφέκια και τέσσερις από αυτούς έπεσαν νεκροί: ο Βασίλης Τσορβάς, 55 ετών και πατέρας οκτώ παιδιών, Στράτης Σαρνιχολής, 50 ετών, πατέρας τεσσάρων παιδιών, Σπύρος Μόμπιλας, 50 ετών, και Στέφανος Διπλάρας, 29 ετών μοναδικό στήριγμα μιας γρηάς μάνας και ο όποιος μόλις είχε απολυθῆ από τον τουρκικό στρατό.

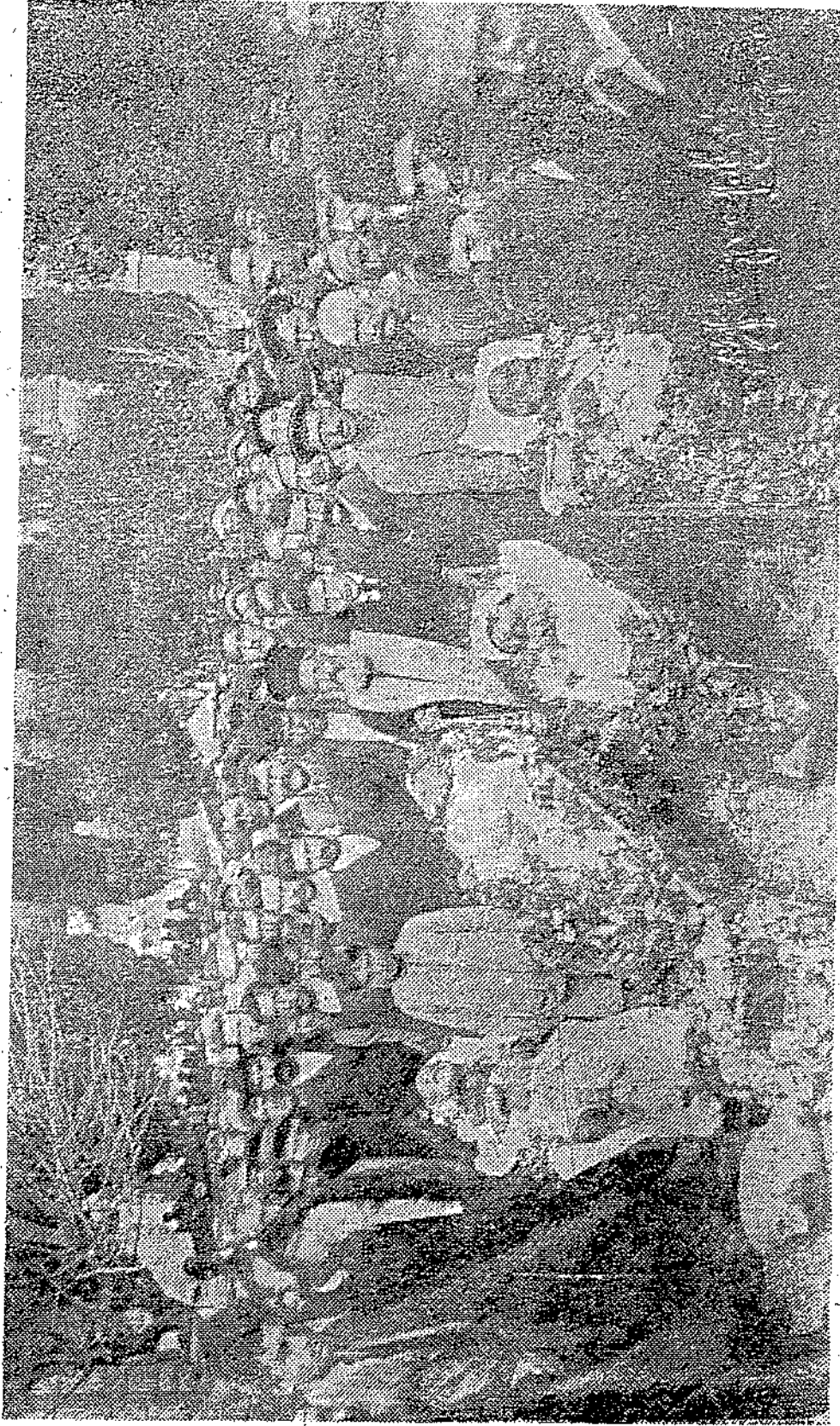
» Έκείνοι που κατώρθωσαν να σωθούν ήρθαν τρέχοντας στον Μπουτζά και ειδοποίησαν τας Αρχές του χωριού. Στο караκόλι (άστυνομικό σταθμό) ήταν μόνον ο γραμματέας Σαντίκ, ο όποιος άκουσε τὰ συμβάντα με έξαιρετική άδιαφορία λέγων ότι πρόκειται για πράγματα χωρίς σημασία. Ο διοικητής της χωροφυλακής δέν ήταν στο караκόλι, γιατί όταν άκουσε, πριν μια ώρα, τις τουφεκιές έπῆρε τούς άνδρας του κι' έτρεξε προς τον Παράδεισο, δηλαδή τελείως αντίθετα από την Βρύση του Παύλου, όπου έγιναν οι σκοτωμοί. Το βράδυ της ίδιας ημέρας μια δύναμις από τζαντάρμες και πολίτισιες μαζί με χωρικούς έπῆγαν στον τόπο του δράματος όπου εύρησαν τὰ τέσσερα πτώματα τρύπια από σφαίρες και με κομμένους τούς λαιμούς των τριών, ένω του τετάρτου, του Βασίλη Τσορβά το πτώμα ήταν το μισό άπανθρακωμένο. Την έπομένην τὰ πτώματα των δυστυχών αυτών θυμάτων μετεφέρθησαν στον Μπουτζά. Καθ' όλην την νύχτα της Πέμπτης προς την Παρασκευή, ή χωροφυλακή και ή άστυνομία εύρησαν την εύκαιρία να γιορτάσουν με τραγούδια και νταούλια, πράγμα που έκανε την πιό θλιβερή έντύπωση. Την νύχτα εκείνη, που δέν άκουε κανείς παρά κλάμματα και θρήνους απ' όλα τὰ μέρη του χωριού και που περισσότεροι από χίλιοι άγρότες ήσαν κατατρομαγμένοι από τις σφαγές, ή διαγωγή αυτή των τουρκικών Αρχών ήταν τέτοια ώστε να πείθῃ πως οι ίδιες οι Αρχές ένεθάρρυναν τις δάρδαρες αυτές πράξεις. Ο Γενικός Διοικητής Σμύρνης ήρθε στον Μπουτζά και μετά την έρευνα που έκανε άπεδοκίμασε τή συμπεριφορά εκείνων που σώθηκαν από την ένέδρα και τούς επέπληξε διότι έτόλμησαν να καταθέσουν στην

ἀνάκριση ὅτι οἱ ἔνοχοι φοροῦσαν τουρκικὰ στρατιωτικὰ στολὰς. Ἡ ψυχρὴ καὶ περιφρονητικὴ στάση τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ πρὸς τὰς οἰκογενεῖες τῶν σκοτωμένων καὶ πρὸς ὅλους τοὺς χωρικοὺς ἐδυνάμωσε μέσα στὴν συνείδησιν ἔλων ὅτι δὲν πρέπει γὰρ περιμένουν καμμιά προστασία, καμμιά βοήθεια ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση.

» Τὴν ἐπομένην τοῦ δράματος, 14 Μαρτίου 1919, ἡ ἴδια συμμορία τῶν κακούργων, κοντὰ στὸ Καζαμίρ, ἐπυροδόλησε τὸν κάτοικο τοῦ Μπουτζᾶ, Μπρικόκη. Τρεῖς σφαῖρες τοῦ τρύπησαν τὰ ροῦχα καὶ τὸ καπέλλο, καὶ ὁ δυστυχὴς κατῴρθωσε γὰρ σωτὴν τρέχοντας. Ἄλλη ἀπόπειρα ἐγένετο τὴν ἴδια μέρα ἐναντίον ἑνὸς ἄλλου χωρικοῦ λεγομένου Σολάρη. Τὸ Σάββατο, 2) 15 Μαρτίου 1919, τότε ποὺ ἐγίνετο στὸν Μπουτζᾶ ἡ πάνδημη κηδεῖα τῶν τεσσάρων σκοτωμένων, ἡ ἴδια πάλιν συμμορία τῶν κακοποιῶν ἐσκότωσε τὸ ἀντρόγυνο Ταουσάνη, καὶ τὴν ἴδια ὥρα, ἀλλὰ λίγο μακρύτερα, πυροβολοῦσε ἐναντίον τοῦ Κωνσταντίνου Σαρηγιάννη, ὁ ὁποῖος σώθηκε χάρις στὸν γρήγορο καλπασμὸ τοῦ ἀλόγου του.

» Ἐχόντες ὑπὲρ ὅψιν ὅτι τὰ κακουργήματα αὐτὰ ἦσαν συνέχεια τῆς σφαγῆς τῶν τριῶν βοσκῶν, ποὺ ἐγένετο μεταξὺ Κουκλουτζᾶ καὶ Ἰσικλάρ, σχεδὸν ἐμπρὸς στὸ καρακόλι, καὶ ὅτι μένουν ἀτιμώρητα, ὅτι ἡ ἀδιαφορία τῶν Ἀρχῶν γιὰ τὴν δίωξιν τῶν ἐγκληματιῶν εἶναι ἀφόρητη, ὅτι ἡ στάσις τῶν κυρίων τῆς Ἐπιτροπῆς εἶναι τοῦλάχιστον παθητικὴ, ἀφοῦ τὰ ἐγκλήματα γίνονται συνεχῶς, σχεδὸν ἐπὶ παρουσία των, δοθέντος ὅτι ὁ Μπουτζᾶς δὲν ἀπέχει παρά ὀκτὼ χιλιόμετρα ἀπὸ τὸ λιμάνι τῆς Σμύρνης, ὅτι δὲν ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα τοῦ λαοῦ τοῦ Μπουτζᾶ γὰρ ὑπερασπίσῃ τὸν ἑαυτοῦ, σκεπτόμεθα ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι τέτοιας μορφῆς ὥστε γὰρ πείθουν τοὺς χωρικοὺς μας πῶς ἔχουν ἐγκαταλειφθῆ στὸ ἔλεος τῶν σφαγέων. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον ἀπὸ τὴν παρασμένη Παρασκευὴ κάθε ἀγροτικὴ ἐργασία ἔχει σταματήσει. Χίλιοι ἐργάτες καὶ ἀμπελουργοί, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ περισσότεροι εἶναι στηρίγματα πολυμελῶν οἰκογενειῶν, μένουν μέσα στὸ χωριὸν μὲ σταυρωμένα χέρια. Μία ἔκτασις ἀπὸ 15.000 στρέμματα ἀμπελιῶν καὶ ἐλαιῶνων μένει ἀκαλλιέργητη, παρὰ τὰς ἐπείγουσας ἀνάγκας γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Ἡ κηδεὶα τῶν τεσσάρων ἀθῶν θυμάτων: τῶν Βασί. Τσορβά, Στράτη
Σαρνικολή, Σπ. Μόμπλια καὶ Στεφ. Διπλάρα. Στὸ μέσον ὁ πατὴρ
Σωτήρης Δρύλης τοῦ Ἀπάνω Ἄη - Γιάννη.

Αὐτοὶ οἱ πατέρες οἰκογενειῶν ποὺ μένουσιν ἄεργοι καὶ ποὺ ἄλλοτε μὲ τὸ πνεῦμα τῆς νοικοκυρωσύνης ποὺ τοὺς διέκρινε εἶχαν ἀποκτήσει τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν ἀρτοποιῶν καὶ τῶν παντοπωλῶν τοῦ χωριοῦ, θὰ στερηθοῦν ἐντὸς ὀλίγου τῆς πιστώσεως ποὺ τοὺς ἐχορηγεῖτο καὶ τότε θὰ ἀρχίσῃ γι' αὐτοὺς ἡ περίοδος τῶν στερήσεων καὶ τῆς δυστυχίας.

» Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, μιὰ μικρὴ ὁμάς ἐγκληματιῶν, μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ Τουρκικοῦ Κομιτάτου καὶ τὴν βοήθεια τῶν ἐπισήμων Ἀρχῶν, σπεῖρει μὲ χαρὰ τὸν τρόπο σ' ἓνα δλόκληρο χωριὸ καὶ ἐπιβάλλει τὴν ἐγκληματικὴ θέλησή της σὲ δέκα χιλιάδες χριστιανούς, καὶ αὐτὸ σὲ ἓναν τόπο πολὺ κοντὰ στὴν πόλη, ὅπου ἐδρεύει ἡ Συμμαχικὴ Ἐπιτροπὴ, καὶ στὸ λιμάνι τῆς ὁποίας θρῖσκεται ὁ συμμαχικὸς στόλος μὲ ἑκατοντάδες ναῦτες. Παρόμοια πράξη εἰς βάρος τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν Κρατῶν τῆς Συνεγνωσέως ποτὲ δὲν ἔχει γίνει, ἀκόμη καὶ κατὰ τὰ θλιβερά καὶ ἀμφίβολα χρόνια τοῦ φοβεροῦ πολέμου.

» Στις Ἐπιτροπὰς τοῦ χωριοῦ ποὺ ἐπεσκέφθησαν πολλὰς φορές τὰ μέλη τῆς ἰδικῆς σας Ἐπιτροπῆς, διὰ νὰ ζητήσουν καὶ νὰ ἱκετεύσουν τὴν ἐπέμβασή των ὅπως τεθῆ τέρμα σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση τῶν πραγμάτων, ἐδίδετο πάντοτε ἡ ἀπάντησις, ὅτι, σύμφωνα μὲ τὶς ὁδηγίες ποὺ ἔχουν, ὀφείλουν νὰ ἐνισχύουν τὸ κύρος τῶν ἀποφάσεων τῶν τουρκικῶν Ἀρχῶν, διότι—τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος—ἀπὸ αὐτὰς θὰ διοικεῖται ὁ τόπος. Ἡ σύστασις αὐτὴ κρίνεται ὡς σιωπηρὴ ἀπαγόρευσις πρὸς ἐνεργὸν ἐπέμβασιν εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ τόπου τούτου καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐξασθενίζει τελείως τοὺς ὅρους τῆς ἀνακωχῆς καὶ ἀποβαίνει εἰς βάρος τῶν νικητῶν καὶ πρὸς ὄφελος τῶν ἠττημένων. Δὲν καθορίζεται μήπως σαφῶς εἰς τὸ συμφωνοῦν τῆς ἀνακωχῆς ὅτι αἱ Δυνάμεις τῆς Συνεγνωσέως ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνουν γιὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἀσφαλείας; Ἡ μήπως αὐτὰ τὰ ἐγκλήματα, αὐτὴ ἡ ἐγκατάλειψις τῶν κτημάτων ποὺ θὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν πείναν, δὲν συνιστοῦν πράξεις προβλεπόμενες ἀπὸ τὸν ὅρον αὐτὸν τῆς ἀνακωχῆς;

» Ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὰς παρατηρήσεις αὐτάς, ποὺ οἱ κἄτοιχοι τοῦ Μπουτζᾶ τολμοῦν νὰ διατυπώσουν γιὰ νὰ δεῖξουν μὲ ποιὸ

δίκαιο τρόπο εφαρμόζονται οι όροι της ανακωχής, παρακαλούμεν να μᾶς ἐπιτρέψετε να σᾶς υποβάλωμεν εὐσεβάστως τὴν ἀκόλουθη πρόταση, ἢ ἀποδοχή τῆς ὁποίας θὰ συντελέσῃ στὴν ἀποκατάσταση τῆς τάξεως, ἐνῶ συγχρόνως θὰ τηρηθοῦν οἱ ὀδηγίες σχετικὰ μετὸν σεβασμὸ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνητικῆς ἰσχύος:

» Σύμφωνα μετὸν Ὀθωμανικὸ νόμο, ἡ κοινοτικὴ ἐξουσία κάθε χωριοῦ, ἢ, ἂν δὲν ὑπάρχῃ τέτοια, οἱ γέροντες κάθε χωριοῦ ἔχουν τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθήκον να φροντίζουν γιὰ τὴν ὀργάνωση τῆς ἀγροφυλακῆς. Βασιζόμενο στὸ πνεῦμα τοῦ νόμου τούτου τὸ Κοινοτικὸ Συμβούλιο τοῦ Μπουτζᾶ ἔκανε πάντοτε χρῆση τοῦ δικαίωματος τούτου, ἀλλὰ οἱ ἀγροφύλακες οἱ διωρισμένοι μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξαφανίσθησαν εἴτε ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιστράτευσης, εἴτε διὰ τῆς βίας. Ὁ Γενικὸς Διοικητὴς, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ Συμβούλιον ἀπευθύνθηκε γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τῶν ἀγροφυλάκων τούτων μετὰ κατοίκους τοῦ χωριοῦ, δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν του τὰς διατάξεις τοῦ νόμου καὶ ἐδήλωσε ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ἀγροφυλακῆς θὰ ἀναθεωρηθῇ ἐπὶ τῇ βᾶσει νέου κανονισμοῦ τὸν ὁποῖον ἐπεξεργάζεται. Καὶ ἐπειδὴ ὁ περίφημος αὐτὸς κανονισμὸς δὲν ἔγινε ποτέ, τὸ χωριὸ στερεῖται μέχρι σήμερα ἀγροφυλάκων. Λόγω τοῦ γεγονότος τούτου καὶ τῶν σφαγῶν ποὺ ἐπηκολούθησαν, δηλοῦμεν χωρὶς κανένα δισταγμὸ ὅτι ὅλη ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν παροῦσα κατάσταση βαρύνει ἀποκλειστικὰ τὴν Ὀθωμανικὴν Κυβέρνηση.

» Οἱ κάτοικοι τοῦ Μπουτζᾶ ἀναγνωρίζουν τὴν θεωρητικὴ ἀρχὴ τοῦ σεβασμοῦ τῶν ὀδηγιῶν ποὺ ὑπάρχουν, ζητοῦν ὅμως τὴν ἐφαρμογὴ τῶν νόμων, διὰ τῆς νομίμου ὁδοῦ, διότι, ἂν δὲν ληφθῇ καμμία ἀπόφασις γιὰ να ἰσχύσουν οἱ νόμοι, ἢ πείνα θὰ κάμῃ τὸ ἔργον τῆς καὶ οἱ χωρικοὶ θὰ ἀναγκασθοῦν να ἐπαγρυπνήσουν οἱ ἴδιοι γιὰ τὴν προστασίαν τῶν γεωργῶν κατὰ τὶς ὥρες τῆς ἐργασίας τῶν.

» Ὑπὸ τὴν ἰδιότητά μας ὡς πιστῶν διερμηνέων τῶν αἰσθημάτων τῶν χωρικῶν τοῦ Μπουτζᾶ, ἐρχόμεθα να σᾶς παρακαλέσωμεν ὅπως θελήσετε να ἐπέμβετε πρὸς τὸν Γενικὸν Διοικητὴν ὅπως τεθοῦν σὲ ἐφαρμογὴ αἱ διατάξεις τοῦ Ὀθωμανικοῦ νόμου χωρὶς ἀναβολή, ἢ δὲ ἀναδιοργάνωση τῆς ἀγροφυλακῆς γίνῃ κατὰ τρόπον ποὺ να εἴμπορῇ να ἐνεργῇ με ἀποφασιστικότητά εἰς τὴν καταδίωξιν

Τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ ἦταν γιὰ τὸν Μπουτζᾶ, μιὰ ἀφορμὴ λύπης μέσα στὴ γενικὴ χαρά: "Ἐνα ἀπὸ τὰ παλληκάρια τοῦ πῆγε «κουρμπάνι» (ἄξιλαστήριο θῦμα) στὴ λευτεριά.

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΠΟΥΤΖΑ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΔΗΜΟΣΙΟ-
ΓΡΑΦΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ.

Κώστα Ἀθάνατου

ΜΠΟΥΤΖΑΣ (1)
(Σμύρνη 1919)

» Εἶναι Μάιος. Στὸ σιδηροδρομικὸ σταθμὸ τῆς Πούντας μᾶς περιμένει ἓνα πρόσχαρο, εὐρύχωρο, καθαρὸ τραῖνο μὲ τὰ γυαλιστερά θαγόνια τοῦ καὶ τὰ ψαθωτὰ του καθίσματα. Δὲν εἶναι ἔκτακτος σουλτανικὴ ἀμαξοστοιχία, ἀλλ' ἀπλούστατα ἓνα τραῖνο γιὰ ὅλο τὸν κόσμον καὶ περιμένει τὴν ὥρα τοῦ δρομολογίου τοῦ νὰ μεταφέρῃ στὶς ἐξοχὲς ὄσους θέλουν ν' ἀναπνεύσουν ἀέρα μυρωμένον ἀπὸ τριαντάφυλλα. Πληρώνει κανεὶς στὴ θυρίδα δεκατέσσερα γρόσια (κάτι δηλαδὴ λιγότερο ἀπὸ μιὰ δραχμὴ δική μας) καὶ μ' αὐτὰ παίρνει ἓνα εἰσιτήριο πρώτης θέσεως ἀλλέ - ρετουρ γιὰ τὸν Μπουτζᾶ, τὴν Κηφισιά τῆς Σμύρνης, νὰ ποῦμε.

» Σιγά - σιγά, ἔτσι μὲ τὴν κουθέντα, σὲ λίγη ὥρα τὸ τραῖνο φθάνει στὸ «Παραδείσο» ἢ Παράδεισον. Εἶναι μικρὸ χωριουδάκι, συνοικισμὸς, μὲ πανύψηλες λευκές, ὀλάνθιστο, ὅμως καὶ τόσο χαριτωμένο ποῦ δικαιολογεῖ πληρέστατα τὴν ὀνομασία τοῦ. [Ἀπὸ τὸν Παράδεισο ἐπῆγε πεζὸς στὸν Μπουτζᾶ] . . . . . Κυρίες Μπουτζαλιές, σιλουέττες κουκλίστικες, συνταξιδιώτισσες, μᾶς ὀδηγοῦν εὐγενέστετα στὸ μονοπάτι κατὰ μῆκος τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Ἐδῶ ἡ ἄμπελος ἀνθεῖ μεγαλοπρεπῶς καὶ ἔχει ἀνάστημα ὑπερήφανον—τὸ βασίλειο τῆς φημισμένης Σουλτανίνας ποῦ ὁμολογᾷ ὅτι βάζει κάτω τὰ κούρβουλα τῆς Κορινθίας γῆς.—Ὁ Μπουτζᾶς διακρίνεται μόλις κουκουλωμένος ἀπὸ ἓνα πυκνόδασος ὀλόγυρα. . . . .

» Χωριό, ἀλλά, κύριοι, εἶναι τρόπος τοῦ λέγειν ἀπὸ συγῆθεια.

(1) Ἀναδημοσιεύθηκε στὸ Ἐτήσιο Προσφυγικὸ Ἡμερολόγιο τοῦ 1927.

Γιατί ο Μπουτζᾶς είναι μιὰ πόλις ἀπὸ 15.000 κατοίκους καὶ ὅλοι Ἕλληνες καθαροί. Ὑπάρχουν περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸ πιάνα στὰ σπίτια τοῦ Μπουτζᾶ, καὶ ἡ πληροφορία μας δὲν εἶναι ἀμφίβολη, ἀφοῦ τ' ἀκοῦμε περπατώντας στὸ λιθόστρωτο ν' ἀντηχοῦν γλυκοὺς σκοποὺς ἀπὸ τὰ ἀόρατα κρινοδάχτυλα τῶν ὠραίων, τῶν ἑνομαστῆς καλλονῆς κοριτσιῶν τοῦ «χωριοῦ» μέσ' ἀπὸ τὰ τεντωμένα παράθυρα. Οἱ δρόμοι του εἶναι ἀπὸ καλοὺς μηχανικοὺς φτιαγμένοι καὶ φωτίζονται ἀπὸ λαμπροὺς γλόμπους ἠλεκτρικοῦ. Τὰ μπαλκονάκια του εἶναι τὸ ἴδιο ὅπως στὴ Σμύρνη, κλειστά, καὶ ἀπὸ μέσα μᾶς κρυφοκυττάζουν μαῦρα καὶ γαλανὰ καὶ παμπόνηρα μάτια.

» Ὁ Μπουτζᾶς, δηλαδή, ἔχει ὅλα τὰ κομφορ μιᾶς πόλεως, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἔχει τὸ μεγαλύτερο προτέρημα τοῦ χωριοῦ: τὴν ἡσυχία, τὴ γαλήνη, τὴν ἀταραξία, τὴ μακαριότητα, τὴν ἁρμονία, τὴ σιγή...

Τὸ ὠραῖον φύλον τοῦ Μπουτζᾶ δὲν ἀφθογεῖ μόνον, ἀλλὰ «διακρίνεται» πραγματικὰ καὶ γιὰ τὸ σίχ, τὴ χάρη του στὸ ντύσιμο, στὸ χτένισμα, στὸ λούσο, ντέρνιέ κρὶ Εὐρωπαϊκοῦ φιγουρινιοῦ. Οἱ Μπουτζαλιές κοπέλλες θγαίνουνε τὸ βράδυ - βράδυ στολισμένες στὸν περίπατο, κρατώντας ἢ μιὰ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὸ μπράτσο, μὲ τουαλέττα τῆς ὕρας, οἱ μικρότερες μὲ ξέπλεχτα μαλλιά, καὶ συνομιλοῦν καὶ γελοῦνε καὶ κυττάζουν παράξενα τοὺς ξένους ἐπισκέπτες τῆς πατρίδος τους, ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς ἔφεραν τὴ λευτεριά.

» Ὁ Μπουτζᾶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἀστικά σπίτια του, ἔχει καὶ βίλλες μεγαλοπρεπεῖς καὶ πάρκα σκιερά, καὶ ἐξοχικὰ κέντρα, πλούσια καὶ πρόθυμα, ποὺ τραβοῦν ὅλη τὴ Σμύρνη τὸ καλοκαίρι. Ἀλλὰ ἔχει κυρίως πληθυσμὸν μόνιμον, γηγενῆ, ντόπιον, πολιτισμένον καὶ αὐτὸ εἶναι τὸ ἐξαιρετικόν του, γιατί ἡμεῖς δὲν ἔχουμε τέτοιους Κηφισιώτες, οὔτε τέτοια Κηφισιά. Ὡς πόλις αὐτοτελῆς ἔχει τοὺς παλαιοὺς κατοίκους τῆς, ἀρχόντους μὲ παράδοσιν.

» Εἰς τὸ προαύλιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ Μπουτζᾶ ὑπάρχουν κίονες ἀρχαῖοι καὶ κιονόκρανα περίτεχνα ἀπὸ τὰ θεῖα καὶ λεπτότατα ἀριστουργήματα, ποὺ ἔδωσεν ὁ Ἰωνικὸς ρυθμὸς, τὸν κλασσικὸ καιρὸ, κι' ἀπ' αὐτὸ ἀποδεικνύεται ἡ παλαιότητα ἱστορίας του. Εἶναι

πλήθος εῦρήματα ἀρχαῖα πού ὑπόσχονται εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ἓνα πλοῦτον ἀφάνταστον μὲ μίαν ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν ἀνασκαφῶν.

»Μέσα εἰς τὸ τέως τουρκικὸ κονάκι, κατειλημμένο σήμερα ἀπὸ τὸν «κύριον φρούραρχον», ἓνα εὐσταλῆ ἡμέτερον ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ πεζικοῦ, ἐνῶ ἔξω στήν αὐλή οἱ εὐζωνοὶ χορεύουν καὶ τραγουδοῦν, συζητοῦμε σοβαρῶς γιὰ τὴ μετονομασίαν τοῦ χωριοῦ, γιὰτὶ ἡ ὀρμὴ τῆς καταλήψεως ἐγέννησε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μετονομασθοῦν τὰ χωριά ἐπὶ τὸ ἑλληνικώτερον. Μεγάλῃ σπουδῇ, ἀλλὰ κάποτε σὲ τέτοιες περιστάσεις, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα παίρνουν, αἴφνης, ἓνα ὄνομα, πού ὕστερα τοὺς μένει γιὰ ὅλη τους τὴ ζωὴ. Ἐπρότειναν νὰ μετονομασθῇ «Μυριανθοῦσα». Καλὸ, ἐκφραστικὸ, ἀλλὰ νόμισα πὼς εἶχα ὑποχρέωσιν νὰ διαμαρτυρηθῶ ὡς παλαιοελλαδίτης, γιὰτὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα θὰ μᾶς θυμίζῃ διαρκῶς τὸν ἀτυχῆ μαργαριτολόγον Μυριανθοῦσην, καὶ θὰ εἶναι κωμικόν. Ἄλλος ἐπρότεινε «Ἀνθοχώρι», ἀλλὰ ἔλα πού ὁ Μπουτζᾶς δὲν εἶναι χωριό! Ἐδιωρθώθη λοιπὸν καὶ αὐτὸ εἰς «Ἀνθόπολις». Ἐχω ὁμως πάλιν τὰς ἀντιρρήσεις μου, γιὰτὶ αὐτὸ τὸ εὐλογημένο θὰ διαβάζεται «ἀνθοπόλις» ἀπὸ τὸν... ἐπιπόλαιον Ἕλληνα. Ἔτσι ἢ ἀκουσίαν ὀνοματοποιίαν ἀναβάλλεται πρὸς τὸ παρὸν καὶ εἰς νέαν ἐκδρομὴν μας βλέπομεν, ...

»Στὸ δρόμο, ἀνάμεσα ἀπὸ τὴν ἀνθησὴ καὶ τὴ θλάστησιν, βλέπομε ἀπειράριθμα σπίτια γκρεμισμένα, ρημαγμένα, ἀπογυμνωμένα. Ὁ Μπουτζᾶς τὸν ἐπλήρωσε φριχτὰ ὄλον αὐτὸν τὸν πολεμικὸ καιρό. Τὰ παλληκάρια του ἐστρατεύθησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ οἱ γέροι ἀκόμη ἐστάλησαν «στὴν πέτρα», δηλαδὴ στὰ βάθη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπου τοὺς ἐκάθιζαν σταυροπόδι στὸ ὕπαιθρο, τοὺς ἔδιναν ἓνα σφυρὶ νὰ σπάζουν λιθάρια καὶ τοὺς ἐτάϊζαν μιά φούχτα ὦμό κριθάρι κάθε εἰκοσιτέσσερις ὥρες μέσα στὸν ἥλιο, τὸ χρῦο καὶ τὴ βροχὴ.

Ἀντίκρου στὸ κονάκι, σ' ἓναν καφενέ, καθόνταν διπλοπόδι καμμιὰ δεκαριά Μπουτζαληδες, ἄντρες γέροι, μπόγια ἴσαμε ἀπάνω, θηρία, μὲ μουστάκι στριμμμένο, μὲ μέτωπο ἀγέρωχο καὶ βλέμμα λεονταριοῦ. Στὸ κεφάλι φοροῦν πλατύγυρες ρεμπούπλικες, τυλιγμένες μὲ λευκὸ τουλουπάνι, κατὰ τὴν κρατοῦσαν τοπικὴν συνή-

θειαν. Εἶναι ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ ὅλοι τους, ἐργατικοί, ἀλλὰ δὲν μᾶς εἶναι ἐντελῶς ἄγνωστοι. Τοὺς θυμᾶστε ὅλοι πολὺ καλὰ στὴν Ἀθήνα. Ἦσαν πρόσφυγες καὶ γύρισαν τῶρα ἐδῶ. Στὰ συλλαλητήρια μπροστὰ κρατοῦσαν σημαῖες μὲ τὴν ἐπιγραφή «Μπουτζᾶς» καὶ στὸν πόλεμο ἔκαναν ἀληθινὰ κατορθώματα (Σκρᾶ, -Δοῖράνη κ.λ.π.) .... Ὁ Μπουτζᾶς τιμᾶ τὴν Ἑλλάδα μας.

»Ὅλο τὸ τοπίο ἔχει μιὰ χαρὰ πού σέ κάνει νὰ λησμονιέσαι, καὶ εἶναι ἔτσι, γύρω στὴν πρασινάδα τοῦ κήπου καὶ στὰ ἀρώματα τῶν λουλουδιῶν, κάτω ἀπὸ τὸν δλόγλυκο οὐρανό, ἓνα μεγάλο μυθικό πανηγῦρι ἢ τελετὴ τῆς ἀπολυτρόσεως. Ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ οἱ ἄνθρωποι τὸ περίμεναν. Ἐσχάλιζαν τὶς τριανταφυλλιές τους μ' αὐτὴ τὴν προσδοκία καὶ μ' αὐτὰ τὰ δάκρυα τὶς ἐπότιζαν. Καὶ τῶρα νά, τὸ ὄνειρο πού ἔγινε πραγματικότης. Ὁ Μπουτζᾶς κολυμπᾷ μέσα σὲ σημαῖες γαλανόλευκες. Οἱ λαμπτέρνες του καὶ τὰ πιάνο του, τὰ χαμόγελα τῶν γυναικῶν του, ὅλα μιλοῦν χαρμόσυνα γι' αὐτὴν τὴν ὑπόθεση: "ὦ, ναί, δὲν θὰ ξεχάσωμε ποτὲ τὸν Μπουτζᾶ, καθὼς τὸν εἶδαμε σάν καὶ σήμερα δλάνθιστον, δλόχαρον, νὰ γιορτάζῃ τὴν πιὸ ἱστορικὴ ἡμερομηνία τῆς λαχτάρας του. Μαζὺ μὲ τὸν Μπουρνόδα κρατεῖ τὰ πόστα ἀπὸ τὶς δυὸ μεριές καὶ κλείνει τὴν κορνίζα πού περιβάλλει τὴ Σμύρνη μὲ τὸν γελαστὸ κόλπο της. Αὐτὸ τὸ κάδρο εἶναι τὸ ζηλευτὸ ἀπόκτημα τῶν Ἑλληνικῶν ἰδανικῶν. Μέσα του ἐκλειστήκαμε κι' ἐμεῖς, ἐκλείσαμε τὴν ψυχὴ μας καὶ τὴν νοιώθουμε νὰ εὐωδιάζῃ λιγωμένη σάν τὰ ἀνοιξιὰτικα λουλούδια, ἀπὸ τὴν πιὸ θαθεῖα ἰκαγοποίηση».

Ἄλλος δημοσιογράφος, ὁ Σ π ῶ ρ ο ς Μ ε τ α ξ ᾶ ς (1), σὲ ἀνταπόκρισή του κι' αὐτὸς ἀπὸ τὴ Σμύρνη, στὸν «Ἐλεύθερο Τύπο» τῶν Ἀθηνῶν περιγράφει τὴν ὁμορφιά τοῦ Μπουτζᾶ καὶ δίνει μιὰ παράστατικὴ εἰκόνα τοῦ χωριοῦ, λίγες μέρες μετὰ τὴν Ἑλληνικὴν κατοχὴν, 27 Μαΐου 1919, μὲ τοὺς τσολιᾶδες στρατωνισμένους ἐκεῖ νὰ χορεύουν, νὰ τραγουδοῦν, μὲ τοὺς χωριανούς, γυναῖκες κι' ἄνδρες νὰ συμμετέχουν στὴ χαρὰ τοῦ γλεντιοῦ καὶ ν' ἀπολαμβάνουν τὰ δῶρα τῆς λευτεριᾶς των:

(1) Ὁχι ὁ Σπῶρος Μελάς.

»Ο θρυλικός Μπουτζᾶς —γράφει—, ἡ γῆ ἣ ὅποια ἐδέχθη τὸ τελευταῖον ἀθῶον ἑλληνικὸν αἷμα. Ἡ γῆ εἰς τὴν ὅποιαν ὠργίασε περισσότερον ἢ τουρκικὴ ἀγριότης. Δὲν ἀπέχει παρὰ ¼ τῆς ὥρας μόνον ἀπὸ τὴν Σμύρνην σιδηροδρομικῶς. Ἡ λέξις χωριὸ δὲν τοῦ ταιριάζει. Εἶναι μιά μικρὴ πόλις ἀριθμοῦσα ὑπὲρ τοὺς δωδεκακισχιλίους κατοίκους, πάντας σχεδὸν Ἑλληνας. Ἀποτελεῖται ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ κομποτάτας—ἐπαύλεις, ἰδιορρυθμοὺς καὶ μεγαλοπρεπεῖς εἰς ἐμφάνισιν. Εὐρίσκονται ὄλαι ἀνεξαίρετως ἐντὸς κήπων ἢ μικρῶν δασυλλίων. Καμμιά γωνιά τῆς παλιάς Ἑλλάδος δὲν εἶναι τόσον πυκνοφυτεμένη. Δένδρα ὑπερύψηλα, ἐκατέρωθεν τῶν πλακοστρωμένων δρόμων, σχηματίζουσιν ὑπὲρ αὐτοῦς ἕνα πράσινον οὐρανόν, πραγματικῶς μοναδικόν. Ἄνθη παντοῦ, πρασινάδα, δροσιά, ὠμορφιά, γοητεία. Εἰς τὸν Μπουτζᾶν γνωρίζει κανεὶς τὴν φύσιν εἰς ὅλον τῆς τὸ ὑπέροχον μεγαλεῖον. Ἐδῶ ἡ φύσις ὀργιάζει κυριολεκτικῶς. Ἡ τέχνη καθυστερεῖ. Κανένα ἴχνος τῆς δὲν διακρίνεται πουθενά. Τί θὰ μπορούσε ἄλλωστε γὰ προσθήσῃ;

»Ἐνα εὐρύχωρον κτίριον, μὲ τὸν ἀπαραίτητον κήπον τοῦ χρησιμοποιοῦμενον μέχρι πρὸ δεκαπενθημέρου ἀκόμη ὡς γραφεῖον τοῦ τούρκου Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ, χρησιμεύει τώρα διὰ τὸν στρατωνισμόν τῶν εὐζώνων μας. Ὁ ἀριθμὸς των ἀνέρχεται εἰς τὴν δύναμιν μιᾶς διμοιρίας, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀνθυπολοχαγόν κ. Πέππον. Εἶναι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἑλληνικῆς κατοχῆς. Ὅλοι παιδιὰ τῶν Ἀγράφων. Λεθεγτόσωμοι καὶ ἠλιοκαμμένοι, μὲ ζωηρὰ χαρακτηριστικὰ πού προδίδουν καὶ ὅλον τὸν ἐνθουσιασμόν πού κρύβει ἡ ψυχὴ των. Χορεύουν ἀπ' τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ εἰς τὸν πρὸ τοῦ Διοικητηρίου χῶρον. Γύρω τους μαζεύονται οἱ Μπουτζαλιῶτες μὲ τίς χαρακτηριστικὰς των μεγάλας γκρίζες ρεμπούμπλικες, τίς σκαπασμένες πάντοτε μὲ ὁμοίochρωμο τοῦλι, καὶ οἱ Μπουτζαλιώτισσες, γρηῆς, νέες, κορίτσια, ὅλες μὲ ζωηρὰ ἀνατολίτικα χαρακτηριστικὰ, ὅλες γεμάτες μὲ τὴ δροσιά τῆς ὠμορφῆς πατρίδας των. Καὶ παρακολουθοῦν τὸ χορὸ ὥρες ὀλόκληρες, καὶ βοηθοῦν καὶ στὸ τραγούδι καὶ κρατοῦν τὸ ρυθμὸ χτυπῶντας τὰ χέρια των, καὶ ἐνθουσιάζονται, καὶ ἐκσποῦν εἰς ζητωκραυγὰς.

»Καὶ τὸ γλέντι ἀγνόν, ἑλληνικόν, βουνίσιο γλέντι, συνεχίζεται εἰς τὸν ὠμορφο Μπουτζᾶν, εἰς τὸ ἴδιο ἐκεῖνο μέρος ὅπου λίγες μέρες πρὶν ἐνήδρευε τὸ μαχαίρι τοῦ δολοφόνου.

»Όταν, ὀλίγας ὥρας μετὰ τὴν ἐν Σμύρνῃ ἀπόδασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, οἱ Τοῦρκοὶ ἐγκατέλειψαν τὸν Μπουτζᾶν φεύγοντας πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἐπεκράτησε σχετικὴ ἀναρχία. Δὲν ἦσαν ὀλίγοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι, μὲ τὰς πληγὰς τῆς τουρκικῆς θηριωδίας νωπὰς ἀκόμη, παρεφέρθησαν ἀπὸ τὴν δίψαν τῆς ἐκδικήσεως. Καί τινες τουρκικαὶ οἰκίαι ὑπέστησαν τὴν ἐπιδρομὴν των. Αὐτὸ μόνον διὰ τὰς ὀλίγας πρώτας ὥρας. Διότι μετὰ τὴν πρώτην ἐξαψιν ἐπεκράτησεν ἡ φυσικὴ καλωσύνη τοῦ Ἑλληνος Μπουτζαλιώτη. Καὶ οἱ πρὸ ὀλίγου ἐκδικηταὶ ἔγιναν οἱ παρήγοροι. "Ὅ,τι εἶχαν πετάξει εἰς τὸν δρόμον, δύο ἢ τρία κρεββάτια, μερικὲς καρέκλες, ἓνα πιάνο καὶ μερικὰ ἄλλα μικροαντικείμενα, τὰ συνήθροισαν εἰς τὸ Διοικητήριον, ὁπόθεν τὰ παρέλαβον ἀμέσως τὴν ἐπομένην οἱ Τοῦρκοι. Ἡ ἐμφάνισις τῶν εὐζώνων μας ἀπεκατέστησε τελείως τὰ πράγματα. Τώρα ἀναπνέουν ὅλοι τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν.

»Μόνον μίαν διαφορὰν ἔχουν τώρα: Ποῖον ὄνομα νὰ δώσουν εἰς τὴν πόλιν των, τὴν ὁποῖαν δὲν θέλουν πλέον Μπουτζᾶν. Φαίνεται ὅτι ἐπικρατεῖ τὸ ὄνομα Ἀνθούπολις. Δὲν εἶναι ὅμως εὐκόλον ἢ ἀπροεῖπη κανεὶς ὅτι θὰ ἐπικρατήσῃ τελικῶς. Οἱ Μπουτζαλιῆδες θέλουν ἓνα ὄνομα ὡμορφο ὅσο καὶ ὁ τόπος των. Καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ τὸ εὗρουν. "Ἀνθρωποὶ ποὺ ζοῦν μέσα σ' ἓνα τέτοιον ἀνθῶνα ἔχουν πάντοτε ὠραίας ἐμπνεύσεις».

Ἡ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Ἀπὸ τίς ἀρχὲς Αὐγούστου ἐκείνου τοῦ χρόνου (1922) ἀρχισαν νὰ φαίνονται τὰ μαῦρα σύννεφα, ποὺ προῆμῆναν τὴν μπόρα, στὸν καταγάλαγον ὡς τότε ἐθνικὸν οὐρανὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. "Ὅλα φανέρωναν πιά πὼς κάτι κακὸ θὰ γινόντανε. Κανεὶς ὅμως δὲν φαντάστηκε πὼς τὸ κακὸ αὐτὸ θὰπαίρνε τὴν τρομακτικὴν ἔκτασιν ποὺ πῆρε. Κι' ἔτσι κανεὶς δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὴν θέσιν του. Κι' ὅταν ἀκόμη φάνηκε καθαρὰ πὼς ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς θὰ ἐγκατέλειπε ὀριστικὰ τὰ κατεχόμενα μέρη, καὶ τότε ἀκόμη ὑπῆρχαν οἱ διαβεβαιώσεις τῆς Ἀρμοστείας πὼς ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς δὲν εἶχε τίποτε νὰ φοβηθῇ ἀπὸ τοὺς Κεμαλικούς. Ὁ μυστηριώδης ἐκεῖνος Ἀρμοστής, ὁ Στεργιάδης, εἶχε διατάξει νὰ ἐμποδίζεται μὲ κάθε τρόπο ἡ ἀναχώρησις Μικρασιατῶν γιὰ τὴν Ἑλλάδα. "Ἔτσι ὁ κόσμος ἔμεινε γιὰ

νά δεχτή τήν τραγική του μοῖρα, μέ τὰ μαρτύρια καί τίς σφαγές πού ἀκολούθησαν.

Τραγική ὑπῆρξε ἡ μοῖρα καί τοῦ ὁμορφου Μπουτζᾶ κατά τὸ 1922, σέ βαθμὸ ἀνάλογο καί ἴσως μεγαλύτερο ἀπὸ ἄλλες πολιτεῖες τῆς Μ. Ἀσίας. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας κατοίκους τοῦ χωριοῦ μπορούσαν νά σωθοῦν ἀκόμη ἂν, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ φρικτοῦ σχεδίου τῆς ὀλοκληρωτικῆς ἐξοντώσεως, ὑποψιαζόμενοι τί τοὺς περίμενε, ἔφευγαν ἀπὸ τὸ χωριὸ τους. Καί σ' αὐτὰ ὅμως γελάστηκαν. Ἐλπίσαν ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ὅτι οἱ ξένης ὑπηκοότητος συμπολίτες τους θὰ ἦσαν σέ θέσῃ νά τοὺς προστατέψουν, καί ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅτι οἱ λίγοι Τούρκοι τοῦ χωριοῦ καί οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὰ γειτονικά τουρκοχώρια, πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ Μπουτζαληδες φέρθηκαν πάντα ἀδερφικὰ καί κράτησαν ἀπέναντί τους παλληκαρῖσια προστατευτικὴ στάση σέ στιγμὲς καί γι' αὐτοὺς κινδύνου, θὰ ἔκαναν κι' αὐτοὶ τὸ ἴδιο στὴν ἀνάλογη τότε περίσταση. Μὰ οἱ Τούρκοι, ὠργανωμένοι κρυφὰ ἀπὸ πρὶν, καί φανατισμένοι, ἀπὸ σωδινιστὲς καί ἱερωμένους σέ ὅλα τὰ ἔλληνοκρατούμενα μέρη, φέρθηκαν σὰν ἄγρια θηρία.

Ὅπως εἶναι γνωστό, ὁ τουρκικὸς στρατὸς μπῆκε στὴ Σμύρνη τὸ Σάββατο, 27 Αὐγούστου, ἑορτῇ τοῦ Ἁγίου Φανουρίου. Στὸν Μπουτζᾶ μιὰ ἐνοπλη μονάδα πῆγε τὴν Τετάρτη, 31 τοῦ μηνός. Τὰ ξημερώματα τῆς ἐπομένης πολλοὶ Μπουτζαληδες, πού εἶχαν κατέβει στὴ Σμύρνη γύρισαν καί πάλι στὸ χωριὸ τους μέ τὸ τραῖνο μετὰ τῆ φωτιά. Μόλις ὅμως πάτησαν τὸ πόδι τους στὸ σταθμὸ, ὅλοι, ἀπὸ 20 ὡς 65 χρόνων, πιάστηκαν. Τὸ ἀπόγευμα τῆς ἴδιας μέρας, τελάληδες γύρισαν στοὺς δρόμους καί εἰδοποίησαν τὸν πλῆθυσμὸ ὅτι ὅλοι οἱ κάτοικοι, μέχρις ἡλικίας 65 χρόνων, πρέπει νά συγκεντρωθοῦν στὴ θέσῃ «Μπυραρία» γιὰ νά καταγραφοῦν καί νά ἐφοδιαστοῦν μέ ἄδειες παραμονῆς (θεσικάδες). Ἐκεῖ οἱ δυστυχεῖς περικυκλώθηκαν ἀπὸ στρατὸ καί «μπαζιμπουζούκηδες» (ἀτάκτους) καί ὠδηγήθηκαν στὴ Σμύρνη. Ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς τράβηξαν γιὰ τὴ Μαγνησία καί στὸ δρόμο τοὺς ἔστησαν μέσα σέ μιὰ χαράδρα (πόσος κόσμος χάθηκε μέσα σ' αὐτὴ τὴ χαράδρα!) καί τοὺς σκότωσαν ὅλους μέ μυδραλιοβόλα. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἦταν καί ὁ Διευθυντῆς τοῦ ἀρρεναγωγείου τοῦ Μπουτζᾶ, Ἰ. Ἀντωνιάδης μέ τὸ παι-

δί του Γιώργου. "Όσοι μυρίστηκαν τήν δολιότητα και δέν πήγαν στη συγκέντρωση τής Μπυραρίας, κατέφυγαν σέ κρυφώνες και σέ σπηλιές, και τίς νύχτες, μέ πολλές προφυλάξεις, κατέβαιναν στην άπέναντι τής Σάμου παραλία, όπου ανάβοντας φωτιές για είδοποίηση, πέρασαν στο νησί και γλύτωσαν. Για τή διάσωση τέτοιων ανθρώπων βοήθησε πολύ μέ μιá θάρκα και ένα σπουδαίο παλληκάρι του Μπουτζά, ο Φώτης Ντάβλοικας ή Νταηφώτης. Μιά ομάδα έν τούτοις άπ' αυτούς, ή τελευταία, άφου περίμεναν αρκετές μέρες και δέν κατώρθωσαν να συνεννοηθοϋν για να περάσουν, αναγκάστηκαν να γυρίσουν πίσω και άπό τήν πείνα τους να παραδοθοϋν.

Άπό τούς πρώτους που πιάστηκαν και εκτελέστηκαν, μέ τον πιο φρικαλέο τρόπο, ήσαν οι προύχοντες του χωριού και οι ιερείς.

Μέσα στη μανία και τή μέθη άπό τή νίκη, κατά τίς πρώτες εκείνες μέρες, οι Τούρκοι δέν έλογάριασαν ούτε τούς ξένους υπηκόους. Σχεδόν όλες οι πλούσιες βίλλες τους έλεηλατήθησαν, ακόμη και αυτού του Γάλλου Υποπροξένου Bigot. Στο δρόμο, έξω άπό τó σπίτι του γιατροϋ Χωραφά, έτουφέκισαν τον Όλλανδό, παληό κάτοικο του Μπουτζά, Όσκάρ Ντέ Γιόγκ και τή γυναίκα του. Τον Διευθυντή του Αμερικανικού Κολλεγίου στον Παράδεισο, δόκτορα Μακλάχλαν, τον έξυλοκόπησαν άγρίως.

Στό βιβλίο που έγραφε ο τότε Γενικός Πρόξενος τής Αμερικής στη Σμύρνη, Γεώργιος Χόρτων, γράφει για τó φόνο του ζεύγους Ντέ Γιόγκ τά εξής: «Στον Μπουτζά υπήρχε μιá πολύ γνωστή και πλούσια οικογένεια Όλλανδών μέ τó όνομα Ντέ Γιόγκ. Ο κύριος και ή κυρία Ντέ Γιόγκ δολοφονήθηκαν άπό Τούρκους στρατιώτες! Λεπτομέρειες σχετικά μέ τήν περίπτωση αυτή μου έδωσε ο κ. Φράνσις Μπλάκλερ, ένας άπό τά εξέχοντα μέλη τής Αμερικανικής κοινότητας τής Σμύρνης. Νομίζω, λέγει ο κ. Μπλάκλερ, ότι έγώ πρώτος δρῆκα και άναγνώρισα τά πτώματα του ζεύγους Ντέ Γιόγκ. Καθώς εβάδιζα στο δρόμο άπό όπου είχε περάσει πριν λίγο ένα άπόσπασμα τουρκικού ίππικου, είδα δυό πτώματα να κείτονται στην άκρη του δρόμου. Έσκυφα, κύτταξα τó ένα και άμέσως ξεφώνησα: Μά αυτός είναι ο Ντέ Γιόγκ! Όταν κύτταξα και τó άλλο πτώμα άνεγνώρισα τήν κυρία Ντέ Γιόγκ. Και τά δυό πτώ-

ματα ἦσαν τρύπια ἀπὸ σφαῖρες. Εἶδοποίησα τότε τοὺς δικούς των καὶ ἀφοῦ μεταφέραμε τὰ πτώματα τὰ θάψαμε».

Συνεχίζοντας ὁ Γ. Χόρτων τὴν ἐξιστορήσῃ τῶν φρικαλεοτήτων ποὺ ἔγιναν, κατὰ τὶς πρῶτες μέρες τῆς εἰσόδου τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ στὴ Σμύρνη καὶ στὰ περίχωρα, περιγράφει μὲ τὶς παρακάτω λεπτομέρειες τὸν ἐξευτελισμὸ τοῦ Μακλάχλαν καὶ ἐνὸς Ἀμερικανοῦ λοχίου τοῦ ναυτικοῦ, σύμφωνα μὲ ἀφήγησῃ τῆς ἴδιας τῆς κόρης τοῦ Μακλάχλαν, τῆς κυρίας Ρήντ: «Στὶς 11 Σεπτεμβρίου (νέον ἡμερολόγιον) 1922, Ἀμερικανοὶ ναῦτες ποὺ εἶχαν σταλθῆναι φρουρήσουν τὸ Κολλέγιο, ἐπληροφόρησαν τὸν λοχία των Κρόκερ, ὅτι ἓνα σπῆτι, παράρτημα τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κολλεγίου, λεηλατεῖται ἀπὸ τοὺς τούρκους στρατιῶτες. Ἀμέσως ὁ λοχίας καὶ ὁ πατέρας ἔτρεξαν μὲ τὸ αὐτοκίνητο τοῦ Κολλεγίου, πάνω στὸ ὁποῖον κυμάτιζε ἡ Ἀμερικανικὴ σημαία, καὶ εἶπαν στοὺς Τούρκους ὅτι τὸ κτίριο ποὺ λεηλατοῦν εἶναι Ἀμερικανικὸ καὶ ρώτησαν γιατί τὸ κάνουν αὐτό. Ὁ πατέρας μάλιστα πρόσθεσε ὅτι τὸ Κολλέγιο ἐξυπηρετεῖ τόσο τοὺς Τούρκους, ὅσο καὶ τοὺς Χριστιανούς. Οἱ τούρκοι ἔπιασαν καὶ τοὺς δυὸ καὶ ἀφοῦ τοὺς ἔδγαλαν τὰ ροῦχα καὶ τοὺς πῆραν ὅτι πολῦτιμο εἶχαν ἐπάνω τους, καθὼς καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ παπούτσια, ἀκόμη καὶ τὶς κάλτσες τους, τοὺς ἔξυλοκόπησαν μ' ἓνα χοντρὸ ρόπαλο καὶ μὲ τοὺς ὑποκόπανους τῶν δόπλων τους. Ὑστερα διέταξαν τὸν δόκτορα Μάκλάχλαν νὰ διώξῃ τοὺς ναῦτες ποὺ φρουροῦσαν τὸ Κολλέγιο. Ἐκεῖνος τοὺς ἀπάντησε πὼς δὲν εἶχε αὐτὸ τὸ δικαίωμα, γιατί δὲν ἦταν στρατιωτικὸς καὶ οἱ ναῦτες ἦσαν στελμένοι ἀπὸ τὴν Ἀμερικανικὴ Κυβέρνησῃ νὰ προστατέψουν τὴν Ἀμερικανικὴ παρουσία καὶ τοὺς πρόσφυγας ποὺ εἶχαν καταφύγει στὸ Κολλέγιο. Τὸν χτύπησαν στὸ κεφάλι, στὰ χέρια καὶ στὰ πόδια, τοῦ ἔσπασαν τὸ μεγάλο δάχτυλο τοῦ ἀριστεροῦ τοῦ ποδιοῦ, ἐνῶ συνεχῶς τὸν ἔσπρωχναν γιὰ νὰ τὸν ἀναγκάσουν νὰ τρέξῃ, πρᾶγμα ποὺ ἐκεῖνος ἀπέφευγε νὰ κάνῃ, γιατί ἤξερε πὼς ἔτσι θὰ τὸν τουφέκιζαν ἀπὸ πίσω. Κατὰ τὴ γνώμη του, σώθηκε χάρις στὴ ψυχραιμία ποὺ κράτησε σ' ὅλη αὐτὴν τὴν περιπέτεια. Τοὺς εἶπε πὼς μπορούσαν νὰ τὸν σκοτώσουν ἂν αὐτὸ ἦταν ἡ

ἐπιθυμία τους, ἀλλὰ ἐκεῖνος ἐννοοῦσε νὰ τοὺς ἐξηγήσῃ γιατί εἶχε πᾶει ἐκεῖ καὶ γιατί τοὺς ζητοῦσε νὰ σταματήσουν παίρνοντας τὴν Ἀμερικανικὴ περιουσία. Ἐνας στρατιώτης ὤρμησε κατὰ πάνω του μὲ ὑψωμένη τὴν ξιφολόγχη. Ὁ πατέρας ἔβαλε τὰ χέρια του νὰ πιᾶσῃ τὸ ὄπλο, καὶ ἡ ξιφολόγχη τοῦ τρύπησε τὴν παλάμη. Ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα ἦταν γδυμνός. Τότε τοῦ ἔσπασαν τὰ νεῦρα πίσω ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ γόνατο καὶ ἔτσι τὸν ἐκούτσσαν καὶ ἔπεσε χάμω. Σ' ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα προσπαθοῦσε ν' ἀποφύγῃ τὰ χτυπήματα στὸ κεφάλι του θάζοντας ἐπάνω τὰ χέρια του. Πολλὲς φορές προσπάθησαν νὰ τὸν στήσουν ὄρθιο λίγες γιάρδες μακρύτερα γιὰ νὰ τὸν πυροβολήσουν. Ἐνας ἀπὸ τοὺς τούρκους μαθητᾶς, ποὺ παρακολουθοῦσε τὴ σκηνὴ ἀπὸ τὸ Κολλέγιο, ἔτρεξε καὶ τὴ στιγμὴ ποὺ σημάδευαν τὸν πατέρα, ρίχτηκε μπρὸς στίς κἀνες τῶν τουφεκιῶν καὶ ἰκέτευε τοὺς στρατιῶτες νὰ μὴν τὸν σκοτώσουν γιατί ἦταν καλὸς ἄνθρωπος. Οἱ στρατιῶτες τότε κατηγόρησαν τὸν μαθητὴ πὼς ἦταν ἄπιστος, ἀλλ' αὐτὸς ὠρκίστηκε πὼς ἦταν πραγματικὸς Μουσουλμᾶνος, πὼς φοροῦσε φέσι καὶ πὼς εἶχε τὴν εἰκόνα τοῦ Κεμάλ ζωγραφισμένη στὸ μπράτσο του. Ὁ λοχίας Κρόκερ εἶχε δόσει διαταγὴ στοὺς ναῦτες του νὰ σταθοῦν μακριὰ καὶ νὰ μὴ κάνουν χρῆση τῶν ὄπλων τους. Δυὸ ἐν τούτοις, ἀπ' αὐτοὺς ἔτρεξαν νὰ βοηθήσουν ὅταν εἶδαν τι συνέβαινε, ὁ λοχίας ὁμως τοὺς διέταξε νὰ φύγουν, γιὰ νὰ μπορέσῃ ἔτσι νὰ σώσῃ τὴ ζωὴ τοῦ Μακλάχλαν καὶ τὴ δική του. Οἱ τούρκοι πάλι ἔσυραν τὸν πατέρα καὶ τὸν ἔστησαν σ' ἓνα τοῖχο γιὰ νὰ τὸν ἐκτελέσουν, ὁπότε, κατ' ἐκείνη τὴν κρίσιμη στιγμὴ, ἓνας νέος Τούρκος ἀξιωματικὸς κατέφθασε ἔφιππος καὶ διέταξε τοὺς στρατιῶτες νὰ τραδηχτοῦν. Καὶ — συνεχίζει ὁ συγγραφεὺς — οἱ στρατιῶτες ὑπάκουσαν ἀμέσως ἀποδείχνοντας ὅτι ἦσαν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ μὲ αὐστηρὴ πειθαρχία». (1).

Ἄς ἀκούσωμε τώρα πὼς, μὲ παιδικὴ ἀπλότητα, διηγήθηκε τὸ 1923 ἓνα μικρὸ κοριτσάκι ἀπὸ τὸν Μπουτζᾶ, ἡ Ἀγγελικὴ Τουρ-

---

(1) The Blight of Asia, by George Horton, for thirty years Consul and Consul-General of the United States in the Near East. The true story of the burning of Smyrna. ...Indianapolis—The Bobbs Merrill Company, 1926, σελ. 133, 134, 137, 138, καὶ 139.

νάκη, πού ἦταν τότε 9 χρονῶν, τὸ οἰκογενειακὸ τους δράμα κατὰ τὶς μέρες τῆς καταστροφῆς, καί, σὲ συνέχεια, τῆς προσφυγιᾶς, πού ἦταν, σὲ μικρογραφία καὶ οἱ τραγικὲς μέρες ὅλου τοῦ χωριοῦ:

» Ἐγεννήθηκα στὸ Μπουτζᾶ τὸ 1914. Ὁ πατέρας μου ἦτο ἀμπελουργὸς καὶ ὠνομάζετο Γεώργιος καὶ ἡ μητέρα μου Εἰρήνη, ζούσαμε πολὺ καλά. Ὅταν μεγάλωσα λιγάκι, ὁ πατέρας μου μ' ἔστειλε στὸ σχολεῖο καὶ ἤμουνα πολὺ ἐπιμελής. Καὶ ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια περνούσαμε καλά. Τὸ 1922 ἦλθαν οἱ Τοῦρκοι στὸ Μπουτζᾶ, διότι ἦσαν Ἕλληνες στὴν πατρίδα μας. Σὺν τὸ ἀκούσαμε κρυφτῆκαμε μέσα στὶς Καλόγρηες.

Τὴν ἄλλη μέρα ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι καὶ μᾶς εἶπαν: «Νὰ πᾶτε στὰ σπίτια σας καὶ ν' ἀνοίξετε τὰ μπακάλικά καὶ τοὺς φούρνους, γιατί ἦρθε ὁ Κεμαλικὸς στρατὸς καὶ δὲν βρῖσκει τίποτε νὰ φάγη. Ἄλλὰ ὅλα αὐτὰ ἦταν ψέμματα καὶ τᾶλεγαν μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ πάρουν ὅλα μας τὰ πράγματα καὶ νὰ μᾶς ἀφίσουν γυμνοὺς.

» Ὁ πατέρας μου ὡς τόσο πῆγε στὸ σπίτι μας καὶ ἔκαμε μερικὲς πῆτες, πῆρε σταφίδες, σῦκα καὶ ἔφυγε μαζὺ μὲ τὴν γιαγιά νὰ ἔλθῃ νὰ μᾶς ἀνταμῶσῃ. Στὸ δρόμο ὁμῶς πού ἐρχόντουσαν τοὺς εἶδανε κάτι τσέτες καὶ ἔβαλαν τὸ ντουφέκι στὸ κεφάλι τοῦ πατέρα μου, καὶ τοῦ εἶπαν, «δῶσε μας λεπτὰ ἢ θὰ σὲ σκοτώσωμε». Ὁ πατέρας μου εἶχε μερικὲς λίρες ἐπάνω του, τίς ἔδωσε καὶ γλύτωσε. Κατατρομαγμένοι, ἀρρωστημένοι ἀπὸ τὴ λύπη τους ἦρθανε στὸ σπίτι πού εἴμασταν, καὶ ὁ μπαμπᾶς μᾶς εἶπε τότε ὅτι δὲν θὰ ξαναρθοῦνε. Ἐμεῖς οἱ μικρὲς τρέμαμε ἀπὸ τὸ φόβο μας. Ἐκεῖ καθίσαμε τρεῖς μέρες καὶ ξαναγυρίσαμε στὸ σπίτι μας. Ἐνα ἀπόγευμα ὁμῶς βγήκε μιὰ κυρία ἀπὸ τὸ διπλανὸ σπίτι καὶ μᾶς εἶπε: «Νὰ πᾶτε στὶς Καλόγρηες, γιατί τὸ βράδυ θαρτοῦν νὰ πᾶτήσουν τὸ σπίτι σας καί, τὸ καλὸ πού σᾶς θέλω, νὰ πᾶτε στὶς Καλόγρηες κι' ἐκεῖ θὰ σᾶς δώσουν νὰ φάτε». Σὺν φύγαμε καὶ φθάσαμε ἀπέξω ἀπ' τὴν πόρτα τῶν Καλογρηῶν, ἦρθε ἕνα αὐτοκίνητο μὲ τούρκους ἀξιωματικοὺς καὶ μᾶς εἶπαν, «Οἱ δικοὶ σας σφάζανε τοὺς τούρκους καὶ ἐμεῖς τώρα θὰ κόψωμε ἐσᾶς» καὶ μᾶς ἔδιωξαν βρίζοντας. Τότε ἡ μαμά μου, ἡ γιαγιά μου τὰ ἀδερφάκια μου, ὁ θεῖος κι' ἐγὼ πήγαμε σ' ἕνα Ἀγγλικὸ σπίτι. Μὰ ἡ ἀδελφοῦλα μου φώναζε καὶ ἔκλαιε καὶ ἡ μαμά μου, γιὰ νὰ μὴ μᾶς βροῦν ἐκεῖ πού εἴμαστε κρυμμένοι, ἔπιαγε τὸ στόμα

της, και κόντεψε τρεις φορές να την πνίξει. Έπειτα, όταν έπιασε φωτιά ή Σμύρνη, ήρθανε μερικές Γερμανίδες κυρίες και είπαν κάτι στις κυρίες που μας κρατούσαν στο σπίτι τους, και εκείνες μας έδωσαν έξω στο δρόμο.

» Σάν φύγαμε από εκεί, έδωσαν διαταγή: «Όλοι οι άνδρες να παρουσιαστούν στο Διοικητήριο». Τότε ο μπαμπάς μου πήγε να παραδοθή και από αυτή τη μέρα τον έχασαμε.....

» Άνήμερα του Σταυρού φύγαμε από τον Μπουτζά και πήγαμε στη Σμύρνη να μπαρκάρουμε για την Ελλάδα.

» Το πλοίο έφτασε στη Μυτιλήνη, όπου δεν μας δεχτήκανε; γιατί ήτανε γεμάτη πρόσφυγες και μας πήγανε στο Πλωμάρι. Άφοϋ έναμιση μήνα μαρτυρήσαμε μέσ' στους δρόμους, χωρίς ύπνο, χωρίς φαί, δρώμικοι από την κακή ζωή. Εκεί μας έβγαλαν, αλλά δεν είχαμε να φάμε. Είχα ένα δαχτυλίδι, το πουλήσαμε 15 δραχμές και πήραμε ψωμί και φάγαμε. Μετά 8 μέρες ξαναπήγαμε στη Μυτιλήνη για να βρούμε μια δουλειά για τη μαμά, αλλά δεν είχαμε που να κοιμηθοϋμε και πήγε ή μαμά μου σε μια χωροφυλακή να παρακαλέση να κοιμηθοϋμε αυτή τη νύχτα στην αυλή, αλλά δεν μας άφησαν.

» Κάποιος άνθρωπος μας λυπήθηκε που κλαίγαμε και μας πήγε σ' ένα σπίτι για να κοιμηθοϋμε. Την άλλη μέρα εφάξαμε και βρήκαμε τη θεία μου και μας είπε να μείνωμε σε μια καπναποθήκη, όπου ή μαμά μου δούλεψε στα καπνά και έπαιρνε 5 δραχμές την ημέρα και έτσι αρχίσαμε να τρώμε ταχτικά ψωμί και άφοϋ μαζέψαμε μερικά λεπτά, βγάλαμε εισιτήρια και ήρθαμε στας Αθήνας. Έδω επί 5½ μήνες καθούμαστε σε μιάν αυλή, ώσπου κατώρθωσε ή μαμά μου και μας έδωσε το Υπουργείο ένα δωμάτιο. Μά το άδερφάκι μου ήτανε άρρωστο και μια μέρα που ή μαμά πήγε να ξενοδουλέψει όπως πάντα, για να μας φέρει να φάμε, άφησε το άδερφάκι μου σε μένα και ξγώ άφοϋ κρατούσα πολλήν ώρα στην άγκυλιά μου το άρρωστο άδερφάκι μου και έπειδή δεν έκλαιγε, το άφησα κάτω γιατί νόμισα πως κοιμότανε και πήγα έξω για να παίξω, εκείνο όμως δεν κοιμότανε παρά είχε πεθάνει, και από το πρωί ως την ώρα που ήρθε ή μαμά, έμεινε πεθαμένο μονάχο. Το μεσημέρι μάλιστα, σαν έφαγα το ψωμάκι μου, ξάπλωσα δίπλα του και κοιμή-

θηκα κι' ἐγὼ μαζί του. "Όταν ἦρθε ἡ μαμά μου καὶ βρῆκε τὸ ἀδερφάκι μου πεθαμένο, ἄρχισε νὰ κλαίῃ. "Ἐμεινε ὅλο ἐκεῖνο τὸ βράδυ καὶ τὴ νύχτα μέσα στὸ ἴδιο δωμάτιο μὲ τὸ πεθαμένο. Τὴν ἄλλη μέρα πῆγε ἡ μαμά μου νὰ βγάλῃ χαρτιά νὰ τὸ θάψωμε. Τέλος, μὲ δυσκολίες, τὸ ἀπόγευμα ἔβγαλε τὰ χαρτιά καὶ ἦρθανε μαζί μὲ ἕνα ἀνθρώπο καὶ ἕνας παπᾶς καὶ τὸ πῆραν.

» "Ἐπειτα ἡ μαμά μου πῆγε σ' ἕνα σπίτι πού τὴν σύστησαν γιὰ νὰ πάρῃ ρούχα καὶ νὰ πλύῃ γιὰ νὰ βγάλῃ τὸ ψωμί μας. "Ἐπειτα ἕνας μανάβης σύστησε τὴν μαμά στὴν κυρία Ζάκα ὅπου δουλεύει πάντα τόσο καλά. Καὶ ἀφοῦ τὴ γνωρίσαμε, εἶπε στὴν μαμά μου νὰ μὲ κλείσῃ στὸ οἰκοτροφεῖο τοῦ Διεθνoῦς Συνδέσμου Γυναικῶν γιὰ νὰ μάθω μιὰ τέχνη. Μένω τώρα πολὺ εὐχαριστημένη.

» 10 Σεπτεμβρίου 1923.

Ἄγγελικὴ Τουρνάκη» (1)

Κανείς δὲν ξέρεῖ ἀκριβῶς πόσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ Μπουτζᾶ σκοτώθηκαν, ἢ κατὰ ἕνα οἰονδήποτε τρόπο ἐχάθηκαν τίς τραγικὲς ἐκείνες μέρες. Πάντως, ὅσοι σώθηκαν ἦσαν προπάντων γυναικόπαιδα καὶ λίγοι ἀπὸ τὸν ἀνδρικό πληθυσμὸ τῆς ἄλλοτε εὐτυχισμένης ἑλληνικῆς αὐτῆς κωμόπολης.

Μετὰ τὴν Καταστροφὴ, καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς ὅρους τῆς Ἀνταλλαγῆς τῶν πληθυσμῶν, στὴν Τουρκία — πλὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως — μπορούσαν νὰ μείνουν ὅσοι εἶχαν τὴν Ἑλληνικὴ ἢ ἄλλη ξένη ὑπηκοότητα, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἔχουν δικαίωμα νὰ ἐργασθοῦν στ' ὄνομά τους. Βέβαια, μ' αὐτὸ τὸν τρόπο δὲν ἔμειναν παρά λιγοστοὶ Ἕλληνες, μετρημένοι τὰ δάχτυλα. Στὸν Μπουτζᾶ πῆγε καὶ μένει ὡς σήμερα ἡ ἄλλοτε δασκάλα τοῦ Κουκλουτζᾶ Φωτεινὴ Σιμητόπουλου. Ἐπίσης ἐκεῖ μένει ἡ Μπέμπα (Στεφανία) Φαρκούχ, τὸ γένος Τενεκίδη ἀπὸ τὰ Βουρλά, συριακῆς ὑπηκοότητος ἀπὸ τὸν ἀντρα τῆς. Ἀκόμη μένουν ἄλλες τρεῖς Ἑλληνίδες, οἱ δὺο παντρεμένες μὲ Τούρκους, ἡ Ἰωάννα Καστόρη, χήρα Χαφούζ, μιὰ

1) «Ἀπὸ τὰς ἡμέρας τῆς Μικρασιατικῆς Καταστροφῆς — αὐτοβιογραφία προσφύγων κοριτσιῶν — Παιδικαὶ περιγραφαὶ τῶν διωγμῶν τῆς Μικρασίας». Ἐκδόσεις τοῦ Διεθνoῦς Συνδέσμου Γυναικῶν — Ἀθῆναι 1926, σελ. 29 — 31

Κατίνα ἀπὸ τῆ Ρουμανία, σύζυγος Μουσταφᾶ Τουράν, καὶ μιὰ ἄλλη λεγόμενη Μαρία, παντρεμένη μετὸν Ἰταλὸ Πόλυ Ντούμπο-δίτς. Μένει ἐπίσης καὶ ὁ Γ. Φάλμπος (ὀρθόδοξος) μετὴν οἰκογένειά του, ποῦ εἶχε ἰταλικὴν ὑπηκοότητα.

Τώρα ὁ Μπουτζᾶς, τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς, δὲν εἶναι πιά γιὰ μᾶς παρὰ μιὰ γλυκόπικρη μακρυνὴ ἀνάμνηση. Τὸ ὄνομά του δόθηκε σὲ δρόμους τῶν πρώτων προσφυγικῶν συνοικισμῶν, σημερινῶν Δήμων, ὅπως στὸ Βύρωνα, στὴ Νέα Ἰωνία, στὴ Νέα Σμύρνη, ἴσως καὶ ἄλλοῦ. Ἔχει ἀκόμα δοθῆ τὸ ὄνομα «Νέος Βουτζᾶς» σ' ἕναν συνεταιρισμὸ Μπουτζαλήδων στὴν περιοχὴ Ἀττικῆς. Ἔτσι, ἀκοῦμε, τοῦλάχιστον, τὸ ὄνομά του καὶ ἀναπολοῦμε τὸ ὠραῖο, τὸ λουλουδένιο χωριὸ μας τῆς Σμύρνης.

Ο ΝΕΟΣ ΜΠΟΥΤΖΑΣ

Στὸ δημόσιο δρόμο, ποῦ πηγαίνει κανεὶς ἀπὸ τὰς Ἀθήνας πρὸς τὸ Μάτι, Ἅγιο Ἀνδρέα καὶ Μαραθῶνα, μετὰ τῆ διακλάδωση τῆς Ραφίνας, ἀριστερά, ἔχει ἀγοραστῆ μιὰ μεγάλη ἔκταση 2.000 στρεμμάτων, ἀπὸ συνεταιρισμὸ Μπουτζαλήδων, γιὰ νὰ χτιστῆ ὁ ΝΕΟΣ ΜΠΟΥΤΖΑΣ.

Ἡ ἰδρυτικὴ πράξις τοῦ οἰκοδομικοῦ καὶ παραγωγικοῦ τούτου συνεταιρισμοῦ ποῦ συνέταξε ὁ κ. Ἀντώνιος Ἀθηνογένης, καὶ τὴν ὁποίαν χαρακτηρίζει τὸ ἄμετρον ἐνδιαφέρον γιὰ τοὺς ἐκπατρισμένους συμπατριῶτες του καὶ ἡ στοργὴ του πρὸς τὴν γενέτειραν, ἀποτελεῖ ἐπιπλέον ἕνα ἱστορικὸ κείμενο καὶ σὰν τέτοιο ἔχει τὴ θέση τοῦ στο βιβλίον τοῦτο καὶ τὴν παραθέτουμε:

» Ἐν Νέα Ἰωνία, σήμερον τὴν ἕκτην Ἀπριλίου τοῦ ἔτους χίλια ἐννεακόσια πέντήκοντα δύο (6.4.1952) ἡμέραν Κυριακὴν καὶ ὥραν 5 μ. μ. οἱ ὑπόφαινόμενοι, προερχόμενοι ἐκ τοῦ προαστείου Σμύρνης ΒΟΥΤΖΑ, ἔχοντες ὑπ' ὄψει:

» 1ον) Ὅτι ὁ ὑποχρεωτικὸς ἐκπατρισμὸς ὁ ὁποῖος ἐπεδλήθη εἰς μέγα τμήμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐγκατεστημένου βιοτικῶς εἰς εὐρυχώρους τόπους ἀπὸ πολλῶν αἰώνων καὶ ἡ ἀθρόα καὶ ἀπότομος ἐγκατάστασις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ περιωρισμένου Βαλκανικοῦ χώ-

ρου του Ἑλληνικοῦ Κράτους, ἐδημιούργησε κατάστασιν παρασιτικήν ἐν πολλοῖς ὀδηγοῦσαν πρὸς τὴν παντοειδῆ ἐξαθλίωσιν μὲ ὄλας τὰς ὀλεθρίας συνεπείας αὐτῆς.

» 2ον) Ὅτι ἀντίδρασις κατὰ τοῦ κακοῦ εἶναι δυνατὴ δι' ἐντατικῆς γονίμου ἐργασίας ἐπὶ ἰδιοκτητοῦ εὐλόγου χώρου, ἱκανοῦ πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν δημιουργικῶν ἀρετῶν τοῦ δραστηρίου καὶ φιλέργου κόσμου, φιλοδοξοῦντος νὰ κατανικήσῃ τὰς δυσχερείας τὰς δημιουργηθείσας ἐκ τῆς βιαίας ἀπομακρύνσεως ἐκ τῶν οἰκονομικῶν ἐστιῶν του καὶ τῆς δημεύσεως τῶν διὰ πολυμόχθου ἐργασίας κτηθέντων ἀγαθῶν του, παρὰ πάντα ἀνθρώπινον Νόμον.

» 3ον) Ὅτι ἡ μεγάλη ἔλλειψις ἐπαρκοῦς γεωργικοῦ κλήρου καὶ ὁ ἐπαγγελματικὸς πληθωρισμὸς ἐντὸς τῶν κεκορεσμένων Ἀστικῶν Κέντρων εἶναι δυνατὸν νὰ μετριασθῶσι διὰ μιᾶς ἰδιοτύπου οἰκογενειακῆς ἀποκαταστάσεως, τοιαύτης ὥστε νὰ δύνανται ν' αὐτοσυντηρῶνται καὶ προάγωνται οἰκονομικῶς διὰ τῆς ἀναπτύξεως καὶ καλλιεργείας τῶν κάτωθι ἔργων ἐνδεικτικῶς ἀναγεγραφομένων, α) τῆς πτηνοτροφίας, β) τῆς συντηρήσεως μικροῦ ἀριθμοῦ γαλακτοφόρων, γ) τῆς μελισσοκομίας, δ) τῆς σηροτροφίας, ε) τῆς ἀνθοκομίας καὶ καλλιεργείας κηπουρικῶν εἰδῶν καὶ τῆς ἀπασχολήσεως εἰς οἰανδήποτε βιοτεχνικὴν ἐργασίαν καὶ οἰκιακὴν χειροτεχνίαν (ταπητουργίαν, ἐργόχειρα, πλεκτὰ κλπ.).

» 4ον) Ὅτι ἅπανα ἢ πρὸς ἀποκατάστασιν προσπάθεια, πνευματικῶς καὶ ἰδεολογικῶς, θὰ ἐκπηγάζῃ, θὰ ἐμπνέεται καὶ θὰ καθοδηγῆται μὲ τὴν ζωηρὰν ἀνάμνησιν τῆς γενετείας καὶ ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῶν ἀκαταλύτων ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν παραδόσεων.

» Πρὸς πραγματοποιήσιν τῶν ἄνω ἐπιδιώξεων οἱ συνελθόντες ὁμοφώνως ὀργανοῦνται εἰς συνεταιρισμὸν κατὰ τοὺς ὅρους τοῦ Νόμου 601) 1913, ὡς οὗτος ἐτροποποιήθη μεταγενεστέρως διὰ τοῦ Ν. Δ. 690) 1948, καὶ ἀναθέτουσιν εἰς προσωρινὴν Διοικοῦσαν Ἐπιτροπὴν τὴν σύνταξιν τοῦ Καταστατικοῦ, τὴν ἐνέργειαν ὄλων τῶν ἀπαιτουμένων διατυπώσεων διὰ τὴν νόμιμον ἀναγνώρισιν τοῦ Συνεταιρισμοῦ, τὴν ἐξεύρεσιν καὶ ἀπόκτησιν τοῦ καταλλήλου χώρου πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ὡς ἄνω ἐπιδιώξεων. Εἰς τὴν αὐτὴν Ἐπιτροπὴν χορηγεῖται ἡ ἐξουσία ὅπως, ἅμα τῇ νομίμῳ ἀναγνώρισει τοῦ Συνεταιρισμοῦ, προδῇ εἰς τὴν ἐγγραφὴν μελῶν προερχομένων ἐκ

τοῦ προασταίου Σμύρνης Βουτζᾶ, καθορίσῃ τὴν ἑταιρικήν μερίδα καὶ πᾶσαν ἄλλην συνάφῃ εἰσφοράν καὶ καταθέτῃ εἰς μίαν τῶν τριῶν Τραπεζῶν, Τράπεζαν Ἑλλάδος ἢ Ἐθνικὴν ἢ Ἀγροτικὴν πᾶν ἐν ὀνόματι τοῦ Συνεταιρισμοῦ εἰσφερόμενον ποσὸν καὶ ἐξεύρη τὸν πρόσφορον χῶρον.

» Ἐντὸς δὲ δύο μηνῶν ἀπὸ τῆς ἐξασφαλίσεως τοῦ ἀναγκαίου χώρου διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τοῦ Συνεταιρισμοῦ συγκαλέσῃ τὴν Γενικὴν Συνέλευσιν τῶν δικαιούχων συνεταίρων πρὸς λογοδοσίαν καὶ ἐκλογὴν νομίμου Διοικήσεως καὶ ὄλων τῶν ὀργάνων τῆς κανονικῆς λειτουργίας τοῦ Συνεταιρισμοῦ.

» Ἡ προσωρινὴ διοικοῦσα Ἐπιτροπὴ ἀπετελέσθη ἐκ τῶν κάτωθι :

1ον) Ἀποστόλου τοῦ Δημητρίου Χατζηαποστόλου, ἐτῶν 47, ἐμπόρου—Νέα Ἰωνία.

2ον) Ἰωάννου Μηναδάκη τοῦ Νικολάου, ἐτῶν 43, ἠλεκτρομηχανικοῦ—Νέα Ἰωνία.

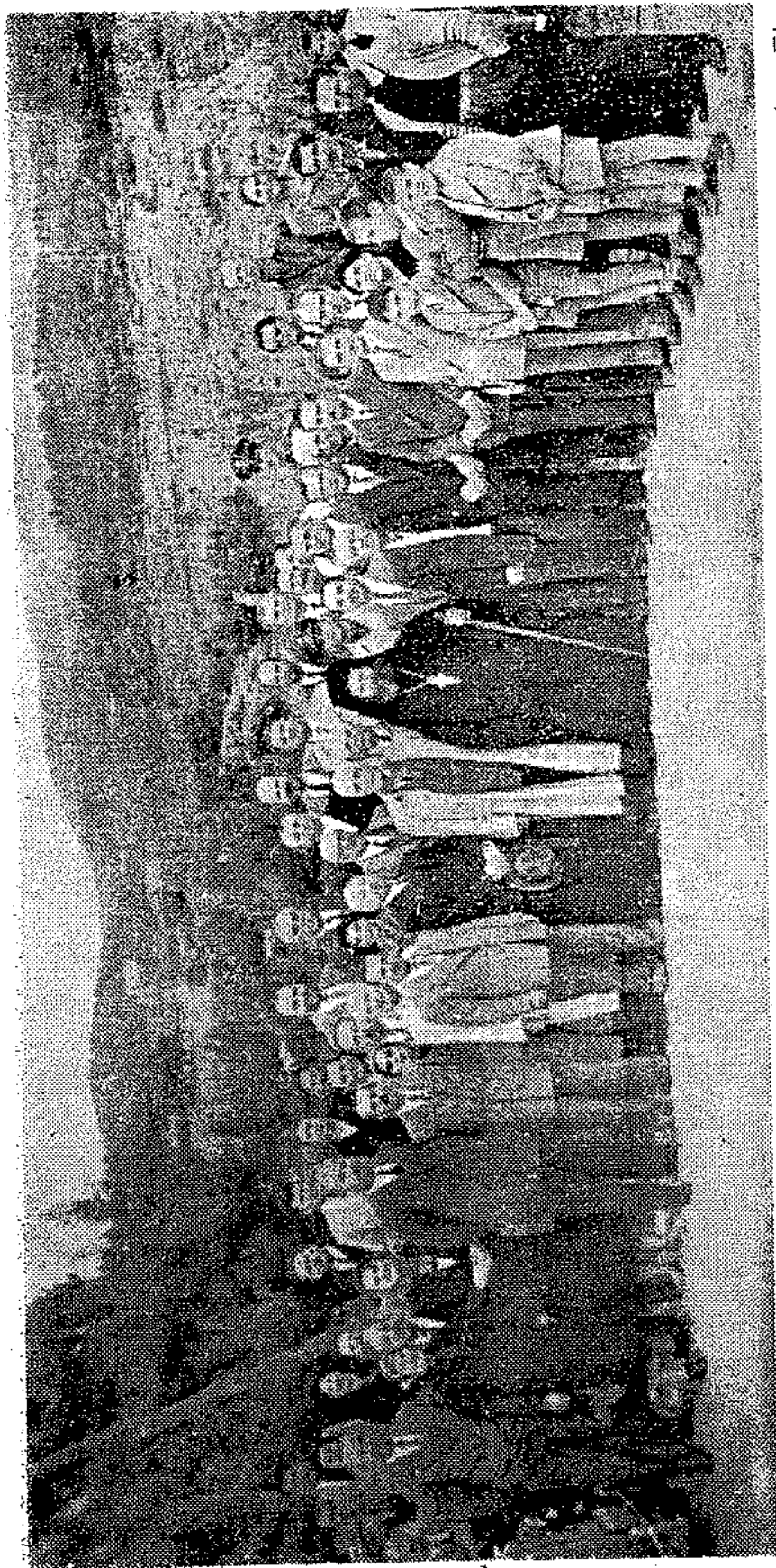
3ον) Νικολάου τοῦ Ἀποστόλου Ἀγγελινοῦ, ἐτῶν 43, αὐτοκινητιστοῦ, κατοικοῦ Μαγκουφάνας.

4ον) Γεωργίου τοῦ Εὐστρατίου Ραΐση, ἐτῶν 40, ἐμπόρου—Ἀθῆναι.

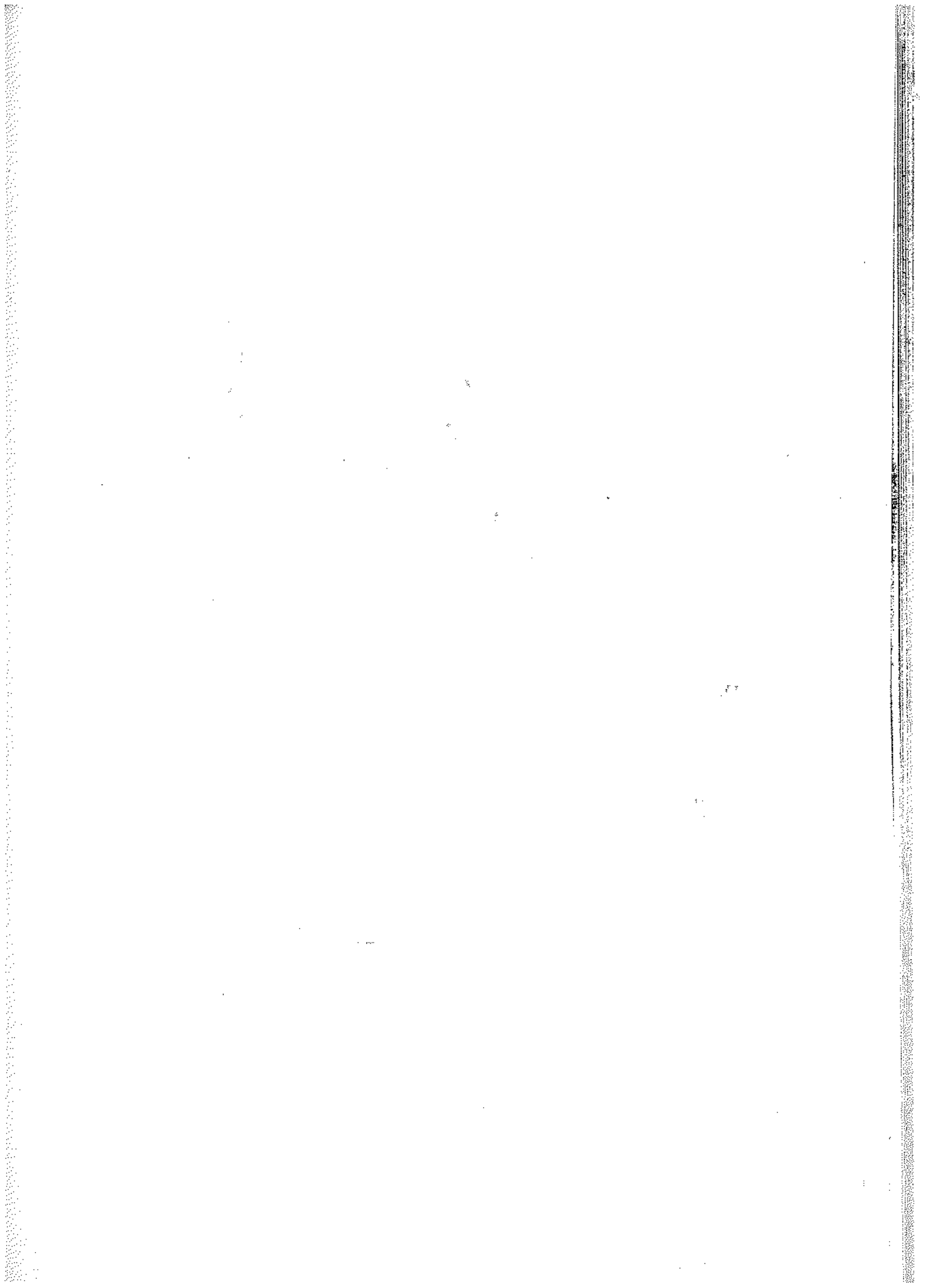
5ον) Ἰωάννου τοῦ Φωτίου Μαργέτη, ἐτῶν 65, καφεπώλου—Ν. Ἰωνία.

» Ἡ παρούσα ἰδρυτικὴ πρᾶξις περικλείουσα τὴν πλήρη συναίθησιν τῶν θιστικῶν προβλημάτων τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος ἐκ τοῦ ὑποχρεωτικοῦ ἑκπατρισμοῦ, συνετάγη ὑπὸ τοῦ συμπολιτοῦ κ. Α. Ι. Ἀθηνογένῃ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν κ. κ. Ν. Λοράνδου καὶ Δ. Ἀναστασιάδη, ἠθικῶν καὶ πνευματικῶν ἡγητόρων τοῦ ἀποκαταστατικοῦ ἐγχειρήματος».

Ἔτσι δημιουργήθηκε ὁ «Νέος Βουτζᾶς» μὲ πρῶτο Διοικητικὸ Συμβούλιο τοὺς κυρίους Ι. Μηναδάκη, Ἀπ. Χατζηαποστόλου, Ν. Ἀγγελινό, Γ. Ραΐση, Γ. Γαλερίδη, Ἀθ. Γκρέκα καὶ Ι. Μαργέτη, καὶ Πρόεδρο τὸν Ι. Μηναδάκη. Ἀπὸ τὸν ἐπόμενον χρόνον (1953) ἕως τώρα, παραμένει τὸ ἴδιο Διοικ. Συμβούλιο ἐκτὸς τοῦ κ. Ἀθ. Γκρέκα, τὸν ὁποῖον ἀντικατέστησε ὁ κ. Δημ. Ἀναστασιάδης, ποῦ ἐξελέγη Πρόεδρος καὶ ὁ ὁποῖος διατηρεῖ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἕως σήμερα.

Από την έορτην τοῦ Νέου Μπουτζᾶ τῆς 13.11.1955, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐτελέσθη ἀγίασιμος καὶ λειτουργία. Εἰς τὴν φωτογραφίαν διακρίνονται, ὁ τότε ἠγούμενος τῆς Ἱ Μονῆς Πεντέλης Ἰάκωβος (νῦν Μητροπολίτης Ἐλασσώνας), ὁ Ἄντ. Ἀθηνογένης, Δημ. Ἀναστασιάδης, Ν. Λοράνδος, Ἄπ. Χατζηραποστόλου, Ἰ. Μηνσδάκης, Ν. Ἄγγεληνός, Γ. Ραΐσης, Β. Μπουγιούκας, Γ. Μαλιτζός, Δημ. Γεωργιάδης, Ἰ. Λυγεράκης, Ἄσπα Βασιλείου, Εὔα Πουλάκι, Θεμ. Μακρόπουλος.

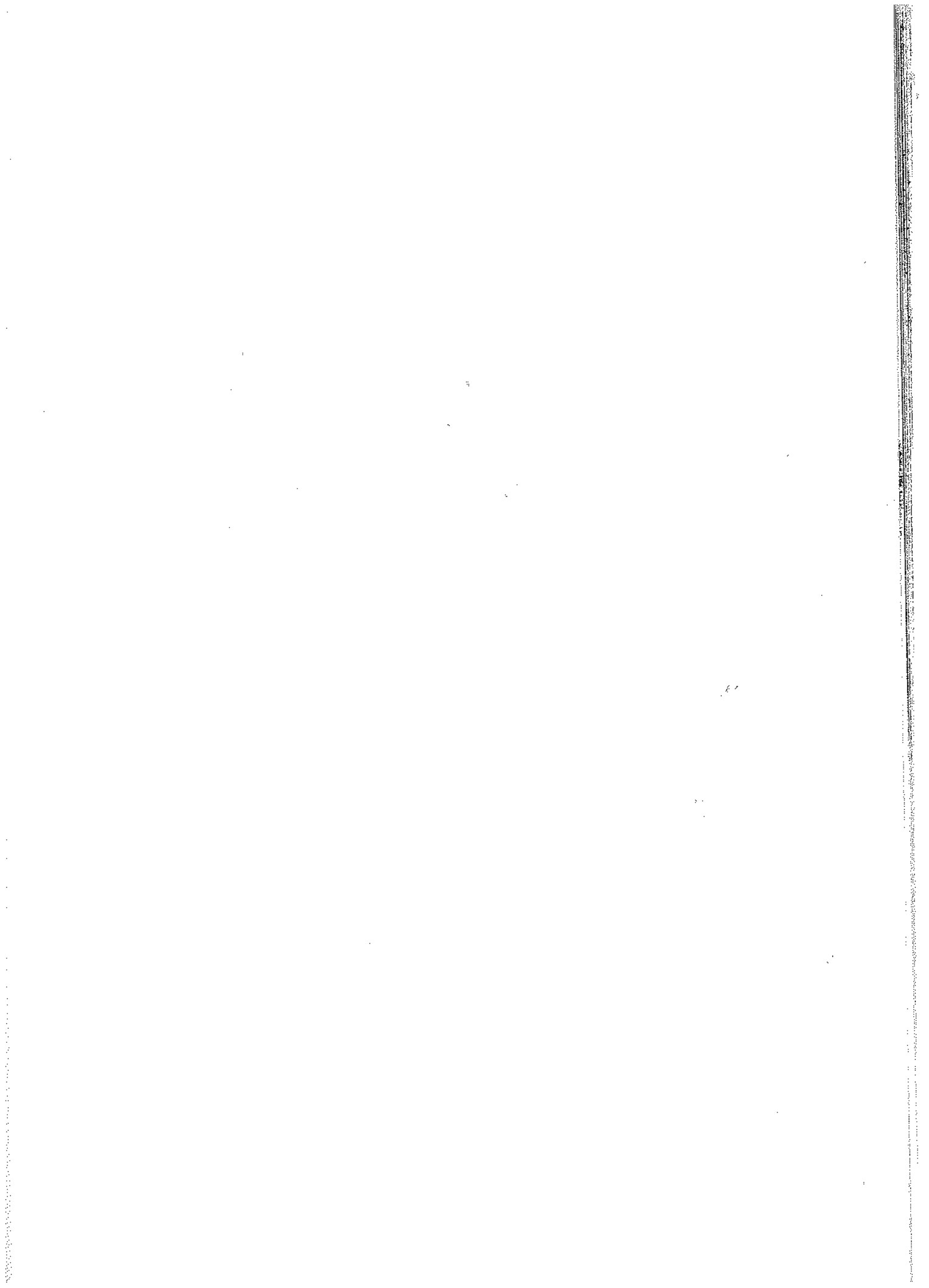

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

Στὴ σύντομη βιογραφία τοῦ Φωκίωτος Βουτσινᾶ (σελ. 38—39), ἄς προστεθοῦν καὶ τὰ ἑξῆς, ἀπὸ καθυστερημένες οἰκογενειακὰς πληροφο-
ρίες: Πέθανε στὰς Ἀθήνας τὸ 1913. Εἶχε σύζυγον τὴν Κλεάνθην Νικολάου
Πετρά (+ 1935), ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπέκτησε ἕνα μονάχα παιδί, τὴν Οὐ-
ρανίαν, σύζυγον τοῦ πρώην Ὑπουργοῦ κ. Τζῶν Γλαβάνη.

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

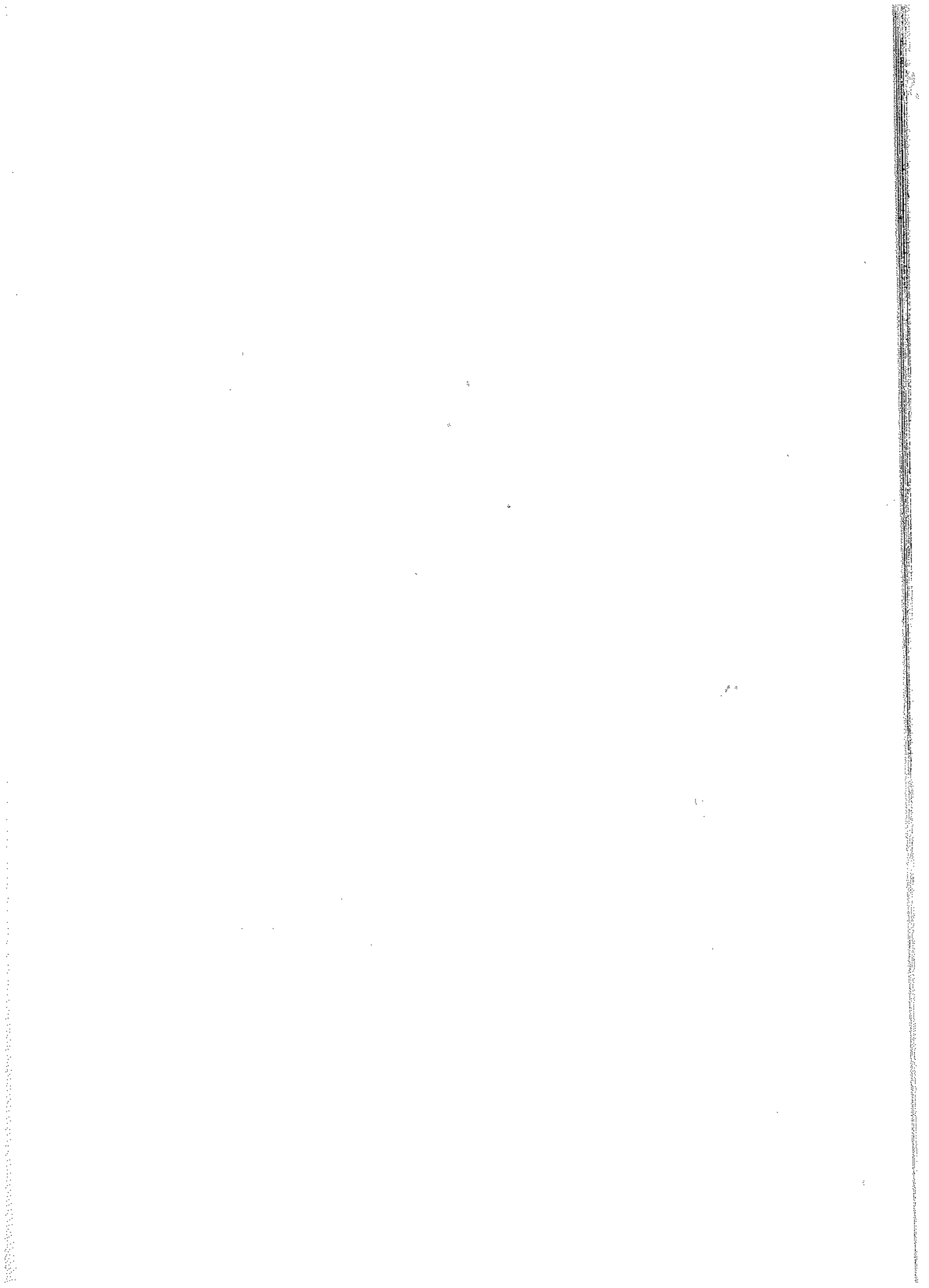
Σελὶς	14	στίχος	20	ἀντὶ	καμάρες	γράφε	Κάμαρες
>	32	>	3	>	Χωρευτῆ	>	Χωρευτῆ
>	32	>	11	>	Σεβαστοπούλου	>	Σεβαστοπούλου
>	32	>	13	>	Τσαρλατζῆ	>	Ταρλατζῆ
>	32	>	34	>	Μαροκοπούλου	>	Μαροκοπούλου.
>	104	>	18	>	(1)	>	(2)
>	109	>	1	>	ποίαν	>	ὁποίαν
>	129	>	6	>	σφαγίδες	>	σφραγίδες
>	133	>	3	>	Δρύμης	>	Δρύνης

ΠΙΝΑΚΑΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

'Η Πούντα και ὁ Σταθμὸς τοῦ Μπουτζᾶ	Σελὶς 13
Θεμιστοκλῆς Ἀναστασιάδης	» 33
Νικόλαος καὶ Ἀσημίνα Μηναδάκη	» 34
Ἀθανάσιος Ν. Καμπουρόπουλος	» 35
Βίλλα Σπάρταλη	» 37
Οἰκία Μπάρκερ	» 37
Φωκίων Βουτσινᾶς	» 39
Ἀντώνιος Ἀρεάλης	» 40
Οἰκία Χωραφᾶ	» 41
Ἰωάννης Ἐμμ. Ἀθηνογένης	» 42
Ἀντώνιος Ἰ. Ἀθηνογένης	» 44
Στασὸς Γεώργαλος	» 46
Γεώργιος καὶ Ἄννα Χὼρς	» 48
Δημήτριος Γ. Χὼρς	» 50
Τὸ σχολεῖον τῶν Καλογραιῶν	» 57
Ὁ Ἀπάνω Ἐκκλησία, μετὰ τὴν καταστροφή, ὡς τὸ 1961	» 58
Ἐδῶ ἦταν κάποτε ὁ Ἀπάνω Ἐκκλησία	» 60
Ὅ,τι μένει ἀπὸ τὰ εἱρεῖπια τοῦ Ἀπάνω Ἐκκλησία	» 62
Ἐκεῖ ποῦ ἦταν ἄλλοτε ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κάτω Ἐκκλησία ..	» 71
Ἡ Εὐαγγελιστρία	» 72
Ἡ νότια θύρα τῆς Εὐαγγελιστρίας μετὰ τὸ 1922	» 73
Ὅ,τι μένει σήμερα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Εὐαγγελιστρίας ..	» 74
Ἡ πρόσοψη τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας	» 76
Τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας	» 77
Ὁ πύργος τοῦ Χατζαντώνη	» 85
Τὸ ὑδραγωγεῖο τοῦ Καν - γκιόλ	» 102
Τὸ Κοζαγάκι	» 107
Τὰ Τρία Πηγάδια	» 111
Οἱ Ἐνῶν Βρύσες	» 111
Τὰ Τσάμια	» 113
Τὸ Φαρδὺ σοκάκι	» 113
Ἡ Μπυραρία	» 115
Παναγιώτης Ξερὸς	» 124
Οἱ σφραγίδες τῶς Ἐκκλησιῶν	» 129
Ἡ κηδεῖα τεσσάρων ἀθῶων θυμάτων	» 133
Ἀπὸ τὴν ἑορτὴν τοῦ Νέου Μπουτζᾶ	» 153

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Ἄγαθοεργὸς Ἀδελφότης Κυρι-
 ῶν — 43.
 Ἀγγελινὸς Ἀπόστολος — 32, 152.
 Ἀγγελινὸς Ν. — 153.
 Ἁγία Ἄννα — 12, 14.
 Ἁγία Μαρίνας (σεισμὸς) — 26.
 Ἁγία Τριάδα — 9.
 Ἅγιοι Ἀπόστολοι (σωματεῖον) —
 56, 83.
 Ἅγιοι Πάντες — 80.
 Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς —
 76.
 Ἀδαμοπούλου (οἶκογ.) — 37.
 Ἀδαμόπουλος Θεόδωρος — 99.
 Ἁη - Γιάννης - Ἀπάνω (ἐκκλ.) —
 15, 20, 38, 52, 56.
 Ἁη - Γιάννης - Κάτω (ἐκκλ.) —
 54, 58, 71.
 Ἀθανασούλας Μιχ. — 30.
 Ἀθανασούλας Χρ. — 30.
 Ἀθάνατος Κώστας — 137.
 Ἀθηνογένη Αἰκατερίνη (Νίνα)
 Ἄντ. — 45, 115.
 Ἀθηνογένη Αἰκατερίνη Γ. — 42.
 Ἀθηνογένη Αἰκατερίνη Ἐμμ. —
 43.
 Ἀθηνογένη Αἰκατερίνη Ἰωάν. —
 42.
 Ἀθηνογένη Ἄννα Ἄντ. — 45.
 Ἀθηνογένη Ἄρτεμις Ἄντ. — 44,
 115.
 Ἀθηνογένη Εὐγενία Ἄντ. — 43.
 Ἀθηνογένη Μαρία Ἄντ. — 43.
 Ἀθηνογένη Μαρία Ἐμμ. — 42.
 Ἀθηνογένη Ματθίλδη Ἄντ. — 43.
 Ἀθηνογένη Πολύμνια, Γεωργ. —
 42.
 Ἀθηνογένης Ἀντώνιος Ἐμμ. —
 43.
 Ἀθηνογένης Ἀντώνιος Ἰωάν. —
 7, 9, 30, 31, 42, 43, 44, 46,
 74, 94, 127, 150, 153.
 Ἀθηνογένης Γεώργιος — 42.
 Ἀθηνογένης Ἐμμανουήλ — 42,
 116.
 Ἀθηνογένης Ἐμμανουήλ Ἰωάν. —
 42.
 Ἀθηνογένης Θεμιστοκλῆς Ἄντ. —
 45.
 Ἀθηνογένης Ἰωάννης Ἄντ. — 45.
 Ἀθηνογένης Ἰωάννης Γεώργ. —
 42.
 Ἀθηνογένης Ἰωάννης Ἐμμ. — 42.
 Ἀθηνογένης Μανώλης — 116.
 Ἀθηνογένης Κλέων Ἄντ. — 43.
 Ἀθηνογένης Παῦλος Ἐμμ. — 42.
 Ἀθηνογένης Παῦλος Ἰωάν. — 42.
 Ἀθηνογένης Στέφανος Γεωργ. —
 42.
 Ἀκτὶς (κινηματογράφος) — 97,
 112.
 Ἀκτσέ Καγιά — 103, 110.
 Ἀλεξανδρῶφ (οἶκογ.) — 32.
 Ἀλεξανδράκη (δασκάλισσα) —
 54.
 Ἀλεξανδράκη (οἶκογ.) — 35.
 Ἀλευράς Ἄγγελος — 32.
 Ἀλευράς Ἀντώνιος — 35, 94.
 Ἀλευράς Μάνος — 9, 54, 70.
 Ἀλιόττη (οἶκογ.) — 28, 104.
 Ἀμαζόνα Σμύρνα — 16.
 Ἀμάθεια — 46, 110.
 Ἀμερικανικὸ Κολλέγιο — 12, 16,
 103, 108, 144.
 Ἀμνρά — 32, 115.
 Ἀμικλαί — 42.
 Ἀναγέννησις (σωματεῖον) — 53,
 83.
 Ἀναγνωστόπουλος Α. Ν. — 25.
 Ἀναστασιάδη Ἄννα — 32.
 Ἀναστασιάδης Δημήτριος — 32,
 152, 153.
 Ἀναστασιάδης Θεμιστοκλῆς Δ. —
 32, 85.

- Ἄνδρικήδη (οἶκογ.) — 32.
 Ἄνθιμος Μητροπολίτης Σμύρνης — 63.
 Ἀνθόπολις — 19, 103, 138, 141.
 Ἀνθοχώρι — 19, 138.
 Ἀννώ — 17, 18.
 Ἀντωνιάδης Γεώργιος — 54, 144.
 Ἀντωνιάδης Ἰωάννης — 53, 144.
 Ἀντωνόπουλος Σταμ. — 19, 24.
 Ἀξαρλή (οἶκογ.) — 32.
 Ἀξαρλή Ἑλένη — 115.
 Ἀξαρλή Μαρίτσα — 115.
 Ἀξαρλή Χρηστίνα — 115.
 Ἀξιώτης — 110.
 Ἀπάνω - μαχαλάς — 20, 101, 111.
 Ἀπάρτης Θανάσης — 30.
 Ἀπέργη Ὀλγα — 54.
 Ἀπέργη Πηνελόπη — 115.
 Ἀπέργης Μιλτιάδης — 32, 89.
 Ἀπέργης Πέτρος — 89.
 Ἀποστόλου Χ. — 35.
 Ἀπτούλ - Ἀζίζ (Σουλτάνος) 120.
 Ἀραχταντζή Ρενέ — 115.
 Ἀραχταντζή (οἶκογ.) — 28.
 Ἀραχταντζής Ἀλέξανδρος — 29.
 Ἄργος — 21.
 Ἀργυρόπουλος Μιχ. — 30, 40, 51, 52, 59.
 Ἀργυροπούλου (οἶκογ.) — 36.
 Ἀρεάλη Ἰωάννα — 41.
 Ἀρεάλη Ὀλυμπία — 40.
 Ἀρεάλης Ἀντώνιος — 30, 31, 40, 41.
 Ἀρτέμιδος Ναός — 17.
 Ἀρχαντζικάκης Ἰάκωβος — 54, 70.
 Ἀρχιγένης — 24, 53.
 Ἀρώνη Δέσποινα — 95, 115.
 Ἀρώνη (οἶκογ.) — 32.
 Ἀρώνης Ἰάσων — 95.
 Ἀσθεστά (οἶκογ.) — 35.
 Ἀσπρα - Χώματα — 105, 110.
 Ἀττάλεια — 30.
 Αὐγερινός Γ. — 36, 84.
 Βαγιαζίτ (Σουλτάνος) — 20.
 Βαζακόπουλος Μιχ. — 35.
 Βαλέτας — 47.
 Βαϊνδηρλή Ἀγγελική — 33.
 Βαλτζής Κ. — 32.
 Βαλτζής Χρῆστος — 35.
 Βαρβαροπούλεικα — 110.
 Βαρβαρόπουλος Γιωργάκης — 36.
 Βαρβαρόπουλος Ἐμμ. — 32.
 Βαρβαρόπουλος Ἰ. — 69.
 Βαρβαροπούλου Φωτεινή — 55.
 Βάρδα (οἶκογ.) — 32.
 Βασιλαρος Βασίλειος Χατζή Μιχαήλου — 51.
 Βασιλειάδη (οἶκογ.) 36.
 Βασιλειάδης (μηχανικός) — 102.
 Βασιλειάδης Σπύρος — 51.
 Βασίλειος, Μητροπολίτης Σμύρνης — 73.
 Βασιλείου Ἄσπρα — 153.
 Βατάσης Ἰ. Δούκας — 18.
 Βαφέα (οἶκογ.) — 32.
 Βαφέας (κυνηγός) — 99.
 Βαφειαδάκης Κύριλλος — 54, 70.
 Βέμπερ Γ. — 28, 81.
 Βενέζης Ἠλίας — 92.
 Βενιζέλου (οἶκογ.) — 32.
 Βενιζέλος Ἐλευθέριος — 30, 31.
 Βενιζέλος Σοφοκλῆς — 31.
 Βερροιώτου Ἀνδρονίκη Κλ. — 32.
 Βιντορῆς — 59, 85.
 Βιτσαξή (οἶκογ.) — 36.
 Βλαντή (οἶκογ.) — 36.
 Ροδόζη Φιλησία — 38.
 Βοριαδάκης Στ. — 35.
 Βουγιοούκας Ἀντώνιος — 90.
 Βουγιούκας Ἰ. Ἀ. — 36.
 Βουδόπουλος Ν. — 32.
 Βούζας — 19.
 Βουτζαλή Εἰρήνη — 54.
 Βουτζαλής Π., — 35.
 Βουτσιαῖ Κλεάνθη 155.
 Βουτσιαῖς Φακίων. — 12, 31, 38, 39, 40, 87, 91, 108, 155.
 Βρομομπούναρο — 110.
 Βρυσάκι — 110.
 Βύρων, Λόρδος. — 118.
 Γαβαλάς Βαγγέλης — 36.
 Γαβριηλίδης Περικλῆς — 97.
 Γαβριηλίδη (οἶκογ.) — 32.
 Γαβριήλ Ἑλλη. — 115.
 Γαβριήλ Κωστής — 32.
 Γαλάνη (οἶκογ.) — 36.
 Γαλάνης — 97.
 Γαλερίδης Ἰ. — 152.
 Γαλερίδης Παντελ. — 36.
 Γαληνός Κλάδος — 32.

- Γελαστός — 82.
 Γελαστοῦ Λουίζα — 82.
 Γεροντάκης — 55.
 Γεώργαλος Γεώργιος Ἀναστ. — 9, 40.
 Γεώργαλος Γεώργιος Σωτηρίου — 45.
 Γεώργαλος Ἰωάννης — 32.
 Γεώργαλος Ἀναστάσιος (Στασός) — 32, 45, 46, 84.
 Γεώργαλος Σωτήρης — 45.
 Γεώργαλου Ἑλένη — 45.
 Γεώργαλου Αἰκατερίνη Ἀναστ. — 46.
 Γεώργαλου Ἀνθίππη Ἀναστ. — 46.
 Γεώργαλου Ἑλένη Ἀναστ. — 45.
 Γεώργαλου Μάρθα Ἀναστ. — 46.
 Γεωργιάδη (οἶκογ.) — 36.
 Γεωργιάδης Δημ. — 153.
 Γεωργιάδης Νικόλαος — 90.
 Γιακουμῆς — 90.
 Γιαννακάκη Ἑλένη — 54.
 Γιάννακα (οἶκογ.) — 36.
 Γιαννακάκης Ἀχιλλεύς — 35.
 Γιαννοπούλου (οἶκογ.) — 36.
 Γιαννουδάκης Ἐλευθέριος — 36.
 Γιαννουδάκης Νικολάκης — 36.
 Γιοβανῶφ (οἶκογ.) — 32.
 Γιοβανῶφ Παῦλος — 91.
 Γκιαζέλης Ἀ. — 72.
 Γκιονάκη (οἶκογ.) — 35.
 Γκιουζέδες — 36.
 Γκρέκας Ἀθ. — 152.
 Γκρέκας Δημ. — 36.
 Γκρέκας Ν. — 54' 75.
 Γκρίνιας — 55.
 Γκοῦ — 23, 28, 81.
 Γκρίφιτ. — (οἶκογ.) — 28.
 Γκόρντον (οἶκογ.) — 28.
 Γουίλιαμσον (οἶκογ.) — 28.
 Γκρέμπερη (οἶκογ.) — 36.
 Γριζιώτης Ἀλέξανδρος — 9, 114.
 Γριζιώτης Γιάννης — 114.
 Γριζιώτης Μιχάλης — 114.
 Γριζιώτης Παναγιώτης — 114.
- Δάλλα ἀδελφοί — 100.
 Δάλλα Ἑλπινίκη Ν. — 38.
 Δεσίπρη (οἶκογ.) — 36.
 Δευτεραῖος Δημήτριος — 91.
 Δευτεραῖος Μᾶνος — 91.
- Δημήτογλου (οἶκογ.) — 32.
 Δημητρακόπουλος Κ. — 36.
 Δημητριάδη (οἶκογ.) — 36.
 Διαμαντῆ (οἶκογ.) — 36.
 Διαμαντόπουλος Ἀδάμ. — 21.
 Διονύσιος (διάκος) — 73.
 Διεθνῆς Σύνδεσμος Γυναικῶν — 149.
 Διπλᾶρης Στέφανος — 131, 133.
 Διπλᾶρης Δημ. — 35.
 Δόγκα (οἶκογ.) — 36.
 Δρούς — 109.
- Ἐλέζογλου. — 67.
 Ἐμμανουήλ (οἶκογ.) — 36.
 Ἐννιά Βρῦσες — 31, 54, 112.
 Ἐπίσκοπος Κυρίνης — 68.
 Ἐπτὰ Λυχνίες — 81.
 Εὐαγγελιστρίας (ἐκκλησία) — 15, 55, 58, 73, 83.
 Ἐφεσος — 23.
 Ἐφεσος Νέα — 30.
- Ζάκας Ἀ. — 103.
 Ζακίνα (οἶκογ.) — 36.
 Ζαραχάνης Γ. — 54.
 Ζαχαριάδη Μαρίτσα — 33.
 Ζεϊμπέκου (οἶκογ.) — 36.
 Ζόγα (οἶκογ.) — 36.
 Ζορμπᾶ (οἶκογ.) 36.
 Ζυμποῦλ - σοκάκι. — 112.
- Ἡλιάδη Ἑρμιόνη Γ. — 38.
 Ἡλιοπούλου (οἶκογ.) — 32.
- Θεόφιλος ὁ Πάτμος, Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας — 68.
 Θωμόγλου-(οἶκογ.) — 32.
 Θωμοπούλου (οἶκογ.) — 36.
- Ἰάκωβος, Ἡγούμενος Μονῆς Πεντέλης — 153.
 Ἰκάρ — 28, 85.
 Ἰλαρίων (ἀρχιμανδρίτης) — 70.
 Ἰορδανίδης — 30.
 Ἰρκάνιον πεδῖον — 17.
 Ἰσαβερντένς (οἶκογ.) — 28.
 Ἰσηγόνη (οἶκογ.) — 32.
 Ἰσμαήλου (οἶκογ.) — 36.
 Ἰωνική Μέλισσα (περιοδ.) — 18.
 Ἰωσήφ Ἄνω — 54.

- Καβάγιου (οίκου.) — 36.
Καβάκια — 110.
Καγιᾶς — 103.
Καζαμίρ — 84, 88.
Καϊλάρια — 110.
Καλλιγέρη Δανάη Δημ. — 42.
Καλογρίδη (οίκου.) — 34.
Καλογερόπουλος Γ. — 32, 84, 127.
Καλοθῆ (οίκου.) — 32.
Καλοθῆς — 85.
Καμάρες — 14.
Κάμαρες — 14.
Καμπάκος — 90.
Καμπάκου (οίκου.) — 34.
Καμπαξῆς Ἄνδρ. — 34.
Καμπαξῆς Ν. — 36.
Καμπούρη (οίκου.) — 36.
Καμπουρόπουλος Ἄθαν. — 33.
Καμπουρόπουλος Γεώργ. — 33.
Καμπουρόπουλος Δημοσθ. — 33.
Καμπουρόπουλος Νίκος — 33.
Καμπουρόπουλος Πάνος — 9, 33, 74, 104.
Καμπουρόπουλος Τζών — 33.
Καμπουροπούλου Καίτη — 115.
Καμπουροπούλου Χρύσα — 33.
Κάμφορας Γεώργ. — 72.
Κάν - γκιόλ — 16, 20, 102, 109.
Κάν - γκιολάκι — 102.
Κάν - ντερές — 20.
Κάν - τσεσμές — 12, 14, 16, 20, 38, 135.
Καπιτώρης Π. — 121.
Καππαριά — 33.
Κάππος — 54.
Καπριγιάννη (οίκου.) — 36.
Καπουτσῖνοι — 57.
Καραβέλης Κ. — 54.
Καραγιάννη (οίκου.) — 36.
Καραγιοζίδου Αἰκατερίνη Ἰ. — 45.
Καραγιοζίδης Ἰ. — 45.
Καραδημήτρης Κεχαγιᾶς — 17.
Καρά - καπού — 17, 109.
Καρακώστα (οίκου.) — 36.
Καραμαοῦνα (οίκου.) — 36.
Καραμελάς — 123.
Καραμήτσου (οίκου.) — 32.
Καραμπαντζάκας — 106.
Καραμπιμπέρη (οίκου.) — 36.
Καρανταγλή (οίκου.) — 36.
Καραράς Ν. — 115.
Καραπαναγιώτης Νικ. — 75.
Καραπαναγιώτης (Παπᾶ - Νίφων) — 75.
Καρολίδης Παῦλος — 41.
Καρρέρ (οίκου.) — 36.
Καρούδη (οίκου.) — 36.
Καστέρης Πάρις — 32.
Καστόρη Ἰωάννα — 115, 149.
Κατσιώτη (οίκου.) — 36.
Κάτω - μαχαλάς — 110.
Κάτω - τσαρσί — 101, 112.
Καφῆ - Κωστή — 32.
Καψάλη (οίκου.) — 36.
Κιαμήλ — 123.
Κιάχου (οίκου.) — 36.
Κιρλής Γεώργ. — 36.
Κιρλής Θεόδ. — 36.
Κιουράνης Δημ. — 34.
Κιούπια — 110.
Κλάδος Γαληνός — 32.
Κλάρκ — 91.
Κλήμης (ἀρχιμανδρίτης) — 70.
Κόβας Ἀντώνιος — 84.
Κόγχη — 18, 19, 20.
Κοιμητούρια — 93.
Κοζαγάκι — 16, 32, 87, 106.
Κοκκινάκης — 90.
Κολλημένος Ν. — 35.
Κομνηνός Μ. — 32, 91.
Κομνηνῶν (Ὀδός) — 112.
Κόντης Γεώργ. — 36.
Κοντομανώλη (οίκου.) — 36.
Κοντολέων Γ. — 32.
Κοντοῦ (οίκου.) — 36.
Κόπανος — 54.
Κορακάκη (οίκου.) — 36.
Κορακάκης Μιμήκος — 36.
Κοριζῆς Ἀλέξ. — 31.
Κορώνης Νικολ. — 72.
Κοσμαδόπουλος Εὐάγ. — 72.
Κοτέτση Ἀνθίππη Ἰωάν. — 45.
Κοτέτσης Ἰωάν. — 46.
Κοτσώνης — 42.
Κουβαρντᾶς Παναγ. — 34, 96.
Κουγιουμτζῆς Γ. — 34.
Κουζινιέρης — 108.
Κουζινόπουλος Β. — 75.
Κούκα (οίκου.) — 36.
Κυοκλουτζαλή Οὐρανία — 54.
Κουκλουτζᾶς — 15, 19, 132.
Κουκουναριές — 110.

- Κουλαλάου - άμπέλι — 17, 109.
 Κούλας του Πετράκη — 104.
 Κούνια (οίκου.) — 35.
 Κούνιας — 90.
 Κουντουριώτη Θάλεια — 42.
 Κούρου (οίκου.) — 36.
 Κουτροφόπουλου - βρύση — 16,
 102, 109.
 Κούτσικα (οίκου.) — 32.
 Κούτσικας Γ. — 100.
 Κριεζώτης Νικόλαος — 121.
 Κρουονέρι — 14, 110.
 Κυπριανίδη (οίκου.) — 36.
 Κυριακίδη (οίκου.) — 36.
 Κυριακίδου Βασιλική — 54.
 Κύριλλος - παπά — 55.
 Κωνσταντινίδης 'Ι. — 32, 84,
 127.
 Κωστοπούλου (οίκου.) — 36.
 Λαγούρος Ε. — 18.
 Λαζαρίδης — 54.
 Λαμπάκης Γ. — 36,
 Λαμπίρη (οίκου.) — 36.
 Λαμπρινίδης Π. — 32, 84, 85.
 Λάμπρου (οίκου.) — 36.
 Λάσκαρη Αικατερίνη 'Αριατομ. —
 43.
 Λάσκαρης 'Αριστομένης — 43.
 Λάστιχας — 90.
 Λάτρης Γεώργιος — 42.
 Λάτρης 'Ικέσιος — 18.
 Λέϊτον (οίκου.) — 28.
 Λέλου *Αρτεμης Μιλτ. — 45.
 Λέλος Μιλτιάδης — 45.
 Λεονταρίτου *Αρτεμης — 115.
 Λεφάκης Χαραλ. — 90.
 Λή (οίκου.) — 28.
 Λήδαινας τσάμια — 17.
 Λιγούνη (οίκου.) — 36.
 Λιγούνης — 90.
 Λίμνη του Γεώργαλου — 103,
 109.
 Λινάκη (οίκου.) — 36.
 Λοκάντα — 91.
 Λοράνδος Βασ. — 89.
 Λοράνδος Γεώργ. — 89.
 Λοράνδος 'Ι. — 32.
 Λοράνδος Νικ. — 89, 152, 153.
 Λοράνδος Σόλων — 89, 100.
 Λούγκος Παναγ. — 36.
 Λουντρούκ -τσιφλήκι — 90, 109.
 Λυγεράκη (οίκου.) — 36.
 Λυγεράκης 'Ι. — 153.
 Λυντζερόπουλος Μενέλαος — 32.
 Μαγκανιώτη (οίκου.) — 32.
 Μαζαράκη (οίκου.) — 32.
 Μαζαράκης Δημήτριος — 90.
 Μαινεμένης Στέλιος — 36.
 Μακλάχλαν — 144.
 Μακρής Γ. — 84.
 Μακρής Κ. — 32, 127.
 Μακρίδη (οίκου.) — 32.
 Μακρόπουλος Γ. — 32.
 Μακρόπουλος Θεμιστ. — 84, 153.
 Μακρόπουλος Μανώλης — 33.
 Μακρόπουλος Παναγ. — 33, 100.
 Μάλκατζε — 93.
 Μαλτάς — 81.
 Μεταξάς Σπύρος — 140.
 Μαλτέζου (οίκου.) — 32.
 Μαλτέζος 'Αδάμ. — 36, 90.
 Μαλτέζος Γ. — 153.
 Μαλτέζος Σταματός — 36.
 Μανέτας Γ. — 36.
 Μανιάτη (οίκου.) — 32.
 Μανιατοπούλου (οίκου.) — 36.
 Μανιατόπουλος — 90.
 Μανικόπουλος Β. — 32, 89.
 Μανικόπουλος Σωκρ. — 95.
 Μανουσογιαννάκη Μαρία 'Εμμ. — 40
 Μάντζος — 97.
 Μαραβελίδης — 85.
 Μαργέτης Φωτ. — 32, 152.
 Μαρινάκη (οίκου.) — 36.
 Μαρκόπουλος Διον. — 32, 38, 43,
 84.
 Μαρτάκη Σοφία — 54.
 Μαρτάκη (οίκου.) — 36.
 Μάρτη -πηδάγι — 14, 110.
 Μαυροκορδάτου (οίκου.) — 31.
 Μαυροματάκη (οίκου.) — 35.
 Μεγάλη βρύση — 110.
 Μεγαλοοικονόμου (οίκου.) — 36.
 Μελετιάδη (οίκου.) — 36.
 Μελέτιος — 58, 60, 69.
 Μενεγίδη (οίκου.) — 36.
 Μέρσας Κωστής — 32, 84, 127.
 Μέρσας Μιμήκος — 84.
 Μηλιώρης Νίκος — 92.
 Μηνιαδάκη 'Αγγέλα — 32.
 Μηνιαδάκη Κυριακή — 32.
 Μηνιαδάκη Μαρία — 32.

- Μηναδάκη Φωτεινή — 32.
 Μηναδάκη Χρυσάνθη — 32.
 Μηναδάκης Ἀλέκος — 32.
 Μηναδάκης Ἰωάννης — 32, 152, 153.
 Μηναδάκης Κώστας — 32.
 Μηναδάκης Νικ. — 32.
 Μικρὸ Κὰν - γκιόλ — 102, 110.
 Μήτηρ Θεὰ — 16.
 Μητρόπουλος — 54.
 Μητροπούλου Ἀρετὴ Ν. — 38.
 Μικρασιατικὰ Χρονικὰ — 21, 121.
 Μισίρ (οἶκογ.) — 28, 29.
 Μισίρ Ἀγάθα — 29.
 Μισίρ Κλάρα — 29.
 Μισίρ Λίβιο — 9, 30, 79 80, 81, 83.
 Μιχαηλίδη (οἶκογ.) — 36.
 Μιχαήλοβιτς (οἶκογ.) — 36.
 Μιχελιδάκης Μιχ. — 54.
 Μόμπιλας Σπύρος — 131, 133.
 Μονὴ Λέμβων — 18, 19, 20.
 Μονεμβασιώτη (οἶκογ.) — 36.
 Μόσχου — 54.
 Μουσταφᾶ Τουράν Κατίνα — 150.
 Μπάγκου (οἶκογ.) — 36.
 Μπακαλέξης Χρ. — 26.
 Μπαλτατζή Πολύμνια — 42.
 Μπαλτατζήδες — 30.
 Μπαλτατζῆς Γεώργιος — 52.
 Μπαλτατζῆς Δημοσθένης — 32, 120.
 Μπαλτατζῆς Θεμιστοκλῆς — 51.
 Μπαλτατζῆς Θεόδωρος — 42.
 Μπαλτατζῆς Περικλῆς — 51.
 Μπάρκερ (οἶκογ.) — 28, 81.
 Μπάρφ (οἶκογ.) — 28.
 Μπασμαχανές — 12, 30.
 Μπατής — 108.
 Μπαχαδῶρη ἀδελφοὶ — 121.
 Μπελόμ — 81.
 Μπίμπα (οἶκογ.) — 32.
 Μπίμπας Ἰωάν. — 90.
 Μπλάκλερ (οἶκογ.) — 28.
 Μπλάκλερ Φράνσις — 144.
 Μπομόνη (οἶκογ.) — 36.
 Μπουγιούκα (οἶκογ.) — 32.
 Μπουγιούκας Β. — 153.
 Μπουλεβάρ Σπάρταλη — 112.
 Μπουρδελαῖοι (Ἀρώνηδες) — 92.
 Μπούρδελη Ἄννα — 95.
 Μπούρδελη - πηγάδι — 110.
 Μπούρδελης Ἀνέστης — 95.
 Μπούρδελης Δημήτριος — 95.
 Μπούρδελης Κώστας — 95.
 Μπούρδελης Μανώλης — 95.
 Μπούρδελης Χαράλαμπος — 94, 95.
 Μπουρνόβας — 9, 10, 23, 76, 78.
 Μπρικήκης — 132.
 Μπυραρία — 114, 142.
 Μυριανθοῦσα — 19, 138.
 Μυρμικήδη (οἶκογ.) — 34.
 Μυρσιλίδης — 54.
 Μυτιληνὸς Χρ. — 36.
 Μωραϊτίνη (οἶκογ.) — 32.
 Μωραϊτόπουλος Σωτ. — 35.
 Νέα Ἐφεσος — 23, 30.
 Νέα Σμύρνη (ἔφημερις) — 105.
 Νέος Μπουτζᾶς — 69, 150.
 Νεόφυτος (διάκος) — 70.
 Νικολαΐδη (οἶκογ.) — 36.
 Νικολαΐδου Ἐλένη Ἀντ. — 46.
 Νικολαΐδου Σοφία — 55.
 Νικολαΐδης Ἀντώνιος — 46.
 Νικολέλη (οἶκογ.) — 36.
 Νικολέλη (οἶκογ.) — 36.
 Ντάμπια (οἶκογ.) — 36.
 Νταηφώτης — 144.
 Νταυλακαῖοι — 94.
 Ντάβλακας Φώτης — 144.
 Ντὲ Γιόγκ (οἶκογ.) — 28, 81.
 Ντὲ Γιόγκ Ὁσκάρ — 144.
 Ντελημουσάκης Γιάννης — 36, 99.
 Ντελής Σπύρος — 36.
 Ντερβίσογλου χάνι — 105.
 Ντερέκιοι — 10, 20, 110.
 Ντερέ - μπογάζ — 93.
 Ντινέρ — 12.
 Ντόμπροβιτς Ἐδμόνδος — 40.
 Ντούμπροβιτς Μαρία — 150.
 Ντρακόπολι (οἶκογ.) — 28.
 Ντρακόπολι Ζερμαῖν — 115.
 Ντρακόπολι Μαρή — 115.
 Ντρακόπολι Ρενέ — 115.
 Ξενουδάκη (οἶκογ.) — 36.
 Ξερὸς Παναγιώτης — 94, 95, 123.
 Ξυνοπούλου Βίκη — 29.
 Ξενοφάνης (περιοδικὸν) — 83.
 Ὄθων (βασιλεὺς) — 120.

- Οικονόμος Κωνσταντίνος — 14,
 16, 18, 19, 22, 63, 68.
 Ὁμήρειον Παρθενάγωγεῖον — 38,
 43.
 Ὁμηρος Στέφανος — 114.
 Ὁρος τῆς σοφίας — 105.
 Ὁρφανίδης Γρηγόριος — 74.
 Ὁρφανὸς Ἰ. — 32.
 Ὁσπιέ — 22.
 Ὁτέλ - Μανώλη — 91.
 Παγόδα — 114.
 Πάγος — 12.
 Παΐσιος, Μητροπολίτης Σμύρνης —
 59.
 Παλαιολόγου (οἶκογ.) — 32.
 Πάλλας Ἀλέξης — 36.
 Πάλλας Ἰωάννης — 90.
 Παναγιώτου Εὐανθία — 54.
 Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος
 — 41, 108.
 Πανούσος Π. — 54.
 Πανταζάτου Γιάννα — 29.
 Παπᾶ, (οἶκογ.) — 32.
 Πανταλέων Παναγ. — 32, 74.
 Παπᾶς Ἀδαμάντιος — 73.
 Παπᾶ - Ἀθανάσιος — 74.
 Παπᾶ - Ἀπόστολος — 70.
 Παπαδάκη Μαρία Ν. Κ. — 82.
 Παπαδάκη (οἶκογ.) — 36.
 Παπαδογιάννη Μαρία — 54.
 Παπαδόπουλος Μανώλης — 90.
 Παπαζιάν — 30.
 Παπᾶ - Ἰερώνυμος — 70.
 Παπαμιχαὴλ Γεώργιος — 75.
 Παπαμιχαὴλ Κίμων — 75.
 Παπᾶ - Μιχάλης — 74.
 Παπαμιχαὴλ Στέφανος — 31, 53,
 85.
 Παπᾶ - Νήφων Καραπαναγιώτης
 — 75.
 Παπανικολάου — 54.
 Παπᾶς Γεώργιος — 94.
 Παπᾶ - Σεραφεῖμ — 70.
 Παπᾶ - Σωτήρης Δρίνης — 70.
 133.
 Παπουτσή (οἶκογ.) — 36.
 Παράδεισος — 12, 14, 16, 17, 38,
 107.
 Παρανίκας — 40.
 Παρασκευᾶ (οἶκογ.) — 36.
 Παρασκευοπούλου (οἶκογ.) — 32.
 Παρασκευόπουλος Λ. — 72.
 Παρθένιος Τύμβας — 53, 63, 64,
 66, 69.
 Πασκουάλη (οἶκογ.) — 28.
 Πασκουάλη Ἀνδρέας — 29.
 Πασκουάλη Γκιουζέπε — 29.
 Πασκουάλη Ζοζέφ — 29.
 Πασκουάλη Μαίρη — 29.
 Πασχαληνοπούλου (οἶκογ.) — 36.
 Πατεράκης Εὐάγγ. — 34, 99.
 Πατημένου (οἶκογ.) — 34.
 Παχῆ (οἶκογ.) — 32.
 Πετιμεζᾶς — 117.
 Πατσή Κ. — 36.
 Παύλου θρύση — 110, 131.
 Πετράκης — 104.
 Πετρίδης Μιχ. (διάκος) — 70.
 Πεστεματζόγλου Γ. — 32.
 Πετρᾶ Σοφία Στ. — 42.
 Πετρίδη (οἶκογ.) — 36.
 Πετρίδης Ἰωάννης — 24, 53, 91.
 Πετρίδης Μιχαὴλ — 54.
 Πηγαδᾶς Ἀντ. — 36, 95.
 Πηγίδης — 34, 90.
 Πῆκοκ Ἀίντα — 115.
 Πῆκοκ Φύλλης — 115.
 Πίσαρη (οἶκογ.) — 36.
 Πιττακοῦ φάμπρικα — 46.
 Πιτυκάκης Ἐμμ. — 47, 48.
 Πλακίδη (οἶκογ.) — 36.
 Πλατεία Μεγάλης θρύσης — 110.
 Πνευματικὴ Ἀνάπτυξις (σωματεῖ-
 ον) — 56, 83.
 Ποντικοχώρι — 14, 57, 83, 104.
 Ποστόζκα (κόμισσα) — 114.
 Πουλάκη Εὐα — 153.
 Πουλάκη (οἶκογ.) — 36.
 Πραμματευτῆ (τοῦ) — 110.
 Πρόνοια — 68.
 Πρόδος (ἐφημέρις) — 83.
 Προφῆτ' Ἠλίας — 12, 14, 17.
 Προσκυνητῆς Ἐμμ. — 72.
 Πρωτοψάλτη (οἶκογ.) — 36.
 Πύργος Ἀθηνογένη — 110.
 Πυροκάκος Γ. — 30, 32.
 Πυροκάκος Χρῆστος — 99.
 Ραΐσης Γεώργιος — 152, 153.
 Ραΐσης Εὐστρ. — 32.
 Ραπτόπουλος Γ. — 34.
 Ρῆς — 28, 31, 81.
 Ρῆς Ἑλλεν — 115.

- Ρῆς Μαίη — 115.
Ρῆς Μάρτζορου — 115.
Ρῆντ (Κυρία) — 145.
Ρομπόλη (οἶκογ.) — 28.
Ροντήρη Εὐγενία Ἀγγ. — 43.
Ροντήρης Ἀγγελος — 43.
Ρωνάς Σωκράτης — 105.
Ρούζα — 18.
Ρουτζιέρη (οἶκογ.) — 36.
Ρούφου Αἰκατερίνη — 42.
- Σαβελή (οἶκογ.) — 32.
Σαβέρα (οἶκογ.) — 32.
Σαβερίου Ἐοθήρ — 36.
Σαγκριώτη Καίτη Ν. — 34.
Σάντα (οἶκογ.) — 32.
Σαράφης — 91.
Σγουροῦ — 69.
Σαρηγιάννη (οἶκογ.) — 36.
Σαρηγιάννης Κωνστ. — 132.
Σαρηκώστα (οἶκογ.) — 35.
Σαρή (οἶκογ.) — 36.
Σαρμισώνης Γ. — 34.
Σαργικολῆς Στράτης — 131.
Σεβαστοπούλου (οἶκογ.) — 32,
133.
Σειζάνης Μιλτ. — 30.
Σεχλεράϊ — 105.
Σιγαρά (οἶκογ.) — 36.
Σιμά - μπουνάρι — 87, 104, 110.
Σιμητοπούλου Φωτεινὴ — 149.
Σιρμακεσίδη Μαρία Μάρκου — 43.
Σιρμακεσίδης Μάρκος — 43.
Σκάλα Νόβα — 21, 23.
Σκαμπάδες — 94.
Σκαμπά (οἶκογ.) — 36.
Σκιαδάς Στέργιος — 32.
Σκίτμορ Χρ. — 32.
Σκουλούδη Μαρία — 42.
Σκούτου (οἶκογ.) — 36.
Σολάρης — 132.
Σολομωνίδη (οἶκογ.) — 34.
Σολομωνίδης Χρ. Σ. — 26, 60,
69, 97, 108, 114. 1
Σόττας Γ. — 34.
Σόττας Ἰωαν. — 90.
Σουλουϊτζῆ (οἶκογ.) — 36.
Σουγιουλτζῆς Γιώργης — 116.
Σουτζιάνι — 30.
Σοφοκλέους (οἶκογ.) — 36.
Σπανὸς Σπύρος — 36.
Σπάρταλη βίλλα — 37.
- Σπάρταλη μπουλβάρ — 112.
Σπάρταλης — 12, 30, 38.
Σπάρταλης Τακβὸρ — 28, 30, 31.
Σταθάκης — 54.
Σταθάκης Στάθης — 32.
Σταματιάδης Γρηγ. — 35.
Σταματίου Ἰ. — 34.
Σταμνάκης Μιχ. — 84.
Σταμπαδοπούλου Ἀναστασία Σ.
— 42.
Σταυράκογλου Σταύρος — 51, 52.
Σταυρινὸς-Κωνστ. — 34.
Σταύρου λάκκα — 110.
Στεργιάδης Ἀριστ. — 31, 125,
142.
Στεφανόπουλος Ἰωάν. — 32.
Στυλιανὸς Ἀναστ. — 36.
Στυλιανούδη (οἶκογ.) — 36.
Σφακιανὸς Γ. — 69.
Σφακιανοῦ (οἶκογ.) — 35.
Σύλβιος — 4.
Σώντα (οἶκογ.) — 36.
Σωτηράκης — 75.
Σωτηρέλλου (οἶκογ.) — 36.
- Ταμερλάνος — 20.
Ταμπακεράς — 94.
Ταουσάνης — 132.
Ταρλατζῆς Π. — 32, 84.
Ταχταλή — 90, 104, 136.
Τεπές — 104.
Τζιβόγλου (οἶκογ.) — 32.
Τζιμόβαλη — 54.
Τζιμόβαλη (οἶκογ.) — 33.
Τζιμόβαλη Ἑλένη — 45.
Τζινόπουλος Σπ. — 54.
Τζόλλυ (οἶκογ.) — 28.
Τζώρτζη ἀλάνι — 112.
Τιμογιαννάκη Μάρθα — 46, 47.
Τιμογιαννάκης Γ. — 32, 46, 84,
90, 127.
Τοζάκογλου φάμπρικα — 46, 125.
Τοπισῆ (οἶκογ.) — 35, 69.
Τουρκομαχαλάς — 25, 112.
Τουρνάκη Ἀγγελικὴ — 146, 149.
Τουρνάκη Εἰρήνη — 147.
Τουρνάκης Γεώργιος — 147.
Τρία Πηγάδια — 58, 91, 104,
112.
Τσάμια — 110.
Τσάμια Λήδαινας — 109.
Τσαουσόπουλος Ἀλέξ. — 92.

- Τσελεμπή Άννα — 95.
Τσελεμπή (οίκου.) — 34.
Τσελεμπής Στάθης — 100.
Τσερκέζικα — 20, 111.
Τσιαπόπουλος Σπυρ. — 32.
Τσιγαραδάκης Κ. — 136.
Τσικουδιές — 110.
Τσιντσίνη φάμπρικα — 46.
Τσιργωτάκης Κωνστ. — 36.
Τσιργωτάκης Παν. — 36.
Τσίτας Γ. — 99.
Τσιχλάκης Γ. — 32.
Τσιχλάκης Τηλέμαχος — 9, 32, 33, 55, 69.
Τσολάκης Νικολής — 55.
Τσόμπανος Βασ. — 34.
Τσορβάς Βασίλης — 131, 133.
Τσορλού — 17.
Τσορώνης Άλέξ. — 53.
Τσουμπλέκα (οίκου.) — 34.

Φάλμπος Άγγελος — 29.
Φάλμπος Γεώργ. — 29, 80, 150.
Φάλμπος Ίωσήφ — 29.
Φάλμπου Έλλη — 29.
Φαρδύ σοκάκι — 112.
Φαρκούχ Μπέμπτα (Στεφανία) — 149.
Φαρκούχ Χατζή Νταούτ — 32.
Φατσέας — 85.
Φιλίπποβιτς Άλεξ. — 32.
Φιλίπποβιτς Έδουάρδος — 32.
Φιλίπποβιτς Λουλουΐ — 115.
Φιοράκης Ίωάν. — 47.
Φοντριέρ Άριστ. — 16, 17, 18, 19, 32.
Φύρας Γεώργιος — 36.
Φύρας Ήλιος — 36.
Φόρμπος (οίκου.) — 28.
Φραγκάκης Άθαν. — 32.
Φραγκιά Άννα Θεμιστ. — 45.
Φραγκιά (οίκου.) — 32.
Φραγκιάς Θεμιστ. — 44.
Φριλίγγου (οίκου.) — 36.
Φωτιάδης Πέτρος — 31, 39.
Φωτεινόπουλος Άναστ. — 36.
Φωτόπουλος — 108.

Χαβουζλούκια — 110.
Χαλά (οίκου.) — 36.
Χάλιος — 117.

Χαμουδόπουλος Μ. — 19.
Χαμουδόπουλος Χρ. — 69.
Χανιώτης Ήλιος — 89.
Χαράδρα — 12, 135.
Χαραλαμπίδη (οίκου.) — 36.
Χατζαντώνης — 32, 85.
Χατζαντώνη Χρυσάνθη — 32.
Χατζηαλεξίου (οίκου.) — 36.
Χατζήδικα — 111.
Χατζηαποστόλου Δημ. — 34, 152, 153.
Χατζηγιαννακός Γ. — 34.
Χατζηδάκη Αικατερίνη Εύαγγ. — 46.
Χατζηδάκης Εύαγγ. — 46.
Χατζήδικα — 21, 60, 112.
Χατζηευστρατίου Χρυσώ — 29.
Χατζή Κωστής Ν. — 58, 59, 61, 79, 81, 121.
Χατζημωύσης — 43.
Χατζηνικόλας Ί. — 34.
Χατζή Νταούτ Φαρκούχ — 32, 106.
Χηνόπουλος — 65.
Χιοσμουναίοι — 60, 112.
Χίτσενς — 57.
Χιωτάκη (οίκου.) — 36.
Χόλτον — 28, 57.
Χορευτής Άλέξ. — 32, 59, 89.
Χορευτής Παντελής — 84.
Χόρς Άννα Δ. — 48.
Χόρς Γεώργιος Δημητρίου — 32, 47, 99, 125.
Χόρς Δημήτριος — 47.
Χόρς Δημήτριος (Μίμης) Γεωργίου — 77, 48, 49, 125.
Χόρς Εύαγγελος Γεωργίου — 9, 48.
Χόρς Λιλή — 47, 115.
Χόρς Μιχαήλ — 47.
Χόρτων Γεώργιος — 144.
Χριστοφόρου (οίκου.) — 36.
Χρυσάκη Έλλη Γ. — 42.
Χρυσάκη Κλεώνη Ίωάν. — 42.
Χρυσάκης Ματθαίος — 32.
Χρυσολόγος Άθαν. — 32.
Χωραφά (οίκου.) — 36.
Χωραφά Νάντια — 36.
Χωραφά οίκια — 41, 144.

Ψαρά (οίκου.) — 32.

EENA ONOMATA

Agostino da Modica — 78
Alibetti Cesare — 79
Aliberti Maurice — 79
Aliotti — 28, 79
All Saints Church — 80
Amic Sophie — 78
Angelico da Smyrne — 78
Antin d' — 78
Arachtangi Alexandro — 29

Balladur Edgar — 79
Balladur Marcel Ve — 79
Barf — 28
Barker — 28, 37, 81
Barker Louisa William — 82
Bigot — 144
Bird S.W.H. — 57, 80, 119
Blackler Francis — 144
Blackler William — 9, 28, 99, 118, 120
Bliss — 119
Brusik — 28
Boddington — 28
Borgese villa — 41

Cadoux C. J. — 15, 16, 28, 81
Camilleri Michel — 78
Canale Denis — 28
Candlesticks — 81
Cassar — 79
Corsini Jean — 79
Corsini Pierre — 79

De Jong — 28, 81
De Jong Fredy — 100
De Jong Oscar — 144
Dermón — 79
D' Hochpried — 22, 28
Domenico Ruscica — 78
Don Antonio Balladur — 77
Don Demetri Rosvani — 78
Don Fancesco Marengo — 78
Don Fancesco Reggio — 78
Don Giovanni Filippucci — 78
Don Giaccomo Vitalis — 77
Don Nicolas Plauseus — 78
Don Vallery — 78
Dracopoli — 28
Duc de Raguse — 101

Faucher — 114

Filles de Charité — 57
Filippucci — 79
Fonton — 28, 81
Forbs — 17, 28, 99

Ghelasto Louisa — 82
Ghelasto Spiro — 82
Gordon — 28, 31, 119
Goût — 23, 28, 81
Goût Devid — 119
Goût John — 118, 119
Griffith — 28

Hasselquist Fr. — 22
Hervé Francis — 24
Holton — 28
Holton J. — 100
Horton George — 146

Institut d' Orient — 57
Icard — 28, 85
Icard Marcel — 79
Issaverdens — 28

Jolly — 28

Keun — 28

Lafontaine James (Mrs) — 78
Laton — 28
Lee — 28
Lee John — 118

Mac Farlain Ch. — 26, 28
Micaleff — 79
Mirzan Annette — 30
Miscir — 28
Missir Alfred — 79
Missir Charle 79
Missir Fred — 79
Missir Remo — 79

Notre Dame des Anges — 57
Novellara Michel (da) — 78, 79

Padre Amedeo da Gangi — 78
Paul Saint Germain — 78
Pasquali — 28
Pasquali Mery — 29

Payssonel — 22
Petrini — 79

Raffinesque Achille — 78
Reed (Mrs.) 145
Reez — 28, 31, 81, 102
Rivens Antoine — 79
Roboly — 28
Roels — 79

Schiedan Richard — 32
Slaars B. — 21

Sponza — 79

Truog Maria — 42
Turner William — 23

Vickers G. 28
Vickers John — 82

Werry — 81
Werry Francis — 23, 28
Weber G. — 28, 81
Williamson — 28